

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**CREMONALI GERARD'IN YORUMUYLA EBU BEKR
MUHAMMED RAZİ'NİN *AFORİZMALAR* YA DA
TİBBİN SİRLERİ KİTABININ TIP TARİHİ İŞİĞİNDA
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Nuray SOYDAN

**TIP TARİHİ VE ETİK ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ**

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Ahmet ACIDUMAN**

ANKARA

2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**CREMONALI GERARD'IN YORUMUYLA EBU BEKR
MUHAMMED RAZİ'NİN *AFORİZMALAR* YA DA
TİBBİN SİRLERİ KİTABININ TIP TARİHİ İŞİĞİNDA
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Nuray SOYDAN

**TIP TARİHİ VE ETİK ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ**

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Ahmet ACIDUMAN**

**ANKARA
2023**

Etik Beyan

Ankara Üniversitesi

Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Doktora tezi olarak hazırlayıp sunduğum 'Cremonalı Gerard'ın Yorumuyla Ebu Bekr Muhammed Razi'nin *Aforizmalar* ya da *Tıbbın Sırları* Kitabının Tıp Tarihi Işığında Değerlendirilmesi' başlıklı tez; bilimsel ahlak ve değerlere uygun olarak tarafımdan yazılmıştır. Tezimin hipotezi tümüyle tez danışmanım ve bana aittir. Tezde yer alan çalışma/araştırma tarafımdan yapılmış olup, tüm cümleler, yorumlar bana aittir. Yukarıda belirtilen hususların doğruluğunu beyan ederim.

Öğrencinin Adı Soyadı: Nuray SOYDAN

Tarih: 26/01/2023

İmza:

KABUL VE ONAY

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü

Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalında

Nuray Soydan tarafından hazırlanan

“ Cremonalı Gerard’ın Yorumuyla Ebu Bekr Muhammed Razi’nin Aforizmalar ya da Tıbbın Sırları Kitabının Tıp Tarihi Işığında Değerlendirilmesi” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından DOKTORA TEZİ olarak OY BİRLİĞİ ile kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 26/01/2023

Prof. Dr. Berna ARDA
Ankara Üniversitesi
Jüri Başkanı

Prof. Dr. Ahmet ACIDUMAN
Ankara Üniversitesi
Üye

Doç. Dr. Çağatay AŞKİT
Ankara Üniversitesi
Üye

Dr. Öğr. Üyesi Murat AKSU
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Üye

Dr. Öğr. Üyesi Eray Serdar YURDAKUL
Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Raportör

Tez hakkında alınan jüri kararı, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından onaylanmıştır.

Prof. Dr. Fügen AKTAN
Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

Etik Beyan	ii
Kabul ve Onay	iii
İçindekiler	iv
Önsöz	vi
Simgeler ve Kısaltmalar	x
Çizelgeler	xi
1.GİRİŞ	1
1.1. Dilin Tanımı ve Önemi	1
1.2. Çeviri Nedir?	2
1.3. Çevirinin Tarihçesi	3
1.3.1. Birinci Çeviri Dönemi	5
1.3.2. İkinci Çeviri Dönemi	7
1.3.3. Üçüncü Çeviri Dönemi	16
1.4. Salerno: Avrupa'nın Laik İlk Tıp Okulu	18
1.5. Afrikalı Konstantin	21
1.6. İspanya	23
1.7. Toledo Çevirmenler Okulu	25
1.8. Cremonalı Gerard	27
1.9. İslam Bilim ve Tıbbının Altın Çağ Özellikleri ve Hekimleri	31
1.10. Ebu Bekr Muhammed B. Zekeriyya Er-Razi'nin Hayatı ve Önemli Eserleri	32
1.10.1. Razi'nin Eserleri	34
1.10.1.a. El-Havi Fi't-Tıbb	34
1.10.1.b. Kitabu'l-Mansuri	34
1.10.1.c. Kitabu'l-Cuderi ve'l-Hasbe	35
1.10.1.d. Kitabü't-Tecarib	36
1.10.1.e. Et-Tıbbu'r-Ruhani	36
1.10.1.f. Tabibin Ahlakı	37
1.10.1.g. Bur'u's-Saa	37
1.10.1.h. KitabuTaksimi'l-ilel/Taksimu'l-emrad	37
1.10.1.i. El-Medhal İle't-Tıbb/El-Medhal ile Sinaa'ti't-Tıp	38
1.10.1.j. Risale Fi Tıbbi'l- Etfal	38
1.11. Kitabu Sırrı Sina'ati't-Tıbb	38
1.12. Tezin Amacı	40
2. GEREÇ VE YÖNTEM	42
3. BULGULAR	48
3.1. Bilgi ve Deneyim Bakımından Seçkin Bir Hekim Olan Ebu Bekr Muhammed Razi'nin Geleceğe İlişkin Olayların İşaretleri Hakkında, Aforizmaların Birinci Kitabı	49
3.2. Bilgi ve Deneyim Bakımından Seçkin Bir Hekim Olan Ebu Bekr Muhammed Razi'nin Deneyimler ve Güven Hakkında, Aforizmaların İkinci Kitabı	57

3.3. Bilgi ve Deneyim Bakımından Seçkin Bir Hekim Olan Ebu Bekr Muhammed Razi'nin Başına Gelen Vakalar Hakkında, Aforizmaların Üçüncü Kitabı	66
3.4. Bilgi ve Deneyim Bakımından Seçkin Bir Hekim Olan Ebu Bekr Muhammed Razi'nin Diyetler, Tedaviler ve Yiyecekler Hakkında, Aforizmaların Dördüncü Kitabı	72
3.5. Bilgi ve Deneyim Bakımından Seçkin Bir Hekim Olan Ebu Bekr Muhammed Razi'nin Hipokrates'in Sözleri Hakkında, Aforizmaların Beşinci Kitabı	80
3.6. Bilgi ve Deneyim Bakımından Seçkin Bir Hekim Olan Ebu Bekr Muhammed Razi'nin Bilimler ve Düşünce Yeteneği Hakkında, Bunlar Olmadan Dürüst Hekim Olamaz, Aforizmaların Altıncı Kitabı	84
4. TARTIŞMA	96
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	152
ÖZET	156
SUMMARY	158
KAYNAKLAR	160
EKLER	175
Ek-1. Sözlük	175
Ek-2. Antik Tıp Kitap Listesi	186
Ek-3. Düzeltilmiş Latince Metin	189
Ek-4. Latince Özgün Metin	222
ÖZGEÇMİŞ	252

ÖNSÖZ

Öncelikle belirtmeliyim ki bu çalışma bedensel, mental ve psikolojik bir çabanın ürünüdür. Beni bu çabanın peşine dil öğrenmeye olan ilgim, tarihe olan merakım ve mesleki olarak sağlık alanı içinde olmam düşürse de antik dünyanın büyüleyici etkisinin daha derin olduğunu inkâr edemem. Çünkü Latin Dili ve Edebiyatı bölümünde öğrenciyken hem Batı kültürü öğeleri arasında yer alan Homeros destanlarını, söylencelerini ve mitolojik kahramanlarını okumak hem de Latinceyi öğrenmek benim için keyifli bir hale gelmişti. Öte yandan böyle bir tez çalışması yapmaya kalkışarak kendimi aşan bir iş mi yapıyorum diye düşünmekten de kendimi alamadığım zamanlar oldu. Çünkü çeviri yaparken en uygun kelimeyi seçebilmek ve her bir kelimenin anlamının hakkını vererek açık ve anlaşılır bir cümle kurabilmek, bilgi istediği kadar sabır da isteyen bir işti.

Gerek ders gerekse tez çalışması sırasında benden desteklerini ve yardımlarını esirgemeyen değerli hocalarıma, meslektaşlarıma, arkadaşlarıma ve aileme teşekkür etmek istiyorum.

Öncelikle beni bu alana yönlendiren değerli hocalarım Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Latin Dili ve Edebiyatı öğretim üyeleri Prof. Dr. F.Gül ÖZAKTÜRK ve Prof. Dr. Ümit Fafo TELATAR'a,

Akademik bilgi, deneyim ve uygulamaların bütün inceliklerini bana ve diğer öğrencilerine aktarma çabasında olan ve zaman kavramı gözetmeksizin bizimle ilgilenen, kendimde bu tezi yazacak güç bulamadığım zamanlarda beni, özverisi, pozitif enerjisi ve sonsuz sabrıyla motive eden Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi,

Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Sayın Hocam Prof. Dr. Ahmet ACIDUMAN'a ne kadar teşekkür etsem azdır.

Kendilerini lisans eğitimim sırasında tanıdığım, Latinceye olan hâkimiyeti ve deneyimiyle benden desteğini esirgemeyerek bu teze önemli ölçüde katkılar yapan Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Sayın Hocam Doç. Dr. Çağatay AŞKİT'e çok teşekkür ediyorum.

Tez İzleme Komiteleri başta olmak üzere, ders döneminde de 'sihirli bir el gibi' desteğini hep hissettiğim, disiplinli ve titiz çalışmalarıyla örnek aldığım Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Sayın Hocam Prof. Dr. Berna ARDA'ya,

İlk bilimsel makale yazma heyecanını bana yaşatan ve felsefi düşünüş biçimini hayata dâhil etmeyi öğreten Ankara Üniversitesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalından emekli olan Sayın Hocam Prof. Dr. Neyyire Yasemin YALIM'a,

Akademik kimliği kadar mütevazı yaklaşım tarzıyla örnek aldığım, feminist etiğe ilgi duymamda farkındalık yaratan, bilgi ve deneyimlerinden faydalandığım Sayın Hocam Prof. Dr. Serap ŞAHİNOĞLU KUŞ'a,

Doktora ders süresince desteklerinden faydalandığım değerli hocalarım Doç. Dr. Mustafa Volkan KAVAS'a ve Doç. Dr. Önder İLGİLİ'ye,

Yine gerek ders gerekse tez yazma sürecinde benden yardımlarını esirgemeyerek destekleyen yol arkadaşlarım Uzm. Dr. İlknur Genç Kuzuca, merhum Dr. Alper Bulut, Dr. Mehmet Demirci, Emine Topçu, Şerife Yılmaz Gören, Belkıs Birden ve Şenay Gül’e teşekkürü bir borç bilirim.

Bu süreçte hayatımı kolaylaştıran eşim Ahmet Soydan’a, çocuklarım Emir Tuna ve Zeynep Meriç’e ve de aileme teşekkür ediyorum.

Bu tez çalışmasını yaşama sevincimi ve azmimi borçlu olduğum, “okumayı” kesin buyrukmuş gibi benimseten rahmetli dedelerim İbrahim YAşAR ve Cemal YAşAR’a ithaf ediyorum.

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bkz	Bakınız
CMG	Corpus Medicorum Graecorum
M	Miladi
MÖ	Milattan önce
MS	Milattan sonra
ö	Ölümü
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı

ÇİZELGELER

Çizelge 1.1. Afrikalı Konstantin'in Çevirisini Yaptığı Yazar ve Eserler	22
Çizelge 1.2. Corpus Toletanum'un Temel Tıbbi Eserleri	28
Çizelge 2.1. Abubetri Rhazae Maomethi, Ob Usum Experitiamque Multiplicem...İçinde Bulunan Kitaplar Saptanabilen Arapça İsimleri ve Latinceye Çevirenler	43
Çizelge 4.2.1.1. Birinci Kitap İçinde Saptanabilen Konu Başlıkları	111
Çizelge 4.2.6.1. Altıncı Kitap İçinde Saptanabilen Konu Başlıkları	140

1. GİRİŞ

1.1. Dilin Tanımı ve Önemi

Dil, insanlığın varoluşundan beri iletişim kurmanın ve anlamamanın zorunlu bir aracı olmuştur. Dilin tanımına ilişkin yapılan açıklamalara bakıldığında, Haçerlioğlu (1993, s.62) “İnsanların duyduklarını ve düşündüklerini anlatmak için kullanılan söz dizgesi” olarak açıklarken, Catford (1965, s.1) ise “bir tür kalıplaşmış insan davranışı” olarak ifade etmiştir. Türk Dil Kurumu (2005) sözlüğünde ise “insanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban” şeklinde yer almaktadır.

Tevrat’ta farklı dillerin ortaya çıkışına ve çevirinin doğuşuna neden olan bir anlatıya göre, tek bir dili konuşan insanlar gücü simgeleyecek ve gökyüzüne ulaşacak çok yüksek bir kule yapmaya karar vermişlerdir. Bu karardan rahatsız olan Tanrı, insanlar arasında dil kargaşası çıkartarak, iletişimi engellemiştir. Dil birliğinin bozulmasıyla insanlar birbirini anlayamamış ve aynı kültür düzeyinde olmayana karşı duydukları kötü yaklaşım karışıklık ve karmaşaya yol açmıştır. Bu anlatının temelinde insanların birbiriyle iletişim kurmasının, başka insanların dilini bilmesinin ve anlamasının önemini yatmaktadır (Akerson, 2016, s.36; Demiriş, 2016, s.319; Kızıltan, 2000, s.71). Çözüm olarak insan, diğer insanlarla iletişim kurma olanağını dil engelini aşarak çeviri yoluyla gerçekleştirmiştir (Yücel, 2007, s.13).

1.2. Çeviri Nedir?

Çeviri sözcüğü etimolojik olarak Latince “transducere” (traducere) ve “transferre” fiillerinden gelmektedir. “Transducere” fiilinin sözlük anlamları incelendiğinde “karşıya getirmek, karşıya iletmek, nakletmek ve bir kelimeyi bir konudan veya bir dilden diğerine aktarmak” gibi anlamlar taşıdığı görülmektedir. Aynı şekilde “transferre” fiili de “kopya etmek, yazmak, kaydetmek, başka bir dile çevirmek ve başka bir dile dönüştürmek” gibi anlamlara sahiptir (<https://logeion.uchicago.edu/traduco>). İngilizcede ise “translate” olarak bilinen sözcük “çevirmek, dönüştürmek, çevirisini yapmak” gibi anlamlar taşımaktadır (Redhouse, 1987). Türkçede ise Türk Dil Kurumu (2005) sözlüğünde çevirinin tanımı iki şekilde açıklanmıştır: “Bir dilden başka bir dile aktarma, çevirme, tercüme” diğer anlamı ise “Bir dilden başka bir dile çevrilmiş yazı veya kitap, tercüme” şeklinde açıklamaları bulunmaktadır. Arapçada ise “Tercüme” olarak geçen sözcük “bir şeyin, durumun veya anlamın bir yerden bir yere, bir şeyden bir şeye aktarılması” biçiminde yer almaktadır (Macit, 2011, s.498).

Çeviri kavramı üzerine geliştirilmiş tanımlar incelendiğinde farklı yazarların çalışmalarında yer verdikleri tanımlara değinmek uygun olacaktır. Bu çerçevede Nida ve Taber (1969, s.12) “Çeviri, ilk olarak anlam ve ikinci olarak üslup açısından kaynak dil mesajının en yakın doğal eşdeğerini alıcı dilde yeniden üretmekten ibarettir” şeklinde ifade etmiştir. Snell-Horby (1995, s.81) çeviri kavramını yazar, çevirmen ve okuyucu arasında geçen etkileşim süreci olarak tanımlamaktadır. Munday ise (2016, s.8) iki farklı yazı dili arasındaki çeviri süreci, orijinal sözlü dildeki (kaynak dil) orijinal bir yazılı metnin (kaynak metin) farklı bir dilde yazılı bir metne (hedef metin) değiştirilmesi olarak açıklamıştır. Yücel (2007, s.16) çeviriyi “bir anlamlandırma ve insana özgü bir algılama biçimi olarak” değerlendirebildiğini vurgulamıştır. Göktürk (1994, s.15-16) ise “tek tek diller ötesinde bir ortak dildir çeviri, dillerin dilidir” şeklinde ifade etmiştir.

Çeviri etkinliğinin iki temel kavramı olan “kaynak” ve “erek” terimlerine açıklık getirmek gerekmektedir. Kaynak, çeviri metne kaynaklık eden yani çevirinin çıkış noktası olan “özgün” metin anlamına gelirken, erek ise çevirinin yapıldığı kültür, dil vb. anlamına gelmektedir (Gürçağlar, 2021, s.27). Munday (2016, s.9) Jakobson’ın sınıflandırdığı üç tür çeviri yönteminin olduğunu bildirmiştir. Bu sınıflandırma şu şekildedir:

- a) Dil içi çeviri veya başka kelimelerle ifade etme. Aynı dilin farklı ifadesi aracılığıyla sözel bir ifadenin yeniden yorumlanması.
- b) Diller arası çeviri – sözel bir ifadeyi başka bir dil aracılığıyla sözel olarak ifade etmek.
- c) Göstergeler arası çeviri veya sözel olmayan işaret sistemlerinin işaretleri aracılığıyla dönüştürme.

Çeviri denildiğinde günlük hayatta en çok diller arası çeviri akla gelmektedir. İngilizce bir metnin Türkçeye çevirisinin yapılması örnek olarak verilebilir. Dil içi çeviri en sık karşılaştığımız ancak en az kavramsallaştırılan bir çeviri türüdür. Osmanlıca metinlerin Türkçeye çeviri yazısının yapılması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Göstergeler arası çeviriye örnek olarak işaret dili gösterilebilir (Gürçağlar, 2021, s.28,29).

1.3. Çevirinin Tarihçesi

Günümüzde bir araştırma alanı haline gelmiş olan çeviri etkinliğinin çok eski çağlara kadar uzandığını ortaya koyan söylem ve bulgular alan yazın çalışmalarıyla ortaya konulmuştur (Kızıltan, 2000, s.73; Munday, 2016, s.13; Savory, 1994, s.42). Yazılı çeviri ulaşım araçlarının gelişmesi ve savaş nedeniyle farklı bölgelere

gidilmesi sonucunda artan ticari ilişkiler, şehirleşmenin gelişmesini ve farklı insanların bir arada yaşamasını zorunlu kılmıştır. İnsanların yerleşik ve ortak bir alanda yaşamasının zorunlu bir sonucu olarak da toplumsal kuralların düzenlenmesine ihtiyaç duyulmuştur. Toplumsal düzenin sağlanmasında iktidarın aracı konumuna ulaşan yazının etkinliği de o ölçüde artmıştır. Keza farklı dilleri konuşan iki iktidar arasında ticari ve askeri anlaşmalarda bir dilin yetersiz kalmasıyla iki dili aynı zamanda kullanmanın gerekliliği doğmuştur. Bu durum da çevirinin resmi bir boyut kazanmasına yol açmıştır (Yücel, 2007, s.21,22).

Çeviri etkinliği önemli kültürel ve dini metinlerin ve kavramların erken yayılması için önemli olmuştur (Munday, 2016, s.13). İncil'in bilinen en eski yazılı çevirisi, İbraniceden Yunancaya çevrilen *Septuaginta* adlı çalışmadır (Pardo, 2013, s.4). Çevirinin bu adla anılmasında 72 Yahudi bilim insanının 72 günde ortak bir çalışma yürüterek çeviriyi bitirmeleri etkili olmuştur. Bu çeviri öncelikle Yunan-Roma'da yaşayan Yunanca konuşan Yahudiler için gerçekleştirilmiştir. Çeviri, Mısırlı II. *Batlamyus* döneminde başlamış ve M.Ö. 3. ve 4. yüzyıllarda İskenderiyede veya çevresinde yapılmıştır (Baker ve Saldanha, 2009, s.21). Hieronymus, Eski Ahit'i *Vulgata* adıyla Latinceye çevirmiştir. Hieronymus, Cicero'nun izinden giderek (Munday, 2016, s.31) temelde iki çeviri tutumundan söz etmiştir: “Sözcüğü sözcüğüne” ve “anlamına göre çeviri” (Göktürk, 1994, s.18). Bu çeviri yaklaşımı kutsal kitapların sonraki çevirilerini etkilemiştir (Munday, 2016, s.13).

Tıbbi metinlerin çevirisiyle ilgili olarak, Fischbach (1993, s.93) tıbbın tartışmasız dünyanın en eski üç alanından biri olduğunu (diğer ikisi teoloji/felsefe ve astronomi/coğrafya), tıp biliminin ve dilinin evrensel olması sonucunda, tarih boyunca çeviri konusunun diğer bilim dallarından daha fazla ilgi görmesine neden olduğunu bildirmiştir. Bu duruma özne durumundaki insan bedeni ve işlevlerinin yanı sıra Batı dillerindeki sözlüksel eşdeğerliliği ve her yerde erişilebilir olmasının etkisi olduğunu ifade etmiştir.

Tıbbi metin çevirileri ile ilgili olarak İstanköylü Hippokrates (M.Ö. 460-370) döneminden İskenderiye dönemine kadar tüm tıp alan yazını, M.S 1. yüzyılda Aulus Cornelius Celsus tarafından Latince olarak özetlenmiştir. Güzel edebi tarzı nedeniyle “Tıbbın Cicerosu” olarak adlandırılan Celsus, aynı zamanda Yunanca terimleri Latinceye çeviren ilk tıp yazarı kimliğini elde etmiştir. Yine bu dönemin başka bir seçkin yazar kimliğinin yanında çevirmen olan Yaşlı Plinius karşımıza çıkmaktadır (Fischbach, 1993, s.96).

Tarihin tanık olduğu büyük ölçekli üç çeviri hareketi şunlardır:

- a) **Birinci Dönem:** Bu dönem M.Ö. 6. yüzyılda başlayıp M.Ö. 4. yüzyıl arasında Sümerler, Fenikeliler ve Mısırlılar gibi medeniyetlerden Yunancaya yapılan çevirileri kapsamaktadır (Macit, 2011, s.499).
- b) **İkinci Dönem:** Bu süreçteki çeviri hareketi 8. ve 10. yüzyıllar arasında İslâm dünyasında Farsça, Süryanice, Yunanca, Hintçe, Nabatice ve Sankritçeden Arapçaya yapılan çevirilerdir (Macit, 2011, s.499; Sarıçam ve Erşahin, 2021, s.57).
- c) **Üçüncü Dönem:** Avrupalıların 12. yüzyılda Arapça kitapları başta Latince ve İbranice olmak üzere diğer Batı dillerine aktarmaları olmuştur (Macit, 2011, s.499).

1.3.1. Birinci Çeviri Dönemi

Çeviri yapılanmasının ilk örüntüsünü eski Akdeniz, Yakın Doğu ve Kuzey Afrika’da çeviri ve dil alışverişini günlük kamusal ve ticaret yaşantısının sağladığı görülmektedir (Baker ve Saldanha, 2009, s.35). Yakındoğu’da, M.Ö. 2000 yılından ve Sümer belgelerinin Akat diline çevrilmesinden beri bir çeviri kültürünün olduğu bilinmektedir (Gutas, 2003, s. 31).

Antik dünyadan kalma bilinen en eski çeviri, M.Ö. 2. yüzyıldan kalma Rosetta Taşıdır (Nida, 1964, s.11). Rosetta taşı üç sütun halinde Hiyeroglif, Demotik¹ ve Yunan alfabesi olmak üzere üç farklı yazıdan oluşmuştur. Bu yazıt Mısır dili ve Yunancadan oluşan iki dilli bir yazıttır. Yazıt, Nil Deltası'nın liman kenti olan ve İtalyanlar ve Fransızların Rosetta adını verdikleri, İskenderiye'nin 65 km. doğusunda yer alan Reşid kentinde 1799 yılında bulunmuştur. Yazıtın içeriği Memphis rahiplerinin M.Ö. 196 yılında 5. Batlamyus'a şükranlarından oluşmaktadır (Demiriş, 2016, s.320; Freeman, 2003, s.327).

Başka bir iki dilli yazıt ise 1947 yılında Osmaniye'de bulunan Karatepe-Aslantaş yazıtıdır. Bu yazıt Fenike ve Luwi dillerinde yazılmıştır. Yazıt, M.Ö. 8. ve 7. yüzyılda Adana Ovası hükümdarı Asitavandas'ın çalışmalarını içermektedir (Demiriş, 2016, s.320). Yine Asurlu Sargon'un başarılarının imparatorluğunun birçok dilinde anlatılması, Hammurabi döneminin Babil şehrinin çok dilli bir yapıya sahip olması ve imparatorluğun resmi işlerinin, fermanlarının çeşitli dillere kâtipler topluluğu tarafından çevrilmesi resmi çevirilerin somut örnekleri arasında gösterilebilir (Nida, 1964, s.11).

Sonrasında ise antik Yunan kültürünün Akdeniz ülkelerine karşı ekonomik ve kültürel üstünlüğünü kazanmada, başta yazı olmak üzere aritmetik, geometri, astronomi ve tıp alanındaki bilgileri ilk kez Babil ve Mısır uygarlığından çeviri yoluyla kazanmış olduğu bilinmektedir (Yazıcı, 2005, s.40). Antik çağ felsefesinin temsilcilerinden Platon (M.Ö. 427-347) Eski Mısır'daki kültürü araştırmış olmakla, hem kendisinden sonraki filozofları yönlendirmiş hem de çeviri yoluyla tüm insanlığı etkilemiştir (Kızıltan, 2000, s.72).

¹ M.Ö. 7.yüzyıl başlarından M.S. 5. yüzyıla kadar elyazması metinlerde kullanılan resim yazısı biçimindeki hiyeroglifle yazılış yazıtlardan ve hiyeratik yazıdan türetilmiş, el yazısı biçimindeki Mısır hiyeroglifi (Freeman, 2003, s.326).

Romalılar ise kendilerini Yunan modellerinin bir devamı olarak algılamışlar ve Romalı edebiyat eleştirmenleri, bu metinlerin dilini herhangi bir şekilde engelleyici bir faktör olarak görmeden Yunan metinlerini tartışmışlardır (Bassnett, 2002, s.51). Roma’da M.Ö. 240 gibi erken bir tarihte Livius Andronicus Homeros’un *Odysseia* adlı eserini Latince koşuk biçiminde yazarken, Naevius (ö. M.Ö. 200) ve Ennius (M.Ö. 239-169) pek çok Yunanca oyunu Latinceye çevirmiştir. Cicero (M.Ö. 106-43), Horatius (M.Ö. 65-8) Catullus (M.Ö. 87-54 ya da 84-54), Quintilianus (M.S. 35-96) ve Genç Plinius (M.S. 61/62-113) çeviri sorunlarına yönelik ciddi çalışmalar yapmışlardır (Nida, 1964, s.12; Erim, 1987). Çevirinin farklı yolları Romalı hatip ve politikacı Cicero ve Horatius tarafından tartışılmıştır (Munday, 2016, s.13). Hem Horatius hem de Cicero çeviri üzerine yorumlarında, “sözcüğü sözcüğüne” ve “anlamına göre” çeviri arasında önemli bir açıklığı dile getirmişlerdir (Bassnett, 2002, s.51). Hatip ve avukat Quintilianus’un da *Institutio Oratorio* (*Hitabet İlkesi*) adlı eserinde çeviriye yönelik temel kaygısının erek kitleyi dikkate almak ve anlama göre çeviri yapmak olduğu görülmektedir (Güner, 2020, s.1803).

1.3.2. İkinci Çeviri Dönemi

Tez çalışmasının konusunu da oluşturan ikinci çeviri dönemi, İslam dünyasında 8. ve 10. yüzyılları arasında gerçekleşmiştir. Eppink ve Perla (2015b, s.5) yaptıkları çalışmada İslam’ın 840 civarında Atlantik Okyanusundan Çin’e kadar Güney Avrupa, Orta Doğu ve Asya’nın büyük bölümlerinde günlük yaşam ve ticaret için kılavuz haline geldiğini ifade etmişlerdir. Kültürel birikimin ilk olarak Sanskritçe, Süryanice-Aramice ve Keldani gibi yerel Sami dillerinden ve özellikle Yunancanın yerini almış olan ve klasik Yunanca eserlerin çevrildiği Süryaniceden Arapçaya yapılan çevirilerden oluştuğunu bildirmişlerdir. Daha sonra, bu külliyat Çince, Farsça, Ahameniş, Pehlevi ve Kıpti-Mısır yazılarından yapılan çevirilerle güçlendirilmiştir. Cündişapur’dan Süryaniler ve Harranlılar Mansur ve Harun Reşit’in teşvikiyle Bağdat’a gelerek Yunanca, Pehlevi, Sanskritçe ve Süryanice

eserleri Arapçaya çevirmişlerdir (Macit, 2011, s. 499-500). Bağdat'ta Sankritçeden Arapçaya çeviri yapan çevirmen sayısı üç idi (Sarıçam ve Erşahin, 2021, s.57).

Dört halife ve Emeviler döneminde tıp alanında gelinen nokta Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde olan bilgilerle eski Hint ve Yunan tıbbının taşınmasıyla edinilen bilgilerden oluşmaktadır (Ağırakça, 2016, s.85). Ayrıca bu dönemde çevirinin gelişmesine imkân sağlayan girişimler, devlet adamlarının öğrenmeye ve bilime verdikleri yapıcı uygulamalar olmuştur. İktidar dönemi 685-705 yıllarını kapsayan Abdülmelik b. Mervan, Arapçanın resmi dil haline getirilmesi için yapılan çalışmalarla yani doğuda Yunanca, batıda Farsça yerine Arapçanın bürokrasi ve bilim dili olarak zenginleşmesinin temelini atmıştır (Kanar, 2017, 47). Yine iktidar dönemi 680-683 yılları arasını kapsayan Halid b. Yezid b. Muaviye kendisini bilime adayarak Mısır ve Suriye'de yaşayan birçok Rum ve Süryani bilim adamıyla iletişime geçerek eski Süryanice ve Yunancadan Arapçaya çeviriler yaptırdığı elimize geçen bilgiler arasında yer almaktadır (Kılıç, 2013, s.513; Ağırakça, 2016, s.87). Yine Halid b. Yezid İskenderiye Akademisi'nden Arapça bilen bilginleri Şam'a çağırmış ve kimya, tıp, astroloji gibi bilim dallarında Yunancadan ve Kıptçadan Arapçaya ilk çevirileri yaptırmıştır (Şeşen, 1979, s.7). Halid b. Yezid'in kimya ile uğraşması, bir dilden başka bir dile çeviriyi teşvik etmesi ve diğer dillerden Arapçaya çeviriler yaptırması onun İslam dünyasında ilk araştırmacı hekim ve düşünür olarak anılmasını sağlamıştır (Ağırakça, 2016, s.87). İskenderiyeli Ahron tarafından ders kitabı olarak (kunnaş) Yunanca yazılmış *Pandects* olarak bilinen bir tıp kitabı, Gosios adlı biri tarafından Süryaniceye ve I. Mervan döneminde (684-685) de Yahudi tabip Maserceveyh el-Basri tarafından iki bölüm daha eklenerek Arapçaya çevirisi yapılmıştır (Sezgin, 2015, s.4; Ağırakça, 2016, s.88; Aycan, 2004, s.225). Arapçada ilk tıp kitabı olarak kabul edilen bu eserin Ömer İbn Abdulaziz dönemine (717-720) kadar hilafet kütüphanesinde kaldığı ve yine onun zamanında nüshaları çoğaltılarak halkın yararına sunulduğu bilinmektedir (Ağırakça, 2016, s.88; Yiğit, 2007, s.53).

İslam uygarlığı döneminde ele geçirilen merkezlerin en önemlisi, Doğu düşüncesinin Yunan felsefesi ile kaynaşmasına ve Yunan felsefesinin de Doğu'nun ilgisiyle aydınlanmasına neden olan ve zengin bir kütüphanesiyle Helenizm akımının en önemli merkezi İskenderiye olmuştur (Demirci, 2016, s.34). İskender İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra Mısır'da hâkim olan Batlamyus Soter, Yunanistan'da dağılmış olan bilim insanlarını İskenderiye'de topladığı gibi o zamana kadar meydana getirilmiş bütün bilimsel ve felsefi eserleri de toplatarak Serapium mabedinin yanında bir kütüphane kurmuştur (Ülken, 2009, s.23). Burada eski Yunan filozoflarının kitapları üzerine açıklamalar yapılmış ve M.S. 4. yüzyıldan itibaren de bu çalışmaların birçoğu Süryaniceye çevrilmeye başlanmıştır (Demirci, 2016, s.34,35). İbn Nedim'in (2019, s.926) *el-Fihrist* adlı eserinde belirttiğine göre, İskenderiye Okulu'na mensup olan ve Bergamalı Galenus'un (129-200) kitaplarını yorumlayan, toplayan ve sadeleştiren ve Galenus'un 16 kitabını özet olarak yazanlar Stephan, Gessius, İnkılaus, Marinus olmuştur. İbn Nedim'in (2019) İskenderiye Okulu'nun önemli bilim insanlarının isimlerini aktardığı görülmektedir. Bu isimler şunlardır: Theophrastus, Proclus, İskender el-Afrodisi, Themistius, Porphyrius, Yahya en-Nahvi, Pergeli Apollonius, Aristoteles, Platon, Galenus, Ammonius, Arşimet ve Öklid isimler yer almaktadır. Bu bilim insanları astronomi, astroloji, botanik, tıp, coğrafya, matematik, felsefe ve geometri gibi bilim dallarında önemli çalışmalar kaleme almışlardır.

Roma döneminde -M.Ö. 68-M.Ö. 44 yıllarını kapsayan Caesar döneminde-İskenderiye kütüphanesinde çıkan yangın sonucunda bütün Yunan bilimini yeni düşüncelerle destekleyen çalışmalar ve kitaplar yanmıştır. Ayrıca burada Hristiyanlıktan önceki inançlara ait eserler de tahrip edilmiştir. Hz. Ömer'in emriyle Amr İbnü'l-As, Mısır'ı ele geçirdiği zaman burada bir kütüphanenin olmadığı edinilen bilgiler arasında yer almaktadır. Burada sadece bir kilise kütüphanesi kalmıştır. Bu kütüphanede de dini kitaplar, eski Yunan felsefesi ve bilimiyle İskenderiye kütüphanesine ait kitaplar kalmıştır. İşte bu kitaplar çeviri hareketinin yaratıcı kaynakları arasında yerlerini almışlardır (Erim, 1987, s.100; Ülken, 2009, s.24,25).

İskenderiye’de bilim ve felsefenin önemini yitirmesinden sonra buradaki bilim insanlarının bir sonraki durağı Antakya olmuştur. Antakya’da Hristiyanlığın ilk dönemlerinde Yunan bilimi öğretilmiştir. Burada bulunan Hristiyan bilginler felsefe ile Hristiyanlığın arasını uzlaştırmak için çalışmışlardır (Demirci, 2016, s.35,36). Suriye’de İskenderiye Okulu modelinde bir okul ilk defa aşağı yukarı 270’de Antakya’da Malchion tarafından kurulmuştur ve İskenderiye Okulu’nun rakibi olmuştur (O’leary, 1971, s.25).

Diğer bir merkez ise Araplar tarafından ‘Uskul’ diye bilinen ve Yunan düşüncesinin taşıyıcısı olan Antakya medresesinin bilim insanları daha sonra halkı Makedon, Ermeni ve Araplardan oluşan Harran Sabiileriyle Harran’da bir araya geldiklerinde burası bilim ve felsefenin yeni durağı olmuştur (Demirci, 2016, s.36). Pagan bir okula da sahip olan Harran, Büyük İskender döneminden beri Helenistik etkinin bir uzantısı olarak ve Yunan dünyası Hristiyanlaştığında eski Yunan dini için bir sığınak olarak kalmıştır. Ayrıca Babil dininin etkisinin de olduğu Yunan Paganizminin ve Neo-Platonizmin de son durağı olmuştur (O’lery, 1971, s.35).

İran Sasani hükümdarı I. Şapur (241-273) tarafından Sus ile Hemedan’ı birbirine bağlayan yol üzerinde kurulmuş olan Cündişapur ise Nesturi bilim insanlarının Bizans İmparatorlarının dini bağnazlığı nedeniyle Edessa’dan (günümüzde Urfa) kovulduktan sonra, I. Husrev ve veziri Buzurgimihir’in hizmetine girerek Cündişapur Okulu’nda bilime ve özellikle tıp alanına katkı sağlamışlardır (Bayat, 2003, s.172; Puschmann, 1891, s.143; Şeşen, 1979, s.5). Mezhep anlaşmazlıkları nedeniyle 529 yılında imparator Iustinianus tarafından Atina Akademisi kapatıldıktan sonra Atina, Edessa ve İskenderiye’den kovulan Yeni Platoncu filozoflar I. Husrev’in çabasıyla Cündişapur’a getirilmiştir (Sarıçam ve Erşahin, 2021, s.49). Bundan başka I. Husrev Hindistan’a kültür heyeti göndererek çok sayıda Hint bilgininin Cündişapur’a gelmesini sağlamıştır (Bayat, 2003, s.172). Cündişapur’da hastane yöneticiliği yapan Curcis b. Cibrail b. Buhtişu’nun Halife Ebu Ca’fer el-Mansur’un tedavisi için Bağdat’a çağrılmış olduğu ve Buhtişu

ailesinin Maseveyh ve Tayfuri aileleriyle birlikte uzun yıllar halifelere hekimlik yaptıkları ve aynı zamanda çeviri faaliyetlerini de yürüttükleri bilinmektedir (Macit, 2011, s.499; Bayat, 2003, s.173). Cündişapur'da bulunan Nesturi tıp akademisinde Galenus ve Hippokrates'in eserleri okutulmuş ve bu yapılanmanın içinde Suriyeli, Hintli, Yunanlı ve Perslerle birlikte Nesturi, Hristiyan ve Hinduların da bilim temelli bir bilinci özümseyerek bilimsel bir iklim ortamı oluşturdukları görülmektedir (Ağırakça, 2016, s.98).

Öte yandan Abbasiler döneminde yönetimde bazı değişikliklere gidilmiştir. Bu değişikliklerin ilki devlet merkezinin Suriye'den Yakın ve Orta Doğu'nun büyük kozmopolit imparatorluklarının merkezi olan Irak'a taşınmasıdır (Lewis, 2009, s.113). Bu dönemin yükselen kenti olan Bağdat, ikinci Abbasi halifesi Mansur (754-774) tarafından Dicle'nin batı sahilinde, Fırat Nehri ile en yakın noktada ve Sasani İmparatorluğu'nun eski başkenti olan Medain'in yakınında kurulmuştur (Kantar, 2017, s.31; Demirci, 2019, s.55). Halife Mansur Medinetü's-Salam (Barış şehri) ya da Darü's-Salam (Esenlik Yurdu) adını verdiği Bağdat'ı neden başkent yapmıştır? Kantar (2017, s.32) bununla ilgili olarak coğrafi konumu temel neden olarak göstermektedir. Bunu temellendirirken Bağdat'ın Dicle'yi Fırat'a bağlayan bir noktada olması, gemi geçişleri için uygunluğunu ve Hindistan yolu gibi her yöne giden yolların kesiştiği bir yerde olmasını sıralamaktadır. Ayrıca Mezopotamya ve Bereketli Hilal'in en stratejik yerinde olmasını, Bizans etkisindeki bir devlet anlayışının, Eski Doğu ve İran etkilerinin bulunduğu geleneksel Orta Doğu imparatorluğu modelini temsil etmesini göstermiştir.

Bu dönemde çeviri etkinliğinin yürütülmesinde en fazla dikkat çeken merkez Bağdat'ta kurulan Beytü'l-Hikme olmuştur. Beytü'l-Hikme'nin anlamları okunduğunda Gutas (2003, s.60-62) bu terimin Sasani dilinde "kütüphane" anlamına geldiğini belirtmiştir. Sasanilerde tarihsel bilgilerin, savaşlar üzerine yazılmış raporların ve âşıklar hakkında çeşitli yazıların Sasani kralları için toplanarak depolarda biriktirildiği bir kütüphane, Sasani bürokratik devlet yapısının bir parçası

olmuş ve Abbasilerin de bu yapıyı benimsemiş olduklarından bahsetmiştir. Kaya (1992, s.89) yaptığı çalışmada İbnü'n Nedim'in Beytü'l-Hikme'de Yunancadan Süryaniceye, Süryaniceden Arapçaya ya da doğrudan Yunancadan Arapçaya, Sanskritçeden Arapçaya, Farsçadan Arapçaya ve Nabati dilinden Arapçaya çeviriler yapıldığını bildirdiğini ortaya koymuştur. Yapılan çevirilerde iki yöntem izlenmiştir: Birincisi çevirinin kelime kelime yapılıp özgün metnin altına kelimenin Arapça karşılığı yazılmıştır. Bu yöntemi Yahya İbnü'l Batrik ve Humuslu Abdulmesih Naim kullanmıştır. İzlenen diğer yöntem ise kaynak metinden anladıkları düşüncenin Arapça olarak yeniden ve bir düzen içinde yazılmasıdır. Bu yöntemi de Huneyn b. İshak ile el-Cevheri tercih etmiştir (Ağırakça, 2016, s.96).

Beytü'l-Hikme'de hekimliğin yanı sıra çeviri etkinliğiyle uğraşan Cündişapur kökenli Buhtişu, Maseveyh, et-Tayfuri ve Serapion aileleri bulunmaktadır. Nesturi Hristiyan olan bu ailelerin anadilleri Farsça, ibadet ve bilim dilleri ise Süryanice olması onların her iki dil arasında aracı rolü üstlenmelerini sağlamıştır. Abbasi sarayında hekimlik yaparken, bir yandan da tıp araştırmaları, tıp kitapları yazmakla meşgul olmuşlar ve en önemlisi de çeviri yapmışlardır (Gutas, 2003, s.117,118).

Cündişapur kökenli hekimlerden Buhtişu ailesinden Cündişapur hastanesinin başhekimisi olan Cürcis b. Cibril b. Buhtişu (ö. 769), Halife Mansur'un yaşadığı bir mide rahatsızlığı nedeniyle Mansur'un emriyle Bağdat'a getirilmiştir. Burada hem saray hekimliği yapmış hem de tıp ile ilgili bazı eserlerin Yunanca ve Süryaniceden Arapçaya çevirilerinin yapılmasına yardımcı olmuştur. Buhtişu ailesi uzun süre Bağdat'ın en nüfuzlu hekim ailesi olmuş ve Cürcis soyundan gelenler kuşaklar boyunca halifelerin özel hekimi olmuşlardır. Buhtişu'nun oğlu Harun er-Reşid'in (786-809), onun oğlu Cibril, Emin ve Me'mun'a; onun oğlu el-Buhtişu ise Me'mun (813-833), Vasık (842-847) ve Mütevekkil'e (847-861) hizmet etmiştir (Ağırakça, 2016, s.99-100; Gutas, 2003, s.117-118; Demirci, 2019). En az yedi tanesi 11. yüzyıla kadar saray hekimliği yapmıştır (Castiglioni, 1947, s.265).

Diğer bir hekim ise Batı'da Mesue Senior olarak bilinen Süryani asıllı Hristiyan bir hekim olan Yuhanna (Yahya) b. Maseveyh (777-857)'tir (Ağırakça, 2016, s.105). Bu seçkin hekim, Rönesans alan yazınında Yaşlı Mesue ve ayrıca Yuhanna Damascenus veya Şamlı John olarak ta bilinmektedir (Castiglioni, 1947, s.266). En-Nedim (2019, s.934) tam adı Ebu Zekeriyya Yahya b. Maseveyh olan bu hekimin hükümdar nezdinde itibarlı, bilgili, yazar bir kişi olduğunu ve onun Halife Me'mun, Mu'tasım, Vasık ve Mütevekkil'e hizmet ettiğini aktarmıştır. Me'mun tarafından 830 yılında Beytü'l-Hikme'nin başkanlığına getirilen Maseveyh'e Küçük Asya ve Mısır'da elde edilen Yunanca el yazmalarını çevirme görevi verilmiş; bunun yanında da Me'mun'un hekimliğini yapmıştır (Castiglioni, 1947, s.266; Ağırakça, 2016, s.105).

Bu dönemin seçkin çevirmenlerinden bir diğeri ise Mezopotamya'da bulunan Hira'da doğan ve Batı'da Johannitius olarak bilinen Maseveyh'in öğrencilerinin en iyisi ve çevirmenlerin en ünlüsü olan Nesturi hekim Huneyn b. İshak'tır (809-873) (Castiglioni, 1947, s.266). Arapça, Süryanice, Yunanca ve Farsçayı çok iyi bilen Huneyn, hocası Maseveyh'in isteği üzerine Hippokrates ve Galenus'un birçok eserini Arapçaya çevirmiştir (Ağırakça, 2016, s.110.) Withington'ın (1894, s.141) "Arap Rönesansı'nın Erasmus'u" olarak adlandırdığı Huneyn b. İshak, iki yıl kaldığı Yunanistan'da hem Yunancayı öğrenmiş hem de hekim ve filozofların çalışmalarını bir araya getirmiştir. Bağdat'a geri döndüğü zaman, Hippokrates ve Galenus'un çalışmalarının çoğunun çevirisini yapmış, Oribasius (M.S. 325-395/6) ve Aeginali Paulus'un (M.S. 625-690) önemli derleme eserlerini, Platon'un *Timaios*'u, Aristoteles'in pek çok çalışması ve Öklid'in geometrisini Yunancadan Arapçaya çevirmiştir (Withington, 1894, s.142-143). Galenus'un *Microtechne (Isogoge In Artem Parvam)* adlı çalışmasına bir yorumlama yazmıştır (Garrison, 1921, s.118).

Huneyn'in çevirisini yaptığı Hippokrates'in kitaplarından bazıları şunlardır: Galenus'un yorumuyla birlikte *Hippokrates Yemini*'ni (*Ahdi Hipokrat*) Süryaniceye çevirmiş; yine Galenus'un yorumuyla birlikte *Kitabü'l-Fusul*, *Kitabü Takdimeti'l-*

Ma'rife, *Kitabü'l-Kesr* ve *Kitabü'l-Katiton* adlı çalışmaları Arapçaya çevirmiştir (En-Nedim, 2019, s.914). Huneyn'in çevirisini yaptığı Galenus'un eserlerinden bazıları da şunlardır: *Kitabü'l-Firak* (bir makale), *Kitabü's-Sına'a* (bir makale), *Kitabü'l-Ustukussat* (bir makale), *Kitabü'l Mizac* (üç makale), *Kitabü'l-Kuva't-Tabi'iyye* (üç makale) (En-Nedim, 2019, s.918).

Kutluer'in (1993, s.33-34) aktardığına göre, Huneyn b.İshak'ın yazdığı *Risaletü Huneyn b. İshak ila Ali b. Yahya fî Zikri ma Türçime min Kütübi Calinus bi-İlmihi ve ba'zı ma lem Yütercem* adlı eseri Galenus'un Arapçaya çevrilmiş eserlerinin listesini içermektedir. Huneyn b. İshak Galenus'un tıp ve felsefe kitaplarını iki makale halinde hazırlanmış *Pinax* adlı fihristi hem Süryaniceye hem de Arapçaya çevirmiştir. Huneyn b. İshak, İshak b. Huneyn, Hubeyş b. Hasan, İstefan b. Basil ve İsa b. Ali gibi çevirmenlerle birlikte Galenus'un 129 eserinin Süryanice asıllarından Arapçaya çevirisini yapmışlardır. Galenus'un eserleri üzerine aralarında Yahya en-Nahvi'nin de olduğu İskenderiyeli hekim ve düşünürler yorumlamalar yazmışlardır. İslâm dünyasında bu külliyyat *Cevami'u'l-İskenderaniyyin*, Batı'da ise Latince *Summaria Alexandrinorum* adıyla bilinmektedir. Huneyn bunlardan başka Dioskorides'in *Materia Medica* adlı eserini *el-A'sab* adıyla Arapçaya çevirmiştir. İskenderiyeli Ahron'un *Er-Risaletü't-Tıbbiye (Pandactae Medicinae)* eseri Süryaniceye çevirmiştir. Bu eserin aynı zamanda Maseveyh tarafından Süryaniceye, Süryaniceden de Arapçaya çevrildiği kaydedilmektedir (Ağırakça, 2016, s.116).

Arapçada teknik terimlerin ve bilim dilinin yaratılması Huneyn b. İshak'a aittir. Ardılı olan tüm yazarlar, Yunanca ve Farsçadan birçok kelimeyi, eşdeğer bir Arapça kelime bulunmadığında Arapça formlarına uyarlayan Huneyn tarafından oluşturulan terminolojiyi kullanmışlardır. Bu kelimelerin çoğu daha sonra Orta Çağ Latince çevirilerine girmiştir (Castiglioni, 1947, s.266).

Huneyn b. İshak'ın oğlu İshak b. Huneyn de Beytü'l-Hikme'de çeviri yapan hekimler arasında yer almaktadır. Arapça, Süryanice ve Yunanca bilen İshak, tıp kitaplarından ziyade başta Aristoteles olmak üzere Yunanlı hekim ve filozofların felsefe ve mantık ile ilgili çalışmalarını Arapçaya çevirmiştir (Ağırakça, 2016, s.123).

Cündişapur kökenli diğer hekim Batılı yazarların Serapion adını verdikleri Şamlı Yuhanna b. Sarabiun'dur. Orijinal olarak Süryanice yazılmış, daha sonra Arapçaya çevrilmiş pek çok eserin yazarıdır (Baas, 1889, s.226). İslam coğrafyasındaki okullarda ders kitabı olarak kabul edilen 12 kitaptan oluşan *Aforizmalar* adlı önemli eseri bugün hala Doğu'nun tüm büyük tıp kütüphanelerinde bulunmaktadır. Diğer bir eseri ise yedi kitaptan oluşan *Pandectae* adlı çalışma olup Trallesli Alexander'dan alıntılanarak yazılmıştır (Castiglioni, 1947, s.267).

Harranlı Sabii bir ailenin çocuğu olan Sabit b. Kurra'da Bağdat'a gelen çevirmenler arasında yer almaktadır. Muhammed b. Musa yolda gördüğü Kurra'yı Bağdat'a götürmüştür. Arapça ve Süryanice bilen Kurra'nın tıp ile ilgili yaptığı çeviri çalışmalarından bazıları şunlardır: *Kitabü Cevami'i li Kitabi Galen fi'l-Edviyeti'l-Müfred*, *Risale fi'l-Cüderiyyi ve'l-Hasbe*, *Mizacü'l- Muhtelif*, *el-Emradu'l-Hadde*, *Kitab Teşrihu'r-rahim*, *el-Mevludun li Seb'ate Eşhur* (Ağırakça, 2016, s.127; En-Nedim, 2019, s.872).

Felsefe, tıp, mantık, coğrafya, geometri, astronomi, fizik, kimya, botanik, müzik gibi bilim dallarında 200 yıl boyunca sayısız eser çevrilmiştir. İbn-Nedim'in aktardığına göre tıp alanında Hippokrates'e atfedilen *Kitabü Ahdi Bukrat*, *Tabiatü'l-İnsan*, *Kitabü'l-Fusul*, *Takdimetü'l-Ma'rife*, *Emrazü'l-Hadde*, *Kitabü'l-Ahlat* gibi kitaplar ile Galenus'un özellikle anatomi ile ilgili kitapları ve pek çok hekimin eserleri çevrilmiştir. Ayrıca Hintçeden ve Farsçadan da tıp kitaplarının Arapçaya çevirisi yapılmıştır (Barış, 2017, s.1888). Matematik, astronomi, fizik ve kimya bilim

dallarında Platon'un *Kitabü'l Usulî'l-Hendese*, Aristoteles'in *Fizika* adlı çalışmasının çeşitli yorumlamaları, Öklid'in *Elementler (Usulü'l-Hendese)* adlı çalışması ve daha başka eserleri çevrilmiştir. Arşimet'in eserleri, Batlamyus'un eserlerinden *Almagest*, *Geografike Hiphegesis (Coğrafya)* ve diğer kitapların çevirisi yapılmıştır (Barış, 2017, s.1888).

Bağdat sadece bilim ve kültür merkezi değil aynı zamanda büyük bir şehir haline gelmiştir. Campbell'ın (1926, s.48) aktardığına göre Gibbon Bağdat'ta 860 diplomalı hekimin, çok sayıda hastanenin ve okulun olduğunu dile getirmektedir. Keza aynı sayısal veriyi Durant (?, s.106) da vermektedir. O da Bağdat'ta 931 yılında 860 diplomalı hekimin olduğunu bildirmiştir.

1.3.3. Üçüncü Çeviri Dönemi

Bu dönemi kapsayan çeviri hareketi ise İslam uygarlığı döneminin kültürel birikiminin Batı'ya yayılmasıyla başlayan sürece denk gelmektedir. Bu sürecin başlamasıyla ilgili farklı tarihsel söylemlerin olduğu dikkat çekmektedir. Haskins (1927, s.6) bu süreci Avrupa'nın 11. yüzyılın sonlarından 1204'te İstanbul'un Latinler tarafından alınmasına kadar geçen yüz yıl veya daha fazla bir süre içinde geçirdiği tüm değişiklikleri ve bunun habercisi olan çağdaş olayları kapsayacak kadar geniş bir şekilde ele alınabildiğini vurgulamıştır. Akın (2014, s.404) ise Fuat Sezgin'in İslam uygarlığı döneminde ortaya konulan kültürel birikimin Batı'da yapılanmaya başlama sürecinin 11. yüzyıldan önce olduğunu ve üç güzergâhtan Batı'da yayılım gösterdiğini belirtmiştir. Bunlardan en eski ve en bilinen güzergâh, Arap egemenliğine girin Müslüman İspanya, ikincisi Sicilya ve Güney İtalya, üçüncüsü ise Bizans'tır.

Burada Sicilya ve Güney İtalya üzerinden yayılmaya başlayan çeviri etkinliğine öncelik verilmiştir. Müslümanlar Akdeniz kıyısında bulunan Korsika, Sicilya, Sardinya, Girit ve Malta gibi büyük adaları, daha sonra da İtalya'nın güney kıyılarındaki şehirleri ele geçirmişlerdir. Sicilya, İslam kültürüne bürünmüş ve burada Sicilyalılar, Rumlar, Lombardlar, Yahudiler, Berberiler, Araplar bir arada yaşamaya başlamıştır. Denilebilir ki burası Hristiyan Avrupa ile Müslümanlar arasında kaynaşma merkezi olmuş ve İslam kültürünün Avrupa'ya yayılmasında etkin bir rol oynamıştır (Durant, ?, s.183-185).

Bundan başka Yahudilerin de İslam uygarlığı döneminin kültürel birikiminin Batı'ya taşınmasında etkin rol oynadıklarını alan yazın çalışmaları bildirmektedir. Bu bağlamda M.S 7. yüzyıla kadar erken bir tarihte Venedik, Milano, Cenova ve Roma'da gelişen önemli Yahudi topluluklarının İbraniceye ek olarak Yunanca ve Arapça konuşmaları İslam uygarlığının kültürel birikiminin Güney İtalya'ya nüfuz etmesinde birinci derecede etkili olmuştur (Castiglioni, 1938, s.890). Sicilya'da II. Frederick (1194-1250) döneminde özgün Arapça eserler Hristiyan ve Yahudi çevirmenler aracılığıyla Latinceye çevrilmiştir. Bunlar arasında Theodore ile Endülüs'te Arapça ve İbranice eğitimi aldıktan sonra Sicilya'da II. Frederick'in hizmetine giren İrlanda asıllı büyücü ve astrolog Michael Scot, Sicilyalı çevirmenlerden olan Yahudi hekim Ferec b. Salim yer almaktadır (Demirci, 2019, s.290; Lewis, 2009, s.162).

Öte yandan çeviri etkinliğine sürükleyicilik katan diğer bir önemli adım ise Orta Çağ ile özdeşleşmiş manastır yapılanması olmuştur. Benedikten Tarikatı'nın kurucusu Aziz Benedictus tarafından 529 yılında Güney İtalya'da Latium'da kurulan Monte Cassino Manastırı ibadetin yanı sıra tıbbın uygulanmasında ve çevirilerin yapılmasında önemli merkez haline gelmiştir (Akın, 2014, s.270; Bayat, 2003, s.126). Bu manastır 9. yüzyılın sonunda tedavileriyle geniş çapta ün kazanmış ve Avrupa'nın her yerinden hastalar buraya gelmiştir. Rahipler manastır hastanesinde hekimlik yaparken, tüm dini bağlardan arınmış, meslekten olmayan uygulayıcılar da hastalara bakım vermişlerdir (Castiglioni, 1938, s.886,888). Manastırlarda bulunan

“scriptorium” olarak bilinen yazı odalarında Antik Çağ’ın kültürel kalıtlarının çevirileri yapılmıştır. Bunlar arasında Hippokrates’in *Aforizmalar* ve *Prognosis* ile Galenus, Dioskorides ve Aurelianus’a ait kitaplar yer almaktadır (Akın, 2014, s.275; Corner, 1931, s.2).

Bütün bu gelişmelerle birlikte, 12. yüzyıl üniversitelerin başlangıcının örneği olarak anılmaktadır. Bu dönemde özellikle bazı okullar, farklı bilim dallarının merkezi olarak ün yapmıştır. Bunlar arasında Paris felsefi ve teoloji çalışmalarının, Montpellier ve Salerno tıbbın, Bolonya ise hukuk özellikle Roma hukukunun çalışıldığı merkezler arasında yer almışlardır (Swanson, 1999, s.31,32). Bu güzergâh Yunanlıların tıp alanyazınının tam olarak toparlanmasına, İslam dönemi hekimlerinin daha önemli eserlerinin çevrilmesine ve modern Avrupa’nın en eski tıp okulu olan Salerno okulunun gelişimine tanık olmuştur (Haskins, 1927, s.322).

1.4. Salerno: Avrupa’nın Laik İlk Tıp Okulu

Salerno kentinin, Hristiyan Avrupa’nın en eski tıp okuluyla bir “temsilci” gibi tanınmasında bazı çarpıcı itkilerin varlığından söz etmek mümkündür. Bu itkiler arasında kentin sahip olduğu coğrafi konum önemli bir koridor oluşturmuştur. Bununla ilgili olarak Croke (1830, s.1) kentin hoş iklimi, geniş limanı ve nehriyle verimli ve değişik bir bölge olduğuna dikkat çekerken, Guthrie (1945, s.103) ise kente erişimin her yönden kolay olmasını ve Sicilya ve Güney İtalya’nın Yunanca konuşan bölgelerine yakın olmasını belirterek, kente her ırk ve inançtan hekimin geldiğini ifade etmiştir. Castiglioni (1938, s.888) ise kentin Orta Çağ’ın en tanınmış kaplıcalarına sahip olduğunu bildirmiştir. Ayrıca Haskins (1927, s.322) Cassiodorus’un 6. yüzyılda kütüphane kurduğu İtalya’nın güneyinden Yunan tıbbının hiçbir zaman kaybolmadığını belirtmiştir. Bu sebeple kent Hippokrates’in tıbbi öğretilerini benimsediği için *Civitas Hippocratica* (Hippokrates Şehri) olarak da ün

yapmıştır (Bayat, 2003, s.128). Guthrie'nin (1945, s.103) bildirdiğine göre en parlak dönemini Haçlı Seferleri (1096-1270) döneminde yaşayan kent, 7. yüzyıldan Rönesans'ın başlangıcına kadar ticaret, sanayi ve eğitimde Avrupa'da önemli bir konum elde etmiştir (Ferraris ve Ferraris, 1997, s.1855).

Avrupa'nın en eski tıp okulunun kökeni ile ilgili bilgilere bakıldığında, bu konuda yapılan en dikkatli araştırmalara rağmen bilinmezliğini koruduğu görülmektedir (Neuburger, 1925, s.22). Güney İtalya'da Napoli'nin güneyinde, Tiren Denizi üzerinde bulunan Salerno'da kurulan (Neuburger, 1925, s.21) ve “Studium Generale”² özelliğine sahip bu okulu İmparator Carolus Magnus (Charlemagne) veya Arap Adala, Yahudi Elinus, Yunanlı Pontus ve Latin Salernus isimleriyle bilinen dört önemli şahsın kurduğu rivayet edilmekte, öğrencilerine de kendi dillerinde ders verdikleri kaynaklar arasında yer almaktadır (Baas, 1889, s.258; Bayat, 2003, s.128; Withington, 1894, s.185-186). Castiglioni (1947, s.300) ise bu okulun adının ilk olarak 9. yüzyılın başlarında duyulduğunu, en büyük ihtişamına 12. yüzyılda ulaştığını ve 14. yüzyılın sonuna kadar da ününü koruduğunu dile getirmiştir. Yüzyıllar boyunca Orta Çağ'da İskenderiye'nin antik çağdaki itibarına benzer bir üne sahip olan bu okulda, teorik bilgi ve pratik kazanımlarda gerçekten çığır açıcı gelişmeler olmasa da antik çağ ile Batı tıbbı arasında kesişme noktası oluşturması bakımından büyük bir öneme sahiptir (Neuburger, 1925, s.21-22).

Bu okulda tıp eğitiminin uygulanmasına devlet tarafından bazı şartlar getirilmiştir. İlk olarak 12. yüzyılın başlarında Sicilya Kralı II. Roger tarafından resmi makamlara bazı yetkiler verilmiş (Uzluk, 1958, s.86), 1231 yılında da Sicilya Kral'ı II. Frederick egemenliğinde tıp eğitimi ve uygulama yapılmasına yasaklama getirmiştir (Rashdall, 1895, s.83). Tıp eğitimi alacak kişiler için getirilen şartlar

² Studium Generale: Bütün konuların çalışıldığı bir yer değil, her bölgeden öğrencinin alındığı bir yerdir. Bununla birlikte “Studium Generale” temelde üç özelliğe sahip kavram olarak karşımıza çıkmaktadır: Birincisi sadece bir ülke ya da bir bölgeden değil, bütün bölgelerden öğrencileri çeken veya davet eden bir okuldur. İkincisi teoloji, hukuk, tıp gibi bilim dallarının öğretildiği yükseköğretim yeridir. Son olarak ise, bu bilim dallarının kayda değer sayıda uzmanlar tarafından öğretildiği bir yerdir (Rashdall, 1895, s.8,9).

arasında 21 yaşında olmak ve üç yıl mantık okumak bulunmaktadır. Tıp eğitimi beş yıl olup, bir yılda kıdemli hekimlerin yanında staj yapılmıştır. Hekim, sınavlar bittikten sonra okula sahip çıkacağına, fakirlere ücretsiz bakacağına, zararlı ilaçlar vermeyeceğine, hiçbir şeyi yanlış öğrenmeyeceğine ve eczacı dükkânı açmayacağına dair yemin ederek göreve başlamıştır (Uzluk, 1958, s.86,87). Cerrah olarak lisans almak için Salerno Okulu'nda veya Napoli Üniversitesi'nde bir yıl anatomi eğitimi almak ve zor bir sınavı geçme şartı getirilmiştir (Packard, 1920, s.36). Sınavların içeriği Hippokrates, Galenus, İbn Sina'nın ve Aristoteles'in çalışmalarından hazırlanmıştır (Packard, 1920, s.35). Salerno “magister” veya “doktor” unvanının kullanıldığı ilk yer olma özelliğine sahip olmuştur (Guthrie, 1945, s.107). Salerno Okulu İmparator Napolyon'un emriyle 1811'de resmen ortadan kaldırılmıştır (Packard, 1920, s.40).

Salerno Okulu'nun günümüze ulaşan en değerli kalıtı, tıbbi bir şiir olan ve özgün olarak 360 düzensiz kafiyeli heksametron ölçüsüyle veya “Leonine” dizeleriyle yazılmış *Regimen Sanitatis*, *Schola Salernitana* veya *Flos Medicinæ* (Tıbbın Çiçeği) olarak tıp tarihine geçen çalışmadır. Bu çalışma kolundaki yaradan iyileşmek için Salerno'da kalan Normandiyalı Roberto'ya adanmıştır. Pek çok modern dile çevrilerek, 240'tan fazla baskısı yapılmıştır. Dönemin tüm meşhur ve atasözü niteliğindeki tıbbi düşüncelerini içermektedir (Withington, 1894, s.186-187).

Salerno'nun yetiştirdiği ve tıp tarihine katkıda bulunmuş hekimler arasında Gariopontus, Copho, Palermolu Roger ve Musandinus gibi hekimlerin yanı sıra Trotula, Abella, Rebecca, Constanza gibi kadın hekimler de yer almaktadır (Guthrie, 1945, s.104, 105, 106). Ancak Salerno okulunun en saygın hekimleri arasında öne çıkan isim Afrikalı Konstantin olmuştur (Castiglioni, 1947, s.305).

1.5. Afrikalı Konstantin

Kuzey Afrika'da bulunan Tunus'ta 1010 veya 1015 yılında doğan Konstantin'in, Monte Cassino'daki Benedikten Manastırında 1087 yılında ölmüş olduğu düşünülmektedir (Karlıağa, 2002, s.180). Konstantin, Bağdat'ta tıp okuduktan sonra, Petrus Diaconus'un tarihçesine göre Suriye, Hindistan, Etiyopya ve Mısır'a uzun yolculuklar yapmış, Arapça tıbbi metinleri toplamıştır (Peral ve Gonzalez, 2013, s.82; Castiglioni, 1947, s.305) ve İbrani, Süryani, Keldani, Eski Yunanca, Habeş ve Hint dillerini öğrenmiştir (Karlıağa, 2002, s.180). Kartaca'ya döndükten sonra, burada üç yıl hekimlik yapmış ancak büyücülükle suçlanınca ayrılmak zorunda kalmıştır (Peral ve Gonzalez, 2013, s.82). Salerno'ya 1065-1077 yılları arasında dönen Konstantin, yolculukları boyunca edindiği Arapça tıbbi metinlerin çevirilerini keşif olduğu Monte Cassino manastırında Latinceye çevirmiştir (Peral ve Gonzalez, 2013, s.82). “Magister orientis et occidentis novusque effulgens Hippocrates” (Doğu ve Batı'nın Hekimi ve Yeni Parlayan Hippokrates'i) olarak tanınan Konstantin, Arap ve Yunan yazarlara ait 25'ten fazla kitabı Latince olarak yayma imkânına sahip olmuştur. Bu kitapların en önemlisi Ali b. el-Abbas el-Mecusi (ö.4./10. yüzyılın son çeyreği)'nin Büveyhi Prensi Adududdevle (338/949-372/983)'ye ithaf ettiği, *Kamilü's-Sına'ati't-Tıbbiyye* veya *el-Kunnaş el-Meliki* ismini taşıyan son derece hacimli tıp ders kitabıdır (Sezgin, 2015, s.91). Daha sonra 1127 yılında yani Konstantin'in ölümünden tam 40 yıl sonra, Antakyalı Stephanus bu kitabı, gerçek yazarı Ali b. el-Abbas adı altında bir kere daha Latinceye çevirmiştir (Sezgin, 2015, s.91).

Çizelge 1.1. Afrikalı Konstantin’in çevirisini yaptığı yazar ve eserler (Campbell, 1926, s.123; Peral ve Gonzalez, 2013, s.82; Pioresch, 2003, s.192).

Yazar	Çevrilen Eser
İbnü'l-Cezzar	1) <i>Viaticum</i> ³ (Özet) 2) <i>De Morborum Cognitione et Curatione</i> (Hastalıkların Bilgisi ve Tedavisi Hakkında) 3) <i>De Coitu</i> (Cinsel İlişki Hakkında)
Huneyn b. İshak	1) <i>Isogoge</i> (Giriş) 2) <i>Liber de Medicamine Oculorum/Liber De Oculis/</i> <i>Liber Oculorum</i> (Gözle ilgili İlaçlar Hakkında)
Hippokrates	1) <i>Aphorisma</i> (Aforizmalar) <i>Prognostica</i> (Prognoz)
Galenus	1) <i>Tegni</i> ⁴ (Tıp Sanatı) 2) <i>Megategni</i> ⁵ (İyileştirme Yöntemi Hakkında)
Philaretus	1) <i>De Pulsibus</i> (Nabız Hakkında)
Razi	1) <i>Liber Divisionum</i> (Kısımlarla İlgili Kitap) 2) <i>Liber Experimentorum</i> (Deneyimlerle İlgili Kitap)
Toledolu İshak	1) <i>Liber Dietorum</i> (Diyetlerle İlgili Kitap) 2) <i>Liber Urinarum</i> (İdrarla İlgili Kitap) 3) <i>Liber Febrium</i> (Ateşlerle İlgili Kitap) 4) <i>Liber Interioribus Membris</i> (İç Organlarla İlgili Kitap) 5) <i>Liber Graduum</i> (Yürüyüşler Hakkında Kitap)
Ali b. Abbas	1) <i>Liber Pantegni</i> (Tüm Tıp Sanatının Kitabı (12 kitap) 2) <i>Practica</i> (Uygulama) (12 kitap)

Konstantin’in çalışmalarının ilk baskısı 1537’de Basel’de yedi cilt halinde yayınlanmıştır. Bu ve daha sonraki basımların hemen hemen tamamı Arapçadan yapılan çevirilerdir (Castiglioni, 1947, s.306). Bugün çeviri eserleri Almanya, Fransa, Belçika ve İngiltere’deki kütüphanelerde bulunmakta olup, bu eserler Orta Çağ’dan 17. yüzyıla kadar ders kitabı olarak okutulmuştur (Pouyan, 2015, s.228).

³ Latince *via*, ae.f. “yol” anlamında kullanılmaktadır. Gezinler için genel bir tıp özeti anlamına gelmektedir (Pioresch, 2003, s.192).

⁴ Latince *techna*, ae.f; Eski Yunancada *Τέχνη* (ιατρική): Sanat, tıp sanatı (<https://logeion.uchicago.edu/techna>; Erişim Tarihi:29/01/2022).

⁵ Galenus’un *De Methodo Medendi* eserinin kısaltılmış biçimidir (Pioresch, 2003, s.192).

Sezgin (2015, s.94) Schipperges'in Konstantin'in Batı tıbbına “stratejik etki” yapmadığı ve Avrupa'daki diğer okullara sadece hazırlayıcı etkide bulunduğunu aktararak bu hazırlayıcı etkinin öneminin küçümsenmemesi gerektiğini bildirmiştir.

1.6. İspanya

Daha önce “Üçüncü Çeviri Dönemi” başlığı altında da bahsedildiği üzere, Sezgin İslam uygarlığı döneminde ortaya konulan kültürel birikimin Batı'da üç güzergâhtan yayılım gösterdiğini belirtmiştir. Bu güzergâhlardan biri de 711 yılından itibaren 20 yıl içerisinde büyük bir bölümü Arap egemenliğine giren İber Yarımadası olmuştur (Sezgin, 2015, s.134). Benzer bir görüşü Haskins de gündeme getirmiştir. Haskins (1924, s.4) Arap fetihlerinin bir sonucu olarak, İber Yarımadası'nın Orta Çağ'ın büyük bir bölümü için Müslüman Doğu'nun bir parçası, öğrenimin ve bilimin, büyüünün ve astrolojisinin mirasçısı ve Batı Avrupa'ya geçişin önemli bir yolunu oluşturduğunu belirtmiştir. Lewis (2009, s.172) ise Antik Yunan'ın kültürel kalıtının bile İspanya'ya yerel kaynaklar yerine II. Abdurrahman'ın hükümdarlığı sırasında Doğu'daki çeviri merkezlerinden getirtilen kitaplar sayesinde ulaştığını bildirmiştir.

Bu dönemde Hristiyanlar, İspanyollar ile beraber Arapça konuşan Müslüman ve Yahudi eğitimcilerin idaresinde İspanya'ya eğitim için gelmişler ve bu arada birçok Arapça eseri Latinceye çevirmişlerdir (Lewis, 2009, s.174). İlk çeviriler temel olarak Arapçadan Latinceye, bazıları İbraniceye ve daha sonra da Avrupa'nın yerel dillerine çevrilmiştir (Abattouy ve ark., 2001, s.6). Çeviri faaliyetleri Barselona, Tarazona, Segovia, Leon, Pamplona'nın yanı sıra Pirenelerin ötesinde Toulouse, Beziers, Narbonne ve Marsilya gibi kentlerde gerçekleştirilmiştir (Haskins, 1924, s.10). Ancak Arapçadan Latinceye ilk çeviriler 10. yüzyıla kadar uzanmakta olup ve Kuzey İspanya'da Aragon'da yapılmıştır (Abattouy ve ark., 2001, s.6). Alan yazında

“Artes Arabum” (Meyerhof, 1931, s.346) olarak geçen bu çalışmalara ivme katan isimler şunlardır: Bu dönemde, ilk İngiliz bilim adamı olarak kabul edilen Bathlı Adelard Öklid, Batlamyus, Ebu Maşer, İbn Kurra ve Harezmi’nin çalışmalarını Arapçadan Latinceye çevirmiştir. Bütün bu eserler daha sonra Oxford Üniversitesi’nin (1167) ününü borçlu olduğu Roger Bacon tarafından kullanılmıştır (Eppink ve Perla, 2015b, s.13). Chesterli Robert, 1145 yılında Harezmi’nin *Cebir* adlı çalışmasını Latinceye kazandırmıştır. Antik astronominin kapsamlı özeti niteliğindeki Batlamyus’un ünlü *Almagest*’i, 1160’larda Yunancadan ve 1175’te Arapçadan çevrilmiştir. Geometride Öklid’in *Elementler*’i, Aristoteles’in *Fizik*, *Meteoroloji* ve *Gökyüzü Hakkında* adlı çalışmaları, Platon *Timaios* adlı eseri bu dönemde kazandırılan diğer eserler arasında yer almaktadır. Ayrıca coğrafya, astroloji, Arap edebiyatı, kimya, botanik ve mimari gibi bilim dallarında da çeviriler yapılmıştır (Haskins, 1927).

Çevirmenler, çoğu Yahudi olan ve İspanyolca ile bir yabancı dil bilen yerlilerle işbirliği yaparak çalışmışlardır (Lewis, 2009, s.174). Bunlar arasında İspanyol bir Yahudi olan ve Hristiyanlığı seçmiş Petrus Alphonsi İngiltere’ye giderek hekim olmuş ve İslam bilimini ilk defa orada yayma fırsatı bulmuştur (Meyerhof, 1931, s.346-347). Ayrıca Tivolili Plato, Dalmaçyalı Hermann ve öğrencisi Bruggeli Rudolf, Dominicus Gondisalvo, Santallalı Hugh ve bir grup Yahudi bilim insanı İşbilyeli John, Savasorda, Abraham Ben Ezra yer almaktadır (Haskins, 1924, s.9-10). Batı’da İslam uygarlığı döneminin kültürel birikiminin aktarıldığı ilk büyük merkez 1085 yılında Hristiyanların eline geçen Toledo kenti olmuştur (Lewis, 2009, s.174).

1.7. Toledo Çevirmenler Okulu

Toledo, İber Yarımadası'nın merkezinde bulunan Madrid'in 71 km. güneybatısında ve Tajo Nehri'nin bir kıvrımı içinde yer alan bir İspanya kasabasıdır (Zaimeche, 2005, s.2; Özdemir, 2012, s.363). Toledo, tarihsel süreç içinde farklı isimlerle kayıtlara geçmiştir: Romalılar döneminde Toletum adıyla bilinen şehir, Arapça Tuleytula (Tuleytle), Müsta'rib metinlerinde Toletho, Endülüs Yahudilerine ait metinlerde ise Toledoht olarak yer almıştır (Özdemir, 2012, s.363).

Toledo Çevirmenler Okulu'nun kuruluşu ile ilgili kesin bir tarih belirlenemezken, (Haskins, 1924, s.10) Adelard'ın 1126 tarihli astronomik tabloları ve Cremonalı Gerard'ın (1114-1187) yılları arasında yaşadığı hesap edildiğinde bu okulun 12. yüzyılın ikinci çeyreğinde kurulduğunu vurgulamıştır. Okulun kurulma süreci Gaskonya'da (Bugün Fransa'da) doğan Toledo başpiskoposu Benedikten rahibi Raymond de Sauvetat'a (1125–1152) ve bugünkü İspanya'nın ilk krallıklarından biri olan Kastilya'nın yüksek mevkili resmi görevlisiyle kurulan işbirliğine dayanmaktadır (Aybar ve ark., 2015, s.23). Tıpkı Halife Me'mun'un Beytü'l Hikme'yi kurduğu gibi, Başpiskopos Raymond da başdiyakoz Dominico Gundisalvi'nin yönetimi altında Toledo'da 13. yüzyıla kadar yıldızı parlayan bu çevirmenler okulunu kurmuştur (Meyerhof, 1931, s.347).

Toledo Çevirmenler Okulu'nda çeviri çalışmalarında izlenen yöntem şöyledir: Latince çevirilerin yapılma yöntemi, Arap yazısının kelimesi kelimesine çevirisinden oluşmaktadır. Çalışan çevirmenler, Latince eşdeğer sözcüğü, orijinal anlamını hiçe sayarak Arapça kelimelerin üzerine yerleştirmişlerdir. Latince karşılığı olmayan bir Arapça sözcükle veya teknik terimlerle karşılaşıldığında, bu durum Batılı çevirmenler için büyük güçlükler yaratmış, Arapça ya da İbranice biçimiyle çevirisi yapılmıştır. Böylece alchemy (simya), alcohol (alkol) cypher (sıfır) gibi kelimeler Batı alan yazınına girmiş ve günümüzde de kullanılmaya devam etmektedir (Campbell, 1926, s. 139).

Kaynakların bildirdiği başka bir yöntem ise sözlü çeviri tekniğidir. Toledo katedralinin bir keşişi ya da duyduğunu uygun Latince ile yazan Latince uzmanı önünde Mozarap veya Müslüman ya da Yahudiler tarafından Latinceye yapılan sözlü çeviri tekniğine dayanmaktadır (Aybar ve ark., 2015, s.23).

Toledo’da “Collectio Toletana” ya da “Corpus Toletanum” olarak adlandırılan eserler listesi incelendiği zaman sayıca çok fazla olduğu görülmektedir (Aybar ve ark., 2015, s.25). Çünkü 12. yüzyılın ortasından 13. yüzyılın ortasına uzanan dönem boyunca İslam dönemi edebiyatının zengin kaynakları, Arapça ve Latince bilimsel ve felsefi kitaplar, yerli bilginlerin İtalyan, Alman ve İngilizlerle yan yana çalışmaları en fazla çevirinin ve yorumlamanın yapıldığı bir kasaba olmasını sağlamıştır (Neugburger, 1925, s.44). Burada 10. ve 13. yüzyıllar arasında 120’den fazla eser Arapçadan Latinceye çevrilmiştir. Önceden Arapçaya çevrilmiş olan Yunan bilimi ve felsefesinin önemli bir bölümü ve Arap bilim adamlarının orijinal katkıları Hristiyan Avrupa’ya girmiş ve sonunda 13. yüzyılda kurulan üniversitelerin müfredatını şekillendirmiştir (Abattouy ve ark., 2001, s.6).

Toledo’da çalışan birçok etkin çevirmen arasında üç büyük şahsiyet dikkat çekmektedir: Bu kişiler Segovialı Başdiyakoz Domingo Gundisalvo (ö.1184), İtalyan’dan Cremonalı Gerard ve İşbilyeli John’dur (Aybar ve ark., 2015, s.23). Yaptıkları çeviri eserler ve çevirisi yapılan yazarın adı ve saptanabilen başlık ve tarihleri **Çizelge 1.2’de** gösterilmiştir. Ancak Toledo’da öne çıkan isim ise Cremonalı Gerard olmuştur.

1.8. Cremonalı Gerard

Avrupa’da “Arapçılığın” gerçek babası olarak bilinen Cremonalı Gerard (Meyerhof, 1931, s.347), İtalya’da bulunan Lombardiya bölgesinde 1114 yılında doğmuş, 1187 yılında da Toledo’da ölmüştür (Zaimeche, 2005, s.25). Toledo grubunun en üretken çevirmeni “Çevirmenlerin Babası” olarak bilinen Gerard, İmparator Frederick’in koruması altında Batlamyus’un çalışmalarını getirmek amacıyla İspanya’ya gitmiş⁶, yaşamının büyük bir bölümünü Kastilya’nın başkentinde geçirmiş ve burada Arap yazınının hazinelerini öğrenme, öğretme, okuma ve çevirme gayreti içinde olmuştur (Neuburger, 1925, s.45).

Cremonalı Gerard, astronomi üzerine ders kitabı olarak Batlamyus’un *Almagest* adlı eseri de dâhil olmak üzere 80’nin üzerinde çeviri yapmıştır (Pioreschi, 2003, s.48). Gerard mantık, felsefe, Yunan matematiği ve astronomisi, İslam matematiği ve astronomisi, fizik, kimya, Yunan tıbbı, İslam tıbbı ve astrolojisi ve kimyası gibi pek çok alanda çeviri yapmıştır (Zaimeche, 2005, s.26). Yine Hristiyan Avrupa’da Serapion Senior ve Yuhanna Damascenus olarak bilinen Yahya İbn Serabi’nin Süryanice yazmış olduğu biri 12, diğeri yedi bölümden oluşan çalışmaları *Aggregator* adıyla Cremonalı Gerard tarafından Latinceye çevrilmiştir (Campbell, 1926, s.72). Gerard’ın Latinceye çevirmiş olduğu tıp eserleri ve diğer çalışmaları **Çizelge 1.2**’de gösterilmiştir.

⁶ Browne, Gerard’ın Toledo’yu ziyaret ettiği dönemin belirsiz olduğunu vurgulamaktadır (Browne, 1921, s.98).

Çizelge 1.2. Corpus Toletanum'un Temel Tıbbi Eserleri (Aybar ve Ark., 2015, s.26; Campbell, 1926, s.81).

Çevirmen adı	Çevirilen yazar	Kitap Adı-Yıl
İşbiliyeli John (1136-1155)	Aristoteles'e atfedilen	1) <i>Epistola Aristotelis Regi Magno Alexandro, De Conservatione Humani Corporis</i> (Excerpt from <i>Secrets des Secrets</i>) (Aristoteles'in İnsan Vücudunun Korunması Hakkında Kral İskender'e Mektubu) (Sırlar'ın Sırları'ndan Seçme Parça)
Domingo Gundisalvo (1150–1181)	Farabi	1) <i>De Scientiis</i> (Kitab al-LHSA al Ulum) (Bilimler Üzerine) (1140)
Cremonalı Gerard (1150–1187)	Sahte Hippokrates	1) <i>Liber Veritatis Ypocratis</i> (Gerçek Hippokrates'in Kitabı)
	Galenus	1) <i>De Elementis</i> (Elementler Hakkında) 2) <i>Expositiones Super Librum Ypocratis De Regimine Acutarum Aegritudinum</i> (Akut Hastalıkların Yönetimi Hakkında Hippokrates'in Kitabı Üzerine Yorumlamalar) 3) <i>De Complexionibus</i> (Mizaçlar Üzerine) 4) <i>De Malicia Complexiones Diversae</i> (Malignite Üzerine Farklı Mizaçlar) 5) <i>De Simplici Medicina</i> (Basit İlaç Hakkında) 6) <i>De Creticis Diebus</i> (Ateşli Günler Hakkında) 7) <i>De Crisi</i> (Ateş[ler] Hakkında) 8) <i>De Expositione Libri Ypocratis In Pronosticatione</i>

	Galenus	(Prognoz Hakkında Hippokrates'in Kitabının Açıklaması Üzerine)
	Sahte Galenus	1) <i>De Secretis</i> (Sırlar Hakkında)
	El-Kindi (801-873)	1) <i>De Gradibus</i> (<i>Quta Primos</i>) (Yoğunluk Derecesi Hakkında)
	Yahya İbn Sarafyun (9.yüzyılın 2. Yarısı)	1) <i>Practica Serapionis</i> (or <i>Breviarius Iohannis Serapionis Tract</i>) (Yahya b. Sarafyun'un Çalışması ya da Yahya b. Sarafyun'un Özet Risalesi)
	İshak b. Süleyman el-İsraili (832–932) (Şahin H, Cihan AK 2000, s. 544).	1) <i>Kitab al-Istikāt</i> ya da <i>De Elementis</i> (Elementler Hakkında) 2) <i>Liber Diffinitionum</i> (Tanımlar kitabı)
	Er-Razi (865–925)	1) <i>Liber Medicinalis Almansoris</i> (1170) (Mansur'un Tıp Kitabı) (<i>Kitabu'l-Mansuri</i>) 2) <i>Liber Divisionum Continens CLIII</i> (153 Bölümden Oluşan Kitap) 3) <i>Liber Introductorius In Medicinam Parvus</i> (Tıp Üzerine Küçük Bir Giriş Kitabı) 4) <i>De Iuncturarum Aegritudinibus</i> (Or <i>Doloribus</i>) Eklem Hastalıkları veya (Ağrıları) Hakkında 5) <i>De Aegritudinibus Puerorum</i> (or <i>Practica Puerorum</i>) (Çocuk Hastalıkları Hakkında) 6) <i>Antidotarium</i> Antidotlar/Panzehirler 7) <i>De Preservatione ab Aegritudine Lapidis</i> (Taş Hastalığından Korunma Hakkında)
	Ez-Zehravi (936-1013)	1) <i>De Chirurgia</i> (<i>Kitab Al-Tasrif</i>) (Cerrahi Üzerine)

	İbn-i Sina (980–1037)	1) <i>Canon</i> (1150–1187) (<i>Kanun</i>) 2) <i>Canticum (cantica) de Medicina seu Liber De Medicina in Compendium Reducta</i> (<i>Tıp Hakkında bir Şarkı/Koşuk ya da Özeti Yapılmış bir Tıp Kitabı</i>)
	Ali b. Rıdvan (988-1061)	1) <i>Expositio ad Tegni Galen-Microtegni</i> (<i>Galenus'un Sanatı Üzerine Yorumlama</i>)
	İbn Vafid (997–1074)	1) <i>Liber Medicinarum Simplicium et Ciborum</i> (<i>Basit İlaçlar ve Besinlerle İlgili Kitap</i>)
	Hippokrates (M.Ö.460–370)	1) <i>De Aere Aquis Locis</i> (<i>Havalar, Sular, Yerler Hakkında</i>)
Toledolu Mark (1180–1213)	Huneyn b. İshak (809–873)	1) <i>Isagoge ad Tegni Galeni or Isagoge in artem parvam Galeni</i> (<i>Galenus 'un Sanatına Giriş</i>) 2) <i>De Tactus Pulsus</i> (<i>Nabız Atışı Hakkında</i>) 3) <i>De Utilitate Pulsus</i> (<i>Nabızın Yararı Hakkında</i>) 4) <i>De Motu Musculorum</i> (<i>Membrorum</i>) (<i>Kasların (Organların)Hareketi Hakkında</i>) 5) <i>De Motibus Liquidis</i> (<i>lucidis, fluidis, difficilibus</i>) (<i>Sıvıların Hareketleri Hakkında (Hafif, Akıcı, Katı)</i>)
Michael Scot (1175–1235)	Aristoteles (384–322)	1) <i>De Animalibus</i> (<i>Hayvanlar Hakkında</i>) veya (<i>Historia Animalium</i>) (<i>Hayvanların Tarihi</i>) 2) <i>De Partibus Animalium</i> (<i>Hayvanların Kısımları Üzerine</i>) 3) <i>De Generatione Animalium</i> (<i>Hayvanların Oluşumu Üzerine</i>)

1.9. İslam Bilim ve Tıbbının Altın Çağ Özellikleri ve Hekimleri

Meyerhof (1931, s.322) İslam uygarlığının Altın Çağı'nı M.S. 900-1100 yılları arasına yerleştirmektedir. Falagas ve ark. (2006, s.1581,1582) Altın Çağ'ı hazırlayan nedenler arasında Müslümanların Hz.Muhammed'in direktiflerine uyarak bilginin peşinden gitmelerini, İslam Uygarlığının sınırlarının genişlemesi sonucunda iletişimin kolaylaşmasını, Arapçaya yapılan çeviriler sayesinde dil engelinin ortadan kalkmasını, pek çok şehirde kütüphanelerin kurulmasını, Arapların Çinlilerden kâğıt üretmeyi öğrenmesi sonucunda kitaplara erişimin kolaylaşmasını ve Beytü'l-Hikme'nin kurulmasını hatırlatmaktadır. Bunlara ek olarak İslam kültür ve medeniyetinin temel dayanağı bilim olmuştur. İslam dininin bilimi teşvik edici yaklaşımı Kur'an-ı Kerim'in farklı ayetleri ile hadislerde ortaya konulmuştur: Alak Suresi birinci ayette "Yaratan rabbinin adıyla oku!", Zümer Suresi dokuzuncu ayette "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" ve Tâ Hâ Suresi 114. ayette de "Rabbim! İlmimi arttır" şeklinde yer almaktadır. Ayrıca Bakara Suresi'nin 31-33. ayetleri Allah'ın insana bağışladığı ve meleklere üstün kıldığı bilgi edinme yeteneğini ve doğa olaylarını araştırma ve düşünmeye çağırısı, deney ve kanıta dayalı bir bilmenin İslam için önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Hz.Muhammed'in "Âlimin mürekkebi şehidin kanından daha hayırlıdır" hadisini de örnek olarak göstermek mümkündür (Bayat, 2003, s.164,165; Karaman ve Ark. 2016).

İslam bilimi ve tıbbının Altın Çağı olarak adlandırılan döneminde öne çıkan isimlerden biri, yüzyıllar boyunca tüm dünyadaki hekimler tarafından eserleri incelenen, en tanınmış yazar ve Orta Çağ'da İslam Uygarlığının büyük hekimlerinin çoğu gibi bir İranlı olan Ebu Bekr Muhammed b. Zekeriyya er-Razi'dir (865-925) (Castiglioni, 1947, s.267).

1.10. Ebu Bekr Muhammed B. Zekeriyya Er-Razi'nin Hayatı ve Önemli Eserleri

Batı'da "Rhazes, Rasis, Albubator, Abubertus, Abubater, Bubikir, Abubeter" olarak bilinen hekim-filozof Razi (865-925) Horasan'ın Rey şehrinde doğmuştur (Acıduman ve Aşkit, 2017, s.111; Baas, 1889, s.227). Browne'nin (1921, s.44) bildirdiğine göre ilk gençlik yıllarında müzikle uğraşmış ve ud çalmıştır. Ayrıca gençliğinde simyager olarak çalışmış, sonraki yıllarda tıp üzerine yoğunlaşmıştır (Meyerhof, 1931, s.323). Meyerhof'a göre (1931, s.323) İslam dünyasının en önemli hekimi ve tüm zamanların en büyük hekimlerinden biri olan Razi'nin tıp eğitimine başlama süreci ile ilgili olarak Aşkit (2019, s.48) yaptığı çalışmada, Razi'nin Yunan bilimi üzerine eğitim aldıktan sonra, 30'lu yaşlarda Rey şehrinde ayrılıp, Bağdat'ta tıp eğitimi almaya başladığını ve burada bir süre kaldıktan sonra tekrar Rey'e dönerek, Rey Hastanesi'nde başhekimlik görevine getirildiğini; burada öğrencileri ve onların öğrencileriyle hastalara hizmet vererek teşhisi zor vakalarda aşamalı olarak öğrencilerinden kendisine kadar ulaşan klinik sistemi uyguladığını aktarmıştır. Razi'nin Bağdat'ta dönemin seçkin bilim insanlarından biri olan Musa İbn Şakir'in üç oğlundan ve Huneyn b. İshak'ın öğrencilerinden özellikle tıp olmak üzere birçok bilim dalında dersler aldığı bilinmektedir (Ağırakça, 2016, s.155). Razi Abbasi halifesi el-Müktefi Billah (M. 902-908) ve el-Muktedir Billah (M.908-932) dönemlerinde önce Rey, daha sonra da Bağdat hastanesi başhekimliği yapmıştır (Ağırakça, 2016, s.155).

Yaşamının sonuna doğru katarakt nedeniyle yaşadığı körlüğü, El-Biruni kimya laboratuvarında zehirli dumanlara ve göz kamaştırıcı ışığa maruz kalmasına bağlamış (Kahlert, 2015, s.5) ancak Browne (1921, s.46) onun ameliyat olmayı kabul etmediğini bildirmektedir. Hayatını kaybettiği tarih hakkında kaynaklarda farklı bilgiler yer almakta olup, genel kabul 5 Şaban 313/27. Ekim, 925 tarihinde Rey'de 60 yaşında olduğu yönündedir (Karaman, 2004a, s.116).

Campbell (1926, s.65) Razi'nin yöntem ve fikir bakımından Hippokrates ve Galenus'un takip eden Arap yazarlarının en ünlüsü ve en orijinali olduğunu belirtmiştir. Neuburger (1910, s.361) Razi'nin hastalık teorilerinde Galenus'u, uygulamada ise daha çok Hippokrates'in ilkelerini takip ederek hastalığın seyrinin gözlemlenmesine dayalı bireyselleştirici bir tedavi yöntemi hedeflediğini ve basit ilaç, hijyen ve diyeteye dayalı önlemlere vurgu yaptığını bildirmiştir. Bununla birlikte Razi her ne kadar Galenus'u takip etse de onu eleştirmek üzere *Kitab-ı Şukuk ala Calinus (Galenus Üzerine Şüpheler Kitabı)* adlı çalışmasını kaleme almıştır (Ağırakça, 2016, s.175).

Razi tıbbın yanı sıra teoloji, felsefe, matematik, astronomi ve doğa bilimleri üzerine yazılar bırakmış; madde, uzay, zaman, hareket, beslenme, büyüme, çürüme, rneteoroloji, optik ve simya gibi konularla da ilgilenmiştir (Meyerhof, 1931, s.325). “Arapların Galenus'u” olarak bilinen Razi'nin eserlerinin sayısı üzerine farklı bilim insanları tarafından araştırmalar yapılmış olmakla birlikte, bu konuda İbnü'n-Nedim'in *el-Fihrist* adlı çalışması ilk kaynak olma özelliği taşımaktadır (Karaman, 2004a, s.121). Bununla birlikte en detaylı çalışma Sezgin tarafından gerçekleştirilmiş olup, farklı kütüphanelerde yer alan nüshaların içeriği, basıldığı zaman ve yer hakkında daha ayrımsal çalışmalar yaptığı ifade edilmektedir (Karaman, 2004a, s.122). Castiglioni (1947, s.268) tıp, felsefe, din, matematik ve astronomi ile ilgili 200'den fazla eser bıraktığını, Kahlert (2015, s.6) de çalışmalarının sadece tıpla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda felsefe, simya, astronomi ve teoloji gibi bilim dallarında 116 kitap, 29 risalesinin bulunduğunu bildirmiştir. Campbell (1926, s.66) çoğu kayıp olan 237 çalışmasının olduğunu bildirmiştir. İbnu'l-Kıfti (ö. 646/1248) 137, İbn Ebi Useybia (ö. 668/1270) 238 ve Bağdatlı İsmail Paşa ise 167 eserinden bahsetmişlerdir (Karaman, 2004a, s.121). Bundan başka Karaman (2004a, s.122), Ali Rıza Karabulut'un *Ebu Bekir er-Razi'nin İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan El Yazması Eserleri* Erciyes Üniversitesi Cevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü, Kayseri 1988, s. 111-112) isimli bir çalışma yapmış olduğunu ve 32 eser listelediğini ifade etmiştir.

1.10.1. Razi'nin Eserleri

1.10.1.a. *El-Havi Fi't-Tıbb*: Müslüman dünyasının 10. yüzyılın başlarında tüm bilgilerini içeren bir derleme şeklinde hazırlanmış olan bu kitap, ölümünden sonra Razi'nin öğrencileri tarafından tamamlanmıştır (Bayat, 2003, s.185; Castiglioni, 1947, s.268). Bu çalışma Antakyalı Farac b. Salim (Farraguth) tarafından 1279 yılında Anjou hanedanından Kral Charles için *Liber Continens* adıyla Latinceye çevrilmiş, 1486 yılında Brescia'da basılmış ve Avrupa'da tıp fakültelerinde ders kitabı olarak okutulmuştur (Acıduman ve Aşkit, 2017, s.111; Bayat, 2003, s.185). *El-Havi*, Razi'nin Yunanca, Süryanice ve erken dönem Arapça tıp bilgilerini içeren, eserlerinin en kapsamlısı ve en önemlisi olup yirmi beş kitapta tıp sanatının ve biliminin tüm dallarının bir özeti niteliğinde bir tıp ve cerrahi ansiklopedisidir (Meyerhof, 1931, s.324; Campbell, 1926, s.68). Razi, bu eserde her hastalık için önce tüm Yunan, Süryani, Arap, Fars ve Hintli yazarların düşüncelerini aktardıktan sonra kendi görüşlerini ortaya koyarak klinik anlayışının birçok çarpıcı örneğini vermiştir (Meyerhof, 1931, s.324). Bu eser, tıp ve ilaçbilimi alanında sadece kendi dönemini etkilememiş aynı zamanda eserlerinin çoğu Latince ve İbraniceye çevrilerek 17. yüzyıla kadar tıp otoritesi olarak tıp tarihinde yerini almıştır (Sezgin, 2015, s.18). *El-Havi*'nin Latince baskıları 1486 yılında Brescia ve 1500, 1506, 1509 ve 1542 yılında Venedik'te yayınlanmıştır (Campbell, 1926, s.69). Campbell (1926, s.68) Razi'nin bu eserini yazarken teoride Hippokrates, uygulamada Galenus'un takipçisi olduğunu gösterdiğini dile getirmiştir. Neuburger (1910, s.361) ve Baas (1889, s.227) er-Razi'nin bu eserini “magnum opus” “başyapıt” olarak nitelendirmektedir.

1.10.1.b. *Kitabu'l-Mansuri*: Rey valisi Samani prensi Mansur b. İshak adına kaleme alınmış olan bu eserde fizyoloji, mizaç, genel tedaviler, genel sağlık, deri hastalıkları, cerrahi ve ateşin farklı türleri gibi başlıklara değinilmiştir. En önemli tıbbi konular hakkında 10 risaleden oluşan bu derlemenin en önemli iki bölümü genel cerrahiyle ilgili yedinci bölümü ve tüm hastalıkların tedavisine ilişkin bilgileri

içeren ve Latince *Nonus Almansoris* olarak adlandırılan dokuzuncu bölümüdür (Castiglioni, 1947, s.268). *Nonus Almansoris* adıyla ayrı olarak ya da Galenus'un *Mikrotekhne*'si ile birlikte basılan dokuzuncu kitap Orta Çağ'ın en önemli kitaplarından biri olarak kabul edilip Batı üniversitelerinde okutulmuş ve üzerine yorumlar yapılmıştır (Castiglioni,1947, s.268). Andreas Vesalius'un (1514-1564) *Paraphrasis in nonum librum Rhazae medici Arabis clariss. Ad regem Almansorem de affectum singularum corporis partium curatione* adlı tezi, *Nonus Almansoris* üzerine bir yorumlama çalışmasından oluşmaktadır (Acıduman ve Aşkit, 2017, s.112). *Kitabu'l-Mansuri* daha sonra Cremonalı Gerard tarafından *Liber Medicinalis ad Almansorem/Liber ad Almansorem* adıyla Latinceye çevrilmiş ve ilk kez 1481 yılında Milano'da basımı yapılmıştır (Acıduman ve Aşkit, 2017, s.112; Bayat, 2003, s.186). *Nonus Almansoris* ise (yorumlarıyla birlikte) ayrı olarak Venedik'te 1483, 1490, 1493 ve 1497 ve Padua'da 1480 yılında yayınlanmıştır. (Campbell, 1926, s.68). Er-Razi'nin *Kitabu'l-Mansuri*'yi özellikle Hippokrates, Galenus, Oribasius, Aetius ve Aeginalı Paulus gibi antik ve geç antik dönem hekimlerinin gözde eserlerinden yararlanarak yapılandığı görülmektedir (Campbell, 1926, s.66-67).

1.10.1.c. *Kitabu'l-Cuderi ve'l-Hasbe*: Er-Razi'nin bu çalışması için tıp tarihçileri önemli nitelendirmelerde bulunmuşlardır. Garrison (1921, s.119) Razi'nin çiçek hastalığı ve kızamık tariflemesini alan yazında ilk özgün anlatım olarak değerlendirip klasik bir metin olduğunu vurgularken, Campbell (1926, s.69,70) bu çalışmanın iki hastalık arasında ayırımın ortaya konulması bakımından en eski ve son derece önemli bir eser olduğunu belirtmiştir. Bu çalışma 14 bölümden oluşup, Cremonalı Gerard tarafından *Liber de Variolis et Morbilis* adıyla Latinceye çevrilmiş, 1498 yılında Venedik'te basılmıştır. Larant Valla tarafından *de Pestilentia de Peste* adıyla yeniden Latinceye, daha sonra 1555 yılında tekrar Venedik'te; 1529, 1544 ve bunu izleyen yıllarda Bâle'de; 1549 yılında Strasburg'ta; 1556 yılında Fransa'nın Poitiers kentinde, 1781 yılında Göttingen'de; Tunt tarafından 1747 yılında Londra'da *De Varioliste et Morbilis* adıyla Latinceye, 1766 yılında Jean Channing tarafından tekrar Latinceye, 1548 yılında Paris'te Yunancaya, 1763 J. Paulet tarafından ve 1866 yılında Le Clerc tarafından Fransızcaya çevrilerek Paris ve Londra'da yayınlanmıştır. 1848 yılında W.A. Greenhill tarafından İngilizceye *A*

Treatise on Small-Pox Measles adıyla çevrilmiş ve yayınlamıştır. Von Dyck tarafından Beyrut'ta Almancaya, 1911 yılında Karl Opitz Almancaya çevirmiş ve Leipzig'te *Die Pocken und die Masern* adıyla yayınlanmıştır (Ağırakça, 2016, s.165).

1.10.1.d. *Kitabü't-Tecarib*: Bu çalışmanın Türkçe çevirisi İstanbul Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Hamidiye koleksiyonunda numara 1013 ile kayıtlı bulunmakta ve kütüphane kataloğunda “er-Razi'nin tıbbi bir eseri” olarak gösterilmekte ancak Razi'nin hangi eserinin çevirisi olduğu belirtilmemektedir. Bu yazma tamamen klinik gözlemlerden oluşmuş, konu başlıkları içinde hastanın yaşı, cinsiyeti ve şikâyetine yönelik bilgiler verilerek hasta temelli vaka kayıtları anlatılmış, ardından tedavi önerilerine yer verilerek vaka kayıtları sonlandırılmıştır (Acıduman ve Arda, 2006, s.85). Daha sonra bu yazmanın Razi'nin hangi eseri olduğunu belirleyebilmek için Acıduman ve Arda (2008) yılında bir çalışma daha yapmışlardır. Literatür titizlikle taranarak Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, No: 2909 ve İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Koleksiyonu, No: 2487 kayıtlı yazmalara ulaşılmıştır. Topkapı Sarayı kütüphanesinden III. Ahmet 1975 yazmasına da ulaşılmıştır. Bu yazmanın başında bulunan *Kitabü't-Tecarib* yazısı okunmuş ve yazmanın 31 bölümden oluştuğu ve konu başlıklarının Hamidiye 1013 yazması ile aynı olduğu görülmüştür. Yazmalar üzerinde yapılan karşılaştırmalar sonucunda Hamidiye 1013 yazmasının adı geçen yazmalar ile aynı olduğu, bu yazmaların Razi'nin *Kitabü't-Tecarib* adlı eserinin çevirisi olduğu ve eserin Türkçeye çevirisinin Bursalı Ali Münşi tarafından yapıldığı ortaya konulmuştur (Acıduman ve Arda, 2008). Bu kitabın en önemli özelliği de vaka temelli yazılmış olmasıdır (Acıduman ve Arda, 2012, s.218).

1.10.1.e. *Et-Tıbbu'r-Ruhani*: Psikiyatri ile ilgili olup Karaman, *Ruh Sağlığı* (İstanbul, 2004b) adıyla Türkçeye çevirmiştir. Aklın önemini ele aldığı bu çalışması 20 bölümden oluşmuş olup *Tıbbu'n Nüfus* olarak da bilinmektedir (Ağırakça, 2016, s.168). Bu eser Paul Kraus tarafından *The Spiritual Physick of Rhazes* adıyla İngilizce olarak Kahire'de 1929 yılında ve *Resail Felsefiyye li'r-Razi* adıyla 1939 yılında ikinci kez yayınlanmıştır. Eser daha sonra *The Spiritual Physick of Rhazes*

adıyla Londra’da 1950 yılında A.J. Arberry tarafından İngilizceye çevrilerek yayınlanmıştır (Ağırakça, 2016, s.168).

1.10.1.f. *Tabibin Ahlakı*: Bir hekimde bulunması gereken ahlaki özellikleri kaleme aldığı bu eseri “Ünlü Hekim-Filozof Ebu Bekir Er-Razi ve Hekimlik Ahlakı ile İlgili bir Risalesi” adıyla (İstanbul, 1987) Mahmut Kaya Türkçeye çevirmiştir. Ayrıca er-Razi’nin bu çalışması, Zeytinburnu Belediyesi Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, Zeytinburnu Tıbbi Bitkiler Bahçesi 2013 yılında yayınlanmıştır. Arapçadan Türkçeye Hikmet Akpur tarafından çevirisi yapılmıştır.

1.10.1.g. *Bur’u’s-Saa*: Eserin Türkçe adı *Bir Saat İçinde Tedavi*’dir. Er-Razi, bu çalışmayı vezir Ebu’l-Kasım b. Abdullah adına yazmıştır. Bir saat içinde tedavi edilebilecek hastalıkları ve bunlara yönelik tedavi önerilerini anlatmaktadır. Eserin iki farklı Türkçe nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalardan biri Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi Koleksiyonu numara: 5569’da kayıtlıdır. Bu nüsha tam adı Edirneli hekim Mehmet b. Ahmet b. İbrahim b. Hasan tarafından *Tercüme-i Bur’u’s-Saa* adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Diğer nüsha ise Ankara Milli Kütüphane, 06 Hk 50/8 numarasıyla kayıtlıdır. Türkçeye çevrilmiş nüshaların her ikisi de 26 başlıktan oluşmaktadır (Acıduman ve Şems, 2009; Acıduman, 2019). Bu çalışma, 1903-1904 yılında P. Guiques tarafından *La Querison en Une Heure de Razes* adıyla Arapçası ve Fransızca çevirisiyle birlikte Paris’te yayınlanmıştır (Ağırakça, 2016, s.180).

1.10.1.h. *Kitabu Taksimi’l-ilel/Taksimu’l-emrad*: Cremonalı Gerard tarafından *Liber Divisionum* adıyla Latinceye çevrilmiştir. Hastalıkların çeşitlerini ve kısımlarını içermektedir. Türkiye’de, İslam dünyasının farklı yerlerinde ve Venedik’te yazma nüshalarının olduğu ifade edilmektedir (Ağırakça, 2016, s.168).

1.10.1.ı. *El-Medhal İle't-Tıb/El-Medhal ile Sinaa'ti't-Tıp:* Tıp bilimine giriş niteliğindeki bilgileri kapsayan bu eser 28 bölümden oluşmaktadır. Cremonalı Gerard tarafından Latinceye çevrilmiştir. İspanyol-Arap Kültür Enstitüsü tarafından 1979 tarihinde alan yazına kazandırılmıştır (Ağırakça, 2016, s. 169).

1.10.1.j. *Risale Fi Tıbbi'l- Etfal:* Batı'da *Practica Puerorum* olarak bilinen bu çalışma çocuk hastalıklarıyla ilgili ilk tıbbi eserdir. Cremonalı Gerard tarafından Latinceye çevrilmiş ve 1481 yılında İtalya'da yayınlanmıştır. *Liber Almansorem* ile birlikte basılmıştır. İbranice, Almanca, İngilizce ve İtalyancaya çevrilmiştir (Ağırakça, 2016, s.176,177). Aşkit (2019) ise bu çalışmayı *Razi: Practica Puerorum* adıyla Türkçeye çevirerek Türk tıp tarihi alan yazınına kazandırmıştır.

1.11. *Kitabu Sırrı Sina'ati't-Tıbb:* Tez çalışmasının kaynağını oluşturan bu eser, hekimin meslek sırrı ile ilgili bir çalışmadır. *Makaletun fi Sırrı Sinaati't- Tıb* veya *Esraru Fünunu't-Tıb* adıyla da bilinmektedir (Ağırakça, 2016, s.178). Bu eserin Arapça metni beş kitaptan oluşmaktadır. Kitabın özgün Latince metni ve Rosa Kuhne'nin İspanyolcaya çevirdiği kitap altı bölümden oluşmaktadır. Kuhne (1985) yaptığı çalışmada altıncı bölümün Razi'nin başka bir eserine ait olabileceğini göstermeye çalışmıştır. Kuhne (1985, s.372) İbn Ebi Usaybia'nın 13. yüzyılın ortalarında *Kitabu Sırrı Sina'ati't-Tıbb*'dan bahsettiğini ve altıncı bölümün özdeyişlerinden 18 tanesini kelimesi kelimesine aktardığını iddia etmektedir. *Aforizmalar* olarak da bilinen bu eser uzun bir süre bir vade mecum (rehber kitap) olarak kullanılmıştır (Baas, 1889, s.227). Bu kitabın Madrid Kütüphanesi no: 29/3'te yazma nüshası ile Escorial Kütüphanesi no:833/3'te başka bir nüshası bulunmaktadır (Ağırakça, 2016, s.178). Rosa Kuhne bu eseri 1982 yılında *El Sırr Sina'at al-Tıbb de Abu Bakr Muhammad b. Zakariyya'al-Razi*, 1984 yılında *El Sırr Sina'at al-Tıbb de Abu Bakr Muhammad b. Zakariyya'al-Razi: Traduccion* ve 1985 yılında da *El Sırr Sina'at al-Tıbb de Abu Bakr Muhammad b. Zakariyya'al- Razi, III, Estudio* Arapçası ile birlikte Latince ve İspanyolca çevirileriyle üç makale halinde yayınlamıştır. Bu makaleler *Al-Qantara: Revista de Estudios Arabes* (Arap Araştırmaları Dergisi)

sırasıyla 3(1), 5 (1) ve 6 (1) sayılarında yayınlanmıştır (Kuhne, 1982, 1984 ve 1985). *Kitabu Sırrı Sina'ati't-Tıbb*'ın Batı'daki yansımalarıyla ilgili olarak Kuhne (1985, s.372) yaptığı çalışmada *Kitabu Sırrı Sina'ati't-Tıbb*'ın 13. yüzyılda Portekizli Gil de Santarern tarafından Latince versiyonunun el yazmalarından birinde doğrulayabildiği için çevirisinin yapıldığını bildirmiştir. *Aphorismi Rasis (Razi'nin Aforizmaları)* başlığı altında bu çalışma sırasıyla Milano'da 1481, Venedik'te 1494, 1497, 1500, 1508, Lyon'da 1511 ve Basel'de 1544 yılında *Opera Exquisitiora*'nın bir parçasını oluşturacak şekilde basılmıştır (Kuhne, 1985, s.372).

Bu tez çalışmasının kaynak metni, Cremonalı Gerard'ın yorumladığı *Abubetri Rhazae Maomethi, ob usum experientiamque multiplicem, et ob certissimas ex demonstrationibus logicis indicationes, ad omnes praeter naturam affectus, atque etiam propter remediorum uberrimam materiam, summi medici opera exquisitiora, quibus nihil utilius ad actus praticos extat, omnia enim penitus quae habet aut obscuriora, aut Galenus fusiora, fidellissime doctissimeque exponit, & in lucem profert* içinde yer alan *Abubetri Rhazae Maomethi scientia peritiaque insignis medici in libros Aphorismorum, sive secretorum medicinalium Gerardo Toletano Cremonensi Interprete* (Bilgi ve Deneyim Bakımından Seçkin Bir Hekim Olan Ebu Bekr Muhammed Razi'nin *Aforizmalar* ya da *Tıbbın Sırları* Kitaplarına Toledo'dan Cremonalı Gerard'ın Yorumuyla) adlı çalışmadır. Bu kitap içinde yer alan bölümler şunlardır:

Geleceğe İlişkin Olayların İşaretleri Hakkında,

Deneyimler ve Güven Hakkında,

Razi''nin Başına Gelen Vakalar Hakkında,

Diyetler, Tedaviler ve Yiyecekler Hakkında,

Hippokrates'in Sözü Hakkında,

Bilimler ve Düşünce Yeteneği Hakkında, Bunlar Olmadan Dürüst Hekim Olamaz.

1.12. Tezin Amacı

Orta Çağ'da İslam Uygarlığı döneminin Altın Çağı olarak adlandırılan dönemde yaşamış ve yüzyıllar boyunca tüm dünyadaki hekimler tarafından eserleri incelenmiş ve tartışılmaz bir otorite olarak anılmış hekim-filozof olan er-Razi (Castiglioni, 1947, s.267) Hippokrates, Platon, Galenus ve Aristoteles gibi kendinden önce yaşamış hekim ve filozofların çalışmalarından faydalanmış ve kendinden sonraki hekimleri de ortaya koyduğu çalışmalarla etkilemiştir.

Er-Razi'nin dokuzuncu yüzyılda Arapça olarak kaleme aldığı *Kitabu Sırrı Sina'ati't-Tıbb* adlı çalışma, Cremonalı Gerard tarafından *Abubetri Rhazae Maomethi, ob usum experientiamque multiplicem, et ob certissimas ex demonstrationibus logicis indicationes, ad omnes praeter naturam affectus, atque etiam propter remediorum uberrimam materiam, summi medici opera exquisitiora, quibus nihil utilius ad actus practicos extat, omnia enim penitus quae habet aut obscuriora, aut Galenus fusiora, fidellissime doctissimeque exponit, & in lucem profert* içinde *Abubetri Rhazae Maomethi scientia peritiaque insignis medici in libros Aphorismorum, sive secretorum medicinalium Gerardo Toletano Cremonensi Interprete* (Bilgi ve Deneyim Bakımından Seçkin Bir Hekim Olan Ebu Bekr Muhammed Razi'nin *Aforizmalar* ya da *Tıbbın Sırları* Kitaplarına Toledo'dan Cremonalı Gerard'ın Yorumuyla) adıyla Latinceye çevrilmiştir.

Edinilen bilgiler doğrultusunda sadece İspanyolca çevirisi olan, diğer Batı dillerine çevirisi olmayan bu kitabın Batı Orta Çağ Latincesinden Türkçeye çevrilerek Türk tıp tarihi alan yazınına kazandırılması amaçlanmıştır. Elde edilen bulgular ışığında, er-Razi'nin söz ettiği hastalıklar, hastalık belirtileri, iyileştirme yöntemleri, uyguladığı reçeteler ve vaka kayıtları ile ilgili yaklaşımlar değerlendirilmiş ve bu kitabın tıp tarihindeki yeri ve önemi belirlenmeye

alışılmıştır. Bu çerçevede, saptanabilen konularda ncllerinden Hippokrates ve Galenus’un yaklaşımlarıyla karşılaştırma yapılmıştır.

Ortaya konulan bu çalışma, tıp tarihi alanında çalışmayı düşünen ğrenci ve araştırmacılar için birincil elden bir başvuru kaynağı olarak düşünülmektedir. İki farklı mekân ve yüzyılda yayılım göstermesi eserin özgünlüğünü pekiştirmektedir (İplikçioğlu, 1997). Zira bu çalışma dokuzuncu yüzyılda Asya kıtasında Arapça olarak yazılmış, 12. yüzyılda Avrupa kıtasında Latinceye evrilmiştir. Ayrıca Razi’nin çalışmalarında bilgi üretiminin ilk basamağını oluşturan gözlem ve deneyimi temel alması çalışmalarına nesnellik katmıştır. Diğerk bir özellikte kitabın yazınsal donanımında dilsel açıdan birinci tekil şahıs çekiminin kullanıldığı dikkat çekmekte olup, bu durum çalışmanın özgünlüğüne katkı sağlamaktadır. Son olarak rasyonalist görüşü benimseyen Razi’nin bir bilim insanında olması gereken merak, dikkat, çaba ve gözlem gibi özelliklere sahip olması da bu kitabı özgün kılan önemli diğerk bir noktadır (Köker, 1988, s.3).

Alan yazın incelendiğinde, vaka kayıtlarıyla ilgili yapılmış sınırlı sayıda çalışmaya rastlanılmıştır. Bu bakımdan er-Razi’nin bizzat başından geçen vaka kayıtları eserde yer almaktadır ve bu yönüyle de çalışmaya kayda değer bir katkı sağladığı söylenebilir. Zira Haller (1776, s.375) *Bibliothecae Medicinae Practicae/ Uygulamalı Tıp Kütüphaneleri* adlı çalışmasında Razi’nin vaka kayıtları için “Hic libellus etiam potissimum legi meretur” “zellikle bu kitapık da okunmaya değerdir” düşüncesini paylaştımış olduğu dikkat ekmektedir.

2. GEREÇ VE YÖNTEM

Bu tez çalışmasında Ebu Bekr Muhammed er-Razi'nin *Abubetri Rhazae Maomethi, ob usum experientiamque multiplicem, et ob certissimas ex demonstrationibus logicis indicationes, ad omnes praeter naturam affectus, atque etiam propter remediorum uberrimam materiam, summi medici opera exquisitiora.../ per Gerardum Toletanum... Cremonensem, Andream Vesalium..., Albanum Torinum..., latinitate donata... ac iam primum quam castigatissime ad vetustum codicem summo studio collata & restaurata..., Basileae: In officina Henrichi Petri (1544)* adlı eseri kullanılmıştır. Bu eser içinde yer alan eserler, bu eserlerin Latinceye çevirenler ile kitapların saptanabilen Arapça isimleri aşağıda **Çizelge 2.1**'de sunulmuştur:

Çizelge 2.1. *Abubetri Rhazae Maomethi, ob usum experientiamque multiplicem...* içinde bulunan kitaplar, saptanabilen Arapça isimleri ve Latinceye çevirenler.

	Latince Adı	Türkçe Adı	Arapça Adı	Çevirmen	Kitap Sayısı
1.	<i>Ad Regem Mansorem</i>	<i>Kral Mansur İçin</i>	<i>El-Kitabul-Mansuri fi 't-Tıbb ya da et-Tıbbu 'l-Mansuri</i>	Cremonalı Gerard	On Kitap
2.	<i>Liber de Pestilentia Unus</i>	<i>Salgın Hastalık Hakkında Bir Kitap</i>	<i>Kitabu'l-Cuderi ve 'l-Hasbe</i>	Placentialı Georgio Valla	Bir Kitap
3.	<i>Liber Divisionum Unus</i>	<i>Bölümlerin Bir Kitabı</i>	<i>Taksimu 'l-ilel ya da Kitabu 't-Taksim ve 't-Tescir</i>	Cremonalı Gerard	Bir Kitap
4.	<i>De Antidotis Liber Unus</i>	<i>Antidotlar Hakkında Bir Kitap</i>	<i>Kitabu 't-Tıbbi 'l-Muluki</i>	Cremonalı Gerard	Bir Kitap
5.	<i>De Affectibus Iuncturarum Liber Unus</i>	<i>Eklemlerin Yapıları Hakkında Bir Kitap</i>	<i>Evca 'u 'l-Mefasil (?)</i>	Cremonalı Gerard	Bir Kitap
6.	<i>De Morbis Infantium Liber Unus</i>	<i>Çocuk Hastalıkları Üzerine Bir Kitap</i>	<i>Risale fi Tıbbi 'l-Etfal</i>	Cremonalı Gerard	Bir Kitap
7.	<i>Aphorismorum Libri Sex</i>	<i>Aforizmaların Altı Kitabı</i>	<i>Kitabu Sırrı Sına 'ati 't-Tıbb</i>	Cremonalı Gerard	Altı Kitap

8.	<i>Antidotarius</i>	<i>Antidotarius</i> , bu kitap farklı reçetelerle ilgili pek çok tedavi karışımlarını ve pek çok yağları içermektedir.		Cremonalı Gerard	
9.	<i>De Praeservatione ab Aegritudine Lapidis, Liber Unus</i>	<i>Taş Hastalığından Korunma Üzerine Bir Kitap</i>	<i>Kitabu'l-Hasa fî'l-Kula ve'l-Mesane</i>	Cremonalı Gerard	Bir Kitap
10.	<i>De Sectionibus, Cauteriis, & Ventosis, Liber Unus</i>	<i>Kesiler, Dağlamalar ve Gaz Üzerine Bir Kitap</i>		Cremonalı Gerard	Bir Kitap
11.	<i>De Facultatibus Partium Animalium</i>	<i>Hayvan Bölümlerinin Gücü Hakkında</i>		Cremonalı Gerard	

Bu tez çalışması yukarıda tam ismi verilmiş olan kitabın 517-546 sayfaları arasında yer alan *Abubetri Rhazae Maomethi Scientia Peritiaque Insignis Medici in Libros Aphorismorum, Sive Secretorum Medicinalium Gerardo Toletano Cremonensi Interprete* (Bilgi ve Deneyim Bakımından Seçkin Bir Hekim Olan Ebu Bekr Muhammed Razi'nin Aforizmalar ya da Tıbbın Sırları Kitaplarına Toledo'dan Cremonalı Gerard'ın Yorumuyla) adlı kitap üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Adı geçen eserin Türk tıp tarihi alan yazınına kazandırılması amacıyla, Latince metni esas alınarak Türkçe çevirisi yapılmıştır. Metnin Türkçe çevirisi yapılırken, Rosa Kuhne'nin (1984) *El Sirr Sina'at al-Tibb de Abu Bakr Muhammad b. Zakariyya al-Razi* adıyla İspanyolcaya kazandırdığı çalışmadan da

yararlanılmıştır. Latince metin içinde geçen bitki, hayvan adları ile ölçü birimleri ve tıbbi terimlerin Türkçe karşılığının saptanmasında Aşkit'in (2019) *Razi: Practica Puerorum* adıyla Türkçeye kazandırdığı çalışmaya da başvurulmuştur. Yine Prof. Dr. Ahmet ACIDUMAN'ın Arapça metninden yaptığı çevirilerden de kelimelerin Türkçe karşılığının saptanması ve cümlelerin anlamlandırılmasında yararlanılmıştır.

Latince metnin çevirisinde şu sözlüklere başvurulmuştur: Charlton T. Lewis (1997) *An Elementary Latin Dictionary*, J.F Niermeyer (1933) *Medieval Latin-French (English) Dictionary* ve *Oxford Latin Dictionary* (1968) ve *DMLBS*. = R. K. Ashdowne, D. R. Howlett, & R. E. Latham (eds.). *Dictionary of Medieval Latin from British Sources*. Oxford: British Academy.<http://logeion.uchicago.edu>. Yunanca sözlük için Liddell and Scott (1889) *An Intermediate Greek-English Lexicon*, İngilizce kelime ve çeviriler için <https://www.seslisozluk.net/> ve <https://www.zargan.com> sitesine başvurulmuştur. Bunların dışında Redhouse JW (1996) *Turkish-English Lexicon*, Steingass F (2005) *Persian-English Dictionary*, Güneş (2011) *Arapça-Türkçe Sözlük* yer almaktadır.

Hippokrates'in başvuru alan bazı kaynakları şunlardır:

De Natura Hominis/Περὶ φύσιος ἀνθρώπου (İnsanın Doğası), *De Aere, Aquis et Locis/Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων (Havalar, Sular ve Yerler)*, *De Prisca Medicina/Περὶ ἀρχαίης ἱητρικῆς (Antik Tıp Hakkında)*, *De Diaeta in Morbis Acutis/Περὶ Διαίτης ὁξέων (Akut Hastalıklarda Rejim)*, *De Diaeta Salubri/Περὶ Διαίτης ὑγιεινῆς (Sağlıklı Rejim)*, *Aphorismi/Ἀφορισμοί (Aforizmalar)*, *De Diaeta IV-De Somniis/Περὶ Διαίτης IV ἢ Περὶ ἐνυπνίων (Rejim 4- Rüyalar)*, Jones'un çevirdiği (1959) *Hippocrates*, yine Jones'un çevirdiği (1957) *De Morbis I-III/Περὶ Νοσῶν (Salgın Hastalıklar 1 ve 3)*, Adams'ın çevirdiği (1849) *The Genuine Works of Hippocrates* ve Nur Nirven (2018) tarafından Türkçeye kazandırılan *Hippokrates Külliyyatı* yer almaktadır.

Galenus'un başvurulanan kaynaklarından bazıları da şunlardır:

Galenus In Hippocratis De Natura Hominis Commentaria III/Eἰς τὸ περὶ φύσιος ἀνθρώπου βιβλίον Ἱπποκράτους ὑπόμνημα (Hippokrates'in İnsanın Doğası Üzerine Dair Galenus'un Yorumu III) (Mewaldt, 1914: CMG V 9,1), *Galenus De Elementis Ex Hippocratis Sententia/Περὶ Τῶν Καθ' Ἱπποκράτην Στοιχείων (Hippokrates'in Elementler Üzerine Galenus'un Görüşü)* (De Lacy, 1996: CMG V 1.2), Galen (1824) *De Locis Affectis/Περὶ διαγνώσεως τῶν πεπονθότων τόπων (Etkilenmiş Kısımlar Üzerine)*, Galen (1825) *Methodus Medendi/Θεραπευτικὴ Μέθοδος (İyileştirme Yöntemi)*, Galen (1823a) *Galenus de Sanitate Tuenda Liber Primus/Υγιεινῶν λόγοι (Sağlığın Korunması Üzerine Galenus'un Birinci Kitabı)* ve *De Alimentorum Facultatibus/Περὶ τῶν ἐν ταῖς τροφαῖς δυνάμεων (Besinlerin Etkileri Hakkında)*, Galen (1821) *Galenus Quod Optimus Medicus sit Quoquo Philosophus/Ὅτι ὁ ἄριστος ἰατρός καὶ φιλόσοφος (Galenus'un En İyi Hekim Filozoftur da)*, Galen (1830) *Galenus De Libris Propriis Liber/Περὶ τῶν ἰδίων βιβλίων (Kendine Ait Kitaplar Hakkında Galenus'un Kitabı)* ve Galenus'un Nur Nirven (2018) tarafından Türkçeye kazandırılan *De Constitutione Artis Medicae ad Patrophilum/Πρὸς Πατρόφιλον περὶ συστάσεως ἰατρικῆς (Patrophilos'a Tıp Sanatının Anayasası)* adlı çalışmalara başvurulmuştur.

Ayrıca Aristoteles'in Saffet Babür (1997) tarafından Türkçeye çevrilen *De Caelo/Περὶ οὐρανοῦ (Gökyüzü Üzerine)*, Aristoteles'in Lee HDP (1952) tarafından İngilizceye çevrilen *Meteorologica/Μετεωρολογικά (Meteoroloji)* adlı çalışması ve Platon'un Lütfi Ay tarafından (1943) Türkçeye ve Desmond Lee tarafından da İngilizceye çevrilen *Timaios* adlı eseri yer almaktadır. Bunların dışında temel tıp tarihi kaynakları ile Meyerhof'un (1935) *Thirty-Three Clinical Observations by Rhazes*, Ağırakça (2016) *İslam Tıp Tarihi Başlangıçtan 7./13. Yüzyıla Kadar* gibi kaynaklardan yararlanılmıştır. Başvurulanan kaynaklar arasında İbn Nedim'in, Prof. Dr. Ramazan Şeşen'in (2019) Türkçeye kazandırdığı Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınlarından çıkan *El-Fihrist* adlı çalışması da yer almaktadır.

Er-Razi'nin *Tabibin Ahlakı* adlı çalışması için Zeytinburnu Belediyesi, Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, Zeytinburnu Tıbbi Bitkiler Bahçesi tarafından 2013 yılında yayınlanan çalışma kaynak olarak kullanılmıştır.

Tartışmada, her bir kitaptan elde edilen veriler ışığında, er-Razi'nin ele aldığı hastalıklar, hastalık belirtileri, iyileştirme yöntemleri, uyguladığı reçeteler ve vaka kayıtları ile ilgili yaklaşımları değerlendirilmiş, bu kitabın içindeki yaklaşımların tıp tarihindeki yerleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Metin içinde geçen antik tıp kitapları ilk geçtiği yerde Latince-Yunanca-Türkçe şeklinde yazılmış olup, devamında kitabın Latince adı kullanılmıştır. Antik tıp kitap listesi hazırlanarak, kitabın metin içinde geçtiği sırası göz önünde bulundurularak bu liste Ekler bölümünde Ek-2'de sunulmuştur. Bu kitap listesi Corpus Medicorum Graecorum (CMG) içinde yer alan kaynaklar esas alınarak düzenlenmiştir.

Metin içinde geçen tıp terimleri, bitki, hayvan, maden isimleriyle ve ölçü birimlerini gösteren Latince-Arapça-Türkçe biçiminde bir sözlük hazırlanmıştır. Bu sözlüğün Arapçası danışmanım Prof. Dr. Ahmet ACIDUMAN tarafından yapılmıştır.

Latineden Türkçeye çevirisi yapılan metni Hocam Doç. Dr. Çağatay Aşkit yardımını esirgemeyerek ve değerli katkılar yaparak gözden geçirmiş olmakla birlikte yapılan çevirilerin anlam ve gramer açısından eksikliği ya da hatası şahsıma aittir.

3. BULGULAR

Bilgi ve Deneyim Bakımından Seçkin Bir Hekim Olan Ebu Bekr Muhammed er-Razi'nin Aforizmalar ya da Tıbbın Sırları Kitaplarına Toledo'dan Cremonalı Gerard'ın Yorumuyla

ÖNSÖZ

Eskilerin uygulamalarından, eserlerinden ve konuşmalarından, tedavileri ve tedavilerin özelliklerini yeteneğim ölçüsünde gösterdim ve hastalıkların bölümlerinde topladım. Tanrı'dan dilerim ki yarar sağlayacak bu kitabı tamamlama olanağı ve kudreti versin. Konuşmaların ve sonsuz başarıların olduğu, tecrübe edilmiş konuların sanatlarında; yani felsefe ve tıpta toplulukların kitabını artık tamamladık. İnsanlar bile tıp ve felsefede [yaptığımızı] tamamlayabilme yeteneğine sahip değildir. Ama bu çalışmada amacımız insanların yararını göstermektir. Bu kitapta bilinmesi gereken konuları ve bilimin yöntemini gizlemiş olan eskilerden ayrılıyoruz, [Eskiler] erdemin ışığından yoksun kalmışlardır. Bu durumun tanığı da kutsal bilgisiyle büyük kitabımızdır. Bu, Ruh Üzerine ve Ruhumuz [Tıp Sanatı] hakkında bir kitaptır. Kitapta diyetlerle ilgili konuşmamız, aynı şekilde, onlardan [Ruh Üzerine ve Ruhumuz [Tıp Sanatı] her zaman ayrıcalıklı tutulmalıdır. Herkes konuları daha kolay anlayabilsin diye sözü kısa kestim. Tanrı'dan karşılığını bekliyorum ki o bana yardımcı olacaktır. Çünkü Tanrı olmadan hiçbir şey etkiye sahip değildir. Antik sanat biliminin yönteminin, sırları ve hileleri her daim bilge insandan gizlenmez. Derleyiciler bu sırları bir araya getirmişlerdir, aşikâr olanlar kadar gizli olan yöntemleri de bulmuşlardır. Bu kitabımız tektir, sırlıdır ve muntazamdır. Hak etmeyene öğretilmemelidir. Kitapta eskilerin bilgisi ve başarısı vardır. Uzun yıllar boyunca bu kitabım sayesinde yaşayacağım ve yükseleceğim. Bu kitabımın sırlı bir şey olduğu konusunda kuşku yoktur. Çünkü ben geleceğe ilişkin olayların işaretlerinde, deneyimde ve meydana gelmiş vakalarda bazı sırlı konuları söylemeyi ileri sürdüm. Bilgelerden kazandığım bu deneyimler, kendilerinin bile tam olarak açıklamadıkları kitaplarından toplanmıştır. Bu deneyimleri kişisel olarak

tecrübe ettiklerimden ve kendi açıklamalarımın kazandım. Benim tanıgım akla uygun sözlerimdir. İlaçlar ve kompoze besinler hakkında konuştum. Onlardan bir ölçü oluşturmak istiyorum. Sözlerimin yanlış anlamalardan uzaklaştırılmasını istiyorum. Bu kitapla ilgili şunu söylüyorum ki, insanları etkileyen yararlılardan tıp biliminde büyük yarar içeren küçük bir çalışma[dır]. Bu çalışmanın tüm yararın özü ve karanlıktan aydınlığa ışık saçan parlaklığın incisi olduğunu bilmelisin. Eğer yaşasalardı, eskiler hangi kitabı överlerdi? Başka bir abartı olmadan, eksiksizliği ve kısalığıyla kitabı altı bölüme ayırdım. Şimdi fazla cesaretim ve sırlı bilgimle konuşmaya başlıyorum. Birinci bölüm geleceğe ilişkin olayların işaretleri hakkında. İkincisi, deneyimler ve güven hakkında. Üçüncüsü, başıma gelen vakalar hakkında. Dördüncüsü, tıbbi diyetler ve yiyecekler hakkında. Beşincisi Hippokrates'in sözü hakkında. Altıncısı, bilimler ve düşünce yeteneği hakkında, bunlar olmadan dürüst hekim olamaz.

3.1. Bilgi ve Deneyim Bakımından Seçkin Bir Hekim Olan Ebu Bekr Muhammed Razi'nin Geleceğe İlişkin Olayların İşaretleri Hakkında, Aforizmaların Birinci Kitabı (Abubetri Rhazae Maomethi Scientia Peritiaque Insignis Medici, De Prognosticis Rerum Futurarum, Aphorismorum Liber 1)

1) Razi, aralıksız yağmur eşliğinde yoğun sis olduğu zaman, toplumda kırmızı lekeleri olan çiçeğin habercisi olduğunu ve Arapçada buna kızamık denildiğini söyler. Şişlik olmadan olduysa, salgın hastalıklara ve deri hastalıklarına işaret eder. O [hastalıkların] tedavisi şu şekildedir: Kişi yaz mevsiminden önce meyve sırası gibi hafif purgasyonlarla temizlenecek ve hoş kokuları koklayacak. Tarlakuşu yani evde beslenmeyen yabani güvercinler ve kanatlı kuşları yiyecek. Bunu ekşiyonca suyu ve koruk suyuyla ölçülü miktarda yiyecek ve içecek, bu şeylerle [hastalık] geçecektir.

2) Eğer sis yağmursuz geldiyse ve önceki sonbahar da kurak geçtiyse, bunlar sadece kafa hastalıklarının habercisidir, epilepsi ve melankolik hastalıkların habercisi olacaktır. O zaman mutedil sıcak suyla banyo yapmalı ve uykuya neden olan şeyleri kullanmalısınız. Bedeni rahatlayacaktır, ardından mutedil hoş kokulu saf şarapla

aralıksız devam edersiniz. Yemekten sonra gül, menekşe, nilüfer koklasın, Ermeni çamurundan alsın.

3) Poyraz ile doğudan esen rüzgâr arasındaki rüzgârlar olduğu zaman, diğer bazı mizaçlarla ölçülü düzeyde bozulurlar, isteyen insanlarda zıt mizaçtan iyileştirilmesi daha iyi olur, titreme, felç ve yüz felci hastalıkları çoğalır. Tütsü ve havlıcan veya topalak ve reçine sakızının dumanıyla bunların tek bir tedavisi vardır.

4) Kışın bol yağmur olduğunda ve bu ilkbaharda devam ettiğinde, doğuştan zayıf olan ve mizacı nemli olan bütün soylar ölüme yakalanır. Baş ağrısı, kusma, ishal olur. İki mevsimde [kışın ve ilkbaharda] içinde sirke bulunan besinlerden ve serçe yani, keklik & tarlakuşu, & sülün gibi mizacı kuru besinlerden daha fazla tüketmek, şeker kamışı ve müshillerden sakınmak bu durumdan kurtulmanın bir yoludur. Ayrıca ayva ve armut gibi soğuk ve kuru şeylerden tüketmelidir, güneşin karşısında yüksek yerlerde durulmalıdır, o yerlerde az bir zaman değil daha uzun süre kalınmalıdır.

5) Ağaçlar yaşlandıkları ve zehirli hale geldikleri zaman, içlerinde kurt ürer ve zehirli oldukları için onların meyvelerinin yenilmemesi gerekir, çünkü zehirler öldürücüdür. Bu zehirden küçücük bir şey bile olsa, kan bozulur, ölümcül ateş olur.

6) İlkbaharda [havayı] sisli göreceğiniz zaman ve [bu] yazın da devam ettiğinde kasılmaya, hafıza kaybına ve unutkanlığa karşı dikkatli olmalısınız. Bu hastalığın tedavisi şöyledir: Ya ılık şeylerle başı yağlamak ya da ölçülü hale getirilmiş nemli şeyleri yapmaktır. Bundan sonra saf basit şekerli sikencübün ile ölçülü hale getirilmiş hindiba suyu ve gül suyundan gargara yapmaktır.

7) Sonbaharda müshil ilaçları alan kişi, kusmadan dolayı kan aldırıldığında ve onun mizacı rahatlayamadığında, beden bununla şimdiye kadar sağlıklı olmadıysa, onu daha fazla kullanmaktan hemen kaçınmalıdır.

8) Sonbaharda kişi sık kan aldırıldığı zaman, bunun korku ve ılık kaybı yaptığını ona söylemelisiniz.

9) Nabız güçlüyken ve [nabız] hissetmesi zayıfken, yüz değişir, çok terleme [olur] sırt soğuktur, gözler ağırdır [kapanır] ve onun tedavisi emin tedavilerdedir.

10) Hasta, bulantıdan dolayı mide rahatsızlığı hissettiğinde, iştahını kaybettiğinde, ağzında kötü kokuları, burnunda idrarın ve dışkının pis kokusunu hissettiği zaman, bu ateşin ölümcül olduğunu bilmelisiniz.

11) Kış sıcak, ilkbahar soğuk olduğunda, başlarda soğuk algınlığı olur ve insan [hastalığın] hayati organlara ulaşmasından korkar. İltihabı tedavi edici besinlerle ve besin özellikli ilaçlarla dağıtmak, soğuklukta ve sıcaklıkta kuruluğa meyilli ölçülü hale getirilmiş hoş kokularla beyni güçlendirmek bundan sakınmanın yoludur.

12) Yüz sert yapılı ve kara olduğu zaman, yüzde venler, gözlerde kızarıklık olduğunda, kanın bozulmuş olduğunu gösterir. Saçlar dökülebilir, boğaz şişer, lepranın başlangıcını gösterir. Bundan dolayı beden demirhindi, erik ve diğer müshillerin dekoksasyonu ile tedavi etmek için hazırlanmalıdır.

13) Kabızlık olduğunda, bir defada ve yavaş yavaş boşaltmak hastalığı ortadan kaldırmaz, kötü kokulu dışkı çıkışı olunca, hastalığın ölümcül olduğunu söylemelisiniz. Buna rağmen, yaşam uzun süre devam eder, ishal olduğu zaman, güçten düşmemek için kuşların [et] suyundan başka hiçbir şey buna iyi gelmez.

14) Kişi kriz gününde olduğunda, onun gözleri küçüldüğünde ve eğilmiş burnu olduğunda şüphesiz ölür, diğer hastalıklar çok olsalar bile, korkutucu değildir.

15) Kişi hastalığın ilk gününde huzursuz olduğunda, iç çektiğinde, bilinci bozulduğunda, uykusunu aşırı derecede kaybedecek, tabiatıyla melankoli olmadıkça, daha ziyade ölümü bekle.

16) Her iki gözüün göz kapakları hareket ettirildiğinde, humorların çok arttığını gösterir, bunun onlarda migrene yol açtığını söylüyorum.

17) Diğer organlar titrediğinde, bedende aşırı buharın olduğunu gösterir, banyo teri onu giderir.

18) Bütün bedenin sıçraması ve titremesi, bedende yoğun buharı gösterir, diyet ve banyo onları ortadan kaldırır.

19) Alt organların sıçraması humorların onlara doğru inmiş olduğunu gösterir, kusma uygulanmalıdır, bu hareketini ve yöntemini gösterdiği için iyileşirsiniz, dedi.

20) Bedende azalmayan buharsız gazlar, bedende hiç hareketlenmezler, ağrı veya hareket çok olduysa, bunun mizaç olmadığını söylüyorum. Beden bakımı ne kadar önemli olursa olsun, söylediğimiz şeyden başka, tam tersini, yapar, yalnızca Galenus dışında bunu söylemiş birini tanımadım.

21) Kişi alt organların uyuşukluğundan huzursuz olduğu zaman, gut hastalığı ve ruh yolunda tıkanıklığı olacak. Bu yapmış olduğu yanlış tedavi yüzünden onun başına gelecek, ruhun azlığından bu onun başına gelir.

22) Herhangi bir zamanda, kişinin organları tembelleştiği zaman, ani bir ölümün olacağı ya da o yerleri tıkayan gaz yüzünden bir tarafını kaybedebileceği ona söylenmelidir. Antep fıstığı yağıyla tarçını yemek, o şeyi ortadan kaldırır. Alsalforat yani fıstık?, serviye benzeyen bir ağaçtır.

23) Buhar, sıcaklıktan dolayı başa doğru yükseldiği zaman, çarpınma hareketi vardır, ya peşi sıra görme(yi) [yetisini] kaybeder ya da yere düşer. Onun bedeninde hareket eden bozulmuş humorların olduğu ona söylenmelidir. Onları içerden ölçülü şarapla, dışardan ılık banyo ve uygun diyetle çözmek için hemen uygulamak gerekir.

24) Denize ve göllere yakın olan kişi, yaşamı devam ettiği sürece, alt extremitelerin güçsüzlüğünden ve ışık kaybından kaçmaz, bundan sonra bu yerlerde doğanlar ve yaşadıkları sürece topraktan uzak duranların başına gelir, bedenini hoş kokulu şeylerle yağlamalıdır ve egzersiz yapmalıdır, yağlı etleri tüketmemelidir, agezebre⁷ ile kuşları ve koruk suyu ve gül suyuyla serpilmiş mucharoga⁸ yemelidir, çamurlu su ve Nişaburi çamuru süzülmemelidir, altından malzemeyi yapmalıdır, gül suyuna ve koruk suyuyla ovalanmış hint sümbülüne batırmak gerekir. Sıcak su buharıyla yüzünü tütsüledikten sonra, sabah ve akşam gözlerine koymalıdır. Balıkları yememelidir, beyaz şekerli sikencübin ile yapılmış misk otu haplarını almalıdır. Diğer taraftan, sonbahar mevsimi deniz kıyısında durağan olduğundan daha ılık olur. Soğuk gelmeden önce, insan humorları koklamak ve olgunlaştırmak için acele etmelidir.

25) Kirpikler döküldüğünde ve saçlar kırıldığında, bozulmuş humorlara sahip olduğu, bu nedenle bunun [bozuk humorun] kaybı hızlandırdığı söylenmelidir.

⁷ Kimyon ve sirke ile kümes hayvanları etine dayalı güveç (Kuhne, 1984, s.242).

⁸ Önce pişirilmiş, sonra kavrulmuş et (Kuhne, 1984, s.242).

Yüksek yerlerde beklenilmesi gerekir ve bu iltihabın gözlenmesi gerekir. Daha önceden söylediğimiz şeyleri yapmalıdır, onun bedeni denenmiş olan sarısabır haplarıyla ve fasulye suyu ve hindiba suyuyla karıştırılmış erik şurubuyla temizlenir.

26) Mide girişinde ateş olduğunda, beden aşırı sıcaklıkta yıpranır ve küçülür, doğal olarak orada bulunan safranın yetersiz olması nedeniyle kuru hale gelir. Sıkıştırıldığında, damarlara [venlere] düşer, bu yüzden venler ateşli görünürler, kuru beden haline gelirler/bitkin hale gelirler. Mide girişinde ateşlerin belirtisi safra, safralı mizaç ve çabuk susamadır. Bizzat kendilerine daha yararlı olan şeylerden biri bir libra şekerli gülden alınmasıdır. Ekşi turuncun keskin şırasıyla ezilmelidir, hamur kıvamında olmalıdır, ondan libranın üçte birini içmelidir, yemekten sonra üç saat içinde ondan bir dirhem yemelidir.

27) Eğer onda mide üşümesi olduysa, aşırı derecede esneme yapar.

28) Eğer yiyecek ve içeceklerden soğuk şeyleri yediyse, çok ekşime, guruldama ve gaz olur. Bununla birlikte onlar için son derece yararlı olan bir şey vardır: Yemekten sonra içinde bol miktarda tarçın ve misk otu bulunan diacitonien almalıdır. Bizzat bundan sonra açık renkli şarabı içmelidir. Daha sonra gül suyuna konulmuş fıstıkları yemelidir, üzerinden biberi temizlenmelidir.

29) Her sıcak veya soğuk besin, şüphesiz üç tür buhar yapar: Doğal ruhun yaşadığı ılık kanlı buharı, pek çok hastalığın olduğu soğuk buharı ve plörezi olduğu sıcak buharı [yapar]. Diğer taraftan, ruh düşünmede inceliği, bedenin özgürlüğünde olduğu kadar depresyonda da ılık buharı gösterir. Üzüntü, tembellik, ovma, uykuda öfke, kötü düşünce soğuk olmayan buharı işaret eder. Kol ve bacakların soğukluğu, yüziün zayıflığı/inceliği, ağız acılığı ve gözlerin yanması, özellikle idrarda safran rengi varsa hava ve soğuk su gereksinimi sıcak buharı gösterir. Tedavisi şöyledir: Keskin narenciye'nin ekşisinden bir parça, demirhindi suyundan bir parça, fasulye suyundan bir parça, hindiba suyundan iki parça alınmalıdır, kaynadıktan ve suyunu süzdükten sonra, süzülmüş olana iki parça şekerden konulmalıdır, ateşe konulur, kuru olmasın, bizzat bundan bol suyla iki dirhem ve ekşi elma suyu bulunan hünnap ve erik şurubundan bir ons uygulanmalıdır. Ilık banyolarla, uygun diyet kullanılmalıdır. İçinde amla bulunan suda ölçülü hale getirilmiş şarabı içmelidir, kar suyu olmalıdır, bu sudan bir libra ağırlığında alınmalıdır, bu su küçük bir tasta

olmalıdır: İdrarı uyarmak, safrayı çıkarmak, bedeni temizlemek bu şurubun gücüdür. Diğer taraftan, soğuk buharı dışarı attığı için, merzengüç ve misk otu bitkisinin suyundan bir libra alınmalıdır, bir libra hindiba suyundan, bir libra adaçayından karıştırılmalıdır, kaynatılmalıdır ve süzülmalıdır. Beyaz şeker ve bal her birinden bir parça, ballı ve şekerli suyla kapta hafif ateşe konulmalıdır. Kaynarken içine taze lavanta konulmalıdır, şurup oluncaya kadar asma odunuyla epeyce karıştırılmalıdır. Ona bir dank kâfur ağacından ve birinin yarısı ve bir miskal kırmızı misk otundan konulmalıdır, iki katı soğuk suyla iki ons verilmelidir, sonra hasta şu haplardan almalıdır: Kabil yöresine ait helile ağacının sarı meyvesi, amla her birinden iki parça, tarçından bir parça, karanfil, afşar otu, sığla balsamı her birinden yarım parça alınmalıdır, ezilmelidir, ekşi elma suyuyla karıştırılmalıdır, haplar yapılmalıdır.

30) Humorların fazlalığından olan hastalıklar, humorların azlığından olanlardan daha fazla değildir, hekimlerin hatasıdır, doğrulandığı gibi bu oldukça fazladır, bu deneyimendir.

31) Çok korkunç rüyalar gören bir kişi, uyandığında rüyayı unutkanlığa bırakmaz. Böylece onlardan [rüyalardan] hiçbir şeyi dağıtmadan her şeyi söyler, bütün gece uyur, salgılarla doludur, bu yüzden temizlemek için acele etmelidir. Kişi bu tür bir rüya gördüğü zaman, uyandığında unutkanlığa bırakır, bununla rahat uyumaz, bizzat kendisinin nabızı zayıftır, hastalık humorların azlığından onun başına geldi. Bunun diyeti, ince maddeli yiyecekler ve bedeni rahatlatan sağlıklı şeyler olmalıdır, boşaltımdan kaçmak gerekir, onun için her şey kuru olmalıdır.

32) Kişi sarımsak ve pırasadan uzak durduğu zaman, özellikle Kabil yöresine ait helile ağacının sarı meyvesinin balından ve tarçınlı elektuvardan devamlı yediyse, bozuk humorların zararlarından kurtulacaktır.

33) Ateşinin beşinci gününde, bol miktarda burun kanamasıyla birlikte ağrı olduğunda, kriz gününde hastalıktan ölecektir.

34) Bizzat kendisinin bildiğinden başka hiçbir sebep olmaksızın baş ağrısı devam ettiği zaman ve aşırı olduğunda, sıcak humorlardan midesini temizlemelidir.

35) Kişi elli yaşını geçtiği zaman, böbrek ağrısı olduğunda, ağrıdan kurtulamaz, çünkü kronik hastalıklar, yaşlıların başına geldiğinde, yaşadıkları sürece onlarda devam ederler, daha önceden adlandırdığımız albica ilacı bu hastalığa iyi gelir.

36) Kişi elli yaşına ulaştığı zaman ve alkabitus/beyin iltihabı onun başına geldiğinde, hızla ölür.

37) Benzer şekilde gencin başına gelir, eğer onun başına ağır bir felç geldiyse ve sıcak mizaçtan olduysa, daha az ciddidir.

38) Nedeni bilinmeksizin ve öksürük olmadan, kişi göğüs ağrısından huzursuz olduğu zaman, ikisinden biridir: Ya göğse yayılan yoğun gaz ya da kaburgaların altında ve göğüste bulunan bozulmuş humorlardandır: Fakat humorun hareketi ve ağırlığı devam eden gazı gösterir.

39) Onun başına öksürük ve ateş geldiği zaman, onu [öksürük ve ateşi] hızla kaybeder, eklemlerde şişlik ve böbreklerde akut keskin ağrılar olacağı ona söylenmelidir. Bizzat onlardaki ağırlık ve şişlik, taşı ve iğnelenmeleri işaret eder.

40) Ona hastalık kusmayla eşlik ettiğinde, hastalığı bağırsaklarda olur. Onlara bilinen ilaçla birlikte sadece ördekleri yemek yararlı olur. Eğer hastalık bizzat kendisinde iki veya üç saat sonra olduysa, venlerde hastalığı olacaktır. Onun ilacı ilk söylenenle aynıdır, ilk olarak sebesten ve fındıkları yemelidir. İkincisinin tedavisi ise yabani tarçınla fistiği yemektir.

41) Egzersizden kaynaklanmayan yorgunluk, gelecek hastalığı işaret eder, ven kanı gibi, burun kanaması, idrar veya idrar akıntısı ya da hemoroit gibi olağan bir boşaltım durumunun kayıplarını ve diğer durumların hastalıklarını gösterir.

42) Platon, Timaios'ta geleceğe dair bilinen olaylar ile ilgili olarak, sağlıkta ve hastalıkta ortaya çıkmaları üzerine, hastalıkta göründüklerinde sağlığı işaret ederler. Onlara alışılmış olandan daha uzun bir uyku vardır, eğer sağlıklı kişilerde ortaya çıktıysa, hastalık olduğuna inanıyorum, eğer bundan dolayı [hastalıktan] etkilerse, sağlığı gösterir. Nitekim alışkın olmadığı bir susuzluk insanın başına geldiği zaman, sağlıkta hastalığı gösteren bir durumdur, ağrının kaynağı beyinde ortaya çıkar. Hastalıklı [kişide] olduğunda, doğanın gücünü ve sağlığı müjdelir, sağlığa dair onun durumu ortaya çıkar, daha güçlüdür, aşırı uykuya maruz kalmakla

ve zahmetsiz ve acı çekmeden güçsüzleşmekle de aynı şey olur, hastalığın kafaya geleceğini gösterir. Hastalığın dışında, böyle bir hastalığa yakalandığında, hastalıktan ölümü haber verecektir. Uykuya ihtiyaç duyduğu için, ilk olarak uykuda huzursuzluk gösterir. Sabahleyin uykudan sonraki huzursuzluk/sinirlilik, uyku tedbirinden sonra hastalığı ve sinirlerin gevşemesine işaret eder.

43) Kalbinde bölümlerin aşırı zayıflığı olduğunda, ona ölmek üzere olduğu söylenmelidir. Çünkü ruhun yetersizliğinden zarar görür. Bu, güçlü ilaç alan birine ya burnundan aşırı kan akan birine ya aşırı bulantı-kusma olana, ya aşırı cinsel ilişkiye girene ya da ishalden mustarip olan birinin başına gelir. Bu yüzden yumurta sarısı, kuş çorbası ve en iyi şarap gibi besini veya bedeni güçlendirici besinler tüketmelidir.

44) Karaciğer hastalığı yüzünden mide iltihabı ve guruldaması meydana geldiği zaman, karında gazdan veya havadan ileri gelen şişkinliği işaret eder, bundan dolayı kimyon ve papatyayla hazırlanmış yiyecekler tüketmelidir. Antep fıstığıyla birlikte kayısı yemelidir, soğuk ve yaş bitki ve meyvelerden uzak durmalıdır.

45) Koltukaltı terinden yakınan kişi, eğer aşırı pis kokuluysa, bu tarzda bir şeye alışkın kişi değildir, lepradan korkmalıdır, bu yüzden enginar yemelidir. Alorps vardır. Onun suyuyla rahatlatılmalıdır, ondan bir libra, su buharı ve merzengüç suyundan almalıdır, kaynadıktan ve süzildükten sonra, ondan bir ay boyunca içmelidir, tuzlu etleri hiç almamalıdır ne de süte dair de her ne varsa [almamalıdır], bununla bizzat kendisinin damarları etkisiz kalacak, ılık banyo yapmalıdır, egzersiz yapmalıdır.

46) Mayasız ekmek yiyen kişinin ağır ve hayati hastalıkları olacak. Çekingen/korkak olanlarda gelişmemiş kalp ve karaciğer [olacaktır]. Aşırı egzersize ihtiyaç duyarlar. Ölçülü besinlerden, uygun içeceklerden ve açık havadan yararlanmalıdırlar.

47) Geniş kürek kemiklerine ve ince önkola sahip olanlar, ince ve soğuk şeyleri, soğukluğu tutan şeyleri yemelidirler. Dinlenmeleri gerekir. Gereğinden fazla soğuk ve sıcak şeylerden sakınmalıdır, soğuk ve yaş meyveleri dahi yememelidir.

48) Her kuru hastalığın bizzat tedavisinin kuralı, hoş kokular, kuşlar, kıvamlı şaraptır.

3.2. Bilgi ve Deneyim Bakımından Seçkin Bir Hekim Olan Ebu Bekr Muhammed Razi'nin Deneyimler ve Güven Hakkında, Aforizmaların İkinci Kitabı (Abubetri Rhazae Maomethi Scientia Peritiaque Insignis Medici, De Experimentis & Confidentiis, Aphorismorum Liber II.)

1) Razi ilaçların bulunması, korunması ve hazırlanmasından sonra, hekimlerin anlayışı, gezegenlerin, ayın ve zamanın seyri, tıp bilgisi ve uygulaması için uygun olduğundan her şeyin doğal olarak bu girişte olduğunu söyler. Hippokrates'in kitaplarda söylediği yerdeki sözü söyleyeceğiz: Tıp bilgisine sahip oldukları için, beraberinde zekâ, bilgi ve anlayıştan bir parçaya da sahip olduklarını söyleyenler, astronominin tıbbın ihtiyaç duyduğu şeylerin sadece küçük bir parçası olduğunu hesaba katmazlar. Bilge Astaroth, bir başkasının düzen bakımından geçemediği, astronomların yanı sıra filozoflar ve diğer bilginlerin de hemfikir olduğu Ay'ın delilleri ve evreleri hakkındaki bilim kitabında dünyada olan bitenin hareketi ve seyrinin gezegenlerin seyriyle olduğunu ve Ay hakkında konuşmasının olduğunu söyledi.

2) Doğa [filozofları] ve astronomlar, dünyada olan biten hazırlanışın Ay'dan geldiğini kabul ederler, Ay güneşe karşı konumu nedeniyle yüce hükümdarın büyük bir valisi [başveziri] gibidir. Mevsimlerin değişimi, ayın konumuna göredir, tutulunca ve görünmez olunca ya da tam görünüm olduğunda gerçekleşir/olur. Bu durum, denizde dolaşanlar [gemiciler] ve üzüm ekimi yapanlar [çiftçiler] için aşikârdır.

3) Hekimler arasında bilge olanlar, her şeyin mevsimler, hava, su, mizaç ve hastalıkların gezegenlerin [boylama ve enleme bağlı olarak] hareketiyle değiştiğini kabul ederler.

4) İlaçları pişirmek istediğin zaman, onları hoş tadı olan berrak suda kuru odun, asma çubuğu, söğüt dalı, gül dalı ve kuru kamışla ve iyice kurutulmuş hoş kokulu bitkilerle kaynatman uygundur. Şimdi söylediğimiz erdemli konuları ortaya koymaya ve hayranlık uyandıranları bilmeye başlayalım.

5) Şiddetli ateşler için mükemmel bir karışım: Kabil yöresine ait helile ağacının sarı meyveleri ve turunç her birinden bir miskal, keskin tarçın ve taze zencefil her birinden yarım miskal, sağlam bitotundan bir miskal alınmalıdır, iyice ezilmelidir, serilmelidir, kehribar çamfistiklarının yağında eritilmelidir, kalan ilaçlar üç katı hünnap balıyla bununla karıştırılmalıdır. Miskalin bir ilaç dozu, tatlı elma şurubuyla bir buçuk libradır.

6) Benzer ateşler için mükemmel bir ilaç: Hindistan yöresine ait helile ağacının sarı meyveleri, amla her birinden bir miskal, gül tohumu, haşhaş tohumu, hıyarşenbe her birinden yarım miskal alınmalıdır, ezilip toz haline getirilmelidir, elekten geçirilmelidir, elma yağında karıştırılmalıdır, üç katı hıyarşenbe balıyla karıştırılmalıdır. Bir ilaç dozu, iki ons tatlı nar şurubuyla iki miskal [olmalıdır].

7) Dört günde bir tekrarlayan ateşler için ilaç: Sinameki, afşar otu her birinden bir miskal, hoş kokulu tarçın üç miskal, hindiba tohumu, firencmüşk, dağ kekiği ve sebatelae her birinden yarım miskal alınmalıdır. Üç katı Kabil yöresine ait helile ağacının sarı meyveleri veya Hint hurmasının balıyla karıştırılmalıdır. Bir ilaç dozu içinde misk otu bulunan, şekerde yapılmış bir ons sekaniabin şurubuyla üç miskaldır.

8) Ateşler için övdüğüm ilaç, basittir: Eğirotu, sinemaki özü, afşar otu, zambak, her birinden bir miskal alınmalıdır. İyice ezilmelidir ve elekten geçirilmelidir. Bir buçuk miskal kudret helvası ve iki ons şekerden yapılmış sikencubin ve hindiba tohumundan karıştırılmalıdır.

9) Birtakım şeylerden olan arzulara, kalp çarpıntısına, melankoliye yararlı olan ve miskin yerini tutan muhteşem yağ: Bir libra hoş kokulu turunç yağından, bir libra ceviz yağından alınmalıdır. Temiz bir kaba konulmalıdır. Suyu tükeninceye kadar pişirilmelidir, yağı kalmalıdır. Sonra ateşten alınmalıdır. Yarım miskal ağırlığında hoş kokulu misk otundan karıştırılmalıdır. İhtiyaç olduğunda, hasta bu yağdan iki miskalden bir dirhemin yarısına kadar içmelidir.

10) Daha önceden açıklanmış benzer mükemmellikte yağ: Bir libra tatlı elma yağı, yarım libra sarı şebboy yağından alınmalıdır. Çanağa veya demliğe konulurlar. Gözlenmelidir/beklenmelidir, onlarla şu sular karıştırılmalıdır, merzengüç, hindiba dikkatli olmalıyım, hepsinden yarım libra [olmalıdır]. Kaynadıktan ve süzildikten sonra, su tükeninceye kadar hepsi pişirilmelidir. Yağı kalmalıdır, yarım miskal kehribar katılmalıdır, karıştırılmalıdır, başından (önsözde) ne kadar tavsiye ettiysek o kadar içilmelidir. Yağdan göğüs ve göğüs boşluğuna sürülmelidir.

11) Ateşlere gizlice etkili olan yağ, muhteşem etkilidir: Hindiba tohumu, sinirotu tohumu, gül tohumu, merzengüç tohumu her birinden yarım miskal, bir buçuk miskal keskin tarçından alınmalıdır. Toz haline getirilmelidir, üç katı keskin ağaçkavunu veya keskin nar sırasıyla elekten geçirilmelidir, bir ilaç dozu iki miskal bir ons erik şurubu ile karıştırılmalıdır: Marul tohumu, kabak, haşhaş, semizotu, acur tohumu her birinden bir buçuk miskal, sarı sandal ağacı, son derece beyaz taze kâfur ağacından iki miskal alınmalıdır. Üç katı sebestan balıyla karıştırılmalıdır. Hasta her gün bir buçuk miskal menekşe veya erik şurubu ile almalıdır.

12) Sıcak migren için yağ: Tatlı badem, haşhaş tohumu, marul, tatlı kabak, salatalık, acur tohumu her birinden alınmalıdır, nilüfer çiçeği suyuyla on kez ezilmelidir, sıkıştırıldıktan sonra uygulanmalıdır.

13) Salgın hastalık ve iç [hastalıklarına] etkili olan misk otu hapları: İki miskal zencefil, iki dank hoş kokulu misk otu ve her birinin ağırlığı kadar şekerden alınmalıdır. Merzengüç şurubu ile karıştırılmalıdır. Haplar bir miskal yapılmalıdır. Bir hap dozu, yarım ons tatlı elma şurubu ile ve iki ons kaynamış ve süzölmüş hindiba suyuyla [olmalıdır].

14) Mesanede humorların ve idrarın tutulması için: Mür, kulunç otu/havlıcan, kara saz, tarçın her birinden eşit miktarlarda, palamudun yüzey kısmından iki parça alınmalıdır. Balsam yağıyla karıştırılmalıdır. Doz bir miskal [olmalıdır].

15) Ağız yarası için: Yanmış kâğıt bitkisi, kulunç otu, gök mavisi zambak her birinden alınmalıdır, ezilmelidir ve yaraya konulmalıdır, ağız sumak konulmuş gül suyuyla yıkanmalıdır.

16) Çürümüş ve diğer şişlikler için denenmiş ilaç: Farekulağı bitkisi, orman anasıdır, çivitotu mavisi yapraklarından, anataria, sakız ağacı, kulunç otu, hurma ağacı tohumu her birinden bir parça, yarım miktar sağlam laciverttaşı taşından alınmalıdır. Üç katı keskin ağaçkavununun kaynamış suyuyla ve kümelenmiş hint sümbülü karıştırılmalıdır, şişliklerde uygulanmalıdır. Onların köklerini kurutur. Bizzat onların damarlarını yok eder. Şişliklerin kökü kurutulduktan sonra, bu ilaç etin olduğu yere konulur.

17) Oluşan et için ilaç karışımı: Tatlı kiraz yaprakları, yani kiraz, ardıç yaprakları, yanmış papirüs ağacının tozu, gül tohumundan eşit miktarlarda alınmalıdır, dövülmelidir ve karıştırılmalıdır, aynısının veya bala batırılmış sinirotunun yaprakları uygulanmalıdır.

18) Plesantayı ve ölü fetüsü çıkaran ilaç: Kunduz, tarçın, mür her birinden alınmalıdır. Palamuda benzeyen şekiller yapılmalıdır. Pelesenk yağına bulanmış olanlarla uygulanmalıdır. Plasenta bununla tesadüfen çıkmazsa, bununla beraber şu şuruptan verilmelidir: Fasulye, esmer nohut, hindiba her birinden bir parça, yarım ons sarıçalı alınmalıdır. Bir [libra su] kalana kadar, üç libra su içinde pişirilmelidir. Süzülmelidir. Bir ons sarıçalı kökleriyle birlikte, bir libranın dörtte biri hastaya verilmelidir. Ellerde ve ayaklarda kına uygulaması, âdetin uyarılmasına fazlasıyla katkıda bulunur.

19) Çürümüş şişlikler için benzeri olmayan diğer bir ilaç: Hindiba, sinirotu, bezeet yani sarmak/surmak her birinden bir parça, bechar, bakla unu her birinden yarım miktar alınmalıdır. Balla karıştırılmalıdır. Kokuşmuş eti temizledikten sonra, bu toz üzerine konulmalıdır: Kırmızı mercan, saf laciverttaşı her birinden bir parça, antepfıstığı kökü, gül tohumu, areka cevizi her birinden iki parça alınmalıdır. Aynı anda toz haline getirilmeli ve uygulanmalıdır.

20) Aynısı için etkili olan bir yakı: Taze sarısabır, Karabae/tropik mısır reçine Aegyptiae, hint yağı, ejderha kanı her birinden bir parça, fesleğen tohumu garet, purungi olarak bilinen daha iri fesleğen tohumu her birinden yarım miktar alınmalıdır. Yakı yapılmalıdır. Kurutucu güce sahip diğer şeylerle birlikte, sinirotu suyu veya mür ya da keskin şarap gibi benzer şeylerle yıkandıktan sonra, yara yerine konulmalıdır.

21) Yaralar ve yılancık için yakı, denenmiştir, selvi cevizi, beyaz hint sümbülü yaprakları, böğürtlen çalısı, keçi ağacının yaprakları, ban otu her birinden bir parça, akasya, gül tohumu, assae/şeytintersi mersin her birinden bir parça alınmalıdır, acumdini yaprağı üzerine keşfedilmiş biberiye veya bizzat kendi yaprağının suyu ve gül suyuyla karıştırılmalıdır, üzerine konulmalıdır. Eğer kızarıklık olmuşsa, belirtilmiş olan şeylerle Ermeni çamuru karıştırılmalıdır.

22) Zararı olmayan ve taşa kısa sürede etkili olan mükemmel bir ilaç: Mür, zambak, hindiba tohumu, kulunç otu, kara saz, tarçından bir miskal, yabani zambak tohumu, acur tohumu, gebreotu, kuşkonmaz, maydanoz her birinden bir miskal alınmalıdır, kaynatılmalıdır, yarım ons bal ve hıyarşenbeyle karıştırılmalıdır, ondan kaynatılmış şurupla, şekerle ve iki ons suyla bir miskal verilmelidir.

23) İdrar iltihabı ve spermde taş için hazırlanan ilaç: Meşe mazısı, başka bir yerde öğütülmüş ve elenmiş, sığır tereyağıyla hazırlanmış kulunç otundan, köpüğü alınmış baldan alınmalıdır. Hünnap suyu veya sebestanla verilmelidir.

24) Gizli ateşler için: Gül tohumu, hindiba tohumu, sinirotu, marul, acur tohumu her birinden bir miskal, mür tohumu, beyaz sandal ağacı her birinden bir miskal, üç miskal tarçın, yarım miskal kül, bir miskalin dörtte biri oranında misk otu ve kâfur ağacından alınmalıdır. Nar veya elma suyuyla karıştırılmalıdır, bir ilaç dozu aynı miktarda menekşe şurubuyla bir buçuk miskaldır.

25) Dört günde bir tekrarlayan ateşler için yağ: Afşar otu, sinemaki, tarçın yarım miskal, merzengüç tohumu, melisa, firencmüşk bir miskal, hindiba tohumu, marul,

semizotu, sinirotu, beyaz sandal ağacı her birinden yarım miskal, yıkanmış laciverttaşı taşından alınmalıdır, sıklıkla kâfur ağacının suyuyla iki miskal, tatlı elma şurubuyla [alınmalıdır].

26) Belirli aralıklarla gelen ateş ve titreme için: Zambak kökü, tarçın ve eğrelti otu her birinden bir miktar, yarım miktar zencefil alınmalıdır. Pelesenk veya fıstık yağıyla karıştırılmalıdır, hastalık sürecinden önce sıcak suyla bir buçuk miskal verilmelidir.

27) Böbrek ağrısı ve böbreklerde humor tutulması için: Mersin ağacı, kakule, fıstık taneleri her birinden bir miktar, hepsinin ağırlığı kadar tarçından alınmalıdır. Kaynatılmış balla karıştırılmalıdır, şeker şurubuyla köklerinden bir buçuk miskal verilmelidir.

28) Sıcak nezle için tütsü: On miskal gül, areka cevizi, beyaz sandal ağacı, ödağacı her birinden iki miskal, bir dank misk otu, iki dank kâfur ağacından alınmalıdır. Bir miskal eritilmiş nişasta bulunan gül suyuyla karıştırılmalıdır ve haplar yapılmalıdır, Hasta bunlarla tütsülenmelidir.

29) Soğuk nezle için başka bir şey: Gül, beyaz sandal ağacı, buhur her birinden bir miskal, iki miskal ödağacı, yarım miskal marsıvanotu, iki dank misk otundan alınmalıdır. Tatlı bademlerin özüyle karıştırılmalıdır ve sığla balsamıyla yumuşatılmalıdır, bunlarla tütsü yapılabilen küçük haplar yapılmalıdır.

30) Vebaya karşı tütsü: Gül tohumu, mersin çiçeğiyle sandal ağacı her birinden bir miskal, merzengüç kökü, firencmüşk, kulunç otu, karanfil, zencefil, hoş kokulu misk otu her birinden yarım miskal, iki dank kediotu şurubundan alınmalıdır. Her birinden yarım miskal kehribar ve buhurun eritildiği gül suyuyla karıştırılmalıdır.

31) Felce etkili olan denenmiş bir ilaç: Kunduz, zencefil, tatlı marsıvanotundan alınmalıdır, iki buçuk miskal eğir otu, defne meyvesi ve yarım miskal misk otuyla

kaynatılmalıdır, ezilmelidir, beyaz şebboy yağında karıştırılmalıdır. Saf beyaz balla karıştırılmalıdır. Ceviz büyüklüğü kadar verilmelidir.

32) Sıcak felç için: Temiz bir çanağa konulmuş sağlıklı genç koyunların sütü alınmalıdır. Bununla nilüfer yağı ve tatlı kabak her birinden bir libra karıştırılmalıdır. Yağı tükeninceye kadar hafif ateşte pişirilmelidir. Bununla bir libra şeker ve beyaz kudret helvası karıştırılmalıdır. Koyulaşma oluncaya kadar pişirilmelidir. Tamamen sağlığına kavuşuncaya kadar hastaya uygulanmalıdır. Salyası olan kişiye soğuk bitkiler de konulmalıdır, soğuk yağlarla yağlanmalıdır.

33) Mide veya bağırsakların şişliğinden olan kanlı tükürük/balgam/salya için: Gül tohumu, şeke'a yani, akdiken, venüssaçı, kırlangıçotu tohumu, gül her birinden iki dirhem, kehribar, Ermeni çamuru, kara saz, Hint sümbülü, reçine, badem her birinden iki dirhem, hepsinin ağırlığı kadar arnuclinum/hurma unundan alınmalıdır. Bal ve sakızla karıştırılmalıdır, fındık büyüklüğünde verilmelidir.

34) Zehirler için: Kakule, zeravent otu, defne meyveleri, reçine, sedefotu her birinden bir buçuk miskal alınmalıdır. Ceviz yağıyla yağlanmalıdır. İncir balından karıştırılmalıdır. Çekirdek büyüklüğünde her gün alınmalıdır.

35) Öksürük için: Meyan kökü suyundan alınmalıdır, kabak tohumu, taze beyaz sakız ağacı her birinden iki buçuk miskal, hepsinin ağırlığı kadar narla kaynatılmalıdır. Gül suyunda yapılmış ayva çekirdeğinin yapışkan maddeli/jöleli suyundan bir ons ve iki ons hünnap balıyla karıştırılmalıdır.

36) Akıntı için denenmiş ilaç: Meşe mazısı, areka cevizi, Hindistan yöresine ait fındık, ekşiyonca tohumu/kuzukulağı, palamut unu her birinden alınmalıdır. Balla veya keskin diacitoniten karıştırılmalıdır ve uygulanmalıdır. Epilepsiye katkısı olan, bedenden kokuşmuşluğu uzaklaştıran ilaç: Çöpleme, kehfer yani catapucie, merzengüç suyu, hindiba her birinden bir libra, lavanta suyu, beyaz ve kırmızı böğürtlen suyu, tatlı elma her birinden yarım libra alınmalıdır. Kaynatıldıktan ve süzüldükten sonra, hindiba, eğreltiotu, sinemaki, loğusaotu, gülden koymak gerekir,

hepsi bir parça dövülmelidir, hepsi daha önce bahsedilmiş olan suda kaynamalıdır. Nar suyu, bal, hıyarşenbe, nar her birinden eşit miktarlarda karıştır. Şurup haline gelene kadar tütsülemek gerekir. Miskotu, kehribar her birinden yarım miskal konulmalıdır. Ateşten alınmalıdır. Bir ilaç dozu eşit ağırlıkta şahtere özü suyuyla libranın üçte biridir. Eğer bu suyla içemezse, soğuk suyla verilmelidir.

37) Boğaz şişliğini ve ağrılarını ortadan kaldıran gargara ilacı, sağlıklı nefes yapar. Mersin şarabıyla hazırlanmış eriklerin sırası, bal ve karadut suyundan hazırlanmış ilaç, kudret helvasıyla hazırlanmış incir balı her birinden eşit miktarlarda alınmalıdır. Onlarda Yemen şapı, bal, hıyarşenbe dörtte bir kısmı eritilmelidir, bir kısmının yarısı gargara olmalıdır, ondan yarım ons ve aynı miktarda süzölmüş ekşi turunçtan verilmelidir.

38) Cinsel ilişki için denenmiş mükemmel bir ilaç: [Bir] gün ve [bir] gece boyunca ıslatılmış büyük çam tohumlarından bir libra alınmalıdır. Değirmen taşında öğütölmelidir. Tarçın, su teresi tohumu, yaban havucu, turp, mulgae, yeşil palmye ağacının acısı ve tüketilmeyen şeylerden kuşdilinden, yer fıstığı tohumundan /öğütölmüş fındık, deniz boğa diken, behen kökü, marsıvanotu, culem/şarap? zencefil, cinsel ilişkiye girme isteğı [olan]/[kızgınlıkta olan] serçelerin böbreğı, hepsinden üç dirhem ve sağlam nardan otuz dirhem alınmalıdır. İyice ezilmelidir. Ateşte hazırlanmalıdır. Orkide balından ve aynı miktarda beyaz baldan karıştırılmalıdır. Elektuvara benzer şeyler oluncaya kadar kalan ilaçlar onlarla karıştırılmalıdır, mersin ve kehribar her birinden bir dirhem karıştırılmalıdır, ateşten alınmalıdır. Kişi sıcak mizaçlı olduysa, fındık büyüklüğü kadar verilmelidir. Eğer soğuk [mizaçlı olduysa] iki katı ballı misk otu şurubuyla veya hoş kokulu sıcak şarapla [verilmelidir].

39) Gözde olan beyazlığı yok eden göz damlası/kolir: Beyaz böğürtlen suyu, mercanköşk her birinden yarım libra alınmalıdır. Bunlarla dört dirhem miktarında helile ağacının sarı meyvelerinden karıştırılmalıdır. Son derece ince toz halinde olmalıdır, bunun beyazlığın ortadan kaldırılmasında en son [çare] olduğunu bilmelisin.

40) Gözlerin kaşıntısı, uyuzluğu, şişliği ve görme kaybı için başka bir şey: Yeşil narların küçük taneleri, ayva çiçeği, bal, ermeni çamuru, gül tohumu her birinden iki dirhem alınmalıdır. Her biri ayrı ayrı ezilmelidir. Karakehribar taşı, çinko oksit her birinden bir dirhem ve iki hafta boyunca gül suyuna konulmuş, günde üç kez karıştırılmış, inceltilmiş ve uygun olduğunda ezilmiş altın sarısı renginde yarım altın tozundan al, kalan ilaçlarla karıştırılmalıdır ve hepsi keskin narenciye'nin ekşiliğine konulmalıdır, ayvanın yapışkan maddesi [jölesi] ve gül suyuyla karıştırılmalıdır, üç günde böyle karıştırılmalıdır, sonra iyice ezilmelidir, gölgede kurutulmalıdır, bir dank kırmızı misk otu ve yarım dirhem iyice dövülmüş sinirotu tohumundan karıştırılmalıdır, uygulanmalıdır.

41) [Göz] suyunun azalmasına etkili olan, görmeyi arttıran ve güçlendiren başka bir şey: Helile ağacının sarı meyvelerinden bir dirhem, demirhindi çekirdekleri yarım dirhem, anzerut bir miskal, lazverd taşı bir dirhem, bir dank sarısabır alınmalıdır. Son derece ince toz halinde olmalıdır ve eşit miktarlarda Kabil yöresine ait helile ağacının sarı meyveleri, bal ve tatlı nardan, üç libra hindiba suyu ve bu kadar da sinirotu suyuyla konulmalıdır. Ardından hepsi kaynatılmalıdır ve süzülmalıdır, daha önce bahsedilen toz, adı geçen sularla karıştırılmalıdır, son olarak kurutulmalıdır, aynı miktarda baldan ve meyve sularından tekrar konulmalıdır, uygun emilim ile ilgili daha önce söylenmiş pek çok şey gül suyuyla ölçülü hale getirilmelidir, karışımaya ve kaynatmaya kadar hafif ateşe konmalıdır. Bunlara yarım dirhem iyice dövülmüş kırmızı yakut taşının tozu ve iki dank en iyi misk otundan konmalıdır, sonra ateşten alınmalıdır, cam kadehte muhafaza edilmelidir, mideyle veya besinlerin alışımlı sindirimiyle uygulanmalıdır.

3.3. Bilgi ve Deneyim Bakımından Seçkin Bir Hekim Olan Ebu Bekr Muhammed Razi'nin Başına Gelen Vakalar Hakkında, Aforizmaların Üçüncü Kitabı (Abubetri Rhazae Maomethi Scientia Peritiaque Insignis Medici De Casibus Qui Ipsi Rhazae Acciderunt, Aphorismorum Liber Tertius)

1) Felsefe ve tıp çalıştığım süreçte, pek çok gece uykusuz kaldım, uykumu kaybettim, etkili olmayan şeyler yaptım, nilüfer yağından başka bu kadar yararlı olan hiçbir şey bulamadım, onu buruna çekerek havayı dışarı verdim, pişmiş ve çiğ maruldan yiyordum. Bununla birlikte, bende görme güçlüğü ve cinsel isteksizlik oldu. Serçelerden, yumurtayla bizzat onların suyundan, karatavuktan, tarçında, biberde hazırlanmış tavuk ve güvercinlerden yemek kadar bana bu denli yararlı olan bir şey bulamadım, gücüm ve belleğim en iyi şekilde eski haline döndü.

2) Bunun için yağ yaptım, bundan daha iyi bir şey bulunmaz: Çam tohumu yağı, ban yağı, şebboy yağı, tatlı elma yağı her birinden bir parça, cinsel istek duydukları zaman serçelerin ödünün orta kısmı, sarı şebboy tohumundan bir miskal alınmalıdır. Hepsi hafif ateşte kaynatılmalıdır. Ateşten alındıktan sonra, buna yarım miskal misk otundan karıştırılmalıdır, banyodan sonra genital bölge ve göğüs bununla yağlanır, gücünü toplar ve isteği artırır.

3) Zelergebani şehrinde başka bir şey, sebepsiz yere korku ve kalp titremesi şikâyetleri olan bir adam bana geldi. Doğrusu ilaçlar arasında merzengüç suyuyla pişmiş şahin eti ve ince beyaz şarap kadar bu denli yarar sağlamış bir şey bulamadım, hoş kokulu yağlarla bedenini yağladım, sağlığa tamamen kavuşturuldu.

4) Başka bir beklenmedik vaka güçsüz yaşlılar, etikçiler ve sağlıktan yoksun olanlar tedaviyi bilmezler. Bu tedavi onlara hoş kokulu şarapta pişmiş kuş, kumru, tavuk, güvercin ve serçe yemekten ve taze şarap içmekten daha çok yarar sağlar.

5) Başka bir beklenmedik vaka, Halys'ün oğlu Kral Alhomet, aşırı miktarda kan çıkardı, sonbahar zamanıydı ve şarap içti, uykudan sonra üç libra miktarında kan çıkardı. Geceleyin onun için çağrıldığımda, onu baygın halde buldum, gözleri korkudan yukarı dikiliyordu. Bana beş tane beyaz güvercin yavrusu getirilmesini

buyurdum, onların uygun biçimde hazırlanmasını buyurdum ve organların kendi kendilerine ayrılmasını sağladım, etler kemiklerden ayrılincaya kadar dört libra hoş kokulu şarap içinde onları pişirdim, dekoksiyona karanfil ve tarçından bol miktarda koydum, ardından bu dekoksiyonu süzdüm, ibrik ağzı olan bir kaba onu koydum, içmesi için krala servis yaptım, güneş doğmadan önce [onunla] konuşmaya başladım, bu dekoksiyonu otuz gün içti, eski gücünü kazandı, kan onda tamamen eski haline geldi.

6) Başka bir beklenmedik vaka: Vaka yani beyne yakın şişlik, Kral Errisideni'nin başına geldi, beni taniyordu ve saygı duyuyordu, korku uyandıran bir bayılmayla bilincini kaybedinceye kadar ondan üç libra kan aldım, ardından düşünmeye başladım, galyayla bedenini yağladım, ondan burnuna koydum, misk otu koymuş olduğum, eşit miktarda tavuk ve güvercin yavrularının karışımından/suyundan bir libra hoş kokulu şarapla ölçülü hale getirdim, bunu onun ağzına yavaş yavaş yolladım. Kendine geldiğinde, köleleri ağlamaya başlamışlardı. Onlardan bazıları, yan bakarak [yan yan] bakarak ölümüm için plan yaptılar. Gerçekten kral sağ salim olarak yeniden hayata döniince, kendi hastalığından baygın kaldığı sürece, çok fazla acı duymadığını bana söyledi ama yanında duranların bana ölümü getirmelerinden korktuğu için, benimle ilgili bütün endişesi devam ediyordu. Dahası sağlıklı olduğuna inanmadıkça, benim kendisine bu tedaviyi uygulamadığıma inanıyordu. Bu nedenle sadece etrafındaki kadınlar dışında, ondan hiçbir zaman birilerinin önünde kan almamamı bana buyurdu. Bu kralın bu hastalık sayesinde ciddi bir çılgınlıktan kurtulduğunu bilmelisin.

7) Kronik akıntı hakkında başka bir beklenmedik vaka, tıpta biraz donanımlı olan bir arkadaşım, akıntıdan uzun süre rahatsız olmuştu, akıntı için pek çok şeyi de sık sık uyguladı. Hiçbir yarar sağlamadıklarını sonunda bana söyledi. Bu nedenle hastalığın tedavisini açıklamak için bir gece boyunca kendisiyle kaldım ve anladım, çünkü uykudan sonra akıntıdan daha şiddetli rahatsız oluyordu, hastalığın sebebinin beyinden aniden dökülen ve gerçekten mideye geldiği zaman akması yoğunlaşan sıcak humor olduğunu anladım. Gerçekten acı çekerken bağıırıyordu, akıntı olmuyordu, sürekli salya oluyordu, bu yüzden ona bizzat hardalla başını tıraş

etmesini ve misk otuyla güçlü bir biçimde ovmasını buyurdum, ardından sağlığına kavuştu, başın ona hiçbir zaman ağrısı olmuyordu.

8) Halys'ün oğlu Kral Hamech'in başına felç geldi, başlangıçta uygun tedavisi yoktu, ama onu olduğu gibi bıraktılar, bedenini hoş kokulu şeylerle yağlanması ve tütsülenmesi dışında o hekimlerden hiçbiri ona başka bir şey yapılmasını buyurmadı, onun için yeterli olduğuna inanmadım, ama boynundan hacamat uygulanmasını sağladım, o hastalıktan çabucak öldü, bu olayda özgüven olması gereken bir durumdur. Zayıf mizaçlı olmayan ve yumuşak bedenli olan bir insana olduyorsa, bu hastalık boyunda ortaya çıktığı için, daha öncede söylediğimiz gibi hacamat yapmak gerekir. Bazılarının tavsiye ettiği o şeylerden hiçbirini yapmak istemedim, fakat burnuna nilüfer yağını koydum.

9) Mide yanması ve kuruluşundan rahatsız olan pek çok kişinin nilüfer yağı ve onun şurubuyla pek çok yaradan kurtulmasını sağladım, kar suyuyla ölçülü hale getirilmiş sulu beyaz şarabı onlara içmesi için verdim. İçine ayva tohumunun küflü özsularını ve nilüfer yağını koyduğum yağlı tavukları yemelerini sağlıyordum.

10) Benimle birlikte Galenus'un kitaplarına çalışan iyi niyetli bir arkadaşım, midesinde ağrıdan şikâyetçiydi, yiyecekler midesinden geçerken ağrı daha çok artıyordu, bu şeyleri yapmasını öğrettim, onları daha önceden yapmış olduğunu bana söyledi, ona üç ons gül şekeri ve aynı miktarda menekşe şekerinden almasını buyurdum, içine yarım miskal kehribar ve bir ons nilüfer yağından koyduğum bu malzemelerin iyice karıştırılmasını buyurdum, yağı onda karıştırdım, ondan kullanıldı ve bu hastalıktan Allah'ın izniyle iyileşti.

11) Başka bir beklenmedik vaka, pek çok kişiyi güneş kaynaklı ortaya çıkan ateşlerden ılık banyolarla ve soğuk suyla iyileştirdim ve [su] o denli soğuktu ki, hasta ondan korkuyordu.

12) Başka bir beklenmedik vaka: Ölümcül gizli ateşi olan insanları, müshil özellikli meyvelerin sırasıyla ve hoş kokulu soğuk ve ölçülü şeylerle iyileştirdim, onları soğuk

hale getirdim ve nemlendirdim, çünkü bu tedavi uygulanmasaydı, hasta [kişi] hastalığa yenik düşerdi.

13) Başka bir beklenmedik vaka: Herhangi bir insanın başına yaz mevsiminde sıcak çarpması geldi, gezintiye çıktığında, yüksek derecede akut bir ateş onu yakaladı, bizzat onda sıcaklık arttı, rengi kırmızı olmaya başladı, bizzat onun mizacı değişti, hastalığı şiddetlendi, bizzat onun nefesi ateş gibi çok sıcaktı, bizzat onda kan akışının belirtilerini inceledim, kalp çarpıntısı vardı. Kan akışını görmek için dikkatle baktım, bu yüzden onun biraz akışa sahip olacağına inanarak bir ya da iki saat boyunca bekledim, hiçbir şey olmuyordu, ona burnunu kuvvetlice ovmasını buyurdum, kan çıkmadı, onda sıcaklık, sabırsızlık ve ağrı artmaya başladı. Bu nedenle ona on libra soğuk su verdim, ateş hafifledi, az miktarda idrar yaptı, ateşi düşmeye başladı, yine de ateş onda kırk gün devam etti.

14) Hiç kimse bir köleye karşı duydukları endişeden dolayı efendisine verildiği gibi ona su vermedi, köle akşam vaktinden önce öldü, vaka sabahleyin olmuştu. Bu vakalar daha önce bahsedilmiş olmalarına rağmen, yine de orada burada farklı aktarımlar kaydedilir, bazılarında bu olay olduğundan fazla anlatılır, bu yüzden onları burada eklemeye dikkat ettik.

15) Halys'ün oğlu yüce Kral Haamor, sonbaharda kendiliğinden zayıfladı, sarhoşken önkolun sargısı gevşedi, çok kan aktı, ona geceleyin götürüldüm, bizzat kendisini baygın halde buldum, o kadar güçlüydü ki, gözleri açık olduğu halde göz kapakları bile hareket etmiyordu, sonra beş güvercin yavrusu, beş tavuk yavrusu kesilmesini, parçalara ayırmasını ve üç libra hoş kokulu şarap içinde pişmesini, kemikler etlerden ayrılincaya kadar kaynamasını buyurdum, misk otu, karanfil ve tarçın koydum, süzölmüş sıvıyı kâhin tasıyla içtim, biraz sonra ona gücü ve hafızası geri geldi, kaybettiği kanı yerine koyuncaya kadar bu ilacı otuz gün kullanması söylendi.

16) Kulağa yakın sıcak şişlik yeniden yüce kralı etkiler, şimdi ben kendisi için çok tanıdık ve samimi biri olmuşum ve uzun bir süre baygınlık geçiren kraldan üç libra miktarında damardan kan alınmasını buyurdum, bizzat onu korkmadan iyileştirdim,

bedenini galyayla yağladım ve ondan burnuna fazlasıyla yolladım ve hoş kokulu şaraptan bir libra ve güvercin ve tavuk yavrularının suyundan bir [libra] aldım ve taze kırmızı misk otunu ekledim, bizzat onun boğazına yolladım, onun bilinci hemen yerine geldi, güçlü bir çılgınlıktan/deliryumdan bu tedavi sayesinde yani damardan kan alma yöntemiyle kurtulduğuna hiç kuşku yoktur.

17) Halys'ün oğlu Haamel'i felç etkiler, yanında bulunan hekimler burnuna kokulu şeyler konulmasını buyurdular, ben uygun bulmadım. Ama ben boyun boşluğuna hacamat yaptıktan memnundum, çünkü soğuk mizaçlı olmayan, felci olan herkes için yararlıdır, akut migrende buruna nilüfer yağı koymak dışında başka bir ilaca gerek duymadım.

18) Kişi ishalden sürekli olarak yakınıyordu, daha önce kullanmış olduğu şeyleri kullanmasını buyurdum. Ama yarar sağlamadılar, bizzat kendisiyle zaman geçirdiğimde, uzun bir uyku sonrası dışında, sandalyeye sürekli oturmadığını gördüm. Ardından onun yapısı gün boyu kabız oluyordu, gece uykusundan sonra mı ishal olup olmadığını ona sordum, öyle olduğunu söyledi, salgının kafadan midesine indiğini anladım, atıkları dışarı atmak için mideyi hareket ettiriyordu, uyanık kaldığında sık sık salya tükürüyordu, o salgının oradan [kafadan] uykuda indiğini düşündüğümde, ona başını tıraş etmesini, hardalla ovmasını ve misk otu kokusunu yaymasını buyurdum ve kronik ishal ortadan kalktı.

19) Mide kuruluşu ve ateşten yakınan pek çok insanı da nilüfer şekeri ve şurubu ve sulandırılmış beyaz şarap ve karın üzerinde aynı miktarda soğutulmuş sudan vererek ölümden kurtardım. Ayvaların yapışkan özü ve nilüfer yağıyla serpilmiş pişmiş soğuk tavukları ona veriyordum.

20) Özellikle sindirimin başında mide ağrısından şikâyet eden bir arkadaşım vardı, menekşe ve gül şekerinden dört ons aldım, karıştırdım, bir dirhem sarısabır, bir ons nilüfer yağından koydum. Tekrar karıştırdım, bizzat bunu tedaviyi tamamlayıp iyileşene kadar ona uyguladım. Ephimera'da tatlı sıcak suyla toprak banyosundan her zaman memnun kaldım. Sonra soğuk sudan, tüylenmeye maruz kalmamasına her zaman dikkat ederek sürekli ateşte müshillerle meyvelerin şurubundan ve ateşlerin

her türünde, soğuklukta ve nemlilikte kullanmaktan her zaman memnun kaldım. Yaz mevsiminde yürüyüşte yakalandığında ona uyguladığım bu tedavidir, dönerken çok yüksek sıcaklıkta akut ateşe yakalandı, ancak dördüncü günde ateş arttı, safranın kızarması, zararlı/kötü belirtiler ortaya çıktı, ondan çıkan nefes çok sıcaktı, bir saat sonra göğüs ağrısı geçiriyordu, ben meydana gelen bütün bu durumları [belirtileri] gördüğüm zaman, burnundan akıntı ya da ishal bekliyordum, zararlı şeyler aynı durumda devam ediyordu, geciken akıntı gelebilsin diye, burnunu kaşımamı buyurdum, ısı artabilirdi, on libra soğuk sudan verdim, birdenbire sertlik oluştu, sıcaklık azaldı, idrar yaptı, ateş böyle on gün devam etti, benzer şekilde onunla dolaşan kölesi de aynı bu ateşe maruz kaldı. Fakat soğuk suyu içmediği için, aynı günün öğle vaktinde aynı saatte öldü. Onun [efendinin] ölümden soğuk suyu içerek kurtulduğuna şüphe yoktur.

21) Razi şöyle söyler: Tıp konusunda çok hevesli olduğum için, ayık kalmam gerekiyordu, tamamen uykusuz kalana kadar da öyle yaptım, bana hiçbir yararı olmayan farklı şeyler kullandım, buruna nilüfer yağı koymaktan ve gençliğimin her döneminde tükettiğim marulları yemekten başka daha iyi bir şey bulamadım. Yaşlılığımda tükettiğimde biraz pişmiş olanları aldım. Sonra görmede zayıflığa ve testislerde güçsüzlüğe yakalandım, görme sağlanana kadar serçeleri ve güvercin yavrularını tüketmekten daha iyi bir şey bulamadım ve bunun için mükemmel bir yağ buldum, bundan sonrası zahmetten başka bir şey değildir: Çam yağı, ban yağı, tatlı elma yağı her birinden, serçelerin ödünün orta kısmından alınmalıdır. Hepsi hafif ateşte taşacak kadar kaynatılmalıdır, ardından yarım ons kırmızı misk otu kat, banyodan sonra kullanarak penis ve testislere yağla, bu yağ uyarır ve gücü/cesareti düzenler. Benim gibi Kudüslü olan genç bir arkadaşım, bilinen bir nedeni olmaksızın bana kalp ile ilgili sıkıntısı, üzüntüsü ve korkusundan yakınmıştı. Gül suyu serpilmiş ve kızartılmış fesleğen, karanfille pişmiş şahinin etlerinden istemesini ona buyurdum. Su yerine beyaz şarap içmesini, kokulu şeyler koklamasını buyurdum. Bizzat bunun aracılığıyla cesaretini ve gücünü kazanmasını sağladım. Böylece dertten iyileşti. Hoş kokulu şarapla birlikte güvercin, kumru ve serçelerden tüketmedikçe, sağlığına kavuşmayla ve biraz kanla eski gücün elde edilemediğini bilmelisin.

3.4. Bilgi ve Deneyim Bakımından Seçkin Bir Hekim Olan Ebu Bekr Muhammed Razi'nin Diyetler, Tedaviler ve Yiyecekler Hakkında, Aforizmaların Dördüncü Kitabı (Abubetri Rhazae Maiomethi Scientia Peritiae quae Insignis Medici, de Diaetis, Medicinis & Cibariis, Aphorismorum Liber Quartus)

1) Hayvansal ve bitkisel kökenli her besin yararlı ve zararlı özelliğe sahiptir. Doğa filozofları bu besinlerin sırlarını mümkün olduğunca çok araştırdılar ama gerçeğe dair yetersiz bir araştırma dışında bir şey elde edemediler ve bu konuda bilgi sahibi olanların, kesin bilgiyi ortaya koymaları gerekir. Ben gerçekten filozoflar gibi hayvansal ve bitkisel besinlerden bazen alabileceğinden daha azını tavsiye ediyorum. Kişinin mizacı için uyumsuzluk oluşturmayan şeylerden tüketmesini tavsiye ediyorum. Bunu, kadim insanlar sırlarını ortaya çıkarmadan övdüler.

2) İster yararlı ister zararlı etkisi olsun bir şeyin bedende gizli bir etkiye sahip olabildiğini ve her ne olursa olsun bunlardan tüketilmemesi gerektiğini her daim bilmen gerekir. İnsanlar bu gizli etki hakkında bilgi sahibi değildir, ne anlar ne de adlandırabilirler. Çünkü onların anlaşılması sırlıdır. Bununla birlikte diyet ve ilacın ince ve tinsel şeyden olması gerekir, çünkü koku ve koku buharı [bunları] yiyerek ve içerek bilinen şeyler olmaksızın gösterir. Bu nedenle, kişinin bu ilaçlardan daha az almasını tavsiye ediyorum. Ben burada gerçeği ortaya koydum. Çünkü diğerleri arasında daha övgüye değer olan insanlık yararı için derlediğim bu kitabımda, bu anlatma tarzında bir araya getirdiğim konular gerçekten denenip ispatlanmış şeylerdir. Bu nedenle, bu konuşmada insanlara daha çok yararlı olabilsin diye besinlerin ve ilaçların etkilerini daha çok araştırdım ve biz burada laf kalabalığını bırakıyoruz. İnsanın anlaması zor olduğu için pek çok şeyi geride bıraktık, bundan dolayı kitabımızı övüyoruz çünkü gerçeğe dayanır. Kişi bu canlı varlıklardan genç olanları kendi kanıyla tüketecek olursa, diyet, ince ve sıcak şeyler tüketmek isteyen kişiye göre daha etkili ve daha hızlı bir yarara ulaştırır. Ama bununla birlikte mizacı ve gereksinimi nedeniyle buna yaklaşamayacaktır ve alışkanlığı nedeniyle dikkate almak mazur görülmez. Av hayvanlarının ölüm zamanından kaçınmak gerekir, av hayvanlarının [etinin] sertliği yumuşatıldığı için ki bu sertliğin bir gün boyunca azaltılması gerekebilir, böylece onların uygunluğu daha iyi olur.

3) Krallar kartal, şahin, kurt, köpek ve diğer av hayvanlarını seçip kullandılar. Bunu sadece eğlendirmeleri için değil, aynı zamanda yakaladıkları hayvandan yarar ve sağlık elde etmek için yaptıkları açıktır. Av hayvanlarının ölümü de hemen gerçekleştiğinden, onların sert olan etleri hareketle yumuşatılmalıdır. Bu nedenle doğa filozofları, kişinin av etinden tüketmesi gerektiği zaman, öncelikle av hayvanının etinin sertliğinin hareketle yumuşatılması gerektiğini buyurdular. Av hayvanları canlıyken, ilk olarak böyle yapılırsa ve ardından kesilirse, av hayvanlarının eti de daha sağlıklı olacaktır. Hippokrates şöyle söyledi: Etleri yenilmesi için sağlıklı yapan [şeyler] arasında boraks veya doğal soda ya da soda parçaları veya incir dalı vardır, çünkü bütün bu malzemeler açıkta pişerler, bundan dolayı kaşıkların incir ağacından yapılmasını tavsiye ediyoruz, çünkü bu kaşıklar etleri sağlıklı yapar. Başvezir,⁹ Cagizen'e¹⁰ adanmış yemek kitabında beden bu besinler olmaksızın yaşayamayacağı ve gelişemeyeceği için, kralların iştah açıcı şeyleri araştırmalarını ve bu canlılardan yeterince tüketilmesi gerektiğini söyledi. Lezzetli ve hoş kokulu şeylerle birlikte farklı şeyleri yemeleri gerekir, güzel çanakları olması gerekir ve onların hekimlerinin mutfakla ilgili olması gerekir.

4) Canlı varlıklardan hangilerinin seçileceği hakkında konuşmaya devam [edeceğiz]. Dört ayaklılar ve kuşlar, evcil hayvanlar ve av hayvanlarından daha iyi [ete] sahiptir. Tüylü hayvan etlerinden daha lezzetli ve daha uygundur. Ekşi koruk suyuyla daha mutedildir. Bunlardan bazıları pişirilir ve yanan kömürde kızartılır. Yanan kömürde kızartılmış olanlar daha ağırdır, ama murri¹¹ onlara katkıda bulunur. Fakat insanlar [hayvanların] baş ve kuyruklarından uzak durmalıdır. Çünkü filozoflar özellikle baş ve kuyruk [bölgesinde bulunan] tüylü etlerin zehirleri doğal olarak yok etmediğini, bu yüzden yenilmemesi gerektiğini söylemişlerdir.

5) Av etleri arasında ceylan ve karacanın eti daha sağlıklıdır, daha az gazlı ve daha zararsızdır. Bununla birlikte [ceylan ve karacanın] eti biraz kurudur, etin kuruluğu nemli yağlarla giderilmelidir, etin yenilmesi durumunda harika bir etki olur. Bizzat onun iç organlarını yemek soğuk felce iyi gelir. [Ceylan ve karacanın] iç organları

⁹ Pers Kralı I. Hüsrev'in başveziri Buzurgimihir (Kuhne , 1984, s.266).

¹⁰ Pers Kralı I. Hüsrev, (531-579). Sasani Hanedanlığı hükümdarı (Kuhne, 1984, s.266).

¹¹ Hazmettirici ve iştah açıcı olarak ekmeyle yenilen acı bir sos.

serttir, bu nedenle kabızlığa yol açar. Onların hareketli ayaklarını yemek, aşırı kuruluştan dolayı bu aynı [şeye] neden olur, bu organların yenilmemesi gerekir.

6) Oğlak eti soğuk ve yaştır, nefistir ama onda koku olur, bu nedenle çok yenilmemesi gerekir, sağlığı korumak için uygundur.

7) Yaşlı olmadığında koç eti yararlıdır, boynuzu yeni çıkmışsa, koçun [etinin] kötü özelliğini ortaya çıkarır. Zira boynuzu ilk çıktığı zaman, [koç] nemliliğini yitirir. Unutkanlık yapma özelliğinden dolayı, koçun beyni kullanıma uygun değildir. Koç yazın mutedildir. Daha mutedil olan daha sıcaktır, bundan dolayı yazın tüketmek uygun değildir. Çünkü aşırı sıcaklık nedeniyle -özellikle kızartılmış olanlar- delilik yapar, her farklı durumda hastalığı ortaya çıkarır.

8) Tavukların genç yapıda olanları mutedildir, soğuğa meyillidir, kısa sürede sindirilir, hızlı tüketime uygundur. Sperm ve kanı artırır. Filozof Aristoteles, [tavukların] doğuştan gelen sıcaklığı güçlendirme özelliğine sahip olduğunu söyledi.

9) Aşırı yaşlı ve de yağlı olmayan tavuk nefis bir besin olur, diğerlerinden daha mutedil olur, genç olanlara benzer, onların beyni baş dönmesi yapma özelliğine sahiptir. Filozoflar, diğerleri arasında tavukların [iç] yağlarının, sertliği yumuşatmak için ilk sırayı tuttuğunu ve kazların iç yağlarının da [bunda] etkili olduklarını ve tavukları yemenin bağırsak kurtlarına neden olduğunu söylemişlerdir.

10) Kart horozlar tüketime uygun değildir, nemlilikten yoksundurlar, bağırsak boşaltmak için alınmaları şüphelidir. Çünkü onlarda bulunan azot/nitröz bozulmaya yol açar. Galenus sırlarla ilgili kitabında, horozun kemiklerinin özelliğinden dolayı yendiğinde veya çiğnendiğinde uyuşukluğa yol açtığını, [onları] terk etmenin daha iyi olduğunu söyledi.

11) Güvercin yavrusu sıcaklığa meyilli nefis besindir. Filozoflar onlarda harika bir etki olduğunu söylediler. Kanı az olanların, gücü ve doğuştan gelen sıcaklığı yetersiz olanların güvercin yavrularını yemeleri gerektiğini buyurdular. Özelliğinden dolayı

böbrek ağrısına iyi gelir ve bozulmuş kanı süzer. Bu iki özellik harikadır. Ama kronik baş ağrısı oluşturma özelliğine [de] sahiptir. Bundan dolayı, kötü etkisi önlenmesi diye, kuşlar öldürüldüğünde kafalarının uzaklaştırılması gerekir.

12) Keklik, soğuğa ve kuruluğa meyilli sağlıklı bir besindir. [Etinin] suyu hoş kokulu ve lezzetlidir, doğal olarak ölçülüdür. Sebzelerle ikinci olarak da Yemen turpuyla yenildiğinde, tüketime uygundur. Filozoflar onların olağanüstü etkisi olduğundan bahsettiler. Midenin nemini kuru hale getirdiğini ve [midenin] kokuşmuşluğunu giderdiğini, bununla birlikte özellikle tatlı elma suyuyla pişirilirse, buna şüphe olmadığını [söylediler]. Böyle pişmiş olanlar, hastalığı defeder, onların tutucu etkiyi güçlendiren ikinci bir özelliği vardır.

13) Sülün tavsiye edilen, lezzetli ve hafif, tüketimi tavuklara benzeyen uygun bir besindir. Ateşli hastalıklara bağlı gelişen ateşlere iyi gelir, sindirim gücünü artırma özelliğine sahiptir, midede bozulmuş humorları iyileştirir.

14) Turaç iyi humorlara yol açar, lezzetli ve uygun bir besindir, diğer kuşlardan daha sıcaktır, doğuştan gelen sıcaklığa yakındır.

15) Ekşi elma, ayva, ekşimsi nar ve turunc bunlardan her hangi biri, bizzat turaçla karıştırılınca, turacın sıcaklığını önler. [Turacın] zekâyı arttırıcı özelliği vardır, koçun beyninin neden olduğu zararı giderir.

16) Tayhuc/keklik, Turaç'tan sonra gelen diğer kuşlara göre midede daha kolay sindirilir. Ancak sonbaharda daha nemlidirler, bu nedenle yenildiğinde bizzat uygulanmış olduğu şeylere [karşı] etkisi tespit edilmiştir. Ördekler, bağırsaklarda humorları çözme özelliğine sahiptir, onları temizler. Ördeklerin karaciğeri, karaciğer yetmezliğinden kaynaklanan ishali uzaklaştırma özelliğine sahiptir.

17) Kumru uygun besindir. İyi humorlara yol açar, sıcaklığa meyillidir ve güvercin yavrularından sonra oldukça yararlıdır. Mükemmel bir etkiye sahiptir. [Kanı] az

olan herkes de kanı arttırır. Filozof, özelliğinden dolayı tutucu kuvveti güçlendirdiğini ve özellikle bu tür durumlarda daha etkili olduğunu söyledi.

18) Nerulus da denilen karatavuk nemli, övgüye değer, iyi humorlara neden olan bir kuştur. Hızla sindirilir, spintal ya da pnömatik Cratis yazdığı kitabında melankoli oluşmaya başlayanlar için daha uygun ve daha iyi bir besin olduğunu söyler.

19) Tarlakuşu, güvercin, benzer şekilde hafif ve ince bir besindir ve ishal [yapma] özelliği vardır. Etinin suyu humorlara katkıda bulunur, humorları yumuşatmaya/inceltmeye uygun kılar yapar. Hastalıktan kurtulanlara tavsiye edilen bir [besindir]. Filozof etinin kabızlığı giderici etkisinin olduğunu söyledi.

20) Özellikle kaymağı alınmamış süt, taze sağılmış süt ve tereyağı bağırsakları nemlendirir, kayganlaştırır, bağırsağa zarar verir, süt safraya ve yanmaya yol açar, tazesini uykuya neden olur, etkisiyle doğuştan gelen sıcaklığa iyi gelir.

21) Daha sağlıklı yumurtalar, horozlarla yaşayan o tavukların yumurtalarıdır. Azicon tavuk yumurtasının gücü özellikle cinsel ilişkiye girme kabiliyetinde gücü arttırdığını, nemlendirdiğini, ateşi olanlara ve sağlıklı insanlara faydalı olduğunu söyledi.

22) Daha sağlıklı balıklar nehir balıkları, sert derisi olan deniz balıkları ve yapışkan maddesi olmayan, doğal rengi gümüşe çalan beyaz balıklardır. Farklı kanatları [tüyleri] olan, tavus kuşu rengine sahip, siyah ve soluk lekeleri olan siyah ve kırmızı balıklar doğal olarak zararlıdır, onlardan uzak durmak gerekir. Çünkü öndeki (anterior) organlarda ve bağırsaklarda şişliğe ve delinmeye yol açarlar, tüylenmeye neden olurlar, görmeye zarar verirler, kötü kan üretimine neden olurlar, soğuk olanları doğal olarak nemli hale getirirler.

23) Sebzeler, humoru nemlendirir. Uygun besin değildir. Hindiba daha sağlıklıdır. Kuzukulağı, arcula/domuz otu? turp, Yemen sebzesi/ıspanak ve marulun tüketilmesi görmeyi ve doğuştan gelen sıcaklığı zayıflatır.

24) Bunların arasında kabak, haddinden fazla tüketilirse, kabızlığa yol açar, ama sirke ve sarımsakla hazırlanır, [kabızlığı] iyileştirir.

25) Mercimek, kanser yapma etkisine sahiptir, aşırı derecede pişirildiği zaman, nemli mideye yararlıdır, eğer badem yağıyla hazırlanır, defetme gücünü kuvvetlendirir.

26) Turp, görüşe olumlu etki eder, uygun besindir.

27) Yabani turp ve onların sapları midede sertliğe neden olur, başı gereğinden çok doldurur, boğaza gerçekten yararlıdır.

28) Özellikle ilaç olarak hazırlanmış maddeler: Biber, idrar söktürücüdür. Zencefil mideyi nemlendirir. Havlıcan mideye iyi gelir. Bakla soğukluğa ve idrar yapamamaya faydalıdır. Tarçın hoş koku verme ve lezzet katma özelliği vardır, kalbe iyi gelir ve spermde artış sağlar. Pişmiş fasulye tohumları boğaz kızarıklığını giderir, şişliğin ve mayasız ekmeğin yaptığı zararı giderir, öksürüğe iyi gelir. Nohut özellikle etle ve bol tarçınla yenilirse, idrarı ve rengini sağlıklı yapar.

29) İncir taze olarak tüketildiği zaman, kokuşmuşluğu giderir, Cratim incirin kokuşmuşluğa neden olduğunu ve sütünün zehri nedeniyle yenilmemesi gerektiğini söyledi.

30) Beyaz üzüm lezzetli ve hafiftir, kabukları soyulduğu zaman kol ve bacaklara iyi gelir ve spermde artış sağlar.

31) Armut, sadece iştahı kaçırmaz, hem bağırsaklara özellikle de bağırsağın son kısmına [rectum] zarar verir, hem de kabızlığa yol açar.

32) Erik, safrayı uzaklaştırır ve özellikle sarıerik safrayı dışarı atar.

33) Elma tüketimi, özellikle de yazın yeni çıkmış taze elmaların tüketimi mideye zarar verir, sonbaharda olanlar mide ağzını güçlendirir ve onu canlandırır, keskin ekşi [olanlar] unutkanlığa neden olur.

34) Ayva mideye ve karaciğere iyi gelir, onun tüketimi bağırsaklarda kokuşmuşluğa neden olur.

35) Şeftali, başlangıcında yakıcı/yüksek ateşlere iyi gelir, sonunda onun suyu dışarı atmak için yararlı maddeyi bulmadıysa, iltihaplı/ufunetli ateşler yapar.

36) Hünnap kanın ateşini/kızgınlığını yok eder, safrayı uzaklaştırır, özellikle taze ve olgun olanlar nemi dengeler, Cratim, onların mükemmel yapısının olduğunu söyler.

37) Bizzat turuncun bitki ve hoş kokulu çiçekler arasında olacağını düşünüyorum. Onun yaprağı ve kabuğu zehri uzaklaştırma özelliğine sahiptir. Kalbe iyi gelir.

38) Salatalık soğuktur, mide için sağlıklıdır. Galya Bölgesi'nde yetişen salatalıktan Sarraceni (Arap Bölgesi) bölgesinde yetişen [salatalık] daha sağlıklıdır. Safrayı uzaklaştırma özelliğine sahiptir.

39) Tatlı nar hafiftir. İyi humorları oluşturur, [mide] ağzından kokuşmuş humorları uzaklaştırır, iştahı açar. Ekşi olanları özelliğinden dolayı mide için zararlıdır.

40) Fındık ve ceviz, mide ve karaciğer için sağlıklıdır, jejenumda (İnce bağırsağın orta kısmı) zararlı humora yol açar.

41) Yer fıstığı karaciğeri güçlendirme özelliğine sahiptir ve yoğun humorları dışarı atar. Şıra ile tüketildiğinde, damarlardan salgıları dışarı attıklarını söyleyen bazı filozoflar vardır.

42) Çam tohumu sıcak ve yaştır, göğüste, mesanede ve böbreklerde damar tıkanıklıklarını açar ve harika bir etkiye sahiptir. Cratis, Aristoteles'in çam

tohumlarının önceden kalma nemliliği uzaklaştırdığını, doğal nemliliği arttırdığını ve bunun harika bir etkisi olduğunu doğruladığını [söyler].

43) Doğa filozoflarına göre kuru üzümün bilinen etkisi, tüketildiğinde bağırsak hastalıklarına iyi gelmesi, bağırsakları ve zayıf karaciğeri yağlandırmasıdır/semirtmesidir.

44) Güvenilir ve bilinen ilaçlar şunlardır: Kabil yöresine ait Helile ağacının sarı meyveleri, belerici/keçisöğüdü/bodur söğüt, amla, fudiberberum/amberbaris/sarıçalı, ravent/ışkın, ağaç sakızı, Arap sakızı, sarısabır, akasya, hıyarşenbe, terencubin tarçın, kakule, kara saz, hoş kokulu şeker kamışı, marsıvanotu, hint sümbülü, gomalak, sakız, sandaracha/sandarac ağacı, kehribar ödağacı, miskotu, kâfur ağacı, kehribar, karanfil, sandal ağacı, kül, areka cevizi, frenk kimyonu, nanoti, fethet, küçük Hindistan cevizi, Ermeni çamuru, Nişabur çamuru, lapis ferri/demir taşı/cevheri, ruzubet, bezoar taşı, karakehribar taşı?, laciverd taşı, yakut taşı.

45) Dağ kekiği, nane, merzengüç, dux, şahtere otu, frenckmuşk, seleni, beyaz zambak, süsen çiçeği, gök mavisi nilüfer, palliodium, aliothinum, gül, menekşe, nergis, ladion, yani, öküzgözü, çoban değneği, banotu. Bunlar tehlikeli olmayan ilaçlardan üç tanesidir. Balmumu veya saepo ya da şekerle sık sık karıştırılırsa, nadiren veya hiçbir zaman hastaya büyük bir zarar vermez. Çünkü bu ilaçlarla tedavi eden kişinin hastalara büyük bir zarar verdiğini hiçbir zaman görmedim veya duymadım.

46) Bununla birlikte, kişinin cesurca ortaya çıkarmayı istediği bilinmeyen ilaçlar vardır, bunlarla tedavi yapmamak gerekir. Kişi, antidot kitabında bilinmeyen ilaçlarla karışımlar bulduğu zaman, keşfedilmiş ve bilinen ilaçlarla tedavi yapması gerekir, besinlerde de bu şekilde yapılmalıdır. Hekim bunu yaptığı zaman, kendi çalışmalarında başarılı olacaktır, amacını gerçekleştirecektir. [Hekim], insan doğasına aykırı olan her şeyden çekinir ve tamamen yapmaktan vazgeçmelidir. Bunlarla ilgili olarak bana yardım etsin diye Tanrı'ya yalvarıyorum.

3.5. Bilgi ve Deneyim Bakımından Seçkin Bir Hekim Olan Ebu Bekr Muhammed Razi'nin Hipokrates'in Sözleri Hakkında, Aforizmaların Beşinci Kitabı (Abubetri Rhazae Maiomethi Scientia Peritia Quae Insignis Medici De Verbis Hippocratis, Aphorismorum Liber Quintus)

Sağlıkta, beşinci konuşmaya giriş Hippokrates'in sözü aracılığıyla bize ulaştı. Ebubekir şöyle söyler: Bütün tıp, Tanrı'nın işidir ve saygıdeğer bir şeydir. Şu nedenle Tanrı'ya şükrederiz: Çünkü bizim bu sanatın peşine düşmemizi ve koruyucusu olmamızı sağladı. Bizi değersiz bilgilere bağışık kıldı. Uzun yıllar boyunca cahilleri tıptan uzak tuttu. Az sayıda bilim araştırmacısı ve çevirmen bulunduğu için ve bilgi de sınırlı olduğundan, bu bilgiye sahip olanlar dostlarının bakış açısı yerine salt kendi bakış açılarıyla [konuya yaklaşımları nedeniyle] kendi kendilerine bu bilgiyi arttıramadılar. Bilgimizi arttırsın diye, Tanrı'ya şükrederiz, ona övgüler sunarız ve dua ederiz. Bizzat kendisi cömert, yüce hükümdardır, O'ndan başka [ilah] yoktur.

1) Hippokrates, akut hastalığın altıncı gününde, kulak arkasında iri ve mavimtırak bir şişlik ortaya çıktığı zaman, hastanın on yedinci günde öldüğünü söyler.

2) Eklemlerinde şişlik ortaya çıkan ve ayaklarında şişlik ve kaşıntı olan kişi, hastalıktan bir aya kadar ölecektir.

3) Burunda mercimeğe benzeyen, yeşil ya da siyah şişlik ortaya çıktığı zaman, insan bir yıla kadar ölür.

4) Kaburgalarının altında, özellikle de sol tarafta ağrısı olan ve gözle görülür/açık şişlik olan kişi, hızla tükenir ve üç güne kadar ölür.

5) Herhangi bir kişinin başına sarılık geldiğinde ve bedeni tümüyle tuttuğunda, akasya ve şahtere otunun suyuyla ishal edilmelidir, sırtüstü yatırılmalıdır, ölçülü şarap içmelidir.

6) Sol ayak başparmağında siyah veya mavimsi siyah şişlik ortaya çıktığı zaman, benzer şekilde şişlik olduğunu bilmelisin, eğer çok ilerlemişlerse, üç veya yedi günden önce ölür.

7) İnsan bedeninde kepek yani bertoga meydana geldiğinde, kolayca çözülen azalmış küçük kırmızı şişlikler vardır, aslan hastalığı olacağını ona söylemelisiniz. Devamlı ateşi olan hastanın dilinde kritik günde değil, siyah şişlik ortaya çıktığı zaman, ölmek üzere olduğunu söylemelisiniz ve bu teşhisin belirtisi hafıza kaybıdır.

8) Kişi uykudan kalktığı zaman, bedensel ağrı ve kalp titremesi olması, bedende humorların toplandığını gösterir, ani ölümün habercisidir.

9) Kişinin gözünün içinde fındık büyüklüğünde şişlik ortaya çıktığında, ağrı ve ağırlık hissetmezse, otuz güne kadar ölür.

10) Uykusunda çok konuşan kişinin, şişliği olacaktır. Ağrı ayaklarında olduğu zaman, dört aya kadar ölmez.

11) Eğer kişi kavurucu olmayan ateşlerde susuzluğa dayanamıyorsa, soğuk ayaklar dikkat çektiyse ve ağız acılığı olduysa, yirmi günden önce ölür.

12) Burnun başlangıcında siyah şişlik ortaya çıktığında ve şiddetli ağrıyla birlikte olduğunda, iki ay içinde hızla ölür.

13) Nezle olmadan, koku duyusunu hızla kaybeden kişinin, ateşi olacaktır.

14) Kişinin dizlerinde ağrı ve yorgunluk olduğu zaman, ayağa kalkmak istediğinde şiddetli ağrı olduysa felce yakalanacaktır.

15) Sebepsiz olan eklem ağrısı, kısa hayatı işaret eder.

16) Kişinin kalçasında aşırı yanmayla birlikte sıcak şişlik ortaya çıktığı zaman, yedi aya kadar ölür.

17) Kişinin sağ ayak başparmağında görünüşte olduğu kadar renkte de pis, cevize benzer bir şişlik ortaya çıktığı zaman, aşırı yanmayla olduğunda, bir yıla kadar ölür.

18) Dil ağırlığı, bizzat kendisinin nemliliğinden sonra genç kişinin başına geldiyse, ani ölümü işaret eder.

19) Kişinin başına kulağın kırıkdağında şiddetli ağrıya birlikte şişlik meydana geldiğinde, üç aya kadar ölür.

20) Kişinin başına dört günde bir tekrarlayan ateş geldiğinde ve ateşin yüksek olmadığı günde burun kanaması geçirdiğinde, üç gün içinde ölür.

21) Avuç içinde yanmayla birlikte ağrı olan kişi, sekiz aya kadar ölür.

22) Gözleri açık uyuyan kişi, epilepsiye yakalanacaktır.

23) Kişi uykudan korkarak kalktığında ve bu sık sık onun başına geldiğinde ya ölür ya da parasını kaybeder.

24) Kişi, bir şey alacak gibi ellerini hareket ettirdiğinde ve ölümler ona görüldüğü zaman on beş günden önce ölür.

25) Kişinin ilk haftadan sonra ateşi olduğunda, üstünü açması veya gaz çıkarması ya da anlamsız sözler söylemesi gibi alışkın olmadığı şeyleri yaptığında, şüphesiz ölecektir.

26) Kişi herhangi bir hastalıkta hafızasını kaybettiğinde, kötü bir belirtiyeye sahip olduğunun habercisidir.

- 27) Kişinin başına bedende aşırı yanmayla birlikte mavimtırak döküntü meydana geldiğinde, döküntü renginden ötürü kaşıntıya neden olur, [kişi] altı aya kadar ölür.
- 28) Kişinin başına mavimtırak veya kırmızımsı siyah şişlik geldiğinde, özellikle akut bir hastalık geçirdiyse, [kişi] ölecektir.
- 29) Kişinin çarpık yüzü ve akut ateşi olduğu zaman, hızla ölecektir.
- 30) Kişinin eklemleri hızla güçsüzleştiği zaman, belleğini hızla yitirir.
- 31) Aşırı iştahı olan ve yemeğe alışkın olduğu saatlerde, midesinde zehirli humorlar olan kişi eğer [bu humorlar] artmışsa ölür.
- 32) Kişi işitme duyusunu ileri derecede kaybettiği zaman, sonuç sağırlıktır.
- 33) Kendi isteği dışında çalışmak isteyen ve çalışmadan da zevk almayan kişi ya uykusunu ya muhakeme yeteneğini kaybedecek ya da melankoli olacaktır.
- 34) Midede bozulan yiyecekleri isteyen kişinin, hayati organları güçsüz olacaktır.
- 35) Aşırı susuzluğa dayanan kişi, bünyesi dayanıklı olan bir insandır.
- 36) Açlığa dayanmak, güçlü bir bünyenin sağlıklı bir belirtisi değildir.
- 37) Bünyesi zayıf olan kişi, büyük ve ağır işleri yaparken, ölür.
- 38) Bedenin beslenmeye bağlı ağırlığı, gereğinden çok yiyeceği ve gereğinden çok içeceği tüketir.
- 39) Zulüm, kötü düşünceleri ve kötü davranışları ortaya çıkarır.
- 40) Ölçülülük, sağlıklı ve sağlıklı olması gereken [kişileri] meydana getirir.

3.6. Bilgi ve Deneyim Bakımından Seçkin Bir Hekim Olan Ebu Bekr Muhammed Razi'nin Bilimler ve Düşünce Yeteneği Hakkında, Bunlar Olmadan Dürüst Hekim Olamaz, Aforizmaların Altıncı Kitabı (Abubetri Rhazae Maiomethi Scientia Peritiaquae Insignis Medici, De Scientiis & Intellectibus, Sine Quibus Rectus Medicus Esse Non Potest, Aphorismorum Liber sextus)

- 1) Ebubekir, tıpta denenmiş şeyleri her insanın anlamasının mümkün olmadığını söyler.
- 2) Hekimin bilgisi olmaksızın, kitaplardan öğrenilenlere bel bağlayarak hareket etmek rastlantısal bir durumdur.
- 3) İyi huylu bir insanın karakteri tıp sanatından, felsefeden ve düşünceden daha üstündür.
- 4) Hekimlerin pek çok kitabını okumak, onların sırlarını incelemek son derece yararlıdır çünkü her filozof kendine özgü bir konuyu [düşünceyi] savunur.
- 5) Toprağın ürettiği her bir bitkinin [etkisini] bilmede Farchi/yaşam? süresi kısadır bilinenleri kullanmak gerekir, onlardan bolca bulunabilir, iyi bilmediklerini kullanma.
- 6) Daha eski konular hakkında konuştukları için, antik hekimler suçlanmamalıdır. Onların yaptığı işler şüphe uyandırmamalıdır. Yaptıkları işlerin nedenini açıklamamalarına rağmen, bu işler hakkında şüphe duymamak gerekir. Çünkü filozofların konuştukları bu konular rasyonel konulardır, insan doğası özellikle zor konularda hatadan kaçamaz.
- 7) Kişi doğa biliminden, felsefeden, ne mantık yasasından ne de bilimsel anlayıştan yardım almadığı zaman, dünyevi uğraşlarla gönlünü hoş eder. [Kişiden] özellikle de tıp konusunda şüphe duymak gerekir.
- 8) Galenus ve Aristoteles bir konuda hemfikir olmadıkları zaman, onların düşüncesini bağdaştırmak zordur.
- 9) Hayvanlar soğuk ve nemlidir, onların yiyeceği sıcak ve nemli şeylerdir.
- 10) [O]düşüncelerin ölçülülüğü, farkında olmaktır.

11) Hayati ruh, doğal ruh ve hayvani ruh sadece kitabımızda farklı değil, aynı zamanda düşüncede de farklıdır.

12) İnsanlar davranışta, dış görünüşte ve organlarda nasıl babalarına ve atalarına benzerse, kronik hastalıklarda da öyledir. Özellikle hayati organ hastalıkları miras kalır.

13) Hastayı tedavi ettiğin zaman, ölçülülüğe yönelik uygun şeylerle ve hoş kokularla tedavi et, hastalığı bunlarla yenebildiğin zaman, bu rasyoneldir.

14) Ruhun bedenle olan bağı güçsüzken, [bedeni] güçlü ilaçlarla bozmaktan sakınmalısın.

15) Kişi, hayati olmayan organların hastalığı nedeniyle etkili ilaç kullanınca, hayati organları güçten düşürüp, onların mizacını bozunca hayati ruh bozulur.

16) Ölçülülüğe yakın, hoş kokulu, güçlendirici besinler, doğal gücü korur, hayati organlara iyi gelir.

17) Hastayı tedavi ederken, doğal gücü güçlendir, çünkü onu güçlendirdiysen, pek çok hastalığı ortadan kaldırırsın. Ancak hastalığı kullanmış olduğun ilaçlarla bertaraf etmişsen, doğal gücü yok edersin.

18) Karaciğer ve mide, ilaçları ve besinleri tabiatı gereği daha hızlı alırlar, eğer uygun olmayan şeyleri alırlarsa, zarar görürler.

19) Akut, sıcak ağrılar sıcaklığın şiddeti nedeniyle, soğuk olanlara göre daha hızlı zarar verir.

20) Beden hastalığa yakalandığı zaman, hayati organlara zarar verici şeylerle tedavi edilmemelidir, yaptıysan, yararlı olduğuna inanarak zarar vereceksin.

21) Ruh, beden mizacını izler, ağrı özellikle hayati organda olduysa, bu tarzda bir ağrı olduğunda, ruh kokularla ve benzer sakinleştiricilerle güçlendirilmelidir, bu tedavi beden için uygun olur.

22) Başı temizleyen ilaçları yemekten sonra uyku vaktinde almak daha uygundur, böylece kol ve bacaklardan [zararlı] humorları daha kolay dışarı atarlar, zira bu saatte iç organlar güç bakımından dinç olurlar.

23) Hastalık beden mizacından farklı olduğunda, özellikle hastalık hayati organdaysa, mizaca zıt şeylerle tedavi edilmemesi gerekir.

24) Organın mizacına benzeyen hastalığın, mizaca benzer ilaçla tedavi edilmemesi gerekir, hastalığı, mizaca yakın kötü ilaçla tedavi etmekten vazgeçmelisin, söylendiği gibi, organa zıt ilaçla hastalığı tedavi etmek daha iyidir.

25) Ateşli [kişileri], mizacı güçlendirici ve ölçülülükten uzaklaşmamış şeylerle tedavi et.

26) Humoru bedenden daha fazla ilaçla dışarı atmandansa, bilinen daha az ilaçla uzaklaştırmak daha sağlıklıdır.

27) Müfred ilaçlar şüphe uyandırmazlar, etkilerinin uygun olduğundan şüphe duyulur. Çünkü antik filozoflar müfred ilaçların etkilerini bilmek için, mürekkep ilaçlardan şüphe duyuyorlardı.

28) Etkilerini bildiğimiz ve bu etkilerin doğasıyla ilgili yararlarını açıkça öğrendiğimiz bu ilaçlarla çalışmamız gerekir.

29) Hekimin, humorların kışın ve ilkbaharda daha fazla, yazın ve sonbaharda daha az olduğunu bilmesi yararlıdır, böylece yazın ve sonbaharda hastalıklar daha kolay tedavi edilir.

30) Hastalığın hayati organda olması, güçsüz bir bedenin belirtisidir.

31) Doğal olmayan humorun etkisini önlediğinde, bünyeyi dinlendirmeyi azaltırsın. [Bu etkiyi] kusma ve ishale tedavi etmense, [bünyeyi] daha uygun biçimde çalıştırırsın. Çünkü her ishal veya kusma, bünyenin güçsüzlüğüne yol açar. Humorun hayati organa saldırmadığını bildiğin zaman, bu karar senin için daha kararlı bir şekilde uygundur. Çünkü eğer humor hayati organa saldırmışsa, hastalık nedeniyle güçsüz düşenlerin şişlikleri tamamen bertaraf edilmemelidir. Çünkü onların hayati organları güçsüzdür. Şişliğin kokuşmuş maddesini tedavi etmekten ziyade,

hastalıktan güçsüz düşenlerin bu organlarının güçlendirilmesi gerekir. Şişlik ne kadar çok büyürse, onların iç organlarına o kadar yararlı olur.

32) Altıncı ya da beşinci iklimde yaşayan insanların, birinci ya da yedinci iklimde olanlardan daha fazla, ikinci, üçüncü ve dördüncü iklimde olanların hepsinden daha az kan aldirmaları gerekir.

33) Şişlik hayati organda meydana geldiğinde, hasta ağrıyı hissetmediğinde ve yetmezliği de göstermeyince [belirti vermeyince], özellikle de kan ve safradan oluştuysa, akıl bunlarla hastalanır, böyle hastalıklar nadiren başa gelir.

34) Soğuk ve nemli beden, beslenmek amacıyla yiyeceklerden doğal olarak az alır, dışarı attıkları fazladır, fakat soğuk ve nemli bedenlerin menstrüel kaybı azdır, onlarda görülen hastalıkların tedavi edilmesi zordur.

35) Sıcak ve kuru beden, beslenmek için yiyeceklerden çok alır, çok iştahlıdır, onların midesi kurudur, onların tedavisi daha kolaydır.

36) Hastalığa bağlı ateşi olan kişiler, gerekli besinleri canı çektiği zaman, hekim o besinleri öyle hazırlamalıdır ki onların zararı giderilmelidir, [hekim] iştahı olana onları vermelidir.

37) Tıp hekimleri, ölüm belirtilerini değerlendirseler dahi, hastalara moral vermeleri gerekir. Çünkü insan bedeni, insanın ruhunu takip eder.

38) Hekimin alçakgönüllü ruhu, hastalara yardım eder, alçakgönüllü olmayan [hastalara] yardım etmez.

39) Mantıklı düşünenler zihinsel yeteneğe göre karar vermeyi isteyen kişilerdir, gençler ise deneyimli olmadıkları şeylerin katili olurlar.

40) Hekimin, hastalığın dâhili nedenini bilmesi için hastaya soru sorması uygundur ve ardından rasyonel kararı verebilecektir.

41) Hastalığın, damar içinde mi yoksa dışında mı olduğunu ya da sona erdiğini bilmesi için, hekime başkalarından (başka hekimlerden?) idrar ile ilgili bulguları

sorup öğrenmesi, onların sözlerini dinlemesi ve hastaya soru sormaktan utanmaması uygun düşer.

42) Kolayca karar veren hekim, şüphe uyandırır.

43) Hekimin, hastanın sağlığı yerindeyken alışkanlığını bilmesi uygundur, öyle ki hastanın hoşuna giden şeyleri bildiğinde, hastalıktan kurtulması için ona umut vermelidir.

44) Felçlilerin vücutları için, ateş sıcaklığı dışında, doğal bir sıcaklığa yakın olmaları uygundur. Ama el değmemiş genç kızların [vücut ısısı gibi] olmalıdır.

45) İnsanların alışkanlıklarından uzaklaşması, alışkanlığı eski olduğunda, şüphe vericidir.

46) Nasıl ki çiğ şeyler ateşin sıcaklığı ve nemliliği olmadan kaynatılamazsa, sindirim de öyledir. Nemlilik ve doğal sıcaklık olmadan gerçekleşmez.

47) Hastalığın başında humorları terk etmemiz bizim için yararlıdır. Fakat çok karışmış olanlar bünyeye zarar verirlerse, onları tamamen uzaklaştırmalıyız.

48) Damarlar içinde oluşan humorları temizlemek istediği zaman, [ilacın] damarlara ulaşması için, hekimin ilacı besine benzer yapması uygundur. Bünyeden farklı olmaması gerekir, bunu yaptıysa, humorların temizlenmesini kolaylaştıracaktır, etkisini arttırmayı istediye, yapısını değiştirir.

49) Humoru temizlemek istediğin zaman, maddeyi ilaçlarla ve ilaç özelliğine sahip, hoş giden besinlerle hazırlamalısın.

50) Banyonun sıcaklığını soğutmaya ya da soğukluğunu ısıtmaya gerek yoktur ama yumuşatmaya, nemlendirmeye, oarak temizlemeye ve terletmeye gerek vardır.

51) Antidotla çalışmaya şu hallerde daha fazla ihtiyaç duyarız: Yaşlılarda olduğu kadar gençlerde, hastalıktan güçsüz düşenlerde ve özellikle güçlü bünyeli gençlerde tere yol açmayı, [teri]dışarı atmayı, yumuşatmayı istediğimiz zamanlarda.

52) Harici hastalıklar, iç [hastalıklarına] nazaran ilkbahar ve yazın daha kolay tedavi edilir.

53) [Humorların] yetmezliğiyle meydana gelen hastalıklar, çokluğuyla meydana gelenlere göre daha az değildir. Bunda hekimlerin hatası olur. Bu yüzden temizlenmesi için derhal harekete geçilmelidir.

54) Kişiyeye ilacı uyguladığında ve humoru temizlediğinde dur, laksatif kullanmamalısın, çünkü bedene zarar vereceksin, hastalıklara yol açacaksın.

55) Soğuk ve nemli mizaçlı insanların kemik ve organları güçsüzdür, hastalıklara yatkındır ama tedaviye daha kolay cevap verirler.

56) Çocukların şişliğini dışarıya doğru uzaklaştırmalısın. Özellikle maddeyi anneden aldıysa, maddenin içeride yok edilmemesine dikkat etmelisin.

57) Hastanın alışkanlığına karşı her tedavide tek yönde ilerlemek uygun değildir, bazı gün soğuk havaya maruz kaldığı gibi, başka bir günde sıcak havaya bırakmalısın.

58) Sıcak hastalıklar yaşlılarda gençlere göre daha korkutucudur, yaşlılarda ya iyiye ya da kötüye doğru daha kolay sonuçlanır. Çünkü yedikleri besinler, soğuğa meyillidir, doğuştan gelen sıcaklığın yetersizliği nedeniyle olmadıkça, bunlarla ilgili tehlike yoktur.

59) Soğuk hastalıklar, yaşlılarda tedavisi daha zor, gençlerde tersine daha kolay olur.

60) Banyo ve ilaçlar, kendilerine [banyo ve ilaçlara] zıt olan hastalıklara iyi gelir.

61) Besinlere ihtiyaç duyan insanlar, efor sarf ettikten sonra güçsüz düşerler, hemen yiyecek almalıdırlar, güçlü olanlar yemekten önce çalışmalıdır.

62) Besinlerden uzak duran kişi, efor sarf ederse hastalanır, bu hastalığın [tedavisi] zordur.

63) Felç ve kasılmaya bağlı hastalıklar, doğuştan gelen sıcaklığın eksikliği ve ölçülülükten uzak olma nedeniyle olmadıkça, birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve yedinci iklimde meydana gelmezler. Böyle [hastalıklar] aşırı soğuk nedeniyle olur, bu nedenle hemen ishal edilmemesi gerekir.

64) [Humoları] kafadan, beyinden ve kol ve bacaklardan temizlemek istediğin zaman, miktar bakımından büyük haplar oluştur ve yemekten sonra uykudan önce ver.

65) Humorlar midede fazla olduğu zaman, küçültülmüş ilaçları toz halinde ver. Bu toz iyice elekten geçirilmelidir.

66) Hayati organlar güçsüz ya da hasta olduğu zaman, hastalığı bilmeden önce laksatif ilacı uygulamayı istersin.

67) Humorları bağırsaktan uzaklaştırmak istediğin zaman, ilacı aç karnına ver, küçültülmüş ve nemli hapları oluştur, hastaya hareket etmesini buyur.

68) Şekil verilmiş hapları bulduğun zaman, ilk olarak sıcak suda ıslatmadıkça, hiç kimseye vermemen gerektiğini söyler.

69) Her laksatif ilacın safrayı tamamen temizlediğini, laksatif ilaçla doğuştan gelen sıcaklık ve nemliliğin uzaklaştırıldığını söyler.

70) Hayati organları güçsüz olanların, etkili olmayan ama mizacına benzer hazırlanmış ilaçlardan uzak durması gerektiğini söyler.

71) Hastalıktan iyileşirken efor sarf etmekten uzak durmasını, hastalığının seyrine göre güçsüz düşmeden önce, tüketmeye alışkın olduğu besinleri tüketmesini söyler.

72) Hekime, hastalığın süresi nedeniyle uygun tedaviden vazgeçmemesi ve de başına gelmiş sebepsiz bir kötülük nedeniyle günlük tedaviden [vazgeçmemesi] yakışır.

73) Sadece tek bir hekimi seçmesi hasta için uygun olacaktır. Çünkü tek bir hekimin hatası büyük bir itibar kaybına sebep olmaz. [Hekimin] hastada etkili olan tek bir yararı övülür.

74) Kişi, birçok hekime soru sorduğu zaman, daha çok hataya düşer.

75) Yaşlıların şişlikleri bertaraf edilmemelidir, çünkü onların hayati organları iyileştirilmek için güçsüzdür, mizaç zararlı madde nedeniyle bozulursa, beden bozulduğunu söyler.

76) Çocuklar ve yaşlılar fazla humora sahip olmalarına rağmen, bu yüzden etkili bir ilaçla ishal edilmemesi gerektiğini söyler çünkü bedenleri güçsüzdür.

77) Hastalıkla yaşamaya alışmadan önce, gücün yetiyorsa hastayı kendi ölçülülüğüne geri getirmesini söyler.

78) Kişinin sağlığı hakkında bilgi edinmedikçe, ölçülülüğünden sapmasını bilemeyeceğini ve de hastayı tam olarak tedavi edemeyeceğini söyler.

79) Çoğu kez mizaçların denge için azaldığına inanacağını, mizaçların hastalıklara yönelik daha çok azaldıklarını söyler.

80) Sağlıklı bünyeyi güçlü bir etkiyle, aşırı derecede yumuşatmayı istediysen, hataya düşeceksin ama laksatiflerle ölçülü olarak devam edeceksin der.

81) Doğru çalışmayı istediysen, yeteneğine ve zekâna göre, her bir hastalığa uygun tedaviyi uygulamalısın der.

82) Ay kürenin altında oluşan [olayın], ayın her bir evresinin değişimine göre, azaldığını veya arttığını ya da herhangi bir hareketle değiştiğini ve hiçbir zaman aynı konumda kalmayacağını söyler.

83) Bünye dışında hiçbir şey kolayca meydana gelmez. Hastalığı hafif olarak düşünmediysen, tedavi belki de son derece zor olacaktır. Hastalığı gerçekten ağır olarak düşündüyse, yapacağı hafif [tedaviden] tedaviye daha çok yaklaşabileceğini söyler.

84) Hastalıklar hakkında kolayca hüküm vermemen gerekir. Hastayı bizzat gördükten sonra, ona soru sormadıkça ve [onu] muayene etmedikçe idrarı dikkate almamasını söyler.

85) Her hastalıkta hastaya soru sormasını söyler.

86) Her ateş bünyeyi bozar ama bazı kişilerde daha güçlüdür. Bunun [nedeni] humorların farklılığına göre olmasıdır. Bu nedenle safralı (kolerik) ateşin aşırı soğukla düşürülmemesini ve de dört günde bir tekrarlayan ateşin nemliyen soğukla tedavi edilmemesini söyler.

87) Kişide nar renginde güle benzeyen şişlik oluştuğu zaman, beden bundan güçsüz düştüğünde, dışardan beyaza meyilli olduysa, organın ölçülülükte hiçbir zaman eski haline getirilmeyeceğini söyler.

88) Çocukların kronik ağrı ve organ zayıflığını ebeveynlerinden almaya alışkın olduklarını ama erkek çocuklarda azalabildiğini ya da artabildiğini söyler.

89) Kronik hastalığı olan kişinin, idrarı sağlıklı olanların idrarına benzer olduğunda, iyileşemeyeceğini söyler.

90) Hekimin ölçülü mizacı olması gerektiğini, ne tamamen dünyevi konulara yönelmesini ne de onlardan yoksun olması gerektiğini söyler.

91) İlkbaharın aşırı nemliliği nedeniyle mevsim bozulduğu zaman, yaz mevsiminde şu hastalıklar ortaya çıkar: Cilt hastalıkları, baş dönmesi, uyuz ve şişlik. Ama kişinin ishali olduğu zaman bu hastalıkların geçtiğini söyler.

92) Ebeveyn ve atası gençken dünyaya gelmiş olan kişilerin, hayati organları güçlüdür, onların etkileri daha güçlüdür. Zıtlıklar, bu zıtlıklarla meydana gelir. Bununla birlikte, yaşlıyken ebeveyn ve büyükbaba oldularsa daha nemlidirler. [Onların] hafıza ve muhakeme yeteneğine sahip olduklarını söyler.

93) Sıcak ve nemli mizaçlı insanlarda melankolinin çabuk ortaya çıktığını, bu nedenle onlarda hastalıkların daha hızlı meydana geldiğini söyler.

94) Hoş kokulu ve lezzetli şeylerden uzak durdukları zaman, bozulmuş humorların fazlasına sahip olduklarını söyler.

95) Bulutların olmasına alışmış her toplumda, burada yaşayanların kafaları buharla dolar, bu buhardan dolayı soğuk algınlığının oluşması olağan hale geldi, bu mevsimde kol ve bacaklar zarar görürler.

96) Toplumda yaz mevsiminde sis olduğu zaman, o yılda iltihaplı ateşlerin meydana geldiğini söyler.

97) Yaz mevsiminde susuzluğun bedeni güçsüz düşürdüğünü, soluk renge neden olduğunu, melankoli ve görme zayıflığına yol açtığını söyler.

98) Havayla [temasında] hızla pıhtılaşan kanın, toprağa ait humorlarla zıt olduğunu söyler.

99) Her toplumda denizden uzak yaşayan insanların, daha kuru bedenlere sahip olduklarını söyler.

100) Güneş burçların yörüngesinin diğer çeyreğinde görüldüğü zaman, dört bedenin tüm ülkelerde tür/soy bakımından aynı olmadığını söyler. Çünkü bazı ülkelerde kış olduğunda, bazısında yaz olacaktır. Bazısında ilkbahar olduğunda, diğerinde sonbahar olur. Mevsimler nasıl değişirse, gelenek ve mizaç da öyle farklı olur. Mısır'da olan insanlar ilkbahar yaşarken, Hindistan'da yaşayanların yazı yaşadığı gibi. Ekvator dönümünde oturanların her yılda iki kışı, iki ilkbaharı, iki yazı ve iki sonbaharı olur. Bu nedenle onların ağacı daha çoktur, onların meyvesi daha sağlıklıdır ve aynı şekilde daha keskindir.

101) Sağ taraf üzerinde uyumaya çok alışmış kadınların nadiren kız [çocuğu] doğurduklarını söyler.

102) Kişi, kadınla anal yoldan cinsel ilişkiye girerse, doğacak çocuklar, erkek ise homoseksüel olacaktır ancak kız çocuğu ise idrar tutamama çok olacaktır.

103) Kadınlarla olan ilişkiden tamamen uzak olmayıp ve genç erkeklerle olan ilişkisinden zevk alan kişinin, [kendisinden] şüphe duyması gerektiğini söyler.

104) Hastalıklar, humorların fazlalığından ziyade, onların azlığından daha az meydana gelmezler, bunda hemen ilaç kullanmayı isteyen hekimlerin hatası olduğunu söyler.

105) Özellikle buharla dolu olan bütün zehirler, baş ve beyin için zararlıdır.

106) Nasıl ki bitkiler boylamda, enlemde ve yükseklikte değişirse, istek ve mizaçlar da öyle değişir.

107) Ülkelerin enlem farklılığı, mizacı, geleneği ve yiyeceği her yerde değiştirir, ikinciden dördüncü ve dördüncüden ikinci derecede daha fazla meydana gelir. Bu farklılıklar, dereceden dolayı bazıları bahçeyle, bazıları dağla, bazıları da bitkilerle ortaya çıkan farklılıklara benzerdir.

108) Hekime, organ mizaçlarının farklılığına göre, merhemleri ayırmasının uygun olduğunu söyler.

109) Melankolinin, gençlerde etkili bir ilaçla tedavi edilmemesini çünkü gençlerin bedeninde az olduğunu ve bedene iyice tutunmadığını söyler. Bu yüzden, ilaç organların ana işlevine etkili olduysa, tamamen bırakmasını söyler.

110) Hastalığı ilaçlarla değil, mümkünse diyetle uzaklaştırması veya tedavi etmesinin hekim için iyi olduğunu söyler.

111) Kişi uzun süre ilaç ya da kusmaya ihtiyaç duymadıysa, kusma ya da ishal onun başına geldiğinde, [bunları kullanmaktan] mahrum kalmaması gerektiğini söyler.

112) Bedende buharsız olan gazların, çok az ayırt edildiğini söyler.

113) İnsanda sağlığı gösteren idrarın, içerik ve renk bakımından değişmediğini söyler.

114) İnsanların sağlığı yerindeyken humorların sıcaklığının, bedende humorların fazlalığında [sıcaklığın] aynı olmadığını söyler.

115) Hastanın sağlığı yerindeyken idrarını incelemeyen [hekimin], hastayken idrarı tamamen yorumlayamadığını ve tedavisinin de tümüyle gerçeğe yakın olmadığını söyler.

116) Hastalık nedeniyle güçsüz düşenleri, gençleri ve yaşlıları şişliği olduğunda, [bu şişliğin] etkili ve güçlü ilaçlarla değil mutedil ilaçlarla uzaklaştırılmasını söyler.

117) Soğuk ve kuruluştan insanın aklında bozukluk olduğunda, [hastaya] hoş kokulu sıcak ve nemli şeyleri kullanmanı, bunların içerden kokunun etkisiyle beyni değiştirdiklerini, haricen de hasta havaya maruz kalmasın diye eklemelerin dışardan bağlanması gerektiğini söyler.

118) Yaşam tarzı nedeniyle, yılda dört kez kan aldirmaya alışmış olan yaşlıların, kırk yaşındayken yılda üç kez kan aldirmalarını, altmış yaşındayken iki kez, yetmiş yaşındayken bir kez, bundan sonra [da] kan aldirmaktan uzak durmaları gerektiğini söyler.

119) Yaşlıların atmış yaşından sonra ana toplardamardan kan aldirmaktan uzak durmalarını, yetmiş beş yaşında olanların da bazilik venden kan aldirmamaları gerektiğini söyler.

120) Gençliğinde sık sık kan aldirmaya alışmış kişiler, atmış yaşına gelince soğurlar ve özellikle soğuk ve nemli bünyeli olanlar felce yakalanırlar.

121) En çok hayati organların gücünü koruman gerektiğini, çünkü [hayati organların] nemli [zararlı] olanları aldıklarını ve [onları] kolayca uzaklaştırmadıklarını ve [bundan dolayı] gücün yeniden azaldığını söyler.

122) *Hekimlerin deneyiminin, hastalıkların nedenlerini [bulmada] ve onların denenmiş yöntemleri bakımından övülmesi gerektiğini söyler.*

4. TARTIŞMA

Tartışma iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk olarak kaynak metin bir bütün olarak değerlendirilmiş ve eserde tıp tarihinin temel konularını oluşturan kavramlar incelenmeye çalışılmıştır. İkinci olarak kaynak metin içinde yer alan her bir bölüm ayrı ayrı ele alınmış ve saptanabilen konu başlıkları tıp tarihi ışığında değerlendirilmiştir. Bu nedenle aşağıda açıklanan kavramların Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin eseriyle uyumlu olduğu akılda tutulmalıdır.

4.1. Temel Kavramlar

4.1.1. Çevirinin Yapılandırılması

Öncelikle belirtmek gerekir ki bu metin, diller arası yapılan bir tıp metni çevirisidir. Hem yazılı hem de sözlü çeviri tekniğine dayanılarak çevirisinin yapıldığı söylenebilir. Çünkü Toledo Tıp Okulu'nda Latinceye yapılan çeviri tekniği göz önünde bulundurulduğunda, Toledo katedralinin bir keşişi ya da duyduğunu uygun Latince ile yazan Latince uzmanı önünde Mozarap veya Müslüman ya da Yahudiler tarafından Latinceye yapılan sözlü çeviri tekniğine dayandığını kaynaklar bildirmektedir. (Bkz. s.25-26) Metin genelinde birçok Arapça kökenli kelimeye rastlanılmıştır. Çevirmenin kimi yerlerde Arapça kelimeye sadık kaldığı kimi yerlerde de kelimeye kendi yorumunu katarak kelimeye açıklama niteliği kazandırıp çevirdiği görülmektedir. Örnek olarak birinci kitabın 22. aforizmasında yer alan *“Alsalforat yani fıstık?, serviye benzeyen bir ağaçtır”* cümlesine açıklama getirdiği görülmektedir. Bundan başka Arapçadan kendi okuduğu biçimiyle kelimeyi olduğu gibi açıklama yapmadan Latinceye aktardığı görülmektedir. Bu kelimelere birinci kitabın birinci aforizmasında geçen algidri, alkanebir, altıncı ve 24. aforizmasında

geçen sikencubin olarak kullandığı secaniabin, üçüncü kitabın birinci aforizmasında geçen almuri ve buna benzer çok sayıda kelime örnek olarak gösterilebilir (Acıduman ve Aşkit, 2020, s.126). Çeviri etkinliğinin özümseme süreci göz önünde bulundurulduğunda, eserlerin diller arası yapılan çevirilerinde çevirmenlerin kaynak metne ne denli sadık kaldıkları ya da ne kadar yorum kattıkları tam olarak bilinmemektedir. Dolayısıyla Latince metin dokusunda anlamlandırılması zorluk yaratan kelimelerle sıkça karşılaşılmıştır.

4.1.2. Humoral Patoloji Kuramı

Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin eserinin hem yazıldığı hem de çevirisinin yapıldığı dönemde, hastalıkların oluşumu ve tedavisi tıp tarihinde yaklaşık 2500 yıl etkiye sahip Humoral Patoloji Kuramı temelinde açıklandığı akılda tutulmalıdır. Bu nedenle öncelikle o dönemin bilimsel tıp yaklaşımı olan “Humoral Patoloji Kuramı” ya da “Hıltlar Teorisi” olarak bilinen yaklaşım açıklanmıştır.

Sokrates öncesi felsefede Anaksagoras'ın hava, Thales'in su teorisi gibi göreceli bir biçimde gerçekliği yakalamaya çalışan farklı temel teoriler vardır. Pythagoras ise su, toprak, hava, ateşten oluşan dört temel unsuru kabul etmiş ve bunların yaşlık, soğukluk, kuruluk, sıcaklık gibi dört fiziksel özelliği olduğunu savunmuştur. Empedokles ise toprak, hava, su ve ateş gibi dört değişmez unsurun olduğunu ve evrendeki oluş ve değişimin bu dört unsurun karışımından meydana geldiğini ileri sürmüş ve bunları su (soğuk, yaş), toprak (soğuk, kuru), hava (yaş, sıcak), ateş (kuru, sıcak) şeklinde açıklamıştır (Cevizci, 2012, s. 46; Bayat, 2003, s.98).

“Humor” kelimesi köken olarak Yunancada bir insanın vücudunda bulunan temel özsu/sıvı anlamına gelen “ἕμως” “humos” kelimesinden gelmektedir (Stewart,

2016, s.21,22). Humoral Patoloji Kuramı Hippokrates'in Empedokles'in evreni (makrokozmos) oluşturduğunu ileri sürdüğü dört değişmez unsurun yani toprak, hava, su ve ateş olduğu ve evrendeki oluş ve değişimin bu dört unsurun karışımından meydana geldiği yaklaşımından etkilenecek insan (mikrokozmos) vücuduna uyguladığı bir tıp öğretisidir (Cevizci, 2012, s.46). *Hippokrates Külliyyatı* içinde yer alan *De Natura Hominis* adlı tezde Humoral Patoloji Kuramı sistemli ve ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Varlığa gelişin tek bir tözden oluşmadığı ifade edilirken, insan vücudunun kan, balgam, sarı safra ve kara safradan meydana geldiği açıklanmıştır (Hippokrates, 2018). Bunlar vücudun dört bölümünde şu şekilde yer almaktadır: Kan atardamarlarda ve damarlarda; balgam beyinde; sarı safra karaciğerde; kara safra dalakta bulunmaktadır. Bu humorların insanda farklı yaşlarda ve farklı mevsimlerde farklı miktarda hüküm sürdüğü açıktır (Corner, 1931, s.6; Bayat, 2003, s.99).

Humoral Patoloji Kuramı'na göre sağlık ve hastalık kavramları temellendirilirken vücutta bulunan bu humorların güç ve miktar bakımından doğru oranda ve iyi karıştığı zaman sağlık, az ya da fazla olması durumunda hastalığın ortaya çıktığı anlatılmaktadır. Bu nedenle, "denge kuramına" göre düzensizlik acının, ıstırapın, hastalığın ve hatta ölümün kaynağını oluşturabilir. Hippokrates tıbbı, bu düzensizliği denge ve istikrarın yeniden sağlanarak tedavi edilebileceğini göstermektedir (Bayat, 2003, s.99). *Hippokrates Külliyyatı* içinde yer alan *De Diaeta Salubri* adlı tezde hekimin hastalığı değerlendirirken hastanın bünyesi, dış görünüşü ve yaşam tarzının göz önünde bulundurulması gerektiğine vurgu yapılmaktadır (Hippokrates, 2018). Çünkü humoral dengeyi etkileyen faktörler, bireye ve onun alışkanlıklarına özgü özelliklerin yanı sıra yaş ve cinsiyet gibi daha az değişken faktörlerin de dikkatlice incelenmesini gerektirmektedir. Cinsiyet kişinin doğal yapısı nedeniyle belirli hastalıklara yatkınlığını artırıp ya da azaltırken, yaş vücudu serinletmekte rol oynamaktadır (McDonald, 2009, s.22). Bunların dışında hastanın evinin durumu, yaşadığı şehrin iklimi ve coğrafi konumu, hava durumu ve mevsim humoral dengeyi etkileyen faktörler arasında yer almaktadır (McDonald, 2009, s.22). Buna göre hekimin hastada saptadığı humoral dengeye göre diyet, sıcak, ılık ve soğuk su banyosu, uygun ortam, istirahat ve egzersiz gibi yöntemler önerilmiştir

(Kelly, 2009, s.5). Ayrıca miktarı artmış ya da bozulmuş humorun vücuttan uzaklaştırılması için çeşitli yöntemler de uygulanmıştır. Bunlar; kan aldırma, bağırsakları boşaltma, kusturma veya irin boşaltmak için deride yara açmadır (Lindemann, 2013, s.28).

Milattan sonra ikinci yüzyılda bu kuramın Hippokrates'in çalışmalarının temeli olduğunu göstererek dört humor kuramına saygınlık kazandıran Galenus olmuştur (Jouanna, 2012, s.338). Galenus'un humoral patoloji kuramı ile ilgili yaklaşımına bakıldığında, *Galenus In Hippocratis De Natura Hominis Commentaria III* adlı eserinde Hippokrates'in "İnsan vücudunun kendi içinde kan ve balgam ve sarı safra ve kara safra vardır ve bu vücudun doğasıdır ve bunlar aracılığıyla hastalanır ve sağlıklıdır" düşüncesini aktararak (Mewaldt, 1914: CMG V 9,1 s.32) bu humorların renk ve yapı, sıcaklık ve soğukluk, ıslaklık ve kuruluk bakımından birbirinden farklı olduğunu bildirmiştir (Mewaldt, 1914: CMG V 9,1 s.35). Galenus ayrıca *Galenus De Elementis Ex Hippocratis Sententia* adlı çalışmasında 30'dan fazla yerde sıcak, ıslak, kuru ve soğuk dört temel mizaca atıfta bulunmuştur (De Lacy, 1996: CMG VI.2 s.49). Galenus'un humora'lara değindiğı diğ'er bir çalış'ma Kühn'ün derlediğı *Galenus Opera Omnia* içinde 485-496 sayfaları arasında yer alan *Galenus De Humoribus Liber/Περὶ Χυμῶν* (*Humorlar Hakkında Galenus'un Kitabı*) adlı çalışmadır (Galen, 1830, s. 485-496).

4.1.3. Doğal Koşullar-Hastalık İlişkisi

Tıp evriminin geçirdiğı sürece bakıldığında, antik dönemden bu yana doğal koşullar ile hastalık arasında doğru orantı olduğu bilinmektedir. *Hippokrates Külliyyatı* içinde yer alan *De Aere, Aquis et Locis* adlı tezi tıbbi coğrafya, iklim bilimi ve antropoloji üzerine yazılmış ilk eser olma özelliğinin yanı sıra (Garrison, 1921, s.89) doğa ile kültür arasındaki zıtlığa dair açıklamalar ile belirli yörede meydana

gelen hastalıklar rüzgâr, su ve mevsimler, toprağın yapısı ve insanların karakterleri üzerine tavsiyeler yer almaktadır (Castiglioni, 1947, s.164; Guthrie, 1945, s.55; Hippokrates, 2018, s.163). Jones İngilizceye çevirdiği (1948, s.66) *Hippocrates* adlı çalışmasında *De Aere, Aquis et Locis* adlı tezin iki bölümde ele alındığını vurgulamıştır. Birinci bölümde (1-11) iklim ve sağlık üzerine etkilerini, ikinci bölümde ise (12-24) iklimin karakter üzerindeki etkilerine yer verildiğine değinmiştir.

Galenus da hastalığa neden olarak hava faktörünü göstermektedir. Hastalığın mevsimle ilişkisinde, Galenus hastalığı vücudun karışımları olarak dört temel humoru (kan, balgam, sarı safra ve kara safra) tanımlayan ve bunları kuru, yaş, soğuk ve sıcak gibi nitelikleriyle ilişkilendirerek vücudun iç ortamını yansıttığı bir teorinin parçası olarak değerlendirmiştir (Mattern, 2008, s.62). Ayrıca Brain (1977, s.937) *Galen on the Ideal of the Physician (Galenus İdeal Hekim Üzerine)* adlı çalışmasında Galenus'un konuyla ilgili düşüncelerini ele almıştır. Galenus Hippokrates'in hekimin kentin yerleşkesini incelemesi gerektiği düşüncesini bildirmiştir. Özellikle kentin yönünü, dağ, ırmak, deniz kıyısı ve göl etrafında mı çukurda mı yoksa yüksekte mi kurulduğunu hesaba katmasının önemi üzerinde durmuştur. Ayrıca kaynak suları ya da yağmur suyunu, göl ve nehir sularının kullanımını ve bunların sıcaklık ve soğukluk bakımından özelliklerini ve nitre (potasyum nitrat) veya şap içeren suların önemsenmesi gerektiğinin altını çizmiştir.

4.1.4. Prognoz Yaklaşımı

Güney İtalya ve Sicilya'da tıp okulları, felsefe okullarıyla etkileşim halinde gelişme göstermiş ve tarihi öneme sahip olan okullar Kirene, Rodos, Knidos ve Kos'ta gelişmiştir (Castiglioni, 1947, s.142). Mezopotamya ve Mısır kültürünün etkisini yansıtan Knidos Okulu'nda hekimler bir dizi hastalıklı türü şema yapmışlar, patoloji vücudun farklı bölgelerinde sınırlandırılmış ve en önemli tıbbi reçeteleri

sözde "Knidos Atasözleri'nde" toplamışlardır (Castiglioni, 1947, s.142). Ancak hekimin muayenesinin nesnel sonuçlarından çok, hastanın öznel duyularına daha fazla dikkat etmekle suçlandıkları bilgisine de ulaşılmıştır. Ayrıca çok sayıda hastalık türünü önemsiz belirtilere ve tesadüfi özelliklere göre ayırt etmişler, diyeti ihmal etmişler ve az sayıda ilaç kullanmışlardır (Neuburger, 1910, s.113).

Prognoz anlayışı Hippokrates'in bağlı olduğu Kos okulunun temel yaklaşımını oluşturmaktadır. Çünkü Koslu hekimlerin deneyim ve görüşleri, - Hippokrates zamanından önce-Kos okulunun öğretilerinde somutlaştırılmış ve bunlar *Hippokrates Külliyyatı*'nda prognoz üzerine yazılanların temelini oluşturmuştur (Neuburger, 1910, s.118). Kos okulunun tıbbi uygulaması, Knidos okulundan daha çok doğrudan gözlem üzerine kurulmuştur. Bu okulun temel özelliklerinden biri hastalıktan ve hastalığın nedenlerinin açıklanmasından ziyade her bir hastanın prognozudur. Bu okulun diğer önemli özelliği de, hastalığın şu veya bu organla sınırlı olmayan genel bir hastalık olarak kabul edilmesidir (Castiglioni, 1947, s.143).

Hippokrates Külliyyatında yer alan ve Adams (1849, s.234) tarafından İngilizceye çevirilen ve 25 bölümden oluşan *Prognosticon/Προγνωστικόν* (Prognoz) adlı eserin birinci bölümünde hekimin hastanın görünüşünün mevcut halini, geçmişini ve gelecekte olabilecek durumunu "önceden görerek" ve "önceden bilerek" mevcut durumdan ne olacağını öngören yaklaşımın sonucuna göre tedaviyi en iyi şekilde yönetmesi anlayışına dayanmaktadır. Bundan başka hastanın mevcut klinik durumu (çehresinin durumu, beden hareketleri, nefes alış veriş, terleme, kusma, ateş, uyku durumu ve huzursuzluk olup olmadığı) baştan aşağı dikkatlice değerlendirmede ve idrar ve dışkı numunelerini inceleyerek yorumlamada hekimin hasta için uygun tedaviyi uygulamasında yol gösterici olmaktadır (Adams, 1849, s.236).

Hippokrates Külliyyatında yer alan ve Potter (1995, s.219-235) tarafından İngilizceye çevrilen ve iki kitaptan oluşan *Prorrheticon/Προρρητικόν*'un (Prorrhetik) ikinci kitabının ilk dört bölümü tıbbi prognozlara ayrılmıştır. Bir kişi hem kendisine bakan hekime hem de onu görenlere ölümcül hasta gibi görünür ama başka bir hekim gelir ve hastanın ölmeyeceğini, iki gözünün de kör olacağını söyler. Tıbbi prognozlarla ilgili atletlerde ve hastalık nedeniyle reçete edilen egzersizleri ve eforları yapan kişilerde, yemeklerini yiyip yemedikleri, farklı türden bir şeyler yiyip içmedikleri, yürüyüşlerinin bir kısmını ihmal edip etmedikleri ya da aşırı cinsel ilişkiye girmeleri tahmin biçimleri arasında yer almaktadır.

Galenus (2018, s.93) *De Constitutione Artis Medicae ad Patrophilum* adlı eserinde prognoz kavramına değinerek, her hastalığın özgül bir süresi olduğu, her hastalığın hem kronik hem de çabuk iyileştiğinin göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmiştir. Galenus (2018, s.95) da hastanın klinik durumuna göre hastalığın gidişatı hakkında öngörülecek belirtilerden söz etmiştir. Bunlar arasında nabız atışı, sindirim bozukluğu, ter, idrar, dışkı, balgam gibi vücudun atıkları hakkında yapılacak yorumlar ve kulak, göz ve yutak gibi organlara yönelik özgül belirtilerden saptanabileceğini dile getirmiştir. Galenus prognoz üzerine tartışmalarını *De Usu Pulsuum/Περὶ χρείας σφυγμῶν* (Nabızların Kullanımı), *De Diebus Decretoriis/Περὶ Κρίσιμων ἡμερῶν* (Kritik Günler) ve *De Crisibus/Περὶ κρίσεων* (Krizler) adlı eserlerinde gündeme getirmiştir (Galenus, 2018, s.96).

4.1.5. Ruh Kavramı

Galenus, Hippokrates'in Humoral Patoloji ve Erasistratus'un "Pneuma" (nefes, ruh) kuramlarını kaynaştırarak kendi kuramını ortaya koymuştur. Galenus, üç temel organ olan beyin, kalp ve karaciğerden her birinin sağlığından özel bir "pneuma"nın sorumlu olduğunu ileri sürmüştür. Buna göre, vücut beyindeki

“hayvani ruh”, kalpteki “hayati ruh”, karaciğerdeki “doğal ruh” ve “dört humor” ile yönetilmektedir. Bu yapılanmaya göre vücutta kanın dağılımı şöyle açıklanmıştır: Karaciğerden köken alan “doğal ruh” venlerle, kalpte üretilen “hayati ruh”, arterlerle ve beynin ventriküllerinde oluşturulan “hayvani ruh” ise sinirlerle vücuda dağıtılırdı. Karaciğerde bulunan “doğal ruh” büyüme ve çoğalmadan, kalpte yerleşmiş olan “hayati ruh” solunum ve duygulardan, beyinde bulunan “hayvani ruh” ise duyuşsal algı ve düşünce sürecinden sorumlu kabul edilmiştir (Bayat, 2003, s:116; Pormann ve Savage-Smith, 2007, s.45).

Galenus’un ruh kavramına bakış açısının temelinde psikolojik bilgi iddiasını öne sürdüğü, ruhun bedenın üç hareketini yönetmesi fikri, Platon’un *Devlet* ve *Timaios* adlı eserlerindeki üçlü bir ruh teorisine dayanmaktadır (Das, 2020, s.33). Buna göre, Platon felsefesini radikal bir düalist yaklaşım çerçevesinde temellendirmiştir. Yani insanın ruh ve bedenden meydana geldiği düşüncesini benimsemiştir. Ölümsüz olduğuna inandığı ruhun da üç parçadan meydana geldiğini savunmuştur. Yani ruhun birincil ve en yüksek parçası akıldır. İkinci olarak, ruhta bir eylem yönelimi bulunmaktadır. Bu yönelim aklın yönlendirmesi altında bulunan irade ya da tinin etkinliğine dayanmaktadır. Üçüncü olarak ise maddi şeyler için duyulan arzu bulunmaktadır (Cevizci, 2012, s.69).

Galenus’un ruh-beden ve beden-ruh arasındaki yaklaşımlarını incelemek bu çalışma için gerekli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Vinkesteijn (2019, s.224) yaptığı çalışmada Galenus’un *Quod Animi Mores Corporis Temperamenta Sequantur* / “*Öti taiş toũ sóματος κράσεσιν ai tñş psyhñş dunámeis êπονται* (Ruhun Kapasitelerinin Bedenin Karışımalarını Takip Etmesi) çalışmasında Galenus’un konuyla ilgili yaklaşımlarını ortaya koymaya çalışmıştır. Galenus, psişik kapasitelerin bedensel karışımaları takip ettiğini savunmanın yanı sıra, ruhun tözünün veya doğasının kendisinin belirli bir bedensel karışımdan başka bir şey olmadığını ifade etmiştir. Buradan hareketle biri zayıf diğeri güçlü iki ayrı tez olduğunu ileri sürmüştür: Bunlardan zayıf olanı ruhun kapasitelerinin bedenın karışımalarını takip ettiği, güçlü olanı ise ruhun tözünün bedensel bir karışımla özdeş olduğudur.

Galenus'un Singer (1997) tarafından İngilizceye çevrilen *Galen: Selected Works* (*Galen: Seçilmiş Eserler*) adlı çalışmanın 150-176 sayfaları arasında yer alan "The Soul's Dependence on the Body" (Ruhun Bedene Bağlılığı) adlı bölümde Galenus'un ruh-beden arasındaki etkileşimi hem Platon'un *Timaios* hem de Aristoteles'in *De Historia Animalium/Περὶ Τὰ Ζῷα Ιστορίαι* (*Hayvanların Tarihi*) ve *De Partibus Animalium/Περὶ ζῶων μορίων* (*Hayvanların Kısımları Üzerine*) adlı çalışmalarına atıf yaparak onların yaklaşımlarıyla örneklendirerek açıkladığı görülmektedir. Burada Galenus ruhun tözünün de dört unsurun yani sıcak, soğuk, kuruluk ve ıslaklığın bir karışımı olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Ayrıca Galenus yiyecek, içecek ve diğer günlük faaliyetlerden iyi bir beden karışımı elde etmeyi ve bu karışımın daha sonra ruhun yetisini inşa etmenin temeli olduğunu vurgulamıştır. Ruhun eylemlerinin ve duygulanımlarının bedensel karışıma bağlı olduğu önermesinin daha açık bir göstergesini sağlamaktadır. Örnek olarak kuruluğun ruhta anlayışa, ıslaklığın akılsızlığa yol açtığını söylemektedir. Aristoteles'in de ruhun yetilerinin bedenine doğasına bağlı olduğuna inandığını vurgulamıştır.

Galenus (1997) bu çalışmada aynı şekilde beden hastalıklarının ruh üzerindeki etkisi, melankoli, frenit veya maniden mustarip insanların durumuyla açıkça ortaya koymaya çalıştığı görülmektedir. Platon'un, ruhun bedenine kötü huylarından zarar gördüğüne dair inancını açıkça göstermektedir. Başka bir bölümde, beden durumundan kaynaklanan ruh hastalığının da olduğunu belirterek, cinsel disiplinsizliğin çoğunlukla, bir tür humordan kaynaklanan, kemiklerin gevşekliği nedeniyle vücudun nemli durumundan kaynaklanan bir ruh hastalığı olduğuna işaret etmektedir. Yani ruhun hastalıklarının bedenine kötü hallerinden kaynaklandığına dair açık deliller sunduğu bilgilerine ulaşılmıştır.

Ruh-beden arasındaki ilişki bağlamında er-Razi *et-Tıbbu'r Ruhani* adıyla Arapça olarak yazdığı ve Karaman (2021) tarafından *Ruh Sağlığı* adıyla Türkçeye çevirdiği çalışmada er-Razi, tıbbi et-Tıbbu'l- Cesedani ve et-Tıbbu'r Ruhani olarak ikiye ayırmış ve nefis ile beden arasında bir bağ olduğunu hem antik Yunan düşüncesi hem de İslam ahlak felsefesi temelinde biçimlendirmeye çalışmıştır. Bu

noktada ifade edilmelidir ki er-Razi, ruh ile beden arasında bağı teorik olarak Sokrates, Platon ve Galenus'a dayandırmaktadır (Er-Razi, 2021). Çünkü Platon, ruhun hastalığının nedeninin bedenin kendisi olduğunu ve bedeni hasta olarak görmeyip, bile bile ahlaksızlık eden biri gibi baktıklarını belirtmektedir (Platon, 1943, s.119; Platon, 1971, s.117). Oysa Platon hastalıklardan kurtulmanın ve sağlıklı olmanın koşulunu ruhun ve bedenin birbirinden bağımsız hareket etmemesine ve dengenin sağlanmasına bağlamaktadır (Platon, 1943, s.120-122; Platon, 1971, s.118-119). Konu bağlamında Levey ise (1967, s.9-10) *Medical Ethics of Medieval Islam with Special Reference to al-Ruhawi's Practical Ethics of the Physician (Ruhavi'nin Hekimin Pratik Etiğine Özel Referansla Orta Çağ İslam'ın Tıp Etiği)* adlı çalışmasında Ruhavi'nin ruhsal ve bedensel fizik arasındaki ilişki üzerinde durduğunu ve filozofların sadece ruhu iyileştirebildiğini fakat erdemli hekimin hem ruhu hem de bedeni iyileştirebileceği düşüncesini aktarmıştır. Ruhavi, hastalıkta psikolojik tedavinin kabul edilen öneminden dolayı, hastanın psikolojik bakımını hekim ahlakının uygun bir parçası olarak vurguladığını dile getirmiştir.

4.1.6. Rüyalar

Antik dönemde rüyaların yorumlanması aynı zamanda içsel duyumlardan kaynaklanan durumların teşhisi ve tedavisi için bir araç olarak kullanılmıştır (Askitopoulou, 2015, s.70). Eski Mısır metinlerinde uykusuzluk bildirilmiş olup, bu bilgilere Edwin Smith, Ebers ve Kahun papirüslerinde rastlanılmaktadır (Todman, 2007, s.1). Rüya uygulaması, Yunanistan'a Mısır İsis kültünden gelmiş olup, bu uygulama Yunan dünyasında hekim tanrı olarak bilinen Apollon'un oğlu Aesculapius'a dayanmaktadır. Asklepion olarak bilinen tapınaklarda veya abaton denilen uyku odalarında hastalıklara karşı telkinle tedavi yapılmıştır. İnkubasyon adı verilen uykuya yatma yönteminde, hastalar uykuya dalmadan önce Tanrı'ya kurban sunarak veya ayin düzenleyerek ilahi bir ziyareti umarak uykuya dalmışlardır.

Asklepionda görülen bu rüyalar, rahip-hekimler tarafından yorumlanarak tavsiyelerde bulunulmuştur (Bayat, 2003, 85; Erhat 2004, s.62; Hamilton, 1906, s.2).

Hippokrates Külliyyatında yer alan ve sekiz bölümden oluşan *De Diaeta IV-De Somniis* adlı tezinde farklı rüya türleri olduğu vurgulanmıştır. Bu tezin 86. bölümünde ruh-beden ilişkisi açısından bilgiler yer alırken, 88. bölümünde de tıbbi rüyaların yorumlanmasına dair bilgilere yer verildiği görülmektedir. Yine bu tezin 89. ve 90. bölümlerinde rüyalarla ilgili yaklaşımların evren (makrokosmos) ve insan (mikrokosmos) arasında bir analogiye başvurarak açıklandığı görülmektedir. Buna göre güneşi, ayı, gökleri ve yıldızları her biri uygun bir sırada berrak ve parlak görmek, tüm işaretleriyle fiziksel sağlığı gösterdiğinden iyidir, ancak bu durumun o sırada izlenen rejime bağlı kalarak sürdürülmesi gerekir. Hippokrates rüyada görülen kavramla bedende ortaya çıkabilecek rahatsızlığı ilişkilendirmiş ve tedavi önerilerini açıklamıştır. Örnek olarak pınar ve kuyular mesane ile ilişkilendirilmiş ve tedavisinde idrar söktürücü kullanılması önerilmiştir. Korkunç rüya görenlerin durumu ile ilgili düşüncelere de 93. bölümde yer verildiği saptanmıştır. Bu duruma alışılmamış yiyeceklerin fazlalığının, humorların, safra akışının ve tehlikeli bir hastalığın göstergesi olduğu ifade edilmiştir. Tedavi önerileri arasında kusturucu, doğal egzersiz, hafif bir diyet, sıcak banyo, istirahat, güneşten ve soğuktan kaçınmak yer almaktadır (Jones, 1959, s.423-447).

Galenus, felsefi ve tıbbi düşünce sistemi içinde rüya ve rüyalar sorununu sindirim ve humoral kurama dayandırarak gündeme getirmiştir (Fernández, 2004, s.151). Galenus, *Galenus Opera Omnia* baskısının 832-835 sayfaları arasında yer alan *De Dignotione Ex Insomniis/Περὶ τῆς ἐξ ἐνυπνίων διαγνώσεως* (Rüyalardan Tanı Hakkında Galenus'un Kitapçığı) adlı çalışmasında rüyaların humorlar ve gündelik yaşamla ilgili olduğunu açıklamıştır. “*Insomnium vero corporis affectionem nobis indicat. Si quis in somnis incendium quidem videat, a flava bile vexatur; si fumum vel caliginem vel profundas tenebras ab atra bile; imber vero frigidam humiditatem abundare indicat; nix et glacies et grando pituitam frigidam.*” (Rüya bize bedenin hastalığını gösterir. Eğer kişi rüyada bir ateş görürse, sarı safra tarafından, duman

veya buhar ya da ucsuz bucaksız karanlık görürse kara safra tarafından rahatsız edilir, kuşkusuz yağmur, soğuk nemin; kar, buz ve dolu soğuk balgamın arttığını gösterir) (Galen, 1823a, s.832).

4.1.7. Kritik Günler Kavramı

Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin eserinde geçen bir başka önemli kuram kritik günler kuramıdır. *Hippokrates Külliyyatı* içinde yer alan *De Morbis Popularibus I-III* adlı eserinin *De Morbis Popularibus I* adlı bölümün 26. cümlesinde krizlerin meydana geldiği çift ve tek günler ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Çift günler arasında dördüncü, altıncı, sekizinci, 10., 14., 20., 24., 30., 40., 60., 80., 120. gün geçerken, tek günlerde ise birincisi üçüncü, sonra beşinci, yedinci, dokuzuncu, 11, 17, 21, 27, 31. gün geçmektedir (Jones, 1957, s.185). Yine Adams'ın (1849, s.251) İngilizceye *The Genuine Works of Hippocrates* adıyla çevirdiği çalışmanın *Prognosticon* adlı bölümün 20. cümlesinde ateşlerin ortaya çıktığı günler, türleri ve belirtileri hakkında detaylı bilgiler mevcuttur.

Galenus (2018, s. 162-198) *Ad Glauconem de Medendi Methodo/Πρὸς Γλαύκωνα Θεραπευτικά (Glaukon'a Tedavi Yöntemi)* içinde üç günde, dört günde ve her gün çıkan ateşlerin ve diğer bütün ateş türlerinin nedenleri, belirtileri ve tedavide yapılması gerekenlerden ayrıntılı olarak söz etmiştir.

4.1.8. Zıtlar Kuramı

Tedavi yöntemleri arasında antik Yunan ve Roma dönemlerinde temeli atılan “Zıtlar, zıtlarla iyileştirilir” yaklaşımı daha sonra İslam tıbbında da “el-ilacu bi’z-zıddu” düşüncesi temelinde sürdürülmüştür (Bayat, 2003, s.21).

Konuyla ilgili Hippokrates’in *Aphorismi* adlı tezinin ikinci kitabının 22. cümlesinde zıtlık kuramıyla ilgili düşüncesine yer verildiği görülmektedir (Jones, 1959, s. 113).

Galenus ise “arkaik olarak” sağlığı bir simetri, hastalığı ise vücut bileşenlerinin bir asimetrisi olarak düşünmüştür. Bu, vücut bileşenlerinde olası bir dengesizlik durumunda ne yapılması gerektiği sorusunu gündeme getirmiştir. Galenus da Hippokrates hekimleri gibi, bedensel bileşenlerin dengesizliğinin tedavisini, bedensel “nicel” ve “nitelik”in “düzeltilmesi” ve “yeniden dengelenmesi” olarak tasarlamıştır. Burada nicel ve nitel simetrileri yeniden kurmak için Hippokrates’in zıtlar, zıtlarla ve benzer benzerle tedavi yaklaşımını oluşturan ilkesine başvurmuştur: Birinci düzeltme bedenin mizacıyla ilgili bir değişiklik ile ilişkilidir ki “dengesizliği gideren elbette fazla mizacın tam tersidir”. Bu tedaviler ilaç olarak adlandırılır. İkinci düzeltme, vücut maddesinin hacim açığının, kaybolan maddeye en çok benzeyen bir madde eklenerek doldurulması olarak düşünülür. Nicel yönü sayılan bu ilaçlara da gıda denilmektedir (Mirrione, 2017, s.172-173).

Claudii Galeni Opera Omnia içinde 674-797 sayfaları arasında yer alan *Galeno Ascripta Introductio Seu Medicus/Εἰσαγωγή ἡ ἰατρός* (Galenus Tarafından Yazılmış Giriş veya Hekim) adlı çalışmanın üçüncü bölümünde Galenus tıbbın rasyonel, deneysel ve yöntemi içeren üç bölümden oluştuğunu ve “*Nam contrariorum contraria sunt remedia*” (Çünkü zıtların zıtları çaredir) şeklinde yaklaşımını söyleyerek hastalığın nedenine göre tedavinin zıtlarla olduğunu açıklamıştır (Galen, 1827a, s.678).

4.1.9. Ölçülülük

Antik çağda kişinin yaşam biçimini oluşturan yeme-içme, egzersiz, uyku-uykusuzluk, cinsel yaşam gibi eylemler tamamıyla rejim olarak adlandırılmıştır. Latince bu kavram “rego, regere” fiil kökünden “regimen, inis, n.” isim olarak yer almaktadır. Sözcüğün anlamları incelendiğinde ise “kontrol, rejim, düzen, kural ve düzenleme yöntemi” gibi anlamlarına ek olarak “yönetmek, hâkim olmak, dizginlemek” gibi anlamları bulunmaktadır. (<https://logeion.uchicago.edu/regimen>). Burada kendiliğinden karşımıza çıkan kavram ise ölçülülük kavramıdır. Ölçülülük hem Hippokrates hem de Galenus’un çalışmalarında vurgulanan önemli başlıklardan biri olmuştur. *Hippokrates Külliyyatında* yer alan ve Smith (1994) tarafından İngilizceye çevrilen *De Morbis Popularibus VII* adlı çalışması içinde 218-291 sayfaları arasında yer alan *De Morbis Popularibus VI* adlı kitabın dördüncü bölümünün 18. cümlesinde sağlıklı bir disiplinin, oburlaşmamak ve işten kaçmamak ile mümkün olabildiğini ifade ettiği görülmektedir. Aynı çalışmanın altıncı bölümünün ikinci cümlesinde de Hippokrates’in sağlıklı bir yaşam için egzersiz, yeme-içme, uyku, cinsel yaşamın ölçülü olarak yapılmasını vurguladığı edinilen bilgiler arasında yer almaktadır.

Galenus’un ölçülülükle ilgili düşünceleri incelendiğinde de benzer yaklaşımlarla karşılaşmıştır. Galenus’un ölçülülüğe vurgu yaptığı çalışmalarından biri *Claudii Galeni Opera Omnia* içinde 806-898 sayfaları arasında yer alan *Galenus ad Thrasybulum Liber, Utrum Medicinae sit an Gymnasticæ Hygieine/Πρὸς Θρασύβουλον βιβλίον, πότερον ἰατρικῆς ἢ γυμναστικῆς ἐστὶ τὸ ὑγιεινόν* (*Galenus’un Thrasybulus’a Kitabı, İster Tıbbi İster Jimnastiğin Sağlığı olsun*) adlı bölümün 18. bölümünde ölçülülüğü sağlığın korunmasında dikkat edilmesi gereken noktalar arasında gösterdiği belirlenmiştir:

“Atqui somnus et vigilia, quies item et motio in horum numero ponitur: Necesse namque est aut dormire, aut vigilare, quiescere aut motu exerceri, perinde esurire et cibum capere, sitire ac bibere, aut inter haec mediam obtinere constitutionem”

(Bununla birlikte uyku ve ayık olma, dinlenme ve hareket de bunların [erdemli eylemler ve iyi alışkanlık] sayısına dâhildir: Çünkü ya uyumak ya da uyumamak, dinlenmek veya hareket halinde olmak, aynı şekilde aç olmak ve yemek yemek, susamak ve içmek veya bunlar arasında ölçülü bünyeyi elde etmek gereklidir) (Galen, 1823b, s.837).

Benzer şekilde *Claudii Galeni Opera Omnia* içinde bulunan ve altı kitaptan oluşan ve bir- 80 sayfaları arasında yer alan *Galenus de Sanitate Tuenda Liber Primus adlı çalışmanın* 11. kısmında Galenus, sağlığın korunmasında ölçülülüğün yaşa göre düzenlenmesini öne çıkardığı görülmektedir:

“Non enim, sicuti vino, escis, exercitatione, vigiliis, somno ac venere aliis alias uti pro aetatis expedit...” (şarap, yiyecek, egzersiz, uykusuzluk, uyku ve cinsel yaşam gibi farklı kişilerin yaşından dolayı farklı şeyleri kullanmaları uygun olmadığı için...) (Galen, 1823a, s.57).

Galenus’un (1997) Singer tarafından İngilizceye çevrilen *Galen: Selected Works* adlı çalışmanın içinde yer alan *De Propriorum Animi Cuiusque Affectuum Dignotione et Curatione/Περὶ Διαγνώσεως Καὶ Θεραπείας Τῶν ἐν Τῇ ἐκάστου Ψυχῇ ἰδίων Παθῶν* (Kişinin Kendi Ruhunun Herhangi Bir Hastalığının Tanısı ve Tedavisi Üzerine) başlıklı çalışmada Galenus’un “ölçüsüz olan hiçbir şey iyi değildir” şeklinde düşüncesini aktardığı saptanmıştır.

4.2. Alt Kavramlar

4.2.1. Geleceğe İlişkin Olayların İşaretleri Hakkında

Bu bölüm 48 aforizmadan oluşmaktadır. Bu bölümde saptanan bulgular şunlardır: Öncelikle hava olayının neden olabileceği hastalıklar öne çıkarılarak, uygulanacak tedavi yöntemleri açıklanmıştır. Metin içinde saptanabilen konu başlıkları **Çizelge 4.2.1.1**'de gösterilmiştir. Konu başlıkları çizelgeye yerleştirilirken görüşlerin ilk kez ele alındığı aforizma dikkate alınarak çizelge oluşturulmuştur.

Çizelge 4.2.1.1. Birinci kitap içinde saptanabilen konu başlıkları

Konular	Metin İçindeki Yeri
Hava olayı, mevsim ve yer ile ilgili görüşler	Bir, iki, üç, dört, altı, yedi, sekiz, 11 ve 24. aforizma
Melankoli	İki ve 15. aforizma
Tedaviyi durdurma	Yedinci aforizma
Hastayı bilgilendirme	Sekiz, 13, 22, 23, 25, 39 ve 43. aforizma
Yanlış tedavi uygulaması	21 ve 30. aforizmada
Ruhun vücutta sebep olduğu rahatsızlıklar	21, 29 ve 43. aforizma
Rüyalar ile ilgili görüşler	31. aforizma

Diğer taraftan metin içinde kimi yerlerde hastalığın tedavisi için hazırlanmış karışımlar hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilirken, bu karışımların uygulanması gereken zaman ve verilmesi gereken miktarı da göze çarpan bulgular arasında yer

almaktadır. Ayrıca anatomik yapı ve yaşa bağlı hastalıklar hakkında bilgiler mevcuttur.

Er-Razi'nin hava olayı, mevsim ve yer gibi nedenlere öncelik vermesi hastalığın oluşmasında çevresel faktörlerin önemli olduğunu düşündüğünü gösterebilir. Metnin birinci aforizmasında havanın durumuna göre çiçek hastalığının adını vererek bulaşıcı ve deri hastalığının habercisi olduğu açıklanmıştır. Konuyla ilgili olarak *Hippokrates Külliyyatında* yer alan *De Aere, Aquis et Locis* adlı tezinde de hava olaylarının, mevsimlerin, yaş grupları ve cinsiyet üzerinde ortaya çıkabilecek hastalıklara değinilmiş, ancak tedavi önerilerine nadiren yer verilmiştir. Hippokrates'in bahsettiği hastalıklar arasında sıtma, felç, göz iltihabı, dizanteri, zatürre, epilepsi, deliryum, böbreklerde taş ve melankoli gibi hastalıklar ile kadınlarda düşük, akıntı, doğum ve mevsimlerin değişmesine paralel olarak salgın hastalıklar yer almaktadır (Jones, 1948). Bu hastalıklar Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin eseriyle benzerlik göstermekle birlikte, farklı olarak kadın-doğum ve çocuk hastalıklarına değinilmediği göze çarpmaktadır.

Bu bölümle ilgili olarak sık klinik gözlemlerin varlığı, er-Razi'nin klinik gözleme verdiği önemi göstermektedir. Castiglioni (1947, s.269) er-Razi'nin deneyim ve klinik gözlemlerini, hastayı nasıl muayene edeceğini bilerek ve gözlemlerinden büyük bir idrak kabiliyetiyle çıkarım yaparak tesis ettiğini dile getirmiştir. Gözleme ve kanıta dayandırdığı bu klinik bulgulara yönelik uygulanan tedavide ise çeşitlilik görülmektedir. Bunlar arasında en çok başvurduğu yöntemler arasında bitkisel ve hayvansal tedaviler olurken, banyo, kan aldırma, şarap ve müshille tedavi gibi uygulamaların da yer aldığı görülmektedir. Tedavi yaklaşımında üçüncü aforizmada geçen "... tek bir tedavisi vardır" şeklinde dile getirdiği düşüncede denemiş olduğu tedavilerden yola çıkarak bu düşünceye vardığı söylenebilir.

Ayrıca sekiz, 13., 22., 23., 25.,39. ve 43. aforizmalarda hastaya hastalığı ile ilgili bilgi verilmesi gerektiğini ortaya koyan söylemlere rastlanılmıştır. Yararsız olduğu düşünülen tedavinin durdurulması gerektiği yönünde bir düşüncenin varlığı yedinci aforizmada karşımıza çıkmaktadır.

“*Hekimlerin hatasıdır*” biçimindeki yaklaşım ise 21. ve 30. aforizmada yer alırken, er-Razi’nin hekimlerin bilgi ve deneyim bakımından donanımlı olması gerektiği bilincini yansıtmış olduğu söylenebilir. Deneyimle ilgili olarak Brain (1977 s.937) çalışmasında Galenus’un Hippokrates’in deneyime yönelik olarak aktardığı düşüncelerinde kelimelerle öğrettiği şeyleri yaşayarak test etmesinin önemini vurguladığı görülmektedir. Nitekim hekimlerin hastalığı yanlış yorumlamaları ya da hastalığa dair yanlış bakış açısına sahip olmaları, hastaya yanlış bir tedavinin düzenlenmesine yol açabilir. Bu nedenle er-Razi *Tabibin Ahlâkı* adlı çalışmasında hekimin tıbbi son derece hâkim olmasını ve uygulama ve ilaçlara dair bolca kitap okuması gerektiğini belirtmiştir (Er-Razi, 2013, s. 37). Levey de (1967, s. 12) konu ile ilgili Ruhavi’nin düşüncelerini aktararak, hastaya soru sormada hekimin dikkatli olmasını ve bunu yapmadan önce, hekimin hastanın tıbbi geçmişinin ayrıntıları hakkında bilgi sahibi olması gerektiğini aksi takdirde hekimin acizliğini ve cehaletini göstereceğinden, apaçık olan şeyin hastaya sorulmaması gerektiğini vurgulamıştır.

Bunların dışında er-Razi’nin farklı kaynaklara atıf yaptığı fark edilmiştir. Buharsız gazlarla ilgili 20. aforizmada Galenus ve geleceğe dair bilinen olaylar ile ilgili 42. aforizmada da Platon’un *Timaios* adlı eseri atıf yapılan kaynaklar arasında yer almaktadır. Das (2014, s.6-7) yaptığı çalışmada tıbbi prognoz ile ilgili düşüncenin Galenus’a ait olduğunu ortaya koymuştur. Galenus analojiye başvurarak gökkuşağını bir uçtan diğerine geçişi gösteren bir olay olarak tanımlamış ve bu doğal olayın özel önemini ortaya çıktığı koşullara bağlamıştır. Yani gökkuşağının yaklaşmakta olan bir fırtınayı veya güzel bir havayı işaret edebilmesi gibi, hastanın durumundaki değişiklikler de yaklaşan bir hastalığı veya sağlığın yeniden kazanılmasını işaret edebileceğini ifade etmiştir. Ancak Gerard’ın yorumladığı er-Razi’nin eserinde Galenus’un gökkuşağı benzetmesi atlanarak sağlıkta ve hastalıkta

ortaya çıkacak bazı belirtileri vurguladığı görülmektedir (Das, 2014, s.7). Nitekim bu bilgiyi Kuhne (1985, s.390) yaptığı çalışmada doğrulamıştır. Kuhne, Platon'un *Timaeus* adlı eserinden yapılan alıntının, Galenus'un *Timaeus*'ta yer alan tıbbi öğretiler hakkındaki yorumundan geldiğini dile getirmiştir.

Galenus'un Platon'la yalnızca bir filozof olarak değil, aynı zamanda “yaşam bilimleri” olarak adlandırılan alanda bir otorite olarak da ilgilendiği, Platon'un anatomik, fizyolojik, psikolojik ve tıbbi bilimlerine sık sık yaptığı göndermelerden açıkça anlaşılmaktadır (Tracy, 1976, s.44). Bu anlamda Platon'un *Timaios* adlı eseri bir hekim için en ilginç eserlerinden biridir. Çünkü Galenus *Timaios*'u hem felsefi hem de tıbbi öğretinin önemli bir kaynağı olarak görmüş ve bu nedenle *Quod Animi Mores Corporis Temperamenta Sequantur*/"Οτι ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἔπονται (*Ruhun Yetileri Bedenin Karışımlarını İzler*) *De Simplicium Medicamentorum Temperamentis Et Facultatibus*/Περὶ Κράσεως καὶ Δυνάμεως Τῶν ἀπλῶν Φαρμάκων (*Basit İlaçların Güçleri ve Karışımları Üzerine, De Usu Partium*/Περὶ Χρείας Τῶν ἐν ἀνθρώπῳ Σώματι Μορίων (*Kisimların İşlevi Üzerine*) adlı çalışmalarında bunun altını çizmiştir (Das, 2014, s.1). Galenus'un savunduğu teoriler Platon'un görüşüne uygun olarak, tek bir yaratıcı yani Doğa tarafından maksatlı yaratılışı vurgulaması, Hristiyan olmamasına rağmen tek Tanrı inancını benimsemesi ve bedenin ruhun bir aleti olduğu savını taşıması kendinden sonraki dönemde Hristiyan, Müslüman ve Yahudi bilginlerin onun görüşlerini kabul etmelerinde önemli bir etken olmuştur (Castiglioni, 1947, s.220). Böylece Galenus ruh kavramı üzerine düşüncelerini çok inandırıcı bir şekilde açıklayabildiği için Hristiyan âleminde Divinus Galenus (İlahi Galenus) olarak anılmış, düşünceleri tartışılmaksızın dini doğrularmış gibi yüzyıllarca kabullenilmiş, aksini iddia edenler suçlanarak cezalandırılmıştır (Bayat, 2003, s.116).

Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin eserinde değinilen hastalıklardan biri de melankolidir. Er-Razi, *El-Havi* adlı kapsamlı ansiklopedisinin üçüncü bölümünde melankoli üzerine düşüncelerini açıklamaktadır. Er-Razi melankoli hakkındaki yaklaşımlarında Rufus'un incelemesinin Yunanca özgün metnini değil, kötü bir

Arapça çevirisini kullanmıştır. Ayrıca Trallesli Alexander, İbn Musa ve Huneyn b. İshak'ın melankoliyle ilgili monografilerinden de alıntılar yapmıştır. Bu alıntılarında, Galenus'un melankolinin balgam veya sarı safradan değil, kara safradan kaynaklandığı düşüncesini de eklemiştir. Er-Razi ayrıca bahar mevsiminin melankoli için kötü bir zaman olduğunu belirtmiştir. Bu ve buna benzer nedenler er-Razi'nin farklı yazarlardan yaptığı alıntılardan derlenmiş küçük parçalar olarak *El-Havi*'de yer almaktadır. Er-Razi, bu hastalığın tedavisinde banyo, başa sıcak kompres ve nemli uygulama, kan aldırma, müshil, kusturma gibi yöntemlerden bahsetmektedir (Dols, 2013, s. 74, 76, 77, 79).

Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin eserinde rüya da gündeme gelen bir konu olmuştur. Hippokrates'in korkunç rüya gören bir kişinin klinik durumuyla ilgili verdiği bilgilerin Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin eserinde benzerlik gösterdiği saptanmıştır. Aynı şekilde Galenus ta rüyaların humorlardan kaynaklandığı bilgisini vermektedir. Dolayısıyla er-Razi'nin rüya ile ilgili düşüncelerini ortaya koymada Hippokrates ve Galenus'tan etkilenmiş olabileceği dile getirilebilir.

Özetle söylemek gerekirse, Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin eserinin konu bakımından şekillendirilmesinde Hippokrates'in uyguladığı metodun yakın takipçisi olduğunu (Guthrie, 1945, s.90) ve Galenus ve Platon'u kaynakları arasında göstererek onların düşüncelerinden etkilenmiş olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte anatomik bölgelere göre tarif ettiği klinik bulguları gözlem ve deneyimle zenginleştirmiş olduğu görülmektedir. Aynı zamanda etik konularla ilgili söylemlerine hem kitaplarında hem de tıbbi uygulamalarında yer vermesi onun hekim olarak insana verdiği değeri göstermektedir (Ghaffari ve ark., 2017, s.264).

4.2.2. Deneyimler ve Güven Hakkında

Bu kitap içinde 41 aforizma bulunmaktadır. İlk üç aforizma, gökyüzüne ait olaylarla ilgili olup, bunların tıp sanatıyla ilişkisi üzerinde durulmuştur. Hastalıklara yönelik hazırlanan karışımlara dördüncü aforizmadan itibaren yer verilmiştir. Gökyüzüne ait olaylarla hastalık arasındaki ilişkiyi temellendiren ilk çalışma *Hippokrates Külliyyatında* yer alan *De Aere, Aquis et Locis* adlı tezdır. Bu tezin ilk 11 bölümünde hekimin mevsimlerin seyri, yıldızların doğuşu ve batışı, her birinin nasıl gerçekleştiği, nasıl bir yıl olacağını önceden bilmesi durumunda, sağlığın korunmasında ve başarılı bir tıp pratiği uygulayabilmesinde önemli olduğu vurgulanmıştır. Bu bakımdan astronominin tıbbı az değil, çok büyük katkısı olduğu düşüncesi vurgulanmıştır. Çünkü mevsimlerle birlikte insanların sindirim organları değişime uğramaktadır (Jones, 1948). Aynı konu Platon'un *Timaios* adlı diyalogunda ele alınarak ilk olarak evrenin yaratım sürecine dair metafizik yaklaşımlarla ayrıntılı bir açıklama ortaya konulmuştur. Gökyüzü, zaman (gece-gündüz, yıl), ay, güneş ve gezegenlerin nasıl oluştuğu açıklanmıştır (Platon, 1943). Küyel (1988, s.504) *Bilimin Felsefeye Dayandığı Görüşünün Bir Timsali Olarak Galenos*¹² adlı çalışmasında Galenus'un Hippokrates'e atıf yaparak tıbbın astronomiye ve geometriye ihtiyacı olduğu düşüncesini desteklediğini ortaya koymuştur.

Konu bağlamında Aristoteles'in Babür (1997, s.71) tarafından Türkçeye çevrilmiş *De Caelo* adlı çalışmasının birinci ve ikinci kitaplarında evrenin küre biçiminde olduğunu ve düzeninin ebedi olduğunu açıklamıştır. Evreni iki bölgeye ayırmıştır: Göksel fenomenler ve yeryüzüne ait fenomenler. Göksel fenomenlerde gökyüzünün ne olduğunu, hangi anlamlara geldiğinin uslamlamasını yapmıştır.

¹² Bu çalışma, Galenus'un *Quod Optimus Medicus sit Quoque Philosophus* adlı çalışmasının Huneyn b. İshak tarafından Arapçaya çevrilmiş metni ile Yunanca metni karşılaştırılarak yapılmış, Yunanca metni Türkçeye Doç. Dr. Candan Şentuna çevirmiştir. Yunanca metnin çevirisinde şu kaynak kullanılmıştır: Claudii Galeni Pergameni. Scripta Minora. Recensuerunt Ioannes Marquardt-Iwanus Mueller-Georgius Helmreich. Vol II. Hoti ho aristos Iwani Mueller, Lipsiae, In Aedibus B.G.Teubneri 1891 (Küyel, 1988, s.501).

“Nitekim en uğta ve en yukarda, tanrısal her şeyin orada kurulduğunu iddia ettiğimiz yere gökyüzü demeye alışagelmişiz.” Aynı şekilde “içinde Ay, Güneş ve kimi gök cisimlerinin bulunduğu bütünün uç çemberleriyle süreklilik oluşturan cisme gökyüzü diyoruz” (Aristoteles, 1997, s.71). Yeryüzüne ilişkin olarak yeryüzünün nerede bulunduğunu, duran mı yoksa devinen bir nesne mi olduğunu, biçiminin nasıl olduğunu açıklamasını yapmaktadır. Şekli konusunda da farklı görüşlerin olduğunu vurgulamaktadır (Aristoteles, 1997, s.147,151). Aristoteles *De Caelo* adlı çalışmasının ikinci kitabında yıldızların yapısı, şekli ve hareketleri hakkında açıklamalarda bulunmuş ve onların daire biçiminde devinimlerinin doğal olduğunu ileri sürmüştür (Aristoteles, 1997). Yine Aristoteles’in (1952) Lee tarafından İngilizceye çevirisi yapılan *Meteorologica* adlı çalışmasının birinci kitabın dördüncü bölümde kayan yıldızlar, altıncı ve yedinci bölümde kuyruklu yıldızlar, sekizinci bölümde samanyolu, üçüncü kitabın altıncı bölümünde çubuklar ve sahte güneş hakkında bilgiler bulunmaktadır.

Bu bölümün baskın özelliği, hastalığın nedenine yönelik yapılan bitkisel ve hayvansal karışımların hazırlanması olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu bölüm er-Razi’nin vezir Ebu’l-Kasım b. Abdullah’ın isteği üzerine yazdığı *Bur’u’s-saa* adlı çalışmasını andırmaktadır. Er-Razi bu çalışmada baştan ayağa kadar bir saat içinde tedavi edilebilecek hastalıklardan bahsetmiştir. Bahsettiği hastalıklar arasında baş ağrısı, göz ağrısı, nezle, diş çekme, ağız kokusu, (anjin, iltihaplı boğaz ağrısı), boğazda sülük yapışması, şakak ağrısı, uçuk, kulak çınlaması, burun kanaması, makatın dışarı çıkması gibi hastalıklardan bahsetmiştir (Acıduman ve Şems, 2009; Acıduman, 2019). Gerard’ın yorumladığı er-Razi’nin eserinin bu bölümünde plesanta ve ölü fetüsü çıkarmak için hazırlamış bir karışıma da yer verdiği görölmüştür. *Bur’u’s-saa* adlı çalışmasına benzer olarak hastalıkların nedeni oldukça kısa olarak açıklanmış, tedavilerinde çeşitlilik görölmektedir. Ağırlıklı olarak bitkisel kökenli ilaçlar kullanılırken, bazı yerlerde de hayvansal, madensel ilaçların tedavi düzenlemelerinde yer aldığı görölmüştür. “Benzersiz” ya da “kısa sürede” gibi ifadeleri kullanılarak tedaviye etkin ve zaman kazandırıcı bir anlam yüklediği söylenebilir. Kuhne de (1985, s.376-377) yaptığı çalışmada hastalıklara yönelik

verilen tariflerde çoğu "olağanüstü" gibi şatafatlı sıfatların eşlik ettiğini belirtmiştir. Bunlar arasında “şaşırtıcı”, “eşsiz”, “rakipsiz” ve deneysel olarak "doğrulanmış” gibi sıfatların yer aldığını ifade etmiştir. Akılda kalıcılığı ve hedef odaklı uygulamalarıyla dikkat çektiği kadar Acıduman ve Şems (2009, s.14) bu çalışmanın “acil el kitabı” olarak değerlendirilebileceğini vurgulamıştır. Ayrıca Acıduman ve Şems (2009, s.15) bu kitapçığın yüzyıllarca doğu dünyasında kullanılmış olmasının, bu tedavilerin etkin olduğunun bir göstergesi olarak sayılabileceğini dile getirmiştir.

Kuhne (1985, s.377) yaptığı çalışmada er-Razi’nin elektuar, yağ, dâhili kullanım için emülsiyon, tütsü, göz damlaları ve topikal uygulama için toz, topikal kullanım için şurup, tablet, fitil, gargara gibi pek çok polifarmasötik formülden bahsettiğini dile getirmiştir. Kuhne (1985, s.378) ayrıca bu formüllerden bazılarının yüzyıllar boyunca hekimlerden öğrencilerine geçtiğini ancak ilacın etkinliğini, tolere edilebilirliğini veya tadını iyileştirmek için birçok yeni içerik eklendiğini belirtmiştir.

Galenus altı kitaptan oluşan ve 378-1007 sayfaları arasında bulunan *De Compositione Medicamentorum Secundum Locos/Περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ τόπους* (İlaçların Yerlere Göre Karışımı Hakkında) adlı çalışmasında baş ağrısı, kulak, burun, göz, diş gibi hastalıkların yanı sıra aft, sivilce ve saç dökülmesi gibi hastalıklara değinerek öncüllerinden Heraklides Tarentinus, Cleopatra, Archigenes, Asclepiades, Soranus ve Apollonius gibi antik dönem yazarlarının hastalığın nedenine yönelik açıkladığı karışımları aktarmıştır. Bazı hastalıklarda birden fazla karışım tarif ettiği dikkat çekerken, bu tariflerde maddenin ne kadar katılması gerektiğine dair bilgilere de ulaşılmıştır (Galen, 1826).

Gene Galenus yedi kitaptan oluşan *De Compositione Medicamentorum Per Genera/ Περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ γένη* (İlaçların Türlerine Göre Karışımı Hakkında) adlı çalışmasında yakı ve pastil gibi ilaç türlerinden bahsederek, kimi yerlerde sadece karışımları anlattığı, kimi yerlerde de hastalıkların nedenine yönelik karışımlar aktardığı saptanmıştır. Bu çalışmasında da bazı karışımları

açıklarken öncüllerinden Criton, Heraclides, Asclepiades, Andromachus, Archigenes ve Dioscorides gibi yazarlardan alıntılar koyarak anlattığı görülmektedir (Galen, 1827b, s.362-1058).

Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin eserinin bu bölümünde metafizikte Aristoteles'in yaklaşımlarından etkilenebileceği ve bu yaklaşımları tıbbı uygularken de Hippokrates'in görüşlerinde birleştirmeye çalıştığı fark edilmektedir. Nitekim Aristoteles ve Platon'un İslam uygarlığı döneminde çevirisi yapılan yazarlar arasında olduğu unutulmamalıdır. Yine astronomiyle ilgili düşüncelerini aktarırken Bilge Astaroth¹³ dediği yazarı kaynak olarak göstermektedir. Döneminin hekim kimliğinin yanı sıra bir bilim insanı olarak değişik bilim dallarıyla da ilgilendiği dile getirilebilir. Bunlara ek olarak ilaçların hazırlanmasında da metodolojik ve uygulama açısından verdiği bilgiler Galenus'un anlattıklarıyla uyumlu görünmektedir.

4.2.3. Razi'nin Başına Gelen Vakalar Hakkında

Vaka kelimesi Latince düşme, düşüş, durum, vaka ve olay anlamına gelen “casus, us, m” kelimesinden gelmektedir (<https://logeion.uchicago.edu/casus>). Nissen ve Wynn (2012, s.1) yaptıkları çalışmada vakanın tanımına ilişkin olarak Taber'in yapmış olduğu şu tanıma yer vermişlerdir: “Tek bir hastanın ve hastalığının mevcut belirti, tanı çalışmaları, tedavi süreci ve sonucunu içeren biçimsel bir özet.” Nutton (1991, s.9) tıbbın Hippokrates döneminden bu yana kısmen kamusal bir sanat olduğunu ve hekimin hastalarını ve gözlemcilerini eylemlerle olduğu kadar kelimelerle de ikna etmek zorunda olduğunu ifade etmiştir. Millan (1999, s.20) ise vaka kayıtlarının teorik bilgiyi pratiğe dönüştürmede örnekler sağladığını, gözlem yetisini geliştirdiğini, hekime tıbbi öğrenme ve iyileştirme becerilerinde yetkinlik sağladığını ve hekimin edebi yönünü geliştirdiğini vurgulamıştır.

¹³ Ay ile ilgili çalışması bulunmaktadır (Kuhne, 1984, s.249).

Vaka kayıtları ile ilgili ilk örneklere bakıldığında Eski Mısır'da 16. ve 17. hanedanlığa ait olan ve yaklaşık olarak M.Ö 1600 yıllarına tarihlenen *Edwin Smith Papirüsü* akla gelmektedir. Bu papirüslerde her bir vaka bir başlığa sahip olup, genellikle kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Başlık “uygulama, pratik hekimlik uygulaması ve deneyim” anlamlarına gelen ve uygulamalı deneyimden kazanılmış bilgi anlamına gelmektedir. Bu metinlerde baş ve üst gövde yaralanmaları veya rahatsızlıklarını tartışan kırk sekiz vaka bulunmaktadır. Bunlar bireysel vaka geçmişleri değil, tipik vakalardır (Allen, 2005, s.70).

Vaka kayıtlarının en zengin kaynağı, *Hippokrates Külliyyatında* yer alan ve yedi kitaptan oluşan *De Morbis Popularibus* adlı çalışmasıdır. Hippokrates'in bu çalışmasında, yaklaşık 100'den fazla vaka kaydı bulunmaktadır (Hurwitz, 2006, s.219). Hippokrates'in bu vaka kayıtlarında hastanın anlatımına çok az yer verilmiş ve hastaların değerlendirilmesini anlatan gezici hekimlerin deneyimleri üzerine yazılmıştır. Edebi, tarihi ve nozolojik parçalar olan vaka kayıtlarında anamnez ikincil planda kalmıştır (Bastidas, 2020, s.3). Çoğu vakada, sadece hastanın adı, mesleği ve yaşadığı yer verilmiş, kadın ve çocuklar ise akrabanın bağlı olduğu yere göre belirtilmiştir. Hastanın durumunun betimlenmesi hastalığın başlangıcında veya hastanın muhtemelen ziyaret edildiği gün başlamaktadır. Bu vakaların temel özelliklerinden biri, belirtilerin gün gün dikkatli bir şekilde kaydedilmesidir. Hastalıklara neden olan psikolojik sorunlar ve hastanın özensiz yaşam tarzı, kötü beslenme veya sarhoşluk ve cinsel düşkünlük gibi kötü alışkanlıkların yanında beyin humması, dizanteri, doğum, lohusalık dönemi, kadın hastalığı, kulakta şişlik, yüksek ateş, burun kanaması gibi nedenlerin kaydedildiği de tespit edilmiştir. Nadiren tedavi yöntemi anlatılan ve yazarı anonim bir gözlemci olan bu vakalarda, hastalar cinsiyet, yaş, yaşam tarzına göre anlatıldığı gibi zengin ve fakir, kadın ve gebeler, genç kız, genç erkekler, köle ve yurtdışından gelen ziyaretçiler dâhil olmak üzere her kesiminden insanı temsil etmektedir (Millan, 1999, s.22; Hippokrates, 2018).

Vaka kayıtlarına katkı yapan diğer bir hekim ise Galenus'tur. *Galenus De Praecognitione/Περὶ τοῦ προγινώσκειν πρὸς Ἐπιγνήνῃν (Prognoz Üzerine), De Usu Partium ve Methodus Medendi* adlı kitaplarında zengin vaka örnekleri bulunmaktadır (Millan, 1999, s.30-31). Nutton (1991, s.9) Galenus'un Yunan edebiyat klasiklerine ilgi duyduğunu ve arkadaşları arasında sofist ve hatiplerin olduğunu bildirmiştir. Dolayısıyla Galenus'un bir dizi edebi ve retorik beceri kullandığını ve anlatılarının tonunu, tarzını ve temposunu duruma göre ve tekdüzelikten kaçınmak için değiştirebildiğini dile getirmiştir. Galenus'un *Galenus De Praecognitione* eserinde Nutton'un Galenus'un retorik becerileri üzerine geliştirdiği yorumlarını görmek mümkündür (Galen, 1979: CMG V 8,1 s.62-63). Galenus'un bu çalışması incelendiğinde sürükleyici vaka kayıtlarının olduğu tespit edilmiştir. Ortaya koyduğu vaka kayıtlarının hasta grupları ve vakalarına dair şu bulgular yer almaktadır: Genç bir erkeğin sonbahar başında akut bir hastalığa yakalanması sonucunda Galenus'un ateş takibi, nabız ve idrar muayenesi yaptığı saptanmıştır. Bu vakada tedavi planlaması yer almazken sadece ilaç uygulandığı dile getirilmiştir (Galen, 1979: CMG V 8,1,2, 12-20, s.79; 20-26, s.81). Anlatılan diğer bir vaka ise bir kadın vakasıdır. Kadında bedensel bir hastalığın olmadığı, üzüntü ve aşktan ileri gelen psikolojik rahatsızlığa değinildiği belirlenmiştir (Galen, 1979: CMG,V 8,1.6,4-11, s.103). Galenus kaygı ve korku sebebiyle bir kölenin yaşadığı psikolojik rahatsızlığa da değinmiştir (Galen, 1979: CMG, V 8,1. 6,4-11, s.103). Anlatılan bu vakalarda tıbbi tavsiyelere yer verilmediği dikkat çekmektedir. Galenus'un aile bireylerinin de hekimi olduğunu gösteren Boethus'un oğlunun diyetinin düzenlenmesi (Galen, 1979: CMG V 8,1.7,2-10, s.107) ve Boethus'un eşinin akıntıdan mustarip olduğunu gösteren vakalara da yer verildiği görülmüştür. Galenus akıntının tedavisinde kadından sulu humor tahliye ettiğini, biraz Hint sümbülü yağı alarak kadının midesini ovduğunu, ayaklarını ve ellerini sıcak tutmasını ve burnuna kokulu maddeler uyguladığını bildirmiştir (Galen, 1979: CMG, V 8,1.7,16-8,3.s.111-113). Boethus, bu vakalarda hasta yakını olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu vakalarda tedaviden ziyade tanıyı belirlemeye yönelik kestirimlere öncelik verildiği görülmüştür.

Galenus'un altı kitaptan oluşan *De Locis Affectis* adlı çalışmasının 69-135 sayfaları arasında yer alan ikinci kitabının beşinci bölümünde “*Ac memini mihi ipsi accidisse dolorem vehementissimum*” (ve başıma gelen son derece şiddetli bir ağrıyı hatırladım) diyerek kendi başına gelen şiddetli bir ağrıyı tarif ettiği görülmüştür. Ağrının sebebini üreterlerin birinde taş olduğunu düşünerek, bitkisel tedavi ve humoru vücuttan çıkarma işlemini uyguladığından söz etmiştir. Ancak vücuttan humoru çıkarınca bu ağrının taştan değil de bağırsaklardan kaynaklandığını ileri sürmüştür. Galenus'un anlatımında “excrevi” “boşalttım”, “putabam” “düşünüyordum”, “conspexi” “gözlemledim” gibi fiillerin birinci tekil kişisini kullandığı da fark edilen özellikler arasında yer almaktadır (Galen, 1824, s.81-82).

Bundan başka Galenus 14 kitaptan oluşan *Methodus Medendi* adlı eserinin 599-660 sayfaları arasında yer alan dokuzuncu kitabının dördüncü bölümünde tıbbi yaklaşımlarını ve yazınsal donanımını gösteren ateşi olan biri özgür, diğeri köle olan iki farklı genci ele aldığı vakaları anlatmıştır: “*Ac tibi exempli causa redigam in memoriam adolescentes duos quos una mecum vidisti. Erat alter eorum liber et palaestrae peritus, alter servus haud inexercitatus ille quidem...*” (Galen, 1825, s.608).

(Bununla birlikte sana [Eugenianus] örnek olması açısından benimle gördüğün iki genci hatırlatacağım. Onlardan biri özgür ve güreşte deneyimliydi, diğeri gerçekte yeteneksiz olmayan bir köleydi...)

Galenus, özgür güreşçiye öncelik vererek, hastayla karşılaştığı anda hastanın klinik durumu, yaşamsal göstergeler arasında kabul edilen nabız özelliklerini “...*Sed pulsus aequales et maximos et celeres et frequentes et vehementes...*” “*Ama düzenli, yüksek, hızlı, sık ve şiddetli nabız...*” ve hekimin hastayı değerlendirmede fiziksel gösterge haline gelen idrar ve özelliği, alışmış olduğu besinleri, ateş, ateş süresi ve türü ve belirli aralıklarla yapılan hasta takibini anlatmıştır (Galen, 1825, s.610-611). Tedavi seçenekleri arasında hastanın ihtiyacına göre kan alma ve istirahat gibi bir

tedavi planlamasına gidildiği edinilen bulgular arasında yer almaktadır (Galen, 1825, s.612-613).

Orta Çağ İslam bilginleri tarafından Arapça *Tecarib* ve *Mücerrebat* olarak kullanılan vaka kavramı, Greko-Romen bilim insanları tarafından ileri sürülen tıbbi kuramlar gibi retorik ve didaktik yöntemler de İslam uygarlığında yer bulmuş ve kısa zamanda İslam tıp yazarlarının bu anlatısal kalıpları kendi eserlerinde kullanmaya başladıkları görülmüştür (Millan, 1999, s.19). Bu anlatısal kalıpları kullanan hekimlerden biri de er-Razi'dir. Onun klinik açıklamalarını tıbbi deneyimleri, mesleki yardımcı notları, tedaviyle ilgili anlatılar ve vaka notları oluşturmaktadır (Millan, 1999, s.21). Er-Razi, yazılarında bir eğitim aracı ve teşhis ve tedavi ettiği çeşitli hastalıkların belgesi olarak vakaları detaylı bir biçimde anlatmıştır (Amr ve Tbakthi, 2007, s.306). Er-Razi'nin vaka kayıtları yönünden hacimli olan *el-Havi*, *Kitabü't-Tecarib* ve *Kitabu Sırrı Sina'ati't-Tıbb* eserleri bilinmektedir. *El-Havi* adlı eseri kendi vaka kayıtlarını sunması bakımından oldukça donanımlı bir çalışmadır. *El-Havi* içinde E.G. Browne tarafından keşfedilmiş 33 klinik vakadan oluşan bir grup bulunmaktadır. Bunlar, daha sonra Meyerhof tarafından düzenlenmiş ve İngilizceye çevirisi yapılmıştır (Temkin, 1942, s.103). Er-Razi'nin *El-Havi* adlı eserini Hippokrates'in *De Morbis Popularibus* ve Galenus'un *In Hippocratis Epidemias Commentaria*/Εἰς Τὰς ἐπιδημίας Ἱπποκράτους ὑπομνήματα (*Hippokrates'in Salgın Hastalıklar Üzerine Yorumlar*), Huneyn'in *Galenus'un Yorumları* ve Huneyn'in *Sorular ve Cevaplar Şeklinde Salgının Özetleri*, Huneyn'in *Salgınlardan Alınan Özdeyişleri ve Salgınlardan Çıkarılan İdrar İle İlgili Sorular* adlı çalışmalarında yer alan vaka kayıtlarıyla yapılandırdığı bilinmektedir (Hallum, 2012, s.192-193; Meyerhof, 1935, s.331). Meyerhof'un (1935) bildirdiğine göre *El-Havi*'de iç hastalıkları, ateşler, göz ve kadın hastalıklarına dair vaka kayıtları yer almaktadır. Meyerhof'un verdiği diğer bilgiler arasında hasta grubunu farklı meslekten insanların oluşturduğu, er-Razi'nin ekonomik ve sosyo-kültürel düzeyi dikkate almaksızın her insanı muayene ederek iyileştirmeye çalıştığı ve hastaların klinik durumunu ortaya koyarak nedene yönelik tedavi uyguladığı yer almaktadır. Bundan başka er-Razi'nin kadın hastalıklarına yönelik tanı koymaya çalıştığı ve tedavi düzenlediği ancak er-

Razi'nin şahsen kadın hastayı görmeden eşinin (vaka on beş) veya ebenin (vaka yirmi altı) verdiği bilgilere göre tanı koymaya zorlandığı fark edilmiştir.

Kuhne'nin (1985, s.379) Batılı yazarlar tarafından en çok övülen bölüm olduğunu belirtip, Avrupa'daki popülerliğini iki Latince baskısının doğruladığını açıkladığı bu bölüm kitapların içinde en kısa bölüm olup 21 vakadan oluşmaktadır.

Er-Razi bir, iki ve 21. aforizmada kendi şikâyetlerine yönelik uyguladığı reçetelere yer vermiştir. Kitabın geneli değerlendirildiğinde sadece bu bölümde otobiyografik bir anlatım karşımıza çıkmaktadır. Temkin (1942, s.102-103) bu otobiyografik bilgiye inanılması durumunda er-Razi'nin körlüğü hakkında bilgi vermesi nedeniyle önemli olduğunu vurgulamıştır. Galenus'un altı kitaptan oluşan *De Locis Affectis* adlı çalışmasının 69-135 sayfaları arasında yer alan ikinci kitabının beşinci bölümünde otobiyografik bir anlatımın olduğu tespit edilmiştir (Galen, 1824, s.81).

Öncüllerinin vaka kayıtlarıyla paralellik gösteren noktalardan biri Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin eserinde hasta grupları arasında ilk olarak kendisi sonra kral, arkadaşı, köle ve vatandaşların yer almasıdır. Brain (1977 s.937) çalışmasında Hippokrates'in farklı kasabalardaki fakir insanları tedavi ettiğini aktarmıştır.

Er-Razi'nin *Tabibin Ahlakı* adlı çalışmasında devlet büyüğünün hekimliğini yapmanın hekim için yüksek konum sağladığı, değeri arttırdığı, aşağılanma ve şerefîyle oynama gibi olumsuz durumların olmayacağını vurguladığı görülmektedir (Er-Razi, 2013, s.25). Er-Razi, yine bu çalışmasının “Fakirleri Tedavi Etmenin Gerekliliği” adlı bölümünde Galenus'un ‘Tabibe yaraşan, zenginleri tedavi ettiği gibi, fakirleri de tedavi etmektir’ yaklaşımını aktararak, sosyal ayrımcılığa sapmadan, toplumun her kesiminden insanı tedavi etmeyi sürdürdüğü söylenebilir (Er-Razi, 2013, s.26). Ancak Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin eserinde farklı

olarak kadın ve çocuk hastaları hasta grubuna dâhil etmediği göze çarpmaktadır. Er-Razi, *Tabibin Ahlakı* adlı çalışmasında tıbbın en zor yanlarından birinin kadınları tedavi etmek olduğu üzerinde durmaktadır (Er-Razi, 2013, s.18). Meyerhof (1935, s.355) Müslüman kadın hastaların kapsamlı bir muayenesinin imkânsızlığına gönderme yapmaktadır.

Tezin konusunu oluşturan çalışmada ise benzer şekilde psikolojik rahatsızlık ve hastanın dikkatsiz yaşam tarzı, sarhoşluk, ateş, mide ağrısı, kulakta şişlik gibi nedenlerin olduğu vakalara yer verildiği dikkat çekmektedir. Kaydedilen bu hastalıkların öncüllerinin verdiği bilgilerle büyük ölçüde örtüştüğü söylenebilir. Er-Razi'nin farklı olarak ise gebe kadın, doğum, lohusalık, kadınların vaginal akıntısı hakkında konuşmadığı fark edilen bulgular arasında yer almaktadır. Örtüşmeyen diğer konu ise Hippokrates neredeyse tedaviye hiç yer vermezken, Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin eserinde bireyselleşmiş vakalarda kendisinin hazırlamış olduğu özellikle bitkisel ve hayvansal karışımlarla hazırlanan tedavinin yanında ılık banyo, hacamat, ovma, müşhil kullanma, kan alma ve şarapla tedavi yer almaktadır.

Diğer taraftan altı, yedi, 13 ve 18. vakalarda hekimin belli bir zaman dilimini (sabaha kadar ya da iki saat) hastayla geçirdiği saptanmıştır. Hippokrates'in vakalarında olduğu gibi Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin eserinde hastanın kliniği gün gün kaydedilmemiştir. Hekim, hasta için gece çağrıldığında, hekimin olay yerinde hastanın klinik durumunu tanımladığı, ilacı uygulayıp hastanın yanından ayrılmadığı tersine hastayı gözlemleyerek klinik durumunda meydana gelen değişiklikleri anlamaya çalıştığı ve nedene yönelik tedavi yaptığı edinilen bilgiler arasında yer almaktadır. Bu bakımdan er-Razi'nin hastalarına karşı özverili davrandığı, özen gösterdiği ve zaman ayırdığı söylenebilir. Diğer bir ifadeyle bu vakalarda hekimin insan hayatına dokunuşunun izlerini görmek mümkündür. Buna karşılık Galenus'un *De Praecognitione* adlı çalışmasında anlattığı vakayla ilgili verdiği bilgilerde hem kendisinin hem de diğer hekimlerin hastaya ilacı uyguladıktan sonra hastanın yanından ayrıldıkları bilgisine ulaşılmıştır (Galen, 1979: CMG V 8,1,2, 20-26, s.81).

Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin eserinde altıncı vakada geçen “Onlardan bazıları, yan bakarak ölümüm için plan yaptılar” cümlesinde hekime yönelik olumsuz bir düşüncenin varlığına rastlanılmıştır. Bu düşüncenin günümüzde giderek artan hekime yönelik şiddet kavramını çağrıştırdığı dile getirilebilir. Bu vakanın devamında (kral) “sadece etrafındaki kadınlar dışında, ondan hiçbir zaman birilerinin önünde kan almamamı bana buyurdu” cümlesinde ise kralın yanında çalışanlar hasta yakını olarak düşünüldüğünde, kralın hekimi çalışanlarına karşı koruyucu bir tavır sergilediği belirlenmiştir. Levey (1967, s.72) Ruhavi'nin görüşlerini irdelediği çalışmasında devlet büyüklerinin hekimlere diğer insanlardan daha çok değer verdiğini, bu tutumunu da tıp sanatının hem üst sınıf hem de sıradan insanlar için son derece faydalı olduğu düşüncesinde temellendirmektedir. Yine altıncı vakada yer alan “...sağlıklı olduğuna inanmadıkça, [kral] benim kendisine bu tedaviyi uygulamadığıma inanıyordu” cümlesinde ise hastanın hekime güven duyduğunu işaret etmektedir. Güven, hekim-hasta ilişkisinde olmazsa olmaz değer olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşım Hippokrates zamanından bu yana, hastanın hekimin kendisi için en iyi olanı yapacağı inancını taşımaktadır (Oğuz, 1999, s.37). Levey'in (1967, s.80) Ruhavi'nin görüşlerini tartıştığı 16. bölümde yer alan “Hekimlerin Muayenesi Üzerine” adlı başlık altında hekimin muayenesinin önemli olduğunu ve tıbbi hataların diğer sanatlarda insanların yaptıkları hatalardan çok daha hayati olduğunu bildirmiştir. Bu nedenle hastalığın tedavisinde hekim ile hasta arasındaki uyum not edilmesi gereken bir durumdur. Bununla ilgili olarak er-Razi *Tabibin Ahlakı* adlı çalışmasının “Hekimin Tevazusu” adlı başlıkta hastanın tıbbın faydalarına ihtiyaç duyduğunda hekimin uygulamalarına ve direktiflerine itaat etmesi gerektiğini bildirmektedir (Er-Razi, 2013, s.42).

Son olarak sekizinci vakada diğer hekimlerin aksine er-Razi'nin kendine güvenerek hastaya farklı bir tedavi uygulaması (hacamat yapması), bölüm genelinde vakalara konu olan hastalıkların seyri ile ilgili anlık yapılan klinik gözlemler, hastalığın salah ya da ölümle sonuçlanması, tedavi süresi ve tedavilerde ağırlıklı olarak mürekkep ilaçların kullanılması gibi bulgularla zenginleştirilerek biçimlendirilmiştir.

Bu bölüm ilgili olarak er-Razi'nin ortaya koyduğu vaka kayıtlarında hasta grubunu farklı kişiler oluştururken felç, şişlik, sıcak çarpması, akıntı, mide ağrısı ve yanması gibi şikâyetler üzerine kurulu vakaların tekrarlandığı fark edilmiştir. Örnek olarak altı ve 16. aforizmada şişlik, sekiz ve 17. aforizmada felç, dokuz, 10 ve 20. aforizmada mide ağrısı ve yanması ve 11 ve 13. aforizmada ise güneş kaynaklı ateş gösterilebilir. Ayrıca hekimin ayrımcılık yapmayarak fakirleri de muayene etmesi ve hekim-hasta arasındaki güven duygusunu işlemesi yönüyle tıp etiği ilkelerini ortaya koyarken Hippokrates ve Galenus'un yaklaşımlarından etkilenecek yapılandığı dile getirilebilir. Öte yandan kendisinin antik dönem hekimlerinin eserlerinden faydalanarak yazdığı *Tabibin Ahlakı* adlı çalışmasından da etkilendiğini söylemek yanlış olmaz. Ancak hastalığı kendi klinik gözlem gücüyle betimlediği ve bireyselliğe indirgemiş olduğu vakaların tedavisinde de bazen cesurca davranarak girişimde bulunduğu dikkatten kaçmamaktadır. Öncüllerinin bilgi birikimini kullanarak hastalardaki belirtilerle hastalıkları anlamaya, tanı koymaya ve onları tedavi etmeye çalışması ve kazandığı deneyimlerle bilgi birikimine katkısı da altı çizilmesi gereken başka bir noktadır.

Edebi çerçevede incelendiğinde ise vakayı anlatış biçiminden yola çıkarak er-Razi'nin üslubuna açıklık, anlaşılabilirlik ve yalınlığın hâkim olduğu söylenebilir. Yine anlatımdaki kısa cümlelerin varlığı da akılda kalıcılığı kolaylaştırdığı dile getirilebilir.

4.2.4. Diyetler, Tedaviler ve Yiyecekler Hakkında

Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin dördüncü kitabı 46 aforizmadan oluşmaktadır. Bu bölüm kendi içinde diyet, hayvanlar ve hayvansal besinler, yeşil yapraklı sebzeler, taze ve kuru meyveler, baklagiller, kuruyemiş, baharat ve ilaçlar şeklinde biçimlendirilmiştir. İlk olarak birinci aforizmada hayvansal ve bitkisel

kökenli besinlerin yararlı ve zararlı etkileri olduğu vurgulanarak, bu besinlerin tüketiminde niceliğe yönelik “az miktar” vurgusu yapılmış ve kişinin mizacına uygun besinler tüketmesi yönünde ölçüt oluşturulduğu görülmüştür. Bununla ilgili olarak *Hippokrates Külliyyatında* yer alan ve Adams (1849, s.164) tarafından İngilizceye çevrilen ve 24 bölümden oluşan *De Prisca Medicina* adlı çalışmasının beşinci bölümünde tıbbi geliştiren ve bulanların kullandıkları besinlerin miktarını azalttıkları yönünde düşüncelere rastlanmıştır.

Daha sonra ikinci aforizmada bilgi üretiminde izlenen yöntemden bahsedildiği dikkat çekmektedir. Burada öncelikle araştırma konusunun seçimi, takip edilen yöntem ve ortaya konuş biçimi hakkında bir açıklama getirildiği görülmektedir. Öncüllerinden farklı bir yöntem izlendiği ifade edilerek, araştırmanın ispata dayandığı ve anlaşılması kolay olsun diye farklı bir anlatım tarzının da tercih edildiği belirtilmiştir. Burada gerçeğe ulaşmak için duyuların da dâhil edilmesi er-Razi’nin bilimsel bilgi üretimi aşamasını uygulamış olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Galenus’un *Claudii Galeni Opera Omnia* içinde 674-797 sayfaları arasında yer alan *Galeno Ascripta Introductio Seu Medicus* bölümde Galenus “Animalis vero facultates, sensus et voluntas. Sensus quidem sunt quinque, quibus animantia per corporis instrumenta funguntur, visus, auditus, gustus, odoratus et tactus. Eligit autem anima quaedam sine corpore, ut quum ratiocinatur vel reminiscitur” (Galen, 1827a, 727).

(Ancak insanın yetisi, duyuları ve iradesidir. Gerçekten canlıların beden aracılığıyla algılanan beş duyusu vardır: [Bunlar] görme, işitme, tatma, koklama ve dokunmadır. Ama ruh akıl yürütürken veya anımsarken olduğu gibi beden olmadan bazılarını seçer).

Yine aynı cildin bir-209 sayfaları arasında yer alan *De Antidotis Liber II/Περὶ ἀντιδότηων* (*Antidotlar II-Hakkında*) adlı bölümde de duyuları sıkça kullandığı saptanmıştır. “...singula medicamenta ab aliis odore aut gustu differunt...”(Galen, 1827a, s.11). “basit ilaçlar diğerlerinden koku veya tat bakımından farklılık gösterir” şeklinde bir örnek vermek mümkündür.

Yine tez metninin ikinci aforizmasında hayvansal ve bitkisel kökenli besinlerin gizli bir etkiye sahip olduğu ve kişinin diyet ve ilacının nasıl olması gerektiği belirtilmiş; kişinin mizacı, gereksinimi ve alışkanlığı üzerinde durulmuştur. Hastalıkların tedavisinde diyet gerek antik Yunan tıbbında gerekse Sokrates öncesi filozofların eserlerinde önem kazanan başlıca konulardan biri olmuştur. Sokrates (M.Ö.469-399) öncesi filozoflardan biri olan Demokritus (M.Ö.460-370) *De Diaetia/Περὶ διαίτης* ya da *Διαιτητικόν* (*Diyet Üzerine*) olarak bilinen bir inceleme yazmış; Pisagorcular diyetle ilgili çeşitli ilkeler belirleyerek, besinlerin türü, miktarı ve hazırlanması üzerinde durmuşlardır (Valkanou, 1998, s.196). Hippokrates de pek çok eserinde diyet konusunu teorik yaklaşımlarla açıklayarak bilgi vermiştir. İlk olarak *Hippokrates Külliyyatında* yer alan *De Prisca Medicina* adlı çalışmanın 13. bölümünde hekimin her tür yiyeceğin etkisini bilmesi gerektiği ve gerektiğinde hekimin diyet değişikliği girişiminde bulunabilmesi vurgulanmıştır (Adams, 1849, s.169). Gene *Hippokrates Külliyyatında* yer alan *De Diaeta in Morbis Acutis* adlı çalışmanın dokuzuncu bölümünde diyetin sadece hastalıkların tedavisinde değil aynı zamanda hastalığın önlenmesi ve sağlığın korunmasında önemli olduğu belirtilmiştir (Adams, 1849, s.292-293). Yine Hippokrates’in *De Diaeta Salubri* adlı çalışmasının ikinci bölümünde diyetlerin yaşa, mevsime, alışkanlığa, yöreye ve bedene göre belirlenmesi gerektiği vurgulanmıştır (Jones, 1959, s. 49).

Hayvanlar ve hayvansal besinlere üçüncü ile 22. aforizmalar arasında yer verilmiş ve bunların yarar ve zararları hakkında bilgiler açıklanmıştır. Metnin üçüncü aforizmasında Hippokrates kaynak gösterilerek eti lezzetli kılan küçük sırlara temas edilmiştir. Yine üçüncü aforizmada geçen bedenin gelişimi için kralların iştah açıcı

besinlerin ortaya çıkarılmasında daha çok destek olması gerektiği belirtilmiştir. Bu düşünceyle ilgili olarak Levey (1967, s.72) yaptığı çalışmada Ruhavi'nin şu düşüncelerini aktarmaktadır: Kralların desteği doğrultusunda tıp sanatına diğer sanatlardan daha fazla değer vermenin gerekli olduğunu ve tıp sanatının hem üst sınıf hem de sıradan insanlar için daha faydalı olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla kralların, tıp sanatına değer vermesini ve insanlar için en büyük faydayı ortaya çıkarmaya yardımcı olmaları gerektiğini bildirmiştir.

Yine tez metninin üçüncü aforizmasında geçen “hekimlerinin mutfakla ilgili olması” düşüncesini Hippokrates’in erken dönemde fark ettiği saptanmıştır. Şöyle ki *Hippokrates Külliyyatında* yer alan *De Prisca Medicina* eserin 20. bölümünde her hekimin görevini yerine getirmede doğada yetenekli olması gerektiği vurgulanmış ve yiyecek ve içecek maddenin herkese ne tür bir etki yaptığının bilinmesi gerektiği belirtilmiştir (Adams, 1849, s.175). Bu bağlamda Eski Yunancada “ὀψοποιική” [opsopouike] yani “kaliteli mutfak” olarak bilinen kavram, Platon’un *Symposion/Συμπόσιον* (Şölen) adlı eserinde bir sanat olarak şöyle ifade edilmiştir: “[Hekim Eryksimakhos] Bizim sanatımızda çok önemli bir şey daha varsa, o da aşçılık sanatıyla ilgili arzuları iyi idare etmek, onun tadına hastalığa yol açmadan varmaya çalışmaktır” (Platon, Şölen, 187e, s.38). Hippokrates’in *De Prisca Medicina* adlı çalışmasının üçüncü bölümünde de sağlığın korunmasında ve hastalıkların önlenmesinde beslenmenin düzenlenmesinin tıbbın alanı dolayısıyla hekimin bunun düzenleyicisi olduğu vurgulanmıştır (Adams, 1849, s.163-164).Yine Hippokrates *De Decente Habitu/Περὶ Εὐσχημοσύνης* (Uygun Davranış) adlı eserinde hekimin besinleri nasıl kullanacağını da bildiğini aktarmıştır (Heiberg, 1927: CMG I 1, 3-8, s.26; Valkanou, 1998, s.199). Hippokrates, *Iusjurandum/ὄρκος* (Yemin) adlı tezinde hastalara yarar sağlayacak beslenme rejimlerini kullanacağına dair söz vermiştir (Adams, 1868). Konu ile ilgili olarak Grant (2002, s.11) yaptığı çalışmada Galenus’un iyi bir hekimin aynı zamanda iyi bir aşçı olması gerektiğine inandığını bildirmiştir.

Diğer taraftan tez metninin dördüncü aforizmasında hayvanlar dört ayaklılar, kuşlar, evcil hayvanlar ve av hayvanları olarak sınıflandırılmış ve daha sağlıklı ete sahip hayvanlar arasında bir karşılaştırma yapılmıştır. Hayvan etlerinin soğuk, yaş, kuru ve sert gibi özelliklerinden bahsedilmiştir. Konuyla ilgili Aristoteles'in Cresswell (1897, s.5) tarafından İngilizceye çevrilmiş *De Historia Animalium/Περὶ Τὰ Ζῷα Ἱστορίαι* (Hayvanların Tarihi) adlı çalışmasının birinci kitabının birinci bölümünün 12. kısmında hayvanlar evcil ve vahşi olarak sınıflandırılmıştır. Aristoteles'in aynı eserin birinci kitabın üçüncü bölümünün üçüncü kısmında hayvanları ayaksız, iki ayaklı ve dört ayaklı olarak sınıflandırdığı görülmektedir (Aristoteles, 1897, s.7). Yine Aristoteles'in (1943, s.137) Peck tarafından İngilizceye çevrilen *De Generatione Animalium/Περὶ ζῴων γενέσεω* (Hayvanların Oluşumu) adlı çalışmasının ikinci kitabının birinci bölümünde hayvanları kanlı ve kansız olarak sınıflandırdığı gibi tek ve dört ayaklı olarak da sınıflandırdığı belirlenmiştir. Ayrıca bu eserin ikinci kitabının birinci bölümünde hayvanların sıcak, soğuk, nemli gibi özelliklerinden bahsedildiği görülmektedir (Aristoteles, 1943, s.139).

Hayvanlar ve hayvansal besinlerle ilgili olarak ilgili olarak *Claudii Galeni Opera Omnia* içinde yer alan *De Simplicium Medicamentorum Temperamentis et Facultatibus/Περὶ κράσεως καὶ δυνάμεως τῶν ἀπλῶν Φαρμάκων* (Basit İlaçların Etkileri ve Güçleri Hakkında) adlı çalışmanın 245-309 sayfaları arasında yer alan onuncu bölümünde ve 310-377 sayfaları arasında bulunan 11. bölümünde hayvan ve hayvanların özellikleri, hayvansal besinlerin yararları ve zararları ile ilgili bilgiler bulunmaktadır (Galen, 1826a).

Yeşil yapraklı sebzeler, taze ve kuru meyveler, baklagiller, kuruyemişler ve baharatların özellikleri, yararlı ve zararlı etkileri 23-43. aforizmalar arasında açıklanmıştır. Bazı sebze ve meyvelerin mevsime göre tüketilmesi gerektiği hakkında da bilgilere ulaşılmıştır. Yine bazı sebze ve meyvelerin kuru, nemli, yaş ve soğuk olduğu belirtilerek bedende de ne tür etkilere yol açabileceği açıklanmıştır. Bu noktada Hippokrates'in beslenme konusunu da pek çok eserinde gündeme getirmiş

olduğu göze çarpmaktadır. Bunlardan *De Prisca Medicina* adlı eserinin 20.bölümünde çeşitli yiyecek türlerinin kendi başlarına iyi ya da kötü olmadığı, kimisinin faydalı, kimisinin zararlı etkileri olduğu açıklanmıştır (Adams, 1849, s.175-176). *Hippokrates Külliyyatı* içinde yer ala *De Prisca Medicina* adlı çalışmanın üçüncü bölümünde insanların bedenleri için uygun besinleri kaynatarak, pişirerek, karıştırarak ve daha hafif besinlerle seyrelterek sağlığın korunmasında ve hastalıkların önlenmesinde uygun beslenme biçimi oluşturmaya çalıştıkları dile getirilmiştir (Adams, 1849, s.162-163). *Hippokrates Külliyyatı* içinde yer alan *De Natura Hominis* adlı çalışmanın dokuzuncu bölümünde insanların sağlıklarını korumak veya bir hastalıktan kurtulmak için beslenmenin mevsime göre düzenlenmesi veya kaçınılması gerektiğine değinildiği görülmektedir (Hippokrates, 2018).

Claudii Galeni Opera Omnia içinde 453-748 sayfaları arasında yer alan ve üç kitaptan oluşan *De Alimentorum Facultatibus* adlı çalışmasında besinlerin ekşi, tatlı, tuzlu, acı vb. özellikleri, etkileri, yararları ve zararları hakkında bilgiler verilmiştir. Galenus bu çalışmasının birinci kitabında baklagiller grubuna (mercimek, pirinç, fasulye, nohut), ikinci kitapta meyve, sebze ve ceviz, badem, fıstık gibi besinlere, üçüncü kitapta ise balık da dâhil olmak üzere hayvansal ürünlere değinmiştir (Galen, 1823a).

Galenus'un konuyla ilgili diğer bir çalışması da *Claudii Galeni Opera Omnia Vol. XI* ve *Vol. XII* içinde yer alan ve toplamda 11 kitaptan oluşan *De Simplicium Medicamentorum Temperamentis et Facultatibus* adlı çalışmasıdır. Bu çalışmanın 789-892 sayfaları arasında bulunan altıncı bölümünde besinlerin ekşi, acı, tatlı gibi özelliklerinin yanı sıra kuruluk, nemlilik, yaşlık, soğukluk gibi özellikleri de açıklanmış; bedendeki etkileri, yarar ve zararları hakkında bilgiler verilmiştir (Galen, 1826b). Yine *Claudii Galeni Opera Omnia* içinde bir-82 sayfaları arasında yer alan yedinci kitap ve 83-158 sayfaları arasında bulunan sekizinci kitapta sebzeler açıklanarak bedendeki etkileri, yarar ve zararları hakkında bilgiler verilmiştir (Galen,

1826a). Bu çalışmanın 159-244 sayfaları arasında yer alan dokuzuncu bölümünde minerallere temas edildiği belirlenmiştir. Bahsedilenler arasında tuz, arsenik, bakır küfü, çinko cevheri ve sodyum karbonat gibi mineraller bulunmaktadır (Galen, 1826a).

Besinlerle ilgili er-Razi'nin kendisinin de çalışmalarının olduğu saptanmıştır. Er-Razi, *Menaifu'l-Ağziye ve Def'u Madarriha, Kitab Def'u Madarri'l-Ağziye, Def'u Madarri'l-Ağziye (Besinler Kitabı)* adlı çalışmasında hayvan ve hayvansal besinlerin yararlı ve zararlı etkileri, taze ve kuru meyveler, yeşil yapraklı sebzeler ve ekşi, tatlı, acı gibi özellikleri ve kuruyemişler hakkında bilgileri ele almıştır (Erdoğan ve Ark., 1988). Er-Razi'nin beslenme ile ilgili diğer bir çalışması *Yemişler Risalesi* adıyla Türkçeye çevrilen *Kitab Ma Yukaddemu Mine'l-Fevakihi ve'l-Ağziye ve Ma Yuahharu* adlı çalışmadır. Er-Razi, bu çalışmasında bütün meyvelerin aynı özellikte olmadığını ve insanların beden yapılarının farklı olduğunu ifade ederek bazı meyvelerin bedende etkilerinin de farklı olduğunu bildirmiştir. Ayrıca üzüm, armut, nar, ayva, kayısı ve elma gibi meyvelerin özelliklerini ayrı ayrı ele almıştır (Yücesoy, 1988, s.91-92).

Metinde ele alınan diğer bir konu ise 44, 45 ve 46. aforizmalarda ilaçların güvenilir ve bilinen, tehlikeli olmayan ve bilinmeyen ilaçlar olarak sınıflandırılması ve hekimin tedavisinde başarıya ancak bilinen ilaçlarla ulaşabileceği vurgusunun yapılmasıdır. İlaçlarla ilgili olarak *Claudii Galeni Opera Omnia* içinde yer alan ve üç kitaptan oluşan *De Temperamentis/Περὶ κράσεων (Terkipler)* adlı çalışmasının üçüncü bölümünün ikinci kısmında Galenus yiyecekleri besinler ve ilaçlar olarak ayırmıştır (Galen, 1821, s.656). Galenus farmakoloji ile ilgili teorik ve pratik yaklaşımlarını *De Simplicium Medicamentorum Temperamentis et Facultatibus, De Compositione Medicamentorum Secundum Locos, De Compositione Medicamentorum Per Genera* adlı eserlerinde temellendirdiği edinilen bilgiler arasında yer almaktadır. Kuhne (1985, s.380-381) yaptığı çalışmada er-Razi'nin, bu maddelerin olası faydalarını kaybetmemek için bir gıda veya ilacın olası hiçbir

özelliğini reddetmemekten yana olduğunu kanıtladığını ortaya koymuştur. Bölümün sonunda, er-Razi'nin zamanın birçok eserinde tekrarlanan bir özdeyişi savunduğunu söyleyerek, ilaç tedavisinin olabildiğince basit olması gerektiğini vurgulamış ve eğer bir diyetle tedavi sağlanabiliyorsa, diyetin tıbbi maddelerin kullanımına tercih edilmesi gerektiğini vurguladığını belirtmiştir.

Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin eserinin bu bölümüyle ilgili olarak er-Razi'nin diyet, tedavi ve ilaçlar konusunda öncüllerinden ve kendisinin yazmış olduğu diğer çalışmalardan etkilenmiş olabileceği görülmektedir. Hayvanların biyolojik açıdan sınıflandırılmasında en çok Aristoteles'in düşüncelerini takip ederken, beslenme ve diyetin önemini Hippokrates, hayvansal ve bitkisel besinlerin özelliklerini, yarar ve zararlarını ortaya koymada metodolojik açıdan en çok Galenus olmak üzere kendisinin de yaptığı diğer çalışmalarla benzerlik gösterdiğini söylemek mümkün görünmektedir.

4.2.5. Hippokrates'in Sözleri Hakkında

Başlıktan da anlaşılacağı üzere Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin eserinin bu bölümüne Hippokrates'in kaynaklık etmiş olabileceği görülmektedir. *Hippokrates Külliyyatında* yer alan *Aphorismi* adlı çalışması onun tüm yazmalarının en ünlüsü olup, çok kısa genellemelerden oluşmaktadır (Castiglioni, 1947, s.168; Singer, 1928, s.22). *Aphorismi* yüzyıllar boyunca tüm tıbbi bilgilerin toplamı olarak kabul edilmiştir (Castiglioni, 1947, s.168). Aforizma kelimesinin köken bilgisi incelendiğinde ise kelimenin Latince "aphorismus, i, m"; Yunancada ise "ἀφορισμός" "aforismos" olarak yer aldığı ve özdeyiş, kısa ve öz tanımlama veya kural anlamlarına geldiği görülmektedir (DMLBS, aphorismus). Guthrie (1945, s.60) *Aphorismi* adlı çalışmanın tıbbın ve cerrahinin her bir uygulayıcısı tarafından okunması gerektiğini ifade etmiştir. Hippokrates öğretisinin temellerini oluşturan ve

özet niteliği taşıyan *Aphorismi* Batı üniversitelerinde olduğu gibi Arap dünyasında, İskenderiye’de, Ravenna’da (İtalya’da) tıp eğitiminin inşasında önemli bir yer işgal etmektedir (Hippokrates, 2018, s.234).

Eserin yapısı bakımından verilen bilgilerde farklılık görülmektedir. Marks’a (1817) göre sekiz, Adams’a (1868) göre yedi kitapta toplanmıştır. Marks’ın (1817) *The Aphorisms of Hippocrates (Hippokrates’in Aforizmaları)* başlığıyla İngilizceye kazandırdığı çalışma toplamda sekiz bölümden oluşmaktadır. Her bir bölümde yer alan aforizmaların sayısı bakımından dağılımı şu şekildedir: Birinci bölümde 25, ikinci bölümde 54, üçüncü bölümde 31, dördüncü bölümde 83, beşinci bölümde 72, altıncı bölümde 60, yedinci bölümde 79 ve sekizinci bölümde 18 aforizma önce Latincesi, sonra İngilizcesiyle birlikte verilmiştir. Toplamda 422 aforizma yer almaktadır (Marks, 1817). Adams’ın yaptığı çeviri ise yedi bölüme ayrılmış ve toplamda 412 aforizmanın varlığına erişilmiştir (Adams, 1868). Konu çeşitliliği bakımından dikkat çeken çalışmada, her bir bölümde ele alınan konu başlıkları şunlardır: Birinci bölümü rejim ve boşaltım, ikinci bölüm rejim, üçüncü bölüm mevsimler, yaş, iklim özellikleri ve hastalıklar arasındaki ilişki, dördüncü bölüm müşhil, ter, ateş ve idrar, beşinci bölüm kadın hastalıkları ve doğum, altıncı ve yedinci bölümde hastalıklar (Hippokrates, 2018).

Gerard’ın yorumladığı er-Razi’nin eserinde ise Hippokrates’ten farklı olarak yapı bakımından herhangi bir bölümlenme yapılmadan toplamda 40 aforizmanın olduğu tespit edilmiştir. Bunun dışında tıp sanatının Tanrı’nın işi olduğu bildirilerek bölüme giriş yapılmıştır. Tıbbi tanrısal bir sanat olarak düşünme yaklaşımı, Yunan dünyasında hekim tanrı olarak bilinen Tanrı Apollon’un oğlu Aesculapius’a dayandırılmaktadır (Erhat, 2004, s.62). Hippokrates de Asklepion geleneğinden geldiği için tıbbi tanrısal bir sanat olarak görmüş ve tanrıların yardımı yanında doğanın iyileştirici gücünden de faydalanmıştır (Bayat, 2003, s.90-91). Nitekim Hippokrates *Hippokrates Külliyyatında* yer alan *De Prisca Medicina* adlı eserin 14. bölümünde de yinelemektedir. Şöyle ki Hippokrates tıbbın Tanrı’ya atfedilmeye

değer olduğunu bildirmektedir (Jones, 1948, s.37). Daha sonra Aesculapius kültü Roma İtalya'sına M.Ö. 295 yılında veba salgını nedeniyle girmiş ve Hristiyanlığın gelişmesiyle birlikte varlığı bu inanç sistemi içinde devam etmiş ve Aesculapius'un kurtarıcı özelliği Hz. İsa'ya verilmiştir (Bayat, 2003, s.106,86).

Tıbbi tanrısal bir sanat olarak düşünme yaklaşımı Galenus'un çeşitli eserlerinde de yer bulmuştur. Galenus tek tanrı inancını benimsemiş ve çalışmalarında Hippokrates'in deneyimini ve gözlemlerini kullanmıştır (Castiglioni, 1947, s.220). *Claudii Galeni Opera Omnia* içinde yer alan *Galeno Ascripta Introductio seu Medicus* adlı çalışmasının birinci bölümünde konuyla ilgili düşüncelerine rastlanılmıştır: “(Quomodo inventa sit medicina) Inventiones artium Graeci vel deorum filiis vel quibusdam eorum propinquis, quibus dii artem primi communicaverunt omnem, referunt acceptas; hac igitur ratione medicinam primum Aesculapium ab Apolline patre didicisse et hominibus tradidisse dicunt et ideo primus eius videtur inventor...”(Galen, 1827a, s.674-675).

(Tıp nasıl bulundu) Yunanlılar, sanatların icatlarını ya tanrıların oğulları ya da tanrıların tüm sanatı ilk önce paylaştığı bazı yakınları tarafından alınmış olduğunu bildirmektedir; bu nedenle bu açıklamayla Aesculapius'un tıbbi ilk önce babası Apollon'dan öğrendiğini ve insanlara aktarmış olduğunu söylerler ve bu sebepten dolayı tıbbın ilk keşfedicisi görülür...)

Galenus hekimlik mesleği ile ilgili yaklaşımını farklı bir eserinde daha vurgulamıştır. *Claudii Galeni Opera Omnia* içinde 1-39 sayfaları arasında yer alan *Galeni Adhortatio ad Artes Addiscendas* (Galenus'un Sanat Öğrenmeye Teşviki) adlı başlık altında geometricinin, aritmetikcinin, filozofun, hekimin, astronomun ve gramercilerin Tanrı'ya son derece yakın olduklarını bildirmektedir (Galen, 1821, s.7).

Rosenthal (1956, s.60) İngilizceye çevirdiği *An Ancient Commentary on the Hippocratic Oath* (Hippokrates Yemini Üzerine Eski Bir Yorum) adlı çalışmasında

Galenus'un konu ile ilgili düşüncelerini aktarmıştır. Buna göre, Galenus tıp sanatının Tanrı vergisi olduğunu ve insanların ağır hastalıklardan rüya ve düş yoluyla yani tıp sanatını verenin kudretiyle iyileştiklerini kabul ettiğini bildirmiştir. Çok sayıda insanın, iyileşmenin Tanrı'dan geldiğini ve bazılarının onu Serapis, Epidauros, Kos ve Galenus'un kendisinin yetiştiği Bergama Asklepionu aracılığıyla elde ettiğini dile getirmiştir. Nitekim Galenus rahatsızlandığında Aesculapius'un yardımıyla iyileştiğini bildirmektedir (Galen, 1830, s.19; Singer, 2013, s.141). Konu bağlamında yapılan diğer bir çalışma ise Vannuffelen'in (2014) kaleme aldığı çalışmadır ki Vannuffelen, Galenus'un kehaneti mantıksız bir dini oluş olarak değersizleştirmedeğini iddia ederek, Galenus'un tıp ve kehaneti iki paralel sanat olarak düşündüğünü ortaya koymaya çalışmıştır.

Er-Razi'nin kendisi de hekimliği tanrısal bir güce dayandırıdığına dair düşüncelerini *Tabibin Ahlakı* adlı çalışmasında dile getirmektedir. Er-Razi bu çalışmasında hekimin, iyileştirmenin kendi gücü ve çalışmasından kaynaklandığı düşüncesine kapılmaması gerektiğini ifade ederek, iyileştirmeyi gerçekleştirmesi için, mesleğindeki ve uzmanlığındaki gücüne değil, Tanrı'ya güvenmesinin gerekli olduğuna vurgu yapmıştır (Er-Razi, 2013, s.27). Gene er-Razi "Tabiblerin Fazileti" adlı bölümde de hekimler için kullanılan Hakîm sözcüğünün Allah'ın isimlerinden el-Hâkim'den geldiğini bildirmiştir (Er-Razi, 2013, s.43).

Konu ile ilgili olarak Levey (1967, s.70) yaptığı çalışmada Ruhavi'nin yaklaşımlarını sunmaya çalışmıştır. Levey'in bildirdiğine göre Ruhavi, tıp sanatının ilahi bir sanat olduğunu, onu elde eden, hırslıysa ve yüce Tanrı'nın eylemlerini taklit etmeye çalışırsa, güzel bir yolda yürüyeceğini ve bu yüce isme layık olacağını bildirmektedir. Çünkü Tanrı'nın cömert, şefkatli, merhametli, sempatik ve sağlıklı olanlara şifa verdiğini bilmenin yeterli olacağını ifade etmiştir.

Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin eserinin giriş kısmının devamında Tanrı'nın hekimlik mesleğini herkese bahşetmediği vurgulanmıştır. Yani hekimliği kimlerin yapabileceği üzerinde durulmuştur. Konuyla ilgili olarak Levey (1967, s.14) Ruhavi'nin ortaya koyduğu yaklaşımları göstermeye çalışmıştır. Buna göre sağlık insan için en değerli mülk kabul edildiğinden, tıp mesleğini edinenlerin erdemli ve rasyonel olanlardan yani 'makamda insanların en önde geleni, derece olarak en yüksek, değer olarak en büyük ve en doğru sözlü olanların' olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Tanrı'nın herkesin bunu öğrenmeye uygun olmadığını düşünerek kalbi temiz, akli keskin, iyiliği seven, merhametli, şefkatli ve iffetli bazı erdemli kimselere hekimliği lütfettiğini vurgulamıştır. Er-Razi'nin vaka kayıtlarında hastaya karşı özverili yaklaşımı, hastaya zaman ayırması ve ayrımcılık yapmayarak fakirleri tedavi etmesi gibi davranışlar bu özelliklerle uyumlu görünmektedir.

Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin eserinin giriş kısmının son bölümünde ise hekimi kendisinin hizmetine aldığı için dua ve övgüler düzerek şükranlarını bildirmiştir. Er-Razi'nin *Tabibin Ahlakı* adlı çalışmasının "Dua ve Sena" adlı bölümünde de benzer düşünceleri işlediği dikkat çekmektedir (Er-Razi, 2013, s.17).

Öte yandan metin içinde hava olayları, mevsimsel özellikler, kadın-doğum ve çocuk, diyet, cinsiyet ile ilgili düşünce barındıran aforizmaya rastlanmamıştır. Öncelikle vurgulamak gerekir ki, bu bölüm özellikle hastanın klinik durumunu ortaya koyan gözlemlerle prognoz yaklaşımının en çok işlendiği bölüm olarak değerlendirilebilir. Nitekim Kuhne (1985, s.381) yaptığı çalışmada İslam dönemi hekimleri tarafından kabul edildiği şekliyle, bu bölümün *Praecognitione* geleneğini ve *Hippokrates'in Sırrı*'ni temsil ettiğini dile getirmektedir. Diğer taraftan konu içeriği sınırlı bilgileri içermekte olup, ağırlıklı olarak bölgesel şişliklere yer verilmiş ve bu şişliklerin yeri, rengi, kokusu, büyüklüğü tarif edilmiştir. Şişliğin yerleştiği lokalizasyona göre kişinin yaşam süresiyle ilgili bir kestirim aforizmaların çoğunda yer almaktadır. Kuhne de (1985, s.381) yaptığı çalışmada 24 ölüm tahmini, 15

tanisinin ise ölümcül sonucun gerçekleşeceği tam süreyi gösterdiğini vurgulamaktadır.

Kuhne (1985, s.382) bu bölümün *Hippokrates Külliyyatında* yer alan *Aphorismi* adlı çalışmasına özellikle de sahte sekizinci bölümüne benzetilebileceğini dile getirirken, aynı zamanda da araştırmaları sırasında karşılaşmış olduğu 17. yüzyıla ait Latince bir elyazmasında korunmuş *Libellus Secretorum Hippocratis* (*Hippokrates'in Sırları Kitabı*) adlı bir Latince elyazmasıyla, daha sonra aynı eseri 1497 ve 1500'de Venedik'te basılmış tıbbi eserler koleksiyonunda *Gloriosissimi Medici Ypocratis Pronosticorum Liber Qui Dicitur Liber Secretorum* (*Sırlar Kitabı Olarak Adlandırılan En Ünlü Hekim Hippokrates'in Prognoz Kitabı*) adıyla bulduğu Latince elyazması ile beşinci bölümün içerik benzerliğine dikkat çekmektedir.

Daha önce birinci kitapta karşılaşılan kişiye hastalığı hakkında bilgi verilmesi gerektiği ile ilgili yaklaşıma (sekiz, 13., 22., 23., 25.,39. ve 43. aforizmalarda) bu bölümde de tekrarlanarak yedinci aforizmada yer verildiği fark edilmiştir.

Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin eserinin bu bölümünün *Hippokrates Külliyyatında* yer alan *Aphorismi* adlı çalışmasıyla kıyaslandığında konu içeriğinin oldukça sınırlı tutulduğu ancak klinik gözlem içeren cümle yapılarının metne egemen olduğu dikkat çekmektedir. Bu anlatım biçiminin o dönemde hem hekimler hem de tıp eğitimi alan öğrenciler için akılda kalıcı olması yönüyle yararlı ve uygulanabilir olduğu söylenebilir. Er-Razi'nin şişliklere ilişkin özellikli gözlemleri yansıtması ve klinik uygulamalara katkısı yönüyle de son derece önemli olduğunu söylemek olası görünmektedir.

4.2.6. Bilimler ve Düşünce Yeteneği Hakkında, Bunlar Olmadan Dürüst Hekim Olamaz

Bilimler ve Düşünce Yeteneği Hakkında, Bunlar Olmadan Dürüst Hekim Olamaz adlı kitap 122 aforizmadan meydana gelmiş olup, kitap içinde en uzun bölüm olma özelliğine sahiptir. Ayrıca bu bölüm altı kitap içinde konu içeriği bakımından en zengin bölüm olarak değerlendirilebilir. Bu bölümde saptanabilen konu başlıkları Çizelge 4.2.6.1’de gösterilmiştir. Konu başlıkları çizelgeye yerleştirilirken görüşlerin ilk kez ele alındığı aforizma dikkate alınarak çizelge oluşturulmuştur.

Çizelge 4.2.6.1. Altıncı kitap içinde saptanabilen konu başlıkları

Konular	Metin İçindeki Yeri
Hekimin bilgi ve deneyimi ile ilgili görüşler	Bir, iki ve 122. aforizma
Hekimin aynı zamanda filozof olması gerektiği yönündeki görüşler	Dört, altı ve yedinci aforizma
Bilinen ilaçların kullanılması gerektiği hakkındaki görüşler	Beş, 26, 27, 28. aforizma
Hayati organ hastalıklarının kalıtsal olduğunu gösteren görüşler	12 ve 88. aforizma
Ölçülülük vurgusu yapılan yaklaşımlar	13, 16, 25 ve 77. aforizma
Güçlü ilaç uygulanmaması gerektiğine dair yaklaşımlar	14, 116. aforizma
İklim ile ilgili bilgiler	32, 63 ve 107. aforizmada
Kan aldırma ile ilgili bilgiler	32, 118, 119 ve 120. aforizma
Hastaya moral verme	37. aforizma
Hekimin nasıl olması gerektiği ile ilgili düşünceler	38 ve 90. aforizma
Hastaya soru sorma	40, 41, 84, 85. aforizma
Hastalıkların iç ve harici hastalıklar olarak iki grupta	40 ve 52. aforizmada

sınıflandırılması	
Hekimin hemen hüküm vermemesi gerektiği	42 ve 84. aforizma
Hastanın alışkanlığı ile ilgili bilgiler	43, 45 ve 57. aforizma
Hekimin hastanın sağlıklıyken yaşam tarzı hakkında bilgi sahibi olmasının hekimin hastalığı yönetmesine yardımcı olacağı düşüncesi	43, 78 ve 115. aforizma
Yaşlılar ile ilgili görüşler	51, 58, 59, 75, 76, 116, 118 ve 119. aforizma
Çocuklarla ilgili görüşler	56, 76 ve 88. aforizma
İlaçların verilme zamanıyla ilgili yaklaşımlar	64, 65,67 ve 68. aforizma
Tek bir hekimin seçilmesi	73 ve 74. aforizma
Ülkelerin mevsim değişikliklerinin etkileri ile ilgili bilgiler	100 ve 107. aforizma
Fetüsün cinsiyeti üzerine bir kestirim	101. aforizma
Kişinin cinsel eğilimiyle ilgili görüşler	102 ve 103. aforizma

Metinde ilk olarak bir, iki ve 122. aforizmada hekimin bilgi ve deneyimini içeren düşünceler açıklanmıştır. Esasında bu düşüncelerde hekimlik sanatına ilişkin değerlendirmelerin ele alındığı ifade edilebilir. Bununla ilgili olarak (Jones, 1959) *Hippokrates* adıyla İngilizceye çevirdiği 14 bölümden oluşan ve 191-217 sayfaları arasında yer alan *De Arte/Περὶ τέχνης (Sanat)* adlı çalışmasında tıbbın bir sanat olduğunu göstermeye çalışmıştır. Tıbbın sadece hastalığa yönelik ilaçların verilmesi olarak algılanmamasını, aksine hastaların gözlemlenerek hastalık nedenlerinin araştırılmasını, geçmişteki belirtilerin anlamının okunmasını ve bunun hangi hastalığın sonucu olduğunu kestirebilmeyi ve uygun tedavi yönteminin belirlenebilmesinin esas olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Er-Razi (2013, s.37) *Tabibin Ahlakı* adlı çalışmasının “Durumunu Öğrendikten Sonra Hastadan Kan Almak” adlı başlık altında hekimin yöneme çok

iyi hâkim olması ve uygulama ve ilaçlara dair kitapları da okuması gerektiği üzerinde durmaktadır. Tıp sanatında başarılı olmak için bu iki esasın elzem olduğunu vurgulamıştır. Yine er-Razi (2013, s.37, 40) *Tabibin Ahlakı* adlı çalışmasının “Hasta Üzerinde Tecrübede Bulunmaktan Sakınmak” ve “Sahte Tabiplerden Sakınmak” adlı başlıklar altında da kitaplarda var olan bilgilerin hakikatini bilmedikleri için hekimin sadece kitaplara bakarak ilaç uygulamasının yeterli olmadığını ve Galenus ve Hippokrates’e atıf yaparak deneyimin de doyurucu olmadığını aksine hekimin tıp sanatının yöntemine hâkim olması gerektiğinin altını çizmiştir. Burada tıp sanatında sadece teorik bilginin dikkate alınmamasını aynı zamanda pratik bilginin de önemi üzerinde durulmuştur. Sadece denenmiş bir uygulamanın ya da teorik bir bilginin hekimlik uygulamasında yeterli olmadığı, bir bütünlük olması gerektiği ifade edilmiştir. Er-Razi’nin (2004b, s.106) bildirdiğine göre, hekimin kendisini tıbbi ve etik bilgiyle donatarak yetkinleştirdiği ve hastaların sorularına doyurucu cevap verme ustalığına sahip olduğu zaman toplumda değer kazanacağını altını çizmiştir.

Hekimin filozof olması gerektiği yönündeki yaklaşımlar dördüncü, altıncı ve yedinci aforizmalarda ele alınmıştır. Bu konu da *Hippokrates Külliyyatında* önem kazanan başlıklardan biridir. Daremberg (1870, s.83) filozofların tıp üzerindeki etkisinin fizyoloji yoluyla olduğunu ve *Hippokrates Külliyyatında* bu etkinin olumlu kanıtlarının bulunduğunu bildirmiştir. Hippokrates Empedokles’in ileri sürdüğü kuramlar da dâhil olmak üzere, insan vücudu hakkında fikir edinebilmiştir (Adamson, 2014, s.69). Ayrıca *Hippokrates Külliyyatında* yazarlar hastalıkların nedenleri hakkındaki kuramları, hastalığı önleyen ve iyileştiren yöntemleri ve bir hekimin nasıl davranması gerektiğini tartışmışlardır. Antik Yunan dünyasında tıp ve felsefe özellikle Sokrates, Platon, Aristoteles zamanına kadar yakın bir ilişki içinde ilerlemiştir (Adamson, 2014, s.70,71). *Hippokrates Külliyyatı* içinde yer alan *Iusiurandum*, *Praeceptiones/Παραγγελίαι* (Kurallar), *Lex/Nóμος* (Yasa), *De Medico/Περὶ ἡτροῦ* (Hekim), *De Decente Habitu* gibi çalışmalarda felsefi yaklaşımların izlerini görmek mümkündür. *Lex* ve *De Decente Habitu* adlı çalışmalarda stoacı felsefenin etkisini, *Praeceptiones* adlı çalışmada Epikürosçu yaklaşımı ve *Iusiurandum* adlı çalışmada da Pisagor felsefesine ait düşüncelerin izleri mevcuttur (Stojanović, 2020).

Galenus da hekimin aynı zamanda filozof olması gerektiğini ve tıp ve felsefenin birbirinin tamamlayıcısı olduğunu savunmuştur. Galenus'un *Claudii Galeni Omnia Opera* içinde 53-63 sayfaları arasında yer alan *Galenus Quod Optimus Medicus sit Quoque Philosophus* çalışmasında bu düşüncesini ortaya koymaktadır (Galen, 1821, s.53). Galenus bu çalışmasında Hippokrates'i kaynak göstererek "*Nam Hippocratem quidem laudant, ac omnium principem existimant*" (Çünkü Hippokrates'i gerçekten övüyorlar ve her şeyin öncüsü olarak değer veriyorlar) diye ifade ederek Hippokrates'i tıp için doğru felsefi yöntemi ortaya koyan ilk hekim olarak gördüğünü açıkça belirtmektedir (Galen, 1821, s.53; Stewart, 2016, s.50). Galenus bu çalışmasında hekimin rasyonel düşünce pratiği yapması gerektiğini, mantık, şeylerin doğası, fizik ve etik gibi felsefenin bölümlerine dair bilgi sahibi olması gerektiğini dile getirmiştir (Galen, 1821, s.60-61). Çünkü hekimin insanın doğasını doğru bir şekilde anlaması için fizik, ortaya konulan gerçeklerden uygun sonuçları çıkarmak ve başkalarının safsatalarını açığa çıkarmak için mantık, görevin gerektirdiği bütünlüğü ve sürekliliği geliştirmek için etik bilgiye ve davranışa ihtiyaç duyduğunu bildirmiştir (Hankinson, 2009, s.132). Küyel de (1988, s.507) *Bilimin Felsefeye Dayandığı Görüşünün Bir Timsali Olarak Galenos* adlı çalışmasında Galenus'un hekimin aynı zamanda filozof olması noktasında Hippokrates'e atıf yaparak tıptan önce felsefe eğitimi alınmasını, felsefeyi kullanmayı, ondan yararlanmayı ve onu uygulamayı öne çıkararak ancak böyle yapıldığı takdirde Hippokrates'ten daha ileriye gidilebileceğine vurgu yaptığını bildirmektedir.

Galenus'un felsefe ve mantığa ilişkin görüşlerini açıkladığı diğer bir eseri ise *Claudii Galeni Opera Omnia* içinde yer alan *Galenus De Libris Propriis Liber* adlı bölümde yer almaktadır. Galenus burada felsefe ve tıp eğitiminin çocukluktan itibaren öğretildiğini bildirmiştir (Galen, 1830, s.9). Galenus yine aynı cildin aynı bölümü içinde yer alan *De Philosophiae Partibus/Περὶ Εἰδῶν Φιλοσοφίας* (Felsefenin Bölümleri Hakkında) adlı bölümde felsefeyi rasyonel mantık, doğa bilimi ve ahlak olarak üçe ayırarak düşüncelerini aktarmıştır (Galen, 1830, s.232). Yine aynı eserin üçüncü bölüm içinde yer alan *De Logica Philosophiae Parte* (Felsefenin Mantık Bölümü Hakkında) adlı bölümde mantık üzerine düşüncelerini tartıştığı

görülmektedir (Galen, 1830, s.231). Barnes (1991) Galenus'un mantıkla ilgili düşüncelerini ortaya koyduğu çalışmasında hekimlerin mantık bilimi temelinde yetiştirilmesini ve teknik anlamda bir mantıkçı olması gerektiğini iddia ettiğini bildirmiştir. Tıp uygulamasının tanı, prognoz ve tedavi aşamasında mantık bilgisinin esas olduğunu vurguladığını belirtmiştir. Araştırmalarında mantığı reddeden hekimlerin tıbbın yöntemlerinden habersiz ve cahil olduklarını vurgulayarak hastaya zarar verdiklerini savunduğunu ifade etmiştir.

Er-Razi'nin (2004, s.106) bildirdiğine göre, hekim araştırmalarını tecrübe ve gözleme dayalı bir yöntem kullanarak yapması ve mesleki anlamda kendisini geliştirmesinin önemi üzerinde durmaktadır. Dolayısıyla hekimin felsefe, mantık ve doğa bilimleri hakkında bilgi sahibi olması gerektiği bilincini taşımasını ve bu disiplinlerden uzak durarak dünyevi işlere yönelen hekimin tıbbi bilgisinden şüphe duyulması gerektiğini belirtmiştir.

Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin eserinde yaşlılık ile ilgili düşüncelerle de karşılaşmıştır. Konu bağlamında Hippokrates'in düşüncelerine bakıldığında, Hippokrates yaşlılığın soğuk ve nemden kaynaklandığını açıklamıştır (Morley, 2004, s.1133). Ayrıca *Hippokrates Külliyyatında* yer alan *Aphorismi* adlı tezin birinci bölümünün 14. aforizmasında yaşlılıkla ilgili şu düşüncesine rastlanılmıştır: “Yaşlılarda hararet azdır ve yaşlıların az besine ihtiyaçları vardır ve bu az miktardaki besin onlara sıcaklık verir; çok fazla besin yaşlıların sahip oldukları harareti yok eder” (Hippokrates, 2018, s.236-237). Bu yaklaşım yaşlılığın artan hassasiyet ve hastalığa karşı daha az direnci olduğu görüşünü göstermiş ve yaşlanma kavramını artan kırılganlık olarak yansıtmıştır (Ritch, 2012, 368). Yine *Hippokrates Külliyyatında* yer alan *De Morbis I, De Aere, Aquis et Locis, Aphorismi, De Diaeta Salubri* adlı tezlerde yaşlılıkla ilgili düşüncelerin olduğu tespit edilmiştir (Hippokrates, 2018).

Galenus da yaşlanma konusunu ele alarak yaşlılığın kuru ve soğuk bir vücut yapısıyla karakterize olduğunu açıklamıştır. Galenus'un *Claudii Galeni Opera Omnia* içinde yer alan *De Sanitate Tuenda Liber Quintus* adlı çalışmasının dördüncü bölümünde Galenus tıbbın yaşlıların sağlığıyla ilgilenen bölümünü "gerocomicen" olarak adlandırmıştır (Galen, 1823a, s.330). Yine *De Sanitate Tuenda Liber Quintus* adlı çalışmanın üçüncü bölümünde Galenus *De Temperamentis* adlı çalışmasına atıf yaparak yaşlıların mizacının soğuk ve kuru olduğunu açıklamıştır. Bakımında da nemlendirici ve ısıtan yiyecek ve içeceklerle sıcak banyo, egzersiz ve ovma gibi uygulamalardan bahsettiği görülmüştür (Galen, 1823a, s.319). Diğer taraftan Hippokrates'e atıf yaparak "Senum vero nemo quietem ex toto postulat sed nec exercitium vehemens" (Hiçkimse yaşlıdan tam bir dinlenme talep etmez, ancak kuvvetli egzersiz de yapmaz) diye de yaşlı için ağır egzersizden kaçınma düşüncesini desteklediği görülmektedir (Galen, 1823a, s.320). Galenus'un *De Sanitate Tuenda Liber Quintus*'un dördüncü bölümünde yaşlıların sağlığının korunmasının son derece zor olduğunu söylediği saptanmıştır (Galen, 1823a, s.330).

Galenus'un yaşlılarla ilgili düşüncelerine rastlanılan bir diğer çalışması ise *Claudii Galeni Opera Omnia* içinde 305-412 sayfaları arasında yer alan *Galenus Ars Medica/Téχνη ἰατρική* (Galenus'un *Tıp Sanatı*) adlı çalışmadır. Bu çalışmasının 37. bölümünde Galenus'un yaşlılarla ilgili şu düşünceleri saptanmıştır.

"Solidae quoque partes sicciore, unde et earum vires imbecilliores, ob quas universum corpus frigidius existit" (Katı kısımlar da daha kurudur, bu nedenle [yaşlıların] güçleri daha zayıftır bundan dolayı tüm vücut daha soğuk olur) (Galen, 1821, s.406).

Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin eserinin bu bölümünde üç yerde çocuklarla ilgili hastalık ve hastalığa yönelik tedavi önerilerine rastlanılmıştır. Çocuk hastalıklarıyla ilgili olarak Radbill (1971, s.370) yaptığı *The First Treatise on Pediatrics (Pediatri Üzerine İlk İnceleme)* adlı çalışmada Hippokrates veya Galenus gibi yazarların antik tıp kitaplarında çocuk hastalıklarının "rastlantısal"

olarak ele alındığını vurgulamıştır. Diğer taraftan er-Razi'nin 900 yılında Farsça olarak yazdığı düşünülen ve Arapça nüshası bilinmeyen *Fi Tıbb'il-etfal/Risale fi Tıbbi'il-Etfal* adlı çalışması sadece çocuk hastalıklarını ele alması yönüyle ilk tıp eseri olarak kabul edilmektedir (Aşkit, 2019, s.51). Er-Razi'nin sadece çocuk hastalıklarıyla ilgili bir monografi yazan ilk hekim olarak da kabul edilmesine (Aşkit, 2019, s.51) rağmen Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin eserinin bu bölümünde çocuk hastalıkları konusunu özel olarak gündeme getirmeyerek dışarıda bıraktığı fark edilmiştir.

Metinde karşılaşılan diğer bir başlık ise güçlü ilaç verilmemesi gerektiğine dair yaklaşımlardır. Bununla ilgili olarak hem hastalıkların tedavisinde hem de kişinin mizaç, yaş ve bünyesinin göz önünde bulundurularak güçlü ilaçların verilmemesi gerektiğine dair bir ölçüt oluşturulduğu 14 ve 116. aforizmalarda görülmektedir.

Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin eserinde iklime bağlı olarak kan aldırma ile ilgili bilgilerle görülen bazı hastalıklara değinildiği saptanmıştır. İklim ile ilgili olarak İslam coğrafya alan yazınının en önemli kaynakları arasında sayılan ve tam adı el-Melikü'l Müeyyed Imaddedin Ebü'l-Fida İsmail b. Ali el-Eyyübi tarafından yazılan *Takvimü'l-Büldan* adlı eser akla gelmektedir. Ebü'l-Fida bu eserde toplamda 28 iklimden bahsetmektedir. Tez metninde adı geçen birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci iklimin Ebü'l-Fida'nın verdiği bilgilere göre kapsadığı bölgeler şunlardır: Birinci iklim Arap Yarımadası (Arabistan), ikinci iklim Mısır, üçüncü iklim Mağrip, dördüncü iklim yeryüzünün güney tarafı Sudan ülkesi beşinci iklim Endülüs, altıncı iklim Akdeniz ve Atlas Okyanusu Adaları ve yedinci iklim yeryüzünün kuzeyi Frenk, Türk vs. kavimlerin ülkeleridir (Ebü'l-Fida, 2022).

Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin eserinde kan aldırma dönemleri, yaş grupları ve kan alınacak damarlar hakkında bilgiler 32, 118, 119, 120. aforizmalarda açıklanmıştır. Er-Razi (1544, s.173) *Liber ad Almansorem* adlı eserinin yedinci

bölümü içinde ve 173-178 sayfaları arasında yer alan 21. başlığı *De Missione Sanguinis (Kan Alma Üzerine)* olup burada kan alınacak ve alınmayacak kişiler, kan alma zamanı ve kan alınacak damarlar hakkında bilgi vermiştir. Bunlar arasında vena cephalica ve basilica da bulunmaktadır (Abubetri Rhazae Maomethi, 1544, s.173). Sonuç olarak er-Razi'nin kan aldırma ile ilgili verdiği bilgiler kendi yaptığı çalışmasıyla doğal olarak benzerlik göstermektedir.

Metinde 37. aforizmada geçen hastaya moral verme ile ilgili olarak Karaman'ın (2004b, s.109) *Ebu Bekir Razi'nin Ahlak Felsefesi* adlı çalışmasına dayanarak verdiği bilgiye göre, er-Razi'nin hastanın durumu mümkün olmasa bile hekimin hastasına iyileşeceği yönünde ümit verici bir yaklaşım sergilemesi gerektiğinin altını çizdiğini aktarmıştır. Bu gerekçesini ise ruhun beden üzerinde etkisiyle ve beden mizacının ruha bağlılığıyla temellendirmiştir.

Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin eserinde hekimin nasıl olması gerektiği 38. ve 90. aforizmada karşımıza çıkmaktadır. Hekimin nasıl olması gerektiği konusu da hem Hippokrates hem de Galenus'un çalışmalarında gündeme gelen konular arasında yer almıştır. Hippokrates hekimin nasıl olması gerektiğini yani hem bedensel hem de ruhsal özelliklerini *De Medico* adlı çalışmasında açıklamıştır (Jones, 1959, s.311-313). Brain (1977, s.937) *Galen on the Ideal of the Physician (Galenus İdeal Hekim Üzerine)* adıyla İngilizceye çevirdiği çalışmasında Galenus'un konuyla ilgili düşüncelerine yer vermiştir. Buna göre, hekimin nefsinin ve maddi ihtiyaçlarının kölesi olmaması ve ölçülülüğü sevmesi gerektiği vurgulanmıştır. Buradan hareketle er-Razi'nin ideal bir hekim imajı oluşturmaya çalıştığı ifade edilebilir.

Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin eserinde hastaya soru sorma ele alınan temalardan biri olmuştur. Ancak elde edilen veriler ışığında antik dönemde hekim-hasta arasında böyle bir uygulamanın söz konusu olmadığı saptanmıştır. Sigerist'in iddia ettiğine göre (1960, s.6) antik dönemde bir zanaatkâr olan Yunanlı hekim, çırak olarak başka bir hekimin yanına giderek eğitim almıştır. Diğer hekimler gibi çok

seyahat etmiş ve sanatını dolaşarak icra etmiştir. Tıbbi hizmet, yalnızca gezgin hekimler tarafından verilmiştir. Hippokrates'in incelemeleri bize bu tür olayların çok aydınlatıcı açıklamalarını vermektedir. Aynı kasabaya aynı anda iki hekim geldiğinde, yıkıcı bir rekabet doğmuştur. Yine Hippokrates incelemeleri bize bazı hekimlerin abartılı giyinerek, bolca parfüm sıkarak ve gösterişli aletler sergileyerek hastaların dikkatini çekmeye çalıştığını anlatmaktadır. Sigerist (1960, s.6) Edelstein'in Yunan tıbbında prognostik sanatın, tıbbi uygulamada doğru tahminlerde bulunarak ve hastaya, hiçbir soru sormadan, hastalığının ne olduğunu hemen söylemenin iyi bir itibar elde etmenin en iyi yolu olduğunu ifade ettiğini bildirmiştir. Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin eserinde 40, 41, 84, 85. cümlelerde farklı olarak hekimin hastalıklar hakkında hüküm vermeden önce hastasına soru sorması gerektiğinin altı çizilmiştir.

Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin eserinde hastalıkların dâhili ve harici olarak ikiye ayırıp bir sınıflandırma yapıldığı görülmüştür. Benzer bir sınıflamanın Hippokrates'in *De Arte* adlı çalışmasının dokuzuncu, 10. ve 11. bölümlerinde yapıldığı belirlenmiştir. Hippokrates hastalıkları harici ve iç hastalıkları olarak sınıflandırmış ve bu sınıflandırmalara yönelik açıklamalarda bulunmuştur (Jones, 1959, Vol II. s.207-213).

Hekimin hastanın durumu ile ilgili hemen karar vermemesi gerektiğini 42.ve 84.aforizmalarda açıkladığı bulgusuna rastlanmıştır. Karaman'ın (2004b, s.109) çevirdiği er-Razi'nin eserinde er-Razi bu durumu hekimler için en kötü ve hastalar için en tehlikeli durum olarak ifade etmiştir. Hekimin konuyu kesin olarak bilmeden ve tam olarak anlamadan olumlu ya da olumsuz yorum yapmaması gerektiğini bildirmiştir (Er-Razi, 2004b, s.109).

Hastanın alışkanlığı ile ilgili bilgiler 43, 45, 57. aforizmalarda ele alınmıştır. Konuyla ilgili *Hippokrates Külliyyatında* yer alan *De Diaeta in Morbis Acutis* adlı çalışmasının 27. ve 28. bölümlerinde ani diyet değişikliğinin doğru tarzda ve bilerek

yapılmasını, ani diyet değişikliğinin hem hastalarda hem de sağlıklı kişilerde fark yarattığı belirtilmiştir (Jones, 1959, s.85-87). Aynı şekilde *Hippokrates Külliyyatında* yer alan *De Natura Hominis* adlı çalışmasının dokuzuncu bölümünde de tüketmeye alışkın olduğu yiyecek ve içeceğin yavaş yavaş ve azaltılarak yapılması gerektiği ifade edilmiştir (Jones, 1959, s.29).

Hekimin hastanın sağlıklıyken yaşam tarzı hakkında bilgi sahibi olmasının hekimin hastalığı yönetmesine katkı sağlayacağı düşüncesine 43, 71, 77, 78, 115. aforizmalarda rastlanılmıştır. Bu görüşü destekleyen yaklaşım *Hippokrates Külliyyatında* yer alan *Aphorismi* adlı çalışmasının yedinci bölümünün 66. aforizmasında hastanın sağlıklıyken yaptığı idrarın da dikkate alınmasını öngörmektedir (Marks, 1817, s.159). Bundan başka *De Morbis Popularibus-I* adlı çalışmada hekimin hastaya (hastalanmadan önce) ne tür yiyecekler tükettiği ve yiyeceklerin kim tarafından verildiğine dikkat ederek hastanın prognozunu takip etmesinin önemli olduğu ifade edilmiştir (Valkanou, 1998, s.197).

Aynı düşünceye Galenus tarafından da önem verildiği görülmektedir. Galenus hekimin hastanın sağlığı yerindeyken renkleri, normal bünyeleri, doğal sıcaklıkları ve nabız durumunu bilmediği için hastalığın şiddetini değerlendiremediğini ifade etmiştir. Önceden bilinen durumlar, hastalığın şiddeti hakkında hekimin uzmanca yargılara varmasını kolaylaştırmakta ve tedavide avantaj sağlamaktadır (Galen, 2018, s.160). Er-Razi *Tabibin Ahlakı* adlı çalışmasının “Hastalıktan Önceki Belirtileri Tanımak” adlı bölümde hekimin hastanın sağlığında nabzını yoklamadığı zaman hastayken hastanın durumu hakkında doğru hüküm veremeyeceğini belirtmiştir (Er-Razi, 2013, s.27). Gene er-Razi “Hastanın Beslenmesi” adlı başlık altında da hastanın yediğini, içtiğini, uykusunu, uyanma saatini, boş ve dolu zamanlarını, cinsel hayatını ve diğer şeyleri bilen bir hekimin hastaya en azından yanlış tedavi uygulamayacağını söylemektedir (Er-Razi, 2013, s.28). Er-Razi *Tabibin Ahlakı* adlı çalışmasının “Durumunu Öğrendikten Sonra Hastadan Kan Almak” adlı başlık altında da tıbbi uygulamak için hastayla uzun ve devam eden görüşmelere ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır (Er-Razi, 2013, s.37).

Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin eserinde 22, 64, 65, 67 ve 68. aforizmalar ilacın verilme zamanı ve miktarı ile ilgilidir. *Hippokrates Külliyyatında* yer alan *De Morbis Popularibus-I* adlı çalışmasında hastaya uygun tedavi planı oluşturulurken yaşam tarzı kadar ilaçların dozu ve uygulanma zamanının da göz önünde bulundurulması gerektiğinin altını çizmiştir (Jones, 1957, s.183,185). Galenus ise *Ad Glauconem de Medendi Methodo* adlı çalışmasında tedavinin başarısının ilaçların verilme zamanı ve miktarına bağlı olduğunu vurgulamıştır (Galen, 2018, s.160).

Ülkelerin mevsim değişikliklerinin etkileri ile ilgili bilgiler 100 ve 107. aforizmada ele alınmıştır. *Hippokrates Külliyyatında* yer alan *De Aere, Aquis et Locis* adlı tezin ikinci bölümünü oluşturan 12-24 bölümleri arasında iklimin karakter üzerindeki etkileri anlatılmıştır (Jones, 1948, s.66). Dış nedenleri doğrudan hastalıkların kökeniyle, aynı zamanda insanın bünyesi ve ulusların etnik özellikleri ile ilgili bilgilere yer verilmiştir (Castiglioni, 1947, s.164). Hippokrates aynı tez içinde Asya'da Mısır ve Libya halklarının, 13. bölümde Avrupa ve Asya arasında bulunan Maiotis Gölü çevresinde yaşayanların (günümüzde Azak Denizi) ve 15. bölümde Phasis Irmağı (günümüzde Rioni Irmağı) civarında yaşayan halkların fiziksel özellik, karakter ve geleneklerine değinmiştir (Adams, 1886). Ayrıca 18. bölümde Avrupa'da ise Sauromatlar olarak bilinen İskit halkının fiziksel özelliklerinden ve karakterinden söz edilmiştir (Adams, 1886). Asya ve Avrupa arasındaki flora ve faunanın farklılıkları dile getirilmiş, Asya'nın ikliminin daha ılıman, insanların karakterlerinin daha yumuşak olduğu ve bunun nedeninin de mevsimlerin eşit sıcaklıkta olduğu vurgulanmıştır. Asya'nın sıcaklığına ve soğukluğuna bağlı olarak daha sağlıklı, daha lezzetli meyvelerin, ağaçların ve daha sağlıklı suların olduğu belirtilmiştir. Doğal olarak da ürün çeşitliliğinin bolluğuna dikkat çekilmiştir (Castiglioni, 1947, s.165).

Gerard'ın yorumladığı er-Razi'nin eserinde farklı olarak Avrupa'dan söz edilmezken, Asya'da yaşayan halklardan Mısır'dan başka Hindistan ve ekvatorial bölgenin adı geçmekte olup, benzer olarak mevsimlerin değişmesine paralel olarak dört beden yapısının ve geleneğin de farklı olacağı dile getirilmiştir.

Kişinin cinsel eğilimiyle ilgili anlatıma 102. ve 103. aforizmalarda rastlanılmıştır. Bununla ilgili olarak Rosenthal (1978) er-Razi'nin *Risalah fi l-Ubnah* adlı çalışmasını *Ar-Razi On the Hidden Illness* adıyla İngilizceye çevirmiştir. Rosenthal (1978, s.45-48-49) bu çalışmasında er-Razi'nin hastalığın temelde kalıtsal olduğunu ve bundan dolayı tedavi edilemeyeceğini düşündüğünü bildirmiştir. Bunun yanı sıra erken dönemde fizik tedavi, bazı ilaçlar ve diyet kurallarına uyulması durumunda rahatlama olabileceğini vaat ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca hastalığın psikolojik yönüne de dikkat çekerek, her türlü zevke düşkünlükten kaçınmayı önerdiğini bildirmiştir.

Bu bölümde ağırlıklı olarak tıbbın kuramsal ilkelerinin öne çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Bu ilkelerin metin dokusunda hem felsefi hem de etik düşünceler çatısı altında kaynaştırılmaya çalışıldığı gözlenmektedir. Tıbbi uygulamalar açısından ise teorik ve pratik yaklaşımlar ortaya konulurken er-Razi'nin Hippokrates ve Galenus'un yaklaşımlarını kabullenip devam ettirdiği ve kendi gözlem ve uygulamalarıyla birleştirdiği söylenebilir. Ayrıca hem teorik hem de etik bilgi sunumlarının kendi çalışmalarında dile getirdiği düşüncelerle de örtüştüğü görülmektedir. Ölçülülük ve yaşam tarzıyla ilgili düşüncelere en çok bu bölümde yer verilmiş olması da er-Razi'nin hastalığın önlenmesine ve sağlığın korunmasına verdiği önemi göstermektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsanlık tarihindeki kültürel hareket -özelde tıp düşüncesinin ilerlemesi- Orta Çağ'da iki farklı bölge ve zaman diliminde çeviri aracılığıyla gerçekleşmiştir. İslam Uygarlığı döneminde hem Doğu kültürlerine hem de antik Yunan tıp düşüncesine ait eserlerin Arapçaya çevirisi yapılarak antik tıp bilgisi hem bir araya getirilmiş hem de kaybolmaktan kurtarılmıştır. Dönemin devlet adamlarının çeviri kaynaklarını temin etmede gösterdikleri kıymetli destek ve teşvik edici uygulamaları çeviri etkinliğinin yürütülmesinde önemli bir paydayı oluşturmuştur. Ayrıca çeviri etkinliğinin yürütülmesi, Beytü'l-Hikme gibi kurumsal bir yapıyla daha da önem kazanmıştır. Vurgulanması gereken diğer bir nokta ise bu dönemde yapılan çeviri etkinliği İslam Uygarlığı dönemi içinde gerçekleşse de, tek bir kültüre ait olmayıp, dil ve din ayrımı yapılmaksızın Müslüman, Hristiyan, Yahudi, Hint, Yunan, Arap, İran ve Süryani asıllı pek çok ırka ve dine mensup hekim ve çevirmenler tarafından yürütülmüştür. Ayrıca bu dönemde çevirisi yapılan eserler sayıca oldukça fazla olmasına rağmen, çeviri etkinliğini yürüten insan gücünün o kadar da fazla olmadığı görülmüştür.

İslam Uygarlığının Altın Çağı olarak adlandırılan zaman diliminde yaşayan er-Razi, eleştirel ve özgün gözlemleri içeren pek çok eseriyle döneme damga vurmuştur. *Aforizmalar* ya da *Tıbbın Sırları* adlı eserinin taban bilgisini antik tıp bilgisi oluştursa da hem izlenen yöntem hem de öz niteliğinde verilen teorik ve pratik yaklaşımlar açısından kitabın başlığının hakkını vermiş olduğu söylenebilir. Çünkü er-Razi'nin hem başına gelen vaka kayıtlarını anlatması hem de özgün klinik gözlem gücünü ve deneyimini uygulamalarına yansıtması eseri önemli bir yere yerleştirmektedir. Orta Çağ'da Batı'da çevirisi yapılan eserler arasında yer alması da eserin zaman ve mekân olarak yayılım gösterdiğinin bir kanıtı sayılabilir.

Diğer taraftan Batı Orta Çağı'nda çeviri etkinliğinin yürütülmesi İslam Uygarlığı döneminde gerçekleşen çeviri etkinliğiyle yöntem bakımından benzerlik

göstermektedir. Benzerlikler arasında devlet adamlarının çeviri etkinliğini desteklemesi ve imkân sağlamaları, kurumsallaşmış yapıların varlığı, çevirilerin Müslümanlık, Hristiyanlık, Yahudilik gibi dine mensup hekim ve çevirmenler tarafından yapılması yer almaktadır. Batı’da çeviri etkinliğiyle önem kazanan ilk merkez Salerno olurken, İspanya’da Toledo öne çıkmıştır. Salerno’da Afrikalı Konstantin, Toledo’da Cremonalı Gerard çeviri etkinliğini sürdüren seçkin şahsiyetler olmuştur. Böylece İslam Uygarlığında çevirisi yapılan eserlerin Latinceye yapılan bu çevirilerle Batı’da tanınır hale geldiği söylenebilir.

Kitap özelinde ulaşılan sonuçlar arasında şunlar yer almaktadır:

Bu eserin Latineden Türkçeye çevirisinin yapılması özgün bir çalışma olarak düşünülmekte ve ileriki dönemlerde antik tıp alanında çalışmak isteyen araştırmacılar için birincil elden bir kaynak olabileceği değerlendirilmektedir.

Gerard’ın yorumladığı er-Razi’nin bu eseri onun kimi yerlerde tek bir aforizmayla açıkladığı özgün klinik gözlemlerini yansıtması açısından son derece önemlidir. Bu yönüyle eser, er-Razi’nin klinisyen olarak tanınmasına da sağlamıştır.

Konu içeriğinin son derece kapsamlı olması sanki tıp tarihinin kısa bir özetini okuyormuşçasına bir izlenim uyandırdığı söylenebilir. Bununla birlikte metin içeriğinde konu tekrarlarının olması da dikkatten kaçmamaktadır.

Kitap çevirildiği dönemden sonra er-Razi’nin eserleri ile birlikte basılmış olması farklı coğrafyalarda ve farklı tarihlerde etkisi olmasını sağlamıştır.

Çeviri yapılırken kelimelerin anlamlandırılmasında bir takım güçlüklerle karşılaşmıştır. Çünkü çok sayıda Arapça veya Farsça kökenli kelimeye

rastlanılmıştır. Bu nedenle kelimelerin anlamının saptanmasında birçok Latince szlge başvurulmuştur. Başta tıbbi terminolojiye ait kelimeler olmak üzere pek çok hayvan, bitki ve taşın anlamına ulaşılmış ve Latince-Türkçe küçük bir sözlük oluşturularak ekler bölümünde sunulmuştur. Buna rağmen bazı kelimelerin anlamına ulaşılamadığı için kelimeler kaynak metinde yer aldığı şekliyle bırakılmıştır. Bu sözlüğün de antik tıp metinleri üzerinde çalışmayı düşünen araştırmacılar için yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Tezin bulgular kısmında ortaya konulan konu başlıkları tıp tarihinde pek çok konunun ilk örneğini oluşturmaktadır. Bu nedenle, bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılar için yeni araştırma konuları yaratması bakımından kayda değer olduğu düşünülmektedir.

Yine tezin tartışma bölümünde ortaya konulan antik ağ dönemine ait eser isimlerini kapsayan küçük bir kitap listesinin hazırlanması, bu alana yönelmek isteyen araştırmacılar için birincil elden kaynaklara erişimde yol gösterici olabilir.

Antik tıp metin çevirisi yapacak araştırmacılar, özellikle hastalıkların ve tedavilerin Humoral Patoloji Kuramı temelinde açıklandığını her zaman akılda tutmalıdır. Latince oldukça zengin bir dil olduğu için farklı kelime, kelime grupları ve fiilleri de bazen bu kuram temelinde anlamlandırmak gerektiği gerçeği hep göz önünde bulundurulmalıdır. Herhangi bir kelime anlamlandırılırken farklı sözlüklere başvurulması gerektiği dikkate alınmalıdır. Özellikle sözlük çalışması yapılırken bunun emek ve sabır isteyen bir iş olduğu da unutulmamalıdır.

Bulgular kısmında ortaya konulan etik konu başlıkları bu tez çalışması için kapsam dışı olarak değerlendirilmiş olmakla birlikte, Razi'nin ve yaşadığı dönemin etik bakış açısını yansıtmaları bakımından önemlidir. Etik alanında çalışma yapmak isteyen araştırmacılar saptanan etik konular üzerinde araştırma yapabilirler.

Tezin özellikle tartışması yürütölürken, antik tıp sanatının son derece zengin olduğu görölmüştür. Bu nedenle antik tıp metinlerine daha çok önem verilmeli ve daha çok okunmalıdır. Bu eserlerin Türkçeye çevirisi yapılarak Türk tıp tarihine kazandırılmasına fazlasıyla ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun için öğrencilerin bu alanda çalışma yapmaları cazip hale getirilmelidir. Tıp tarihi başta olmak üzere Eski Çağ Tarihi ve Klasik Filoloji Anabilim dalları ile yürütölecek disiplinler arası çalışma ortamlarının sağlanmasına da ihtiyaç duyulmaktadır.

ÖZET

Cremonalı Gerard'ın Yorumuyla Ebu Bekr Muhammed Razi'nin *Aforizmalar* ya da *Tıbbın Sırları* Kitabının Tıp Tarihi Işığında Değerlendirilmesi

Bu tezin amacı, Orta Çağ'da İslam Uygarlığı döneminin seçkin bir hekim-filozofu olan Ebu Bekr Muhammed b. Zekeriyya er-Razi'nin *Abubetri Rhazae Maomethi, ob usum experientiamque multiplicem, et ob certissimas ex demonstrationibus logicis indicationes, ad omnes praeter naturam affectus, atque etiam propter remediorum uberrimam materiam, summi medici opera exquisitiora, quibus nihil utilius ad actus praticos extat, omnia enim penitus quae habet aut obscuriora, aut Galenus fusiora, fidellissime doctissimeque exponit, & in lucem profert* adlı eserinin 517-546 sayfaları arasında yer alan *Abubetri Rhazae Maomethi scientia peritiaque insignis medici in libros Aphorismorum, sive secretorum medicinalium Gerardo Toletano Cremonensi Interprete* (Bilgi ve Deneyim Bakımından Seçkin bir Hekim Olan Ebu Bekr Muhammed er-Razi'nin *Aforizmalar* ya da *Tıbbın Sırları* Kitaplarına Toledo'dan Cremonalı Gerard'ın Yorumuyla) adlı bölümünü Batı Orta Çağ Latincesinden Türkçeye çevirerek Türk tıp tarihi alan yazınına kazandırmak ve bu kitabın tıp tarihindeki yeri ve önemini belirlemeye çalışmaktır. Tezde adı geçen eserin 1544 Basel baskısı esas alınarak Latince'den Türkçeye çevirisi yapılmış ve bulgular kısmında sunulmuştur. Çeviri yapılırken eserin yazıldığı döneme ait tıp terminolojisini yansıtan kelimelerin anlamlandırılmasında çeşitli sözlüklere başvurulmuş ve bir sözlük hazırlanmıştır.

Ayrıca tezin giriş bölümünde çeviri tarihi ve çeviri dönemleri ile ilgili bilgiler verilmiş, çeviri etkinliğinde öne çıkan okul ve çevirmenler hakkında bilgiler sunulmuştur. Elde edilen veriler ışığında, er-Razi'nin bahsettiği hastalıklar, hastalık belirtileri, iyileştirme yöntemleri, uyguladığı reçeteler, vaka kayıtları ve tıp etiği ilkeleri ile ilgili yaklaşımları değerlendirilmiş ve öncüllerinden Hippokrates ve Galenus'un pek çok çalışmasına başvurularak incelenmiş ve başvuru alan antik tıp kitaplardan oluşan bir kitap listesi hazırlanmıştır. Bundan başka er-Razi'nin kendi çalışmalarına ve modern kaynaklara başvurularak tartışma gerçekleştirilmiştir.

Sonuç olarak çeviri etkinliğinin din, dil ve ırk ayrımı olmaksızın kültürlerin birbirini etkilemesiyle gerçekleşip geliştiği, Ebu Bekr Muhammed b. Zekeriyya er-

Razi'nin öncüllerinden Hippokrates ve Galenus'un teorik bilgi ve uygulamalarını kabullenip devam ettirdiği, karşılaşılan bazı teorik bilgi ve uygulamaların kendi yazdığı eserlerdeki bilgi ve uygulamalarla da örtüştüğü ancak özgün klinik gözlem ve özellikli durumu da eserine yansıttığı ve etik davranışı da işlediğı düşüncesine varılmıştır. Bu eserin er-Razi'nin eserleri ile birlikte basılmış olmasının farklı coğrafyalarda ve farklı tarihlerde etkisinin olduğunu gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: İslam Uygarlığı, Ebu Bekr Muhammed Razi, Aforizma, Vaka Kayıtları, Tıp Tarihi.

SUMMARY

The Evaluation of the Book of *Aphorisms or the Secrets of Medicine* of Abu Bakr Muhammad al-Razi Interpreted by Gerard of Cremona in the Light of History of Medicine

The aim of this thesis is Abu Bakr Muḥammad al-Razi's who was a distinguished physician-philosopher of Islamic civilization in the medieval era, *Abubetri Rhazae Maomethi, ob usum experientiamque multiplicem, et ob certissimas ex demonstrationibus logicis indicationes, ad omnes praeter naturam affectus, atque etiam propter remediorum uberrimam materiam, summi medici opera exquisitiora, quibus nihil utilius ad actus praticos extat, omnia enim penitus quae habet aut obscuriora, aut Galenus fusiora, fidellissime doctissimeque exponit, & in lucem profert* called of his work which is situated in pages 517-546 *Abubetri Rhazae Maomethi Scientia Peritiaque Insignis Medici in Libros Aphorismorum, sive Secretorum Medicinalium Gerardo Toletano Cremonensi Interprete (The Knowledge and Experience of the Distinguished Physician's in the Book of Aphorisms or the Secrets of Medicine of Abu Bakr Muhammad Razi Interpreted by Gerard Of Cremona From Toledo)* translating the section titled from Western Medieval Latin into Turkish and to contribute to the Turkish medical history literature and to try to determine the place and importance of this book in the history of medicine. The work mentioned in the thesis was translated from Latin to Turkish based on the 1544 Basel edition and presented in the findings section. During the translation process, various dictionaries were applied and a dictionary was prepared to make sense of the words reflecting the medical terminology of the period in which the work was written.

In addition, in the introduction part of the thesis, information about the history of translation and translation periods is given, and information about the schools and translators that stand out in the translation activity is presented. In the light of the information obtained, er-Razi's approaches to the diseases he mentioned, the symptoms of the disease, the healing methods, the prescriptions he applied, the case records and the principles of medical ethics were evaluated and examined by referring to many studies of his predecessors Hippocrates and Galenus and consisting of referenced ancient medicine books. A list of ancient medicine books referenced was prepared. Moreover, the discussion has been carried out by referring to er-Razi's own works and modern sources.

As a result, translation activity takes place and develops through the interaction of cultures without discrimination of religion, language and race, it was concluded that Abu Bakr Muhammad b. Zekeriyya al-Razi accepted and continued the theoretical knowledge and practices of Hippocrates and Galenus of his predecessors, and that some of the theoretical knowledge and practices encountered overlap with the knowledge and practices in the works he wrote. However, he reflected the original clinical observation and specific situation in his work and also deals with ethical behavior. The fact that this work was published together with the works of er-Razi showed that the work had an effect in different geographies and different dates.

Keywords: Islamic civilization, Abu Bakr Muhammad al-Razi, Aphorisms, Case Reports, History of Medicine.

KAYNAKLAR

- ABATTOUY M, RENN J, WEINIG P (2001). Transmission as Transformation: The Translation Movements in the Medieval East and West in a Comparative Perspective. *Science in Context* **14**: 1-12.
- ABUBETRI RHAZAE MAOMETHI (1544). Ob usum experientiamque multiplicem, et ob certissimas ex demonstrationibus logicis indicationes, ad omnes praeter naturam affectus, atque etiam propter remediorum uberrimam materiam, summi medici opera exquisitiora... per Gerardum Toletanum... Cremonensem, Andream Vesalium... Albanum Torinum, latinitate donata...ac iam primum quam castigatissime ad vetustum codicem summo studio collata & restaurata. Basiliae: In officina Henrichi Petri; pp.: 108-12.
- ACIDUMAN A (2019). Hint Padişahının Hizmetinde Bulunmuş Edirneli Hekim Mehmed b. Ahmed b. İbrahim b. Hasan ve Bur'u's-Sa'a'nın Türkçe Çevirisine Katkıları. *Lokman Hekim Dergisi* **9**: 115-143.
- ACIDUMAN A (2020). Ebul-Kasım Halef b.Abbas ez-Zehravi Ebu Bekr Muhammed b. Zekeriyya Er Razi'nin Hamam Üzerine Yazdıklarından Etkilendi mi? *Lokman Hekim Dergisi* **10**: 231-241.
- ACIDUMAN A, ARDA B (2006). Er-Razi ve Hamidiye 1013 Üzerine Bir İnceleme. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics* **14**: 83-91.
- ACIDUMAN A, ARDA B (2008). Er-Razi, Hamidiye 1013 ve III. Ahmet 1975. 1. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi, 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı, Vol.2.
- ACIDUMAN A, ŞEMS Ş (2009). Ebu Bekr Zekeriyya Er-Razi (865-925) ve Yaklaşık 1000 Yıl Önce Yazılmış Bir "Acil El Kitabı": *Bur'u's- Saa* (Bir Saat İçinde Tedavi). *Türkiye Klinikleri J Med Ethics* **17**: 6-16.
- ACIDUMAN A, ŞEMS B (2012). Razi'den Diş Hastalıkları Üzerine Vaka Öyküleri. *Lokman Hekim Journal* **2**: 28-34.
- ACIDUMAN A, ARDA B (2012). Çocuk Hastalıkları Perspektifinden Razi ve "Vaka Temelli Eseri" Kitabü't-Tecarib. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi* **55**: 216-234.

- ACIDUMAN A, AŞKİT Ç (2017). Ebu Bekr Muhammed b. Zekeriyya Er-Razi'nin Kitabı'l-Manşuri Adlı Ünlü Eserinde Gebelerin ve Çocukların Tedbiri Üzerine. *Lokman Hekim Dergisi* 7: 110-136.
- ACIDUMAN A, AŞKİT Ç (2020). Ebu'l-Kasım ez-Zehravi'nin Et-Tasrif Eserinde Çocukların Tedbiri. *Dört Öğe* 18: 111-129.
- ADAMS F (1849). The Genuine Works of Hippocrates. Translated From The Greek With a Preliminary Discourse and Annotations, In Two Volumes, Vol.1, London.
- ADAMS CD (1868). The Genuine Works of Hippocrates. Hippocrates. New York. Dover. [<http://www.perseus.tufts.edu>]. Erişim Tarihi: 12/10/2021.
- ADAMSON P (2014). Classical Philosophy: A History of Philosophy Without Any Gaps, Vol.1. Oxford University Press.
- AĞIRAKÇA A (2016). İslam Tıp Tarihi (Başlangıçtan VII./XIII. Yüzyıla Kadar). Akdem Yayınları, İstanbul.
- AKERSON FE (2016). Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir Bakış. Gözden Geçirilmiş Yeni Basım, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- AKIN H (2014). Antikçağ'dan Yeniçağ'a Delilik, Melankoli ve Cinlenme Avrupa'da Aykırı Olma Halleri Üzerine Tarihsel Bir İnceleme. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
- ALLEN JP (2005). The Art of Medicine in Ancient Egypt. The Metropolitan Museum of Art, New York. New Haven and London, Yale University Press.
- AMR SS, TBAKTHI A (2007). Abu Bakr Muhammad Ibn Zakariya al-Razi (Rhazes): Philosopher, Physician and Alchemist. *Ann Saudi Med* 27 July-August.
- ARISTOTELES (1897). History of Animals. In Ten Books, Translated Richard Cresswell, London.
- ARISTOTELES (1952). Meteorologica. Çev. HDP Lee, Cambridge, Harvard University Press.
- ARISTOTELES (1997). Gökyüzü Üzerine. Yunancadan Çev. Saffet Babür, Dost kitabevi Yayınları, Ankara.

- ARISTOTELES (1943). *Generation of Animal*. Translated by A. I. Peck, Harvard University Press.
- ASKITOPOULOU H (2015). Sleep and Dreams: From Myth to Medicine in Ancient Greece. *Journal of Anesthesia History* **1**: 70–75.
- AŞKİT Ç (2019). Razi: Practica Puerorum. *Dört Öge* **15**: 47-74.
- AYBAR LA, LOPEZ JLB, RAO N (2015). Toledo School of Translators and Their Influence on Anatomical Terminology. *Annals of Anatomy-Anatomischer Anzeiger* **198**: 21-33.
- AYCAN İ (2004). Mervan I. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt: 29, s.: 225-227, Ankara.
- BAAS JH (1889). *Outlines of the History of Medicine and the Medical Profession*. Translated and in Conjunction with the Author Revised and Enlarged, by H. E. Handerson, M. A..M. D., New York.
- BAKER M, SALDANHA G (2009). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 2nd Ed, London and New York.
- BARIŞ MN (2017). İslam Bilim Tarihinde İlk Tercüme Faaliyetleri ve Bilgi Üretimine Katkısı. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* CUID 21, **3**: 1873-1904.
- BARNES J (1991). Galen on Logic and Therapy. In: *Studies in Ancient Medicine* Edited by John Scarborough Volume 1, Galen's Method of Healing Proceedings of the 1982 Galen Symposium. Edited by Fridolf Kudlien and Richard J. Durling.
- BRAIN P (1977). Galen on the Ideal of the Physician. *South African Medical Journal* **52**: 936-938.
- BASSNETT S (2002). *Translation Studies*. 3rd Ed. Routledge, London and New York.
- BASTIDAS CAM (2020). *Clinical Records: The Medical Writing From the Patient's Story to the Medical Narrative*.
- BAYAT AH (2003). *Tıp Tarihi*. Sade Matbaa, 1. Baskı, İzmir.

- BROWNE EG (1921). *Arabian Medicine. Being the Fitzpatrick Lectures Delivered at the College of Physicians in November 1919 and November 1920*, Cambridge at the University Press.
- CAMPBELL D (1926). *Arabian Medicine and Its Influence on the Middle Ages. Vol.I*, Printed in Great Britain by Stephen Austin and Sons, Ltd., Hertford, London. [<https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.57276/page/n7/mode/2up>]. Erişim Tarihi: 4/5/2021.
- CASTIGLIONI A (1938). The School of Salerno. *Bulletin of the Institute of the History of Medicine* **6**: 883-898.
- CASTIGLIONI A (1947). *A History of Medicine*. Translated from the Italian and Edited by E. B. Krumbhaar, M.D., PH.D. Honorary President of the American Association of the History of Medicine, 2nd Ed. Revised and Enlarged, New York.
- CATFORD JC (1965). *A Linguistic Theory of Translation. An Essay in Applied Linguistics*, Oxford University Press.
- CEVİZCİ A (2012). *Felsefenin Kısa Tarihi*. Say Yayınları, İstanbul.
- CORNER GW (1931). The Rise of Medicine at Salerno in the Twelfth Century. In: *Lectures on the History of Medicine*. Mayo Foundation, Rochester.
- CORPUS MEDICORUM GRAECORUM. Erişim Adresi [<http://cmg.bbaw.de>]. Erişim Tarihi: 15/5/2019.
- CROKE SA (1930). *Regimen Sanitatis Salernitanum. A Poem on the Preservation of Health in Rhyming Latin Verse*. Oxford.
- DAREMBERG (1870). *Histoire Des Sciences Médicales. Tome Premier Depuis Les Temps Historiques Jusqu'a Harvey*, Paris.
- DAS AR (2014). Reevaluating the Authenticity of the Fragments From Galen's On The Medical Statements in Plato's Timaeus. *Scorialensis Graec. Φ-III-11*, ff. 123r–126v), *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 192, 93-103.
- DAS AR (2020). *Galen and the Arabic Reception of Plato's Timaeus*. Cambridge University Press.
- DEMİRCİ M (2016). *Beytü'l Hikme Kuruluşu, İşleyişi ve Etkileri*. İnsan Yayınları, İstanbul.

- DEMİRİŞ B (2016). Türkçede Eski Yunan ve Roma Klasikleri: Bir Çeviri Pratiği. *Collquium Anatolicum* **15**.
- DOLS MW (2013). Majnun: The Madman in Medieval Islamic Society. Çev. Didem Gamze Dinç, Pinhan Yayıncılık, İstanbul.
- DURANT W (?). İslâm Medeniyeti. Çev. Orhan Bahaeddin, Tercüman Yayınları, İstanbul.
- ER-RAZİ EBU BEKR MUHAMMED b. ZEKERİYYA (2013). Tabibin Ahlakı ve Bir Saatte Şifa Risaleleri. Çev. Hikmet Akpur, Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, İstanbul.
- ER-RAZİ EBU BEKR MUHAMMED b. ZEKERİYYA (2021). Et-Tıbbu'r Ruhani. Çev. Hüseyin Karaman, İz Yayıncılık: 444, 6. Baskı, İstanbul.
- El-Melikü'l Müeyyed Imaddedin Ebü'l-Fida İsmail B. Ali El-Eyyübi (2022). Takvimü'l-Büldan. Çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul.
- EN-NEDİM (2019). El-Fihrist. Çev. Ramazan Şeşen, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- EPPINK A, PERLA M (2015b). The Influence of the Arab Scholars on Modern Science Part 2 of 3. General Research Results.
- ERDOĞAN Y, KIRCA C, ŞAHİN H, SAKALLI T, CİHAN AK, GÜZEL A, SAMUR S (1988). Muhammed b. Zekerriya Er-Razi'nin Besinler Kitabı. Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayın no:4, Kayseri, s.: 33-68.
- ERHAT A (2004). Mitoloji Sözlüğü. Remzi Kitabevi, 13. Baskı, İstanbul.
- ERİM M (1987). Latin Edebiyatı. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- FALAGAS ME, ZARKADOULIA EA, SAMONIS G (2006). Arab Science in the Golden Age (750–1258 C.E.) and Today. *The FASEB Journal* **20**: 1581-1586.
- FERNÁNDEZ LG (2004). La Diagnosis Onírica en Galeno. CFC (G): *Estudios Griegos e Indoeuropeos* **14**: 139-153.
- FERRARIS ZA, FERRARIS VA (1997). The Women of Salerno: Contribution to the Origins of Surgery From Medieval Italy. *Ann Thorac Surg* **64**: 1855–7.

FISCHBACH H (1993). Translation, the Great Pollinator of Science: A Brief Flashback on Medical Translation. In: Scientific and Technical Translation. American Translators Association Scholarly Monograph Series vol. VI, John Benjamins Publishing Company Amsterdam/Philadelphia.

FREEMAN C (2003). Mısır, Yunan ve Roma. Antik Akdeniz Uygarlıkları, Çev. Suat Kemal Angı, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

GALEN (1821). Claudii Galeni Opera Omnia vol.I. Edited by KG.Kühn, Lipsiae: Prostat in Officina Libraria Car. Cnoblochii. Erişim Adresi: [https://archive.org/]. Erişim Tarihi: 8/7/2020.

GALEN (1823a). Claudii Galeni Opera Omnia vol.. VI. Edited by KG.Kühn, Lipsiae: Prostat in Officina Libraria Car. Cnoblochii. Erişim Adresi: [https://archive.org/]. Erişim Tarihi: 11/6/2021.

GALEN (1823b). Claudii Galeni Opera Omnia vol. V. Edited by KG.Kühn, Lipsiae: Prostat in Officina Libraria Car. Cnoblochii. Erişim Adresi: [https://archive.org/]. Erişim Tarihi: 13/5/2019.

GALEN (1824). Claudii Galeni Opera Omnia vol. VIII. Edited by KG.Kühn, Lipsiae: Prostat in Officina Libraria Car. Cnoblochii. Erişim Adresi: [https://archive.org/]. Erişim Tarihi: 17/8/2019.

GALEN (1825). Methodus Medendi. Claudii Galeni Opera Omnia vol. X. Edited by KG.Kühn, Lipsiae: Prostat in Officina Libraria Car. Cnoblochii. Erişim Adresi: [https://archive.org/]. Erişim Tarihi: 8/12/2021.

GALEN (1826a). Claudii Galeni Opera Omnia vol. XI. Edited by KG.Kühn, Lipsiae: Prostat in Officina Libraria Car. Cnoblochii. Erişim Adresi: [https://archive.org/]. Erişim Tarihi: 22/2/2021.

GALEN (1826b). Claudii Galeni Opera Omnia vol. XII. Edited by KG.Kühn, Lipsiae: Prostat in Officina Libraria Car. Cnoblochii. Erişim Adresi: [https://archive.org/]. Erişim Tarihi: 11/6/2018.

GALEN (1827a). Claudii Galeni Opera Omnia vol. XIV. Edited by KG.Kühn, Lipsiae: Prostat in Officina Libraria Car. Cnoblochii. Erişim Adresi: [https://archive.org/]. Erişim Tarihi: 11/11/2020.

GALEN (1827b). Claudii Galeni Opera Omnia VOL. XIII. Edited by KG.Kühn, Lipsiae: Prostat in Officina Libraria Car. Cnoblochii. Erişim Adresi: [https://archive.org/]. Erişim Tarihi: 11/1/2019.

GALEN (1830). Claudii Galeni Opera Omnia vol. XIX. Edited by KG.Kühn, Lipsiae: Prostat in Officina Libraria Car. Cnoblochii. Erişim Adresi: [https://archive.org/]. Erişim Tarihi: 16/2/2021.

GALEN (1914). Galeni in Hippocratis De Natura Hominis Commentarii III. Edidit J Mewaldt Leipzig et Berlin.

GALEN (1934). Galeni In Hippocratis Epidemiarum librum I Commentaria III, edidit E. Wenkebach; In Hippocratis Epidemiarum librum II Commentaria V, in Germanicam Linguam. Transtulit F. Pfaff, Leipzig et Berlin. [http://cmg.bbaw.de/publications/publikationen-cmg]. Erişim Tarihi: 14/5/2017.

GALEN (1979). On Prognosis. Edition, Translation and Commentary by V. Nutton, Berlin Corpus Medicorum Graecorum.

GALEN (1996). Galeni De Elementis Ex Hippocratis Sententia. Edidit in Linguam Anglicam Vertit, Commentatus est Ph. De Lacy, Berlin.

GALEN (1997). Galen: Selected Works. Translated with an Introduction and Notes by P.N. Singer. Oxford University Press.

GALEN (2018). De Constitutione Artis Medicae ad Patrophilum. Çev. Nur Nirven, 1. Baskı, Pinhan Yayıncılık, İstanbul.

GARRISON FH (1921). An Introduction to the History of Medicine with Medical Chronology, Suggestions for Study and Bibliographic Data. 3rd Edition, Revised and Enlarged, Philadelphia and London, W.B. Saunders Company.

GHAFFARI F, NASERI M, HAJATI RJ, ZARGARAN A (2017). Rhazes, A Pioneer in Contribution to Trials in Medical Practice. *Acta Med Hist Adriat* **15**: 261-270.

GÖKTÜRK A (1994). Çeviri: Dillerin Dili. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

GRANT M (2002). Galen on Food and Diet. Routledge, London and New York.

GUTAS D (2003). Yunanca Düşünce, Arapça Kültür; Bağdat'ta Yunanca-Arapça Çeviri Hareketi ve Erken Abbasi Toplumu. Çev.Lütfü Şimşek, Kitap Yayınevi, İstanbul.

GUTHRIE D (1945). A History of Medicine. M.D., F.R.C.S.Ed., F.R.S.E. With 72 Plates, Central Archaeological Library New Delhi.

GÜNER SP (2020). Kuram Öncesi Dönemde Çeviri Yaklaşımları. *Tarih Okulu Dergisi* **13**, Sayı XLVI, s.: 1799-1821.

GÜNEŞ K (2011). Arapça-Türkçe Sözlük. Mektep Yayınları, İstanbul.

GÜRÇAĞLAR ŞT (2021). Çevirinin ABC'si. Say Yayınları, 5.Baskı, Ankara.

HALLER AV (1776).Bibliotheca Medicinæ Practicæ Qua Scripta ad Partem Medicinæ Practicam Facientia A Rerum Initiis ad MDCCLXXV Recensentur, Tomus I, Basilae. [<https://books.googleusercontent.com/books/content>]. Erişim Tarihi: 9/9/2018.

HALLUM B (2012). The Arabic Reception of Galen's Commentary on Hippocrates' Epidemics. Ed. by Peter E. Pormann, Berlin–Boston: De Gruyter.

HAMILTON M (1906). Incubation or the Cure of Disease in Pagan Temples and Christian.

HANÇERLİOĞLU O (1993). Felsefe Sözlüğü. Geliştirilmiş ve Genişletilmiş Yeni Basım, 8.Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

HANKINSON RJ (2009). Medicine and the Science of Soul. CBMH/BCHM/Vol. **26**: 129-154.

HASKINS CH (1924). Studies in the History of Medieval Sciences. Harvard University Press, Cambridge.

HASKINS CH (1927). The Renaissance of the Twelfth Century. Harvard University Press, Printed in the United States of America.

HIPPOCRATES (1927). De Decente Habitu. Edidit J.L. Heiberg CMG I 1, Leipzig et Berlin.

HIPPOKRATES (2018). Hippokrates Külliyyatı. Çev. Nur Nirven, Pinhan Yayıncılık, İstanbul.

HURWITZ B (2006). Form and Representation in Clinical Case Reports. *Literature and Medicine* **25**: 216-240.

İPLİKÇİOĞLU B (1997). Eski Batı Tarihi. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

JONES WHS (1948). Hippocrates Vol. I. Harvard University Press.

JONES WHS (1957). Hippocrates Vol I. Harvard University Press.

- JONES WHS (1959). Hippocrates Vol IV. Cambridge Heracleitus on the Universe, Harvard University Press.
- JOUANNA J (2012). Greek Medicine from Hippocrates to Galen. Translated by Neil Allies. Edited with a Preface by Philip van der Eijk. Brill, Leiden.
- KAHLERT U (2015). Buch des Rhazes über Kinderkrankheiten. (Doctoral Dissertation). [<http://hss.ulb.uni-bonn.de/2015/4010/4010>]. Erişim Tarihi: 2/3/2021.
- KANAR Y (2017). Abbasi Devrimi, Bağdat ve Beytü'l Hikme. Mahya Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul.
- KARAMAN H (2004a). Bir Biyografi Denemesi: Ebu Bekir Er-Razi. *Çorum İlahiyat Dergisi* 3: 101-128.
- KARAMAN H (2004b). Ebu Bekir Razi'nin Ahlak Felsefesi. İz Yayıncılık:424, İstanbul.
- KARAMAN H, ÇAĞRICI M, DÖNMEZ İK, GÜMÜŞ S (2016). Kur'an-I Kerim. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları/998, Kaynak Eserler/78, 5. Baskı, Ankara.
- KARLIAĞA B (2002). Konstantin Afrikalı (Constantinus Africanus). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 26, s.:180, Ankara.
- KAYA M (1992) Beytülhikme. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 6.Cilt. s.: 88-90, İstanbul.
- KELLY K (2009). The History of Medicine. The Middle Ages, 500-1450, New York. [<https://books.google.com.tr/books>]. Erişim Tarihi: 7.4.2021.
- KILIÇ Ü (2013). Yezid I. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt: 43, s.: 513-514, İstanbul.
- KIZILTAN R (2000). Tarihte Çeviri. Antikçağdan 19. Yüzyıl Sonuna Kadar Edebi Çeviri Kuramları – 1 Antikçağdan Barok Çağın Sonuna Kadar. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi* 40: 71-88.
- KÖKER AH (1988). Ebubekir Razi'nin Hayatı. Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayın no:4, Kayseri, s.: 1-11.
- KUHNE R (1982). El Sırr Sina'at al-Tıbb de Abu Bakr Muhammad b. Zakariyya al-Razi. *Al-Qantara* 3: 347-414.

- KUHNE R (1984). El- Sırr Sina'at Al-Tıbb de Abu Bakr Muhammed B. Zakariyya al-Razi. Traduccion, El Secreto Del Arte Medica. *Al-Qantara* 5 (1): Periodicals Archive Online p.: 235.
- KUHNE R (1985). El- Sırr Sina'at Al-Tıbb de Abu Bakr Muhammed B. Zakariyya al-Razi. III Estudio, *Al-Qantara* 6 (1): Periodicals Archive Online p.: 369.
- KUTLUER İ (1993). Calinus. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt 7, s.: 32-34, İstanbul.
- KÜYEL MT (1988). Bilimin Felsefeye Dayandığı Görüşünün Bir Timsali Olarak Galenos. *Erdem Dergisi* 5: 501-524. Ankara.
- LEVEY M (1967). Medical Ethics of Medieval Islam with Special Reference to Al-Ruhawi's Practical Ethics of the Physician. *Transactions of the American Philosophical Society* 57: 1-100.
- LEWIS B (2009). Tarihte Araplar. Ağaç Kitabevi Yayınları:65, Çev. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul.
- LEWIS CT (1997). An Elementary Latin Dictionary. Oxford University Press.
- LIDDELL and SCOTT'S (1889). An Intermediate Greek-English Lexicon. Oxford, Clarendon Press.
- LINDEMANN M (2009). Erken Modern Avrupa'da Tıp ve Toplum. Çev. Mehmet Doğan, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- LOGEION İNTERNET SÖZLÜĞÜ. Erişim Adresi: [https://logeion.uchicago.edu/lexidium]. Erişim Tarihi: 21/4/2019.
- MACİT M (2011). Tercüme Hareketleri. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt: 40, Ankara, s.: 498-504.
- MARKS E (1817). The Aphorisms of Hippocrates. From the Latin Version of Verhoofd with a Literal Translation on the Opposite Page and Explanatory Notes. New York.
- MATTERN SP (2008). Galen and The Rhetoric Healing. The Johns Hopkins Universty Press, Baltimore.
- MCDONALD GC (2009). Concepts and Treatments of Phrenitis in Ancient Medicine. Newcastle University.

- MEYERHOF M (1931). Science and Medicine. In: The Legacy of Islam, Edited by the late Sir Thomas Arnold C.I.E., F.B.A., Litt.D. and Alfred Guillaume M.A. Oxon., Principal of Culhani College Formerly Professor of Oriental Languages in the University of Durham, Oxford, At The Clarendon Press.
- MEYERHOF M (1935). Thirty-Three Clinical Observations by Rhazes (Circa 900 A.D.). *Isis* **23**: 321-72.
- MILLAN CA (1999). Graeco-Roman Case Histories and their Influence on Medieval Islamic Clinical Accounts. *The Society for the Social History of Medicine* **12**: 19-43.
- MIRRIONE MAC (2017). Theory and Terminology of Mixture in Galen. The Concepts of Krasis and Maxis in Galen's Thought. Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades Doktorin der Philosophie. Berlin.
- MORLEY EJ (2004). A Brief History of Geriatrics. *Journal of Gerontology: Medical Sciences* **59A** **11**: 1132-1152.
- MUNDAY J (2016). Introducing Translation Studies. Theories and Applications, 4th Ed. Routledge, London and New York.
- NEUBURGER M (1910) History of Medicine, In Two Volumes, Vol.1, Translated by Ernest Playfair M.B., M.R.C.P., London.
- NEUBURGER M (1925). History of Medicine. Translated by Ernest Playfair M.B., M.R.C.P. In Two Volumes, Vol.II. Part I. Oxford University Press.
- NIDA EA (1964). Toward a Science of Translating. Brill, Leiden.
- NIDA EA, TABER CR (1969). The Theory and Practice of Translation, Leiden: E. J. Brill.
- NIERMEYER JF (1976). Mediae Latinitatis Lexicon Minus. Lexique Latin Medieval- Français/Anglais. A Medieval Latin-French/English Dictionary. Fasciculus I, Leiden, E.J. Brill.
- NISSEN T, WYNN R (2012). The Recent History of the Clinical Case Report: A Narrative Review. *J R Soc Med Sh Rep* **3**: 87.
- NUTTON V (1991). Style and Context in the Method of Healing. In: Galen's Method of Healing Proceedings of the 1982 Galen Symposium, Edited by Fridolf Kudlien and Richard J. Durling, Brill.

- OĞUZ NY (1999). Tıp Etkinliğinde Hekimin ve Hastanın Roller. Deontoloji içinde. Genişletilmiş 2. Baskı, Antip A.Ş, Ankara.
- O'LEARY DL (1971). İslam Düşüncesi ve Tarihteki Yeri. Çev. Hüseyin Yurdaydın-Yaşar Kutlay, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- OXFORD LATIN DICTIONARY (1968). Oxford at the Clarendon Press.
- ÖZDEMİR M (2012). Tuleytula. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Cilt 41, s.:363-368, İstanbul.
- PACKARD FR (1920). History of the School of Salernum. In: The School of Salernum. By Paul B Hoeber, s.: 7-52, Printed in the United States of America.
- PARDO BS (2013). Translation Studies: An Introduction to the History and Development of (Audiovisual) Translation. Linguax. Revista de Lenguas Aplicadas. Universidad Alfonso X El Sabio, Facultad De Estudios Sociales y Lenguas Aplicadas, Villanueva de la Canada.
- PERAL ALG, GONZALEZ VDF (2013). Constantine the African: The Revival of Neurology In Medieval Europe. *Neurosciences and History* 1: 80-87.
- PERSEUS DIGITAL LIBRARY. Erişim Adresi: [<http://www.perseus.tufts.edu/>]. Erişim Tarihi: 21/3/2019.
- PLATON (1971). Timaeus and Critias. Translated with an Introduction and an Appendix on Atlantis by Desmond Lee. Penquin Books.
- PLATON (1943). Timaios. Çev. Lütfi Ay, Maarif Matbaası, İstanbul.
- PLATON (2000). Şölen. Çev. Cenap Kaplan, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- PORMANN PE, SAVAGE-SMİTH E (2007). Medieval Islamic Medicine. Edinburgh University Press, Edinburg.
- POTTER P (1995). Hippocrates vol. VIII. Harvard University Press Cambridge, Massachusetts London, England.
- POUYAN N (2015). Salerno, the Mother of European Medical Schools and Father of Constantine the African, Trotula and Roger of Salerno. *Asian Academic Research Journal of Social Sciences & Humanities* Vol.2 Issue 3.

- PRIORESCHI P (2003). A History of Medicine vol V, Medieval Medicine, Horatius Press.
- PUSCHMANN T (1891). A History of Medical Education From the Most Remote to the Most Recent Times. Translated and Edited Evan H. Hare. M.A. (Oxford), F.R.C.S. (England), L.S.A. (London).
- REDHOUSE JW (1987). A Turkish and English Lexicon, New Impression. Beirut: Librairie Du Liban.
- RADBILL SX (1971). The First Treatise on Pediatrics. *Amer J Dis Child* **122**: 369-376.
- RASHDALL H (1895). The Universities of Europe in the Middle Ages. In Two Volumes. Vol. I, Salerno- Bologna-Paris, Oxford at the Clarendon Press.
- RITCH A (2012). History of Geriatric Medicine: From Hippocrates to Marjory Warren. *J R Coll Physicians Edinb* **42**: 368–74.
- ROSENTHAL F (1956). An Ancient Commentary on the Hippocratic Oath. *Bulletin of the History of Medicine* **30**: 52–87.
- ROSENTHAL F (1978). Ar-Razi On the Hidden Illness. *Bull Hist Med* **52**: 45-60.
- SARIÇAM İ, ERŞAHİN S (2021). İslam Medeniyeti Tarihi. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 16.Baskı, Ankara.
- SAVORY T (1994). Tercüme Sanatı. Çev. Hamit Dereli, İstanbul.
- SESLİ SÖZLÜK İNTERNET SÖZLÜĞÜ. Erişim Adresi: [\[https://www.seslisozluk.net/\]](https://www.seslisozluk.net/). Erişim Tarihi: 17/1/2019.
- SEZGİN F (2015). İslam’da Bilim ve Teknik, Cilt I, Arap-İslam Bilimleri Tarihine Giriş. Çev. Abdurrahman Aliy. Türkiye Bilimler Akademisi, 3. Baskı, Ankara.
- SIGERIST HE (1960). On the History of Medicine. New York.
- SMITH WD (1994). Hippocrates VII, Epidemics. The Loeb Classical Library. Harvard University Press.
- SINGER C (1928). A Short History of Medicine. Introducing Medical Principles to Students and Non-Medical Readers. Oxford At The Clarendon Press.

- SINGER PS (2013). Galen and the Culture of Pergamon: A view of Greek medical-Intellectual life in Roman Asia. 2. Uluslararası Bergama Sempozyumu, s.: 131-169.
- SNELL-HORBY M (1995). Translation Studies, an Integrated Approach, Revised Edition, John Benjamin Publishing Company, Amsterdam.
- STEINGASS F (2005). A Comprehensive Persian-English Dictionary Including the Arabic Words and Phrases to be Met With In Persian Literature Being Johnson and Richardson's Persian, Arabic and English Dictionary Revised, Enlarged and Entirely Reconstructed, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- STEWART KA (2016). What factors influence Galen's development of a theory of black bile for his explanation of health and disease in the body? Submitted by Keith Andrew Stewart to the University of Exeter as a thesis for the degree of Doctor of Philosophy in Classics in July.
- STOJANOVIĆ G (2020). The Ethical Legacy of Hippocrates. *Scr Med* **51**: 275-83.
- SWANSON RN (1999). The Twelfth-Century Renaissance. Manchester University Press. Manchester and New York.
- ŞAHİN H, CİHAN AK (2000). İshak B. Süleyman el-İsraili. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 22, s.: 544-546, İstanbul.
- ŞEŞEN R (1979). İslam Dünyasında İlk Tercüme Faaliyetlerine Umumi Bir Bakış. *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* Cilt 7, Sayı 3-4, s.: 4. İstanbul.
- TEMKIN O (1942). A Medieval Translation of Rhaze's Clinical Observations. *Bull. Hist. Med* **12**: 102-17.
- TODMAN D (2007). A History of Sleep Medicine. *The Internet Journal of Neurology* Vol. 9 Sayı 2.
- TRACY TJ (1976). Plato, Galen, and the Center of Consciousness. Illinois Classical Studies Vol. 1, p.: 43-52. University of Illinois Press.
- TÜRKÇE SÖZLÜK (2005). Türk Dil Kurumu Yayınları: 549, 10. Baskı, Ankara.
- UZLUK FN (1958). Genel Tıp Tarihi-I. Güzel İstanbul Matbaası, İstanbul.
- ÜLKEN HZ (2009). Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- VALKANOU MP (1998). Medicine and Fine Cuisine in Plato's Gorgias. In: *L'antiquité classique* **67**: 195-20.
- VANNUFFELEN P (2014). Galen, Divination and the Status of Medicine. *The Classical Quarterly* **64**: 337-352.
- VINKESTEIJN R (2019). Mixing Body and Soul: Galen on the Substance of Soul in QAM and De Propriis Placitis. *Phronesis* **65**: 224-246.
- YAZICI M (2005). Çeviribilim Temel Kavram ve Kuramları. Multilingual Yayınları, İstanbul.
- YİĞİT İ (2007). Ömer b. Abdülaziz. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt:34, s.:53-55, İstanbul.
- YÜCEL F (2007). Tarihsel ve Kuramsal Açıdan Çeviri Edimi. Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- YÜCESOY M (1988). Ebubekir Razi'nin Yemişler Risalesi. Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayın no:4, Kayseri, s.: 91-93.
- ZAIMECHE S (2005). Toledo. Foundation for Science Technology and Civilisation.
- ZARGAN TÜRKÇE-İNGİLİZCE SÖZLÜK. Erişim Adresi: [https://www.zargan.com/tr]. Erişim Tarihi: 14/2/2019.
- WITHINGTON ET (1894). Medical History From the Earliest Times. A Popular History of the Healing Art. The Scientific Press, London.

EKLER

Ek-1. Sözlük

Latince metinde yer alan tıbbi terimler, ilaç olarak kullanılan bitki, hayvan ve madensel madde isimleri, ölçü birimleri Latince metinde yer aldığı sıraya göre oluşturulmuştur. Arapça metinle karşılaştırılarak saptanabilen bu kelimelerin Latince-Arapça-Türkçe şeklinde anlamları verilmiştir (Rhazes, 1544; Kuhne, 1982).

Latince	Arapça	Türkçe
Algıdri	الجدري	Çiçek hastalığı
Alchiteba	الحصبة	Kızamık
Pestilentia	الطاعون	Salgın hastalık
Lupus		Deri hastalığı
Rob fructuum	رب الفواكه	Meyve şırası
Alkanebir	القتابر	Tarlakuşu
Columba Sylvestres		Güvercin
Avis	الطير	Kuş
Rob lapatii	رب الرياس	Ekşiyonca şırası
Agresta	رب الحصرم	Koruk Suyu
Caput	الرأس	Baş
Epilepsia	الصرع	Sara
Melancholica	علل السوداء	Melankoli
Corpus	الجسم	Beden
Vinum	الشراب	Şarap
Rosa	الورد	Gül
Viola	البنفسج	Menekşe
Nenufar	النيلوفر	Nilüfer
Bolus Armenus	الطين الأرمني	Ermeni Çamuru
Tremor	الارتعاش	Titreme
Paralysis	الفالج	Felç
Tortura Facies	اللقوة	Yüz felci
Suffumigatio thuris	الدخان من كندر وسعد أو لبنى	Tütsü dumanı
Cyperos	سعد	Havlıcan/Kuluñ otu
Lubria		Topalak

Styrax Gumma		Reçine sakızı
Acetum	الخل الثقيف	Keskin Sirke
Arabihiç	العصافير	Serçe, her türlü küçük kuş
Kalandris	الطياهيچ	Keklik
Alkenebit	القنابر	Tarlakuşu
Adeodorec	التدراج	Sülün
Calaminibus		Şekerkamışı
Cotoneus	السفرجل	Ayva
Pirus	الكمثرى	Armut
Spasmus		Spazm
Amissio Memoria		Hafıza kaybı
Oblivio	النسيان	Unutkanlık
Succus endiviae	ماء الهندباء	Hindiba suyu
Aqua rosarum	ماء الورد	Gül suyu
Secaniabin	السكنجبين	Sikencübin
Saccharon/Saccaron	السكر	Şeker
Minutio	الفصد	Kan alma
Amissio Lumen	تلف البصر	Işık kaybı
Pulsus	النبض	Nabız
Facies	السحنة	Yüz
Dorsum	المنكب	Sırt, arka
Oculus	العين	Göz
Stomachus	المعدة	Mide
Os	الفم	Ağız
Naris	الأنف	Burun
Urina	البول	İdrar
Catarrhus	النزلة	Soğuk algınlığı
Cerebrum	الدماغ	Beyin
Vena	العرق	Damar
Pilus	الشعر	Saç
Guttur	الحلق	Boğaz
Lepra	الجذام	Cüzzam, Lepra
Decoctio thamarindorum	فالوذ التمر الهندي	Demirhindi dekoksyonu
Decoctio Prunorum	فالوذ الإجاص	Erik dekoksyonu
Palpebrae	أشفاى العين	Göz kapakları
Hemicrania	الشقيقة	Migren
Ventositas	البخار	Gaz
Podagra	النقرس	Gut
Cinnamomum	القرفة	Tarçın

Alsalforat	الفستق؟	Fıstık?
Fisticus	الفستق	Antep fıstığı
Cypressus		Servi ağacı
Agezebre	الزيرباجة	Kimyonlu haşlanmış et; ayrıca safran ve sarımsakla pişirilmiş koyun paçalarının jölesi.
Mucharoga	المكدنة	Mukerdene? Önce pişirilmiş, sonra kavrulmuş et (Kuhne, 1984, s.242).
Bolum	الطين	Çamur
Choabori	الطين النيسابوري	Nişaburi
Spica	السنبل	Hint sümbülü
Piscis	السمك	Balık
Moschatos	المسكة	Miskotu
Aloe	الصبر	Sarı sabır
Syropus prunorum	شراب الإجاص	Erik şurubu
Aqua fabarum	ماء الباقلاء	Fasulye suyu
Aqua endiviae	ماء الهندباء	Hindiba suyu
Libra		325 gramlık ağırlık ve hacim ölçü birimi
Acetositas		Keskin
Citri	الأترج	Turunç
Drach	درهم	Dirhem. (Yaklaşık 3,24 gr) Eski okkanın dört yüzde biri.
Moschus	المسك	Miskotu
Pistacea	الفستق	Antep fıstığı
Piper	الفلفل	Biber
Birsen	البرسام	Beyin iltihabı
Croceus	الزعفران	Safran
Taberzeth	الطبرزد	Beyaz şeker
Uncia	أوقية	Ons = 28,35 gram
Jujuba	العناب	Hünnap
Succus Pomorum		Meyve suyu
Emblicus	الأملج	Amla
Pondus	زنة	Ağırlık
Aqua maioranae		Merzengüç suyu

Aqua forengomes	ماء الفرنجمشك	Firencmüşk suyu
Salvia		Adaçayı
Mel	العسل	Bal
Lignum Vitis	عود خلاف	Asma odunu
Stoechas	اوسطوخودس	Fransız lavantası
Davich	دانق	Dank
Camphora	كافور	Kafur Ağacı
Mechal	مثقال	Miskal
Emblicus Kebulorum	الأمليج الكابلي	Kabil yöresine ait amla
Garyophyllum	القرنفل	Karanfil
Asarum	الأسارون	Afşar otu
Bdellium	المقل	Sığla balsamı
Allium	الثوم	Sarımsak
Porrum	الكراث	Pırasa
Myrobalanorum kebulorum	الإهليلج الكابلي	Kabil yöresine ait helile ağacının sarı meyvesi
Renum	الكلى	Böbrek
Medicina Albica	دواء العامل	Deva’u amil
Alkabitus	القرابيطش	Frenitis/Beyin iltihabı
Pectus	الصدر	Göğüs
Costum	الضلع	Kaburga
Iunctura	المفصل	Eklem
Intestinum	احشاء	Bağırsak
Anas	البط	Ördek, kaz
Sebesten	المخيطا/السبستان	Sebestan Mahita: Sebesten eriğinin meyvesi
Avellana	البندق	Fındık
Cassia	الدارطيني	Yabani tarçın
Cor	القلب	Kalp
Vitellus ovorum	مح البيض	Yumurta sarısı
Ius Avis	ماء الطير	Kuş suyu
Cymino		Kimyon
Chamaemelum		Papatya
Alkatonas	المشمش	Kayısı
Bracchium		Önkol
Alkaneat		Sığırdili
Fumiterra	الشاهترج	Şahtere
Lac	اللين	Süt

Panem azimum		Ekmek mayası
Hepata	الكبد	Karaciğer
Spatula		Omuz
Lignum	حطب	Odun
Ramorum vitium	قضببان الكرم	Asma çubuğu
Ramorum raminis	شجر الخلاف	Söğüt dalı
Ramis rosarum	غصن الورد	Gül dalı
Harundo	القصب	Kamış
Zingiber	الزنجبيل	Zencefil
Staphis agria	العليق	Bitotu
Ambra	عنبر	Kehribar
Oleum Pistaceorum	دهن الفستق	Fıstık yağı
Myrobalanorum Indorum citrinorum	هلبلج هندي وأصفر	Hindistan yöresine ait helile ağacının sarı meyveleri
Bedegart	بزر ورد	Gül tohumu
Semen Papaveris	بزر خشخاش	Haşhaş tohumu
Cassia Fistula	خيار شنبير	Hıyarşenbe
Oleum pomorum		Meyve yağı
Syrupus Malorum Granatorum dulcium	شراب الرمان السكري	Tatlı nar şurubu
Sena	السنا	Sinameki
Asari	الأسارون	Afşar otu
Felengemicsch	فرنجمشك	Firencmuşk
Sisymbrium	النمام	Dağ kekiği
Oes	الوج	Eğirotu
Ireos	الايرسا	Zambak
Ceraugebini	الترنجبين	Kudret helvası
Tremor cordis	الخفقان	Kalp çarpıntısı
Diamoschum	المسك	Misk
Oleum citrini	دهن الأترج	Turunç yağı
Oleum nucum	دهن الجوز	Ceviz yağı
Oleum alkeiri	الخيرى	Şebboy yağı
Thoracis Orisitium	الصدر	Göğüs boşluğu
Semen endiviae	بزر الهندباء	Hindaba tohumu
Semen plantaginis	بزر لسان الحمل	Sinirotu tohumu
Semen Maioranae		Merzengüç tohumu
Semen Lactuca	بزر خس	Marul tohumu
Cucurbita	قرع	Kabak
Portulaca	بقلة الحمقاء	Semizotu
Bateke	بزر القثاء	Acur tohumu

Santalum	الصندل	Sandal ağacı
Amygdala dulcis	الوز الحلو	Tatlı badem
Cucumer	الخيار	Salatalık
Vesica	المثانة	Mesane
Myrrha	المر	Mür
Schoenosanthus	أذخر	Kara saz
Glandium	بلوط	Palamut
Oleum Balsami	دهن البلسان	Balsam yağı
Papyrus	بردي	Kâğıt bitkisi
Iris	سوسن	Zambak
Sumach	سماق	Sumak
Anagellas	أناغاليس	Farekulağı bitkisi
Alvala	نيلج	Çivitotu
Mastiche	المصطكي	Sakız
Semen spatulae		Hurma ağacı tohumu
Lapis lazuli	حجر اللازورد	Lazverd taşı
Dansisaham	دار شيشعان	Hint sümbülü
Folium forafiae	ورق القراسيا	Kiraz yaprağı
Casorum	حب الملوك	Kiraz
Folium Alkebulis	ورق الأبهل	Ardıç yaprağı
Semen rosarum	بزر الورد	Gül tohumu
Castorium	جندبادستر	Kunduz
Phaseolium	اللوبيا	Fasulye
Ciceris Nigri	الحمص الأسود	Siyah nohut
Berberis	البرباريس	Sarıçalı/amberbaris
Altamia/Alcanna	الحناء	Kına
Bezeet		sarı kantaron?
Zarmach	سرمق	Sarmak/Surmak
Farina Fabarum	دقيق الفول	Fasulye unu
Coralli rubei	مرجان أحمر	Kırmızı mercan
Faufel/ Ar. Fulful	الفوفل	Areka cevizi
Emplastrum	ضماد	Yakı
Semen basiliconis		Fesleğen tohumu
Erysipelas	الحمرة	Yılancık
Nux cypressi	جوز سرو	Selvi cevizi
Folium spica alba	ورق العوسج	Beyaz hint sümbülü yaprağı??
Folium sylue caprine		Keçi ağacının yaprağı

Hyoscyamum	بنج	Banotu
Acacia	أقاقيا	Akasya
Assa		Şeytanti
Myrtus	أس	Mersin
Capparis	كبر	Gebreotu
Sparagi	هليون	Kuşkonmaz
Petroselinum		Maydanoz
Galla	عقص	Meşe mazısı
Galanga	سعد	Kulunç otu
Butyrum vaccinio	سمن	Sığır tereyağı
Santalum album	صندل أبيض	Beyaz sandal ağacı
Spodium	رماد	Kül
Herbeuenti	بادرنجبوية	Melisa/oğul otu
Ferigemusc	فرنجمشك	Firencmuşk
Radix Lilium	أصل السوسن	Zambak kökü
Polypodium	البسفاج	Eğrelti otu
Amomum	حماما	Kakule
Granum sisticorum	لب قستق	Fıstık tanesi
Lignum aloes	عود طيب	Ödağacı
Amydum	نشاستج	Nişasta
Costum	قسط	Marsivanotu
Styrax	أصترك	Sığla balsamı
Lignum Maioranae		Merzengüç kökü
Felengemisch	فرنجمشك	Firencmuşk
Syropus phu		Kediotu şurubu
Acorus	الوج	Eğir otu
Bacca lauri	حب الغار	Defne meyvesi
Nux	الجوزة	Ceviz
Succhaa	شكاعا	Şeka'a
Capillus Veneris	كزبرة البئر	Venüs saçı
Semen Memithae		Kırlangıç tohumu
Charabe	الكهرباء	Kehribar
Darsesahan	دار شيشعان	Hint sümbülü
Resina	صمغ	Reçine
Farina Arnucinum	دقيق القشب	Arnucinum/hurma unu
Aristolochic Rotundae	زراوند مدخرج	Zeravent otu
Ruta	السذاب	Sedefotu
Succus Liquiritae		Meyan kökü suyu
Tragan Albi	كثيراء بيضاء	Beyaz sakız ağacı

Poenidiorum (Punicum malum, punicum)	الزمان	Nar
Elleb		Çöpleme
Catar	الكهفر	Kehfer
Succus Stoechados	ماء الاسطوخودوس	Lavanta suyu
Succus spinae masculi albi & rubei		Beyaz ve kırmızı böğürtlen suyu
Aristolochia	زراوند	Loğusaotu/zerav end
Rob prunorum	رب الأجاص	Erik şırası
Vinum myrtino		Mersin şarabı
Diamoron	رب لتوت والتين	Bal ve karadut suyundan hazırlanmış ilaç
Ficus	التين	İncir
Alum lameni	الشب اليماني	Yemani şapı
Granum pineae	حب الصنوبر	Çam tohumu
Semen Erucae	بزر قررة العين	Su teresi tohumu
Pastinaca		Yaban havucu
Rapa		Turp
Palma viridis		Yeşil palmye ağacı
Secacul	الشقاقل	Deniz boğadikenı
Buuhmen	البهمن	Behen kökü
Culem		Konsantre şarap?
Satyrion	خصي الثعلب	Orkide
Alcosol	الكحل	Göz damlası
Succus rubi albi		Beyaz böğürtlen suyu
Madaclux	مرزنجوش	Mercanköşk, merzengüş
Scabies	الجرب	Uyuz
Panum		Şişlik
Flos coctani	نوار السفرجل	Ayva çiçeği
Lapis teneg	حجر السبع	Karakehrıbar taşı
Tuthiae Anm.	التصتياء	Çinko oksit
Limatura auri	برادة الذهب	Altın tozu
Nucleus thamarindi	نوى التمر هندي	Demirhindi çekirdeği
Sarcocol	الانزروت	Anzerut
Lapis Hyacinthi rubei	حجر الياقوت الأحمر	Kırmızı yakut taşı
Oleum nenufaris	دهن النيلوفر	Nilüfer yağı
Passer	العصفور/العصافير	Serçe
Brodium		Et suyu

Ovis	الضأن	Koyun
Almuri	المرّي	Hazmettirici ve iştah açıcı olarak ekmekle yenilen acı bir sos
Pullus columbarum	فراخ الحمام	Güvercin yavrusu
Oleum granorum pineae		Çam tohumu yağı
Oleum Alben		Ban yağı
Fel passerum		Serçe ödü
Accipiter		Şahin
Turtur		Kumru
Os	عظم	Kemik
Algalia	الغالية	Galya, misk
Gallina	الدجاج	Tavuk
Sinapi		Hardal
Apoplexia	الفالج	Felç
Collum	عنق	Boyun
Phrenitide		Deliryum
Mollitia testiculorum		Testislerin güçsüzlüğü
Oleum macianorum	دهن التفاح	Elma yağı
Basilicon		Fesleğen
Aquila		Kartal
Lupus		Kurt
Canes		Köpek
Artum	البوراقية	Boraks
Nitrum	النطرون	Doğal soda
Gazelis	الغزال	Ceylan
Capreoli		Karaca
Hoedina	الجدي	Oğlak
Arietina	الحمل	Koç
Medulla		İlik, kemik iliği
Vertigo		Baş dönmesi
Nitrositas		Azot
Subeth	السبات	Letarji, uyuşukluk
Perdix	القيج/الحجل	Keklik, Turaç kuşu
Raepistro iameni		Yemen turpu
Phasianus	الندرج	Sülün
Alchadoreg	الدراج؟؟	Turaç

Areching	الطيهوج؟؟	Keklik
Atleiar/Nerulus	الشحور؟؟	Karatavuk
Alchenebit	الكنابر	Tarlakuşu
Ovum	البيض	Yumurta
Olus (Holus)	البقل	Yeşil sebze
Acetosus	الحماض البستاني	Ekşiyonca
Arcula		Domuz otu?
Rapistrum	الفجل	Turp
Olus iamenum	البقل اليماني/الجسفاخ	Yemani sebzesi/ıspanak
Lenticulae	العدس	Mercimek
Napus		Turp
Raphanus	الفجل [البري]	Yabani turp
Aracos	البقلی	Bakla
Panis Azymus		Mayasız ekmek
Vuae Albae	العنب الأبيض	Beyaz üzüm
Longaon		Rectum
Pruna pallida	الإجاص الأصفر	Sarıerik
Mala	التفاح	Elma
Perfica	الحوج	Şeftali
Citrum	الأترج	Turunç
Fisci	الفسق	Fıstık
Mustum		Şıra
Vuae Passae	الزبيب	Kuru üzüm
Chebuli/Kebulus	الهليلج الكبلي	Helile ağacının sarı meyvesi
Belericı		Keçisöğüdü/Bod ur Söğüt
Fudiberberum	البرباريس	Amberbaris/Sarıç alı
Rheubarbarum	الريباس	Ravent/ışkın
Tragacantha	كثيراء	Ağaç sakızı
Gummi Arbicum	صمغ عربي	Arap zımkı
Acacia	الأقاقيا	Akasya sakızı
Tereniabin	الترنجيبين	Terencubin (Kudret helvası)
Calamus Aromaticus	قصب الذريرة	Aromatik şeker kamışı
Darsesaham	الدارشيشعان	Hint sümbülü
Tralacta	اللك	Gomalak
Sandaracha	السندروس	Sandarac ağacı
Carvi		Frenk kimyonu
Nux Moschata	جوز الطيب	Küçük Hindistan

		cevizi
Bolus Neichaberi	التين النيسابوري	Nişabur çamuru
Lapis ferri	حجر الفيروزجي	Demir taşı/cevheri Turkuaz taşı/Firuze taşı
Lapis Bezari	البازهر	Bezoar taşı
Thenes	حجر المسبح	Karakehribar taşı?
Mentam	النعنع	Nane
Almarda	المرزنجوش	Merzengüç
Fumusterra	الشاهترج	Şahtere otu
Foenigemische	الفرنجمشك	Firencmüşk
Selenion	الأذريون	Şakayık
Lilium Album	السوسن الأبيض	Beyaz zambak
Lilium Coclestae	سوسن اسمانجاني	Süsen çiçeği Gök mavisi
Nenufar Coclestae		Gök mavisi nilüfer
Virgeris	النرجس	Nergis
Ladion	الأذريون	
Oculus Bovis	عين الثور	Öküz gözü
Virga Pastoris	عصا الراعي	Çoban değneği
Hyoscyamus	بنج	Ban otu
Antidotariis		Antidot, panzehir
Auris	الأذن	Kulak
Pes	القدم	Ayak
Hypochodriis	الشراسف	Kaburga altı
Achachilae		Akasya
Alchafar	الحزاز؟؟	Kepek/Huzaz
Bertoga		Kepek/Huzaz
Genu	الركب	Diz
Ancha		Ayak bileği
Digito	الايهام	Parmak (başparmak; ayak baş parmağı)
Lingua	اللسان	Dil
Palma	الكف	Avuç içi
Manus	اليدين	El
Articulus	المفصالي	Eklem
Phlebotomari	الفصد	Kan aldırma
Theriacae	ترياق	Antidot

Ek-2. Antik Tıp Kitap Listesi

LATİNCE	YUNANCA	TÜRKÇE
<i>De Natura Hominis</i>	<i>Περὶ φύσιος ἀνθρώπου</i>	<i>İnsanın Doğası</i>
<i>De Aere, Aquis et Locis</i>	<i>Περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων</i>	<i>Havalar, Sular ve Yerler</i>
<i>De Prisca Medicina</i>	<i>Περὶ ἀρχαίης ἱατρικῆς</i>	<i>Antik Tıp Hakkında</i>
<i>De Diaeta in Morbis Acutis</i>	<i>Περὶ Διαιτῆς ὀξέων</i>	<i>Akut Hastalıklarda Rejim</i>
<i>De Diaeta Salubri</i>	<i>Περὶ Διαιτῆς ὑγιεινῆς</i>	<i>Sağlıklı Rejim</i>
<i>Aphorismi</i>	<i>Ἀφορισμοί</i>	<i>Aforizmalar</i>
<i>De Diaeta IV- De Somniis</i>	<i>Περὶ Διαιτῆς IV ἢ Περὶ ἐνουπνίων</i>	<i>Rejim 4- Rüyalara</i>
<i>De Morbis I–III</i>	<i>Περὶ Νοσῶν</i>	<i>Salgın Hastalıklar I ve III</i>
<i>Galenus In Hippocratis De Natura Hominis Commentaria III</i>	<i>Εἰς τὸ Περὶ Φύσιος ἀνθρώπου Βιβλίον Ἱπποκράτους ὑπόμνημα</i>	<i>Hippokrates'in İnsanın Doğası Üzerine Dair Galenus'un Yorumu III</i>
<i>Galenus De Elementis Ex Hippocratis Sententia</i>	<i>Περὶ τῶν καθ' Ἱπποκράτην στοιχείων</i>	<i>Hippokrates'in Elementleri Üzerine Galenus'un Görüşü</i>
<i>De Locis Affectis</i>	<i>Περὶ διαγνώσεως τῶν πεπονθότων τόπων</i>	<i>Etkilenmiş Kısımlar Üzerine</i>
<i>Methodus Medendi</i>	<i>Θεραπευτικὴ Μέθοδος</i>	<i>İyileştirme Yöntemi</i>
<i>De Sanitate Tuenda</i>	<i>Ὑγιεινῶν λόγοι</i>	<i>Sağlığın Korunması Üzerine</i>
<i>De Alimentorum Facultatibus</i>	<i>Περὶ τῶν ἐν ταῖς τροφαῖς δυνάμεων</i>	<i>Besinlerin Etkileri Hakkında</i>
<i>Quod Optimus Medicus sit Quoque Philosophus</i>	<i>Ὅτι ὁ ἄριστος ἱατρός καὶ φιλόσοφος</i>	<i>Galenus'un En İyi Hekim Filozoftur da</i>
<i>Galenus De Libris Propriis Liber</i>	<i>Περὶ τῶν ἰδίων βιβλίων</i>	<i>Kendine Ait Kitaplar Hakkında Galenus'un Kitabı</i>
<i>De Constitutione Artis Medicae ad Patrophilum</i>	<i>Πρὸς Πατρόφιλον περὶ συστάσεως ἱατρικῆς</i>	<i>Patrophilos'a Tıp Sanatının Anayasası</i>
<i>De Caelo</i>	<i>Περὶ οὐρανοῦ</i>	<i>Gökyüzü Üzerine</i>
<i>Meteorologica</i>	<i>Μετεωρολογικά</i>	<i>Meteoroloji</i>
<i>De Humoribus Liber</i>	<i>Περὶ Χυμῶν</i>	<i>Humorlar Hakkında Galenus'un Kitabı</i>
<i>Prognosticon</i>	<i>Προγνωστικόν</i>	<i>Prognoz</i>
<i>Prorrhethicon</i>	<i>Προρρητικόν</i>	<i>Prorrhetik</i>
<i>De Usu Pulsuum</i>	<i>Περὶ χρῆσας σφυγμῶν</i>	<i>Nabızların Kullanımı</i>
<i>De Diebus Decretoriis</i>	<i>Περὶ Κρισίμων ἡμερῶν</i>	<i>Kritik Günler</i>

<i>De Crisibus</i>	<i>Περὶ κρίσεων</i>	<i>Krizler</i>
<i>Quod Animi Mores Corporis Temperamenta Sequantur</i>	<i>Ὅτι ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἐπονται</i>	<i>Ruhun Kapasitelerinin Bedenin Karışımlarını Takip Etmesi</i>
<i>De Historia Animalium</i>	<i>Περὶ τῶν Ζῴων Ἱστορίαι</i>	<i>Hayvanların Tarihi</i>
<i>De Partibus Animalium</i>	<i>Περὶ ζῴων μορίων</i>	<i>Hayvanların Kısımları Üzerine</i>
<i>De Dignotione Ex Insomniis</i>	<i>Περὶ τῆς ἐξ ἐνυπνίων διαγνώσεως</i>	<i>Rüyalardan Tanı Hakkında Galenus'un Kitapçığı</i>
<i>Ad Glauconem de Medendi Methodo</i>	<i>Πρὸς Γλαύκωνα Θεραπευτικὰ</i>	<i>Glaukon'a Tedavi Yöntemi</i>
<i>Galenus ad Thrasybulum Liber, Utrum Medicinae sit an Gymnastices Hygieine</i>	<i>Πρὸς Θρασύβουλον Βιβλίον, Πότερον ἰατρικῆς ἢ Γυμναστικῆς ἐστὶ τὸ ὑγιεινόν</i>	<i>Galenus'un Thrasybulus'a kitabı, İster Tıbbi İster Jimnastiğin Sağlığı olsun</i>
<i>De Propriorum Animi Cuiusque Affectuum Dignotione et Curatione</i>	<i>Περὶ Διαγνώσεως Καὶ Θεραπείας τῶν ἐν τῇ ἐκάστου Ψυχῇ ἰδίων Παθῶν</i>	<i>Kişinin Kendi Ruhunun Herhangi Bir Hastalığının Tanısı ve Tedavisi Üzerine</i>
<i>Quod Animi Mores Corporis Temperamenta Sequantur</i>	<i>Ὅτι ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἐπονται</i>	<i>Ruhun Yetileri Bedenin Karışımlarını İzler</i>
<i>De Simplicium Medicamentorum Temperamentis et Facultatibus</i>	<i>Περὶ Κράσεως καὶ Δυνάμεως τῶν ἀπλῶν Φαρμάκων</i>	<i>Basit İlaçların Güçleri ve Karışımları Üzerine</i>
<i>De Usu Partium</i>	<i>Περὶ Χρείας τῶν ἐν ἀνθρώπου Σώματι Μορίων</i>	<i>Kisimların İşlevi Üzerine</i>
<i>De Compositione Medicamentorum Secundum Locos</i>	<i>Περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ τόπους</i>	<i>İlaçların Yerlere Göre Karışımı Hakkında</i>
<i>De Compositione Medicamentorum Per Genera</i>	<i>Περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ γένη</i>	<i>İlaçların Türlerine Göre Karışımı Hakkında</i>
<i>De Praecognitione</i>	<i>Περὶ τοῦ προγινώσκειν πρὸς Ἐπιγένην</i>	<i>Prognoz Üzerine</i>
<i>In Hippocratis Epidemias Commentaria</i>	<i>Εἰς τὰς ἐπιδημίας Ἱπποκράτους ὑπομνήματα</i>	<i>Hippokrates'in Salgın Hastalıklar Üzerine Yorumlar</i>
<i>Galenus Ascripta Introductio Seu Medicus</i>	<i>Εἰσαγωγή ἢ ἰατρός</i>	<i>Galenus Tarafından Yazılmış Giriş veya Hekim</i>
<i>De Antidotis Liber II</i>	<i>Περὶ ἀντιδότων</i>	<i>Antidotlar Hakkında</i>
<i>De Diaetia</i>	<i>Περὶ διαίτης γὰρ da Διαιτητικόν</i>	<i>Diyet Üzerine</i>
<i>De Decente Habitu</i>	<i>Περὶ Εὐσχημοσύνης</i>	<i>Uygun Davranış</i>
<i>Jusjurandum</i>	<i>ὄρκος</i>	<i>Yemin</i>
<i>De Historia Animalium</i>	<i>Περὶ τῶν Ζῴων Ἱστορίαι</i>	<i>Hayvanların Tarihi</i>
<i>De Generatione Animalium</i>	<i>Περὶ ζῴων γενέσεω</i>	<i>Hayvanların Oluşumu</i>
<i>De Temperamentis</i>	<i>Περὶ κράσεων</i>	<i>Terkipler</i>
<i>Galenus Adhortatio ad Artes Addiscendas</i>		<i>Galenus'un Sanat Öğrenmeye Teşviki</i>
<i>De Arte</i>	<i>Περὶ τέχνης</i>	<i>Sanat</i>

<i>Praeceptiones</i>	<i>Παραγγελίαι</i>	<i>Kurallar</i>
<i>Lex</i>	<i>Νόμος</i>	<i>Yasa</i>
<i>De Medico</i>	<i>Περὶ ἰητροῦ</i>	<i>Hekim</i>
<i>De Philosophiae Partibus</i>	<i>Περὶ Εἰδῶν Φιλοσοφίας</i>	<i>Felsefenin Bölümleri Hakkında</i>
<i>De Logica Philosophiae Parte</i>		<i>Felsefenin Mantık Bölümü Hakkında</i>
<i>Galenī Ars Medica</i>	<i>Τέχνη ἰατρικὴ</i>	<i>Galenus'un Tıp Sanatı</i>

Ek-3. Düzeltilmiş Latince Metin

Abubetri Rhazae Maomethi Scientia Peritiaque Insignis Medici in Libros Aphorismorum, sive Secretorum Medicinalium Gerardo Toletano Cremonensi Interprete

Praefatio

Congregavi in divisionibus aegritudinum, & ostendi curas, & curarum naturas ex canonibus antiquorum, & extractatibus & sermonibus secundum possibilitatem meam, & Deum exoro, ut mihi tribuat complementum & possibilitatem perfectionis huius libri, ut ex eo utilitas proveniat. Iam complevimus librum congregationum in artibus rerum expertarum, scilicet, philosophiae et physicae duorum, in quibus sunt verba & facta infinita. Nec etiam homines in eis complementum habere possunt. Sed intentio nostra est in hoc opere, ostendere utilitatem hominum. Et diversificamur in hoc ab antiquis qui occultaverunt res, quae sciri erant necessariae, & viam scientiae, & virtutis privabant lumine. Et testis huius rei est liber noster magnus scientia divina, qui est liber de spiritualibus, & noster de spiritu. Et sermo noster in libro diaetarum, qualiter, scilicet, ab eis venia removeretur in omni tempore. Et abbreviavi verbum, ut ad res quis facilis posset attingere. Et retributionem a Deo expecto, qui mihi praestabit auxilium. Sine ipso enim nulla res habet effectum. Non est occultus homo sapiens, & omni tempore super fraudes, & occultationes viarum scientiae artium antiquarum, quas rationes congregaverunt compilatores, & invenerunt vias tam occultas quam manifestas. Et hic noster liber est primus, & est secretum, & est conveniens. Et non monstretur ei qui non meretur. Et in eo continetur ratio, & complementum antiquorum, & quamdiu dies & anni fuerint per hunc meum librum, vivam & lucrabor, & non dubito quin hic meus liber sit res secreta. Ego enim proposui quaedam secreta in eo dicere, & in prognosticis rerum futurarum, & in confidentiis & casibus qui acciderunt. Quas confidentias a sapientibus sum lucratus aggregatas a libris eorum, quas ipsi non perfecte manifestaverunt. Et ex rebus quas in

meipso sum expertus, et acquisivi per meam rationem. Et testis est mihi sermo meus rationalis, & loquutus sum in medicinis & diaetis congregatis, & volo ex eis temperamentum facere, & volo ut ab accidentibus sint remota verba mea. Et dico quod hic meus sermo est, res brevis utilitatem magnam continens in scientia medicinae, ex utilitatibus eorum quae hominibus accidunt. Et scias quod ipse est totius utilitatis medulla & margarita claritatis, quae a tenebris ad lucem lucescit. Quem librum antiqui laudarent, si viverent, & ipsum divisi in sex sermones absque alia superfluitate cum complemento & brevitate. Nunc loqui incipio cum virtute mea nimia, & scientia occulta. Sermo primus, de prognosticis rerum futurarum. Secundus, de experienciis & confidentiis. Tertius, de casibus qui mihi acciderunt. Quartus, de diaetis medicinis & cibariis. Quintus, de verbo Hippocratis. Sextus, de scientiis, & de intellectibus, sine quibus rectus medicus esse non potest.

1. Abubetri Rhazae Maomethi Scientia Peritiaque Insignis Medici, De Prognosticis Rerum Futurarum, Aphorismorum Liber Primus

1) Inquit Rhazis cum in civitate fuerit multitudo nebula cum pluvia permanente, prognosticat algidri, puncturas rubeas, & vocatur in Arabico alchiteba. Quae si sine apostematibus fuerit, significat & pestilentias, & lupos. Sed qualiter est cura earum rerum, purgabitur homo ante tempus aestivum cum rebus subtilibus, rob fructuum, & odorabit odores delectabiles, & comedet alkanebir, id est, columbas sylvestres quae in domibus non nutriuntur, & aves volatiles. Et quod comederit & biberit sit temperatum cum rob lapatii, & cum agresta, & cum his rebus evadet.

2) Et si nebula advenerit absque pluvia, & autumnus qui praecessit etiam fuerit siccus, prognosticabuntur aegritudines capitis tantum, & prognosticantur epilepsiae, & aegritudines melancholicae. Et tunc balneamini balneis calidis temperatis, & utamini rebus somnum provocantibus. Et mollificet naturam corporis, & continuamini cum vino claro boni odoris quod sit temperatum. Et post cibum odoret rosas, & violas, & nenufar, & accipiat bolum Armenum.

3) Quando fuerint venti collaterales, & aliquibus aliis corrumpuntur complexionibus temperate, & melius in hominibus volentibus reduci a contraria complexione, & crescunt aegritudines tremoris, & paralysis, & torturae faciei. Et cura harum est una cum suffumigatione thuris, & cyperi, aut lubriae, & styracis gummae.

4) Quando in hyeme fuerint pluviae multae, & in vere duraverint haec, praeparantur gentes morti, & omnes illi qui sunt debiles ex natura, & qui sunt complexionis humidae. Et praeparat aegritudo capitis, & nausea, & fluxus. Et via evasionis huius rei est, ut utantur in duobus temporibus cibariis in quibus sit acetum, & potius cibus complexionis siccae, sicut arabihic, id est, kalandris & alkenebit, & adeodorec, id est, calaminibus, & caveat laxativis. Et utatur rebus frigidis & siccis, sicut cotoneorum & pirorum, & maneat in locis altis soli oppositis, non parvum spacium, sed in illis locis immoret diutius.

5) Quando arbores maturantur & venenant, & vermes in eis nascuntur, non debent fructus eorum comedi, quia sunt venena mortalia. Et minus quod ex eo accidit est quod putrescit sanguis, et febris mortalis sit.

6) Quando videbitis tempus nebulosum in vere, & in aestate duraverit, caveatis a spasmo & amissione memoriae, & oblivione. Et cura huius est, inungere caput, aut temperatis, aut facere babica temperata, & post hoc facere gargarismum ex succo endiuiae & aqua rosarum temperatis cum secaniabin, sacchari simplicis acri.

7) Qui accipit medicinas laxativas in autumno, & fecerit minutiones per vomitus, & natura eius temperari non possit, si corpus cum hoc adhuc sanum non fuerit, caveat statim ne amplius utatur.

8) Qui multum fuerit usus minutione in autumno, dicatis ei quia accidit ei timor & amissio luminis.

9) Pulsus cum est fortis, & cum tentas est mollis, & mutatur facies & sudor multus, & gravedo dorsi, & oculi graves, & cura eius est in confidentiis.

10) Quando infirmus sensit aegritudinem stomachi sui ex nausea, & amisit appetitum, & in ore vapores malos senserit, & in naribus foetorem urinae, & stercorum, sciatis quod haec febris est mortalis.

11) Quando hyems fuerit calida, & ver frigidum, accidit capitibus catarrhus, & timet homo ne ad membra veniat principalia, & via evasionis haec est, separare materiam cibus medicantibus, & cum medicinis ad cibaria pertinentibus, & confortare cerebrum cum rebus odoriferis temperatis in frigiditate & caliditate ad siccitatem pertinentibus.

12) Cum facies fuerit facta dura & nigra, & fuerint in ea venae, & in oculis rubedo, ostendit sanguinem esse corruptum. Et forte pili cadunt & guttur inflatur, ostendit leprae initium. Praeparetur ergo corpus ad curandum cum decoctionibus thamarindorum, & prunorum, & aliarum rerum laxativarum.

13) Constipatione accidente, & simul egerere, & tarde, & aegritudinem non amittere, & egestionem foetida existente, dicatis, quia aegritudo est mortalis, & tamen diu durat vita, & nihil isti prodest nisi ius avium, ut non deficiat cum fluxus fuerit.

14) Cum quis fuerit in die crisis, & oculi eius fuerint minorati, & nares tortas habuerit, sine dubio moritur, & aliae aegritudines non sunt timorosa, quamvis fuerint multae.

- 15) Qui in die primo aegritudinis impatiens fuerit, & suspiraverit, & fractus fuerit mente, amittet somnum superflue, & magis spera mortem, nisi fuerit melancholicus naturaliter.
- 16) Cum palpebrae oculorum amborum moventur, ostendit quod humores adeo ascendunt, & dico quod accidit eis hemicrania.
- 17) Cum alia membra tremunt, ostendunt vaporem super fluum in corpore existentem, & sudor balnei eum removet.
- 18) Totum corpus saltare & tremere, ostendit vapores crassos in corpore, et diaeta, & balnea eos remonent.
- 19) Membra inferiora saltum habere, demonstrat humores descendisse ad eos, & utatur vomitibus, & curatis dixit, quod illud demonstrat motum vel viam.
- 20) Ventositates in corpore absque vaporibus, quae non minuuntur, & in corpore moventur nimium, & dolor, aut motus si multus fuerit, dico, quod temperamentum non existit. Et cura corporis quamvis multus sit, facit in sine quod diximus, & econverso, non novi aliquem qui haec dixisset praeter Galenum solum.
- 21) Qui impatiens fuerit propter dormitionem membrorum inferiorum, habebit podagram, & oppilationem in via spiritus, & accidet ei hoc propter malam curam quam habuit, & accidet ei hoc, propter spiritus paucitatem.
- 22) Quum aliquando alicui accidit dormitio membrorum suorum, dicat ei quod mortem habebit subitanam, vel poterit latus unum amittere propter ventositatem, quae loca illa oppilat. Et comedere cinnamomum cum oleo alsalforat, illud removet. Alsalforat, id est, sisticus, est arbor cypresso similis.
- 23) Quum ascenderit vapor ad caput ex caliditate, & qui habet alices, vel consequenter amittit visum, vel cadit in terram, dicatur ei, quod habet corruptos humores, qui in corpore eius moventur, et aptetur statim ad solvendum eos ab intus cum vino temperato, et exterius cum balneis temperatis, et diaetis aequalibus.
- 24) Non evadit homo qui mari vicinus existit et lacunis, et prolongatur in aetate a debilitate membrorum inferiorum, et amissione luminis, et post hoc accidit his, qui in his locis nati sunt, et a terra recedunt, quamdiu vixerint, et ungant corpus suum rebus odoriferis, et exercitetur, et non utatur carnibus crassis, et comedat aves cum agezebre, et mucharoga sparsis cum agresta, et aqua rosarum, et colet aquam cum bolo, et choabori, et faciat instrumentum ex auro, et intingat in aqua rosarum, et in spica, quae est intrita cum agresta, et ponat in oculis mane, et sero, postquam suffumigaverit faciem cum vapore aquae calidae. Non comedat pisces, et accipiat trochiscos moschatos, factos cum secaniabin sacchari albi. Tempus vero autumnus in ripis marium magis temperatum existit, quod est stabile. Sed properet homo ad odorandum & maturandum humores ante adventum frigiditatis.

25) Quum pili palpebrarum ceciderint, & pili capitis scissi fuerint, dicatur quod habet putridos humores, & ideo properat huius damnum. Sed debet custodiri in locis altis, et debet custodiri haec putredo, & faciat res quas ante diximus, & purgat corpus eius cum pilulis aloë quae sunt expertae, & cum syropo prunorum cui misceatur aqua fabarum, & aqua endiviae.

26) Quando in ore stomachi febres fuerint in calore superfluo corrumpuntur & minuuntur carnes, & exiccantur propter inconvenientiam cholerae ad naturam quae ibi est, & exprimitur, & cadit in venas, & propter hoc apparent venae in hecticis, & fiunt sicca corpora. Et signum februm oris stomachi, ira, & irae facilitas, & sitis statim. Et ex eis quae magis ipsis conferunt, est, ut capiatur libra 1, sacchari rosati, & pistetur cum rob acetositatis citri acris, & fiat sicut massa, et bibat ex ea tertiam librae, & comedat ex eo drach 1, post cibum tribus horis.

27) Si fuerit in eo stomachi frigus, facit oscitationes maxime.

28) Si comedit res frigidas ex cibariis & potibus, & facit acetositates multas, & rugitum, & vensositatem. Res autem quae maxime eis conferunt, est, quod post cibum accipiat diacitoniten in quo est multum de cinnamomo, & de moscho, & bibat post ipsum vinum coloris aurei, & comedat post hoc pistacea, positos in aqua rosarum, & extergatur desuper piper.

29) Omne cibarium calidum, vel frigidum, facit sine dubio tres maneries vaporis, scilicet, vaporem sanguineum temperatum, in quo vivit spiritus naturalis, & vaporem frigidum, ex quo multa generatur aegritudo, vaporem calidum, ex quo birsen generatur. Vaporem autem temperatum, ostendit subtilitatem spiritus in cogitando, tam in tristitia quam in corporum liberalitate, vaporem non frigidum, monstrat tristitia & ponderositas, & fricatio, & ira in somno, & mala cogitatio, & vaporem calidum, ostendit frigiditas extremitatum, faciei macies, & oris amaritudo, et oculorum ardor, & desiderium aeris & aquae frigidae, & maxime si in urina habet tincturam croceam. Et cura haec est, ut accipiat acetositatem citri acris partem unam, & aquae thamarindorum partem aliam, & aquae fabarum aliam, & aquae endiviae partes duas, post decoctionem & decolationem, colaturae apponantur duae partes sacchari Taberzeth, & ponantur ad ignem, & non fiat siccum, & administret ex ipso drach 2, cum tanto aquae, & cum uncia una syropi prunorum & iuiubarum, quod sit cum succo pomorum acrium, & temperata utatur diaeta, & balneis temperatis, et bibat vinum temperatum in aqua, in qua sunt emblici, & sit aqua nivis, & ex aqua ista accipiat pondus libra 1, sit haec aqua in vase parvo: Virtus huius syropi est, urinam provocare, & choleram extrahere, & corpus purgare. Quod autem vaporem expellit frigidum, est aqua maiorane, & aqua foremgomes, ex quibus libra una accipiat, & aquae endiviae libra una, & salviae libra una, misceantur, coquantur & colentur, & sacchari Taberzeth, & mellis, ana partem, ponantur aquae cum melle, saccharoque in olla ad ignem levem, & misceantur multum cum ligno vitis, & dum bullierint ponatur intus stoechados recens, usquequo fiat syropus, & ponatur in eo davich unum camphorae, & medietas unius, et mechal 1, moschi rubei, & dentur ex eo uncia 2, cum duplo aquae frigidae, & post accipiat ieiunus existis trochiscis: Recipere. Kebulorum, emblicorum ana partes duas, cinnamomi partem unam, garyophyllorum,

asari, bdellii ana partem mediam, terantur & conficiantur cum succo pomorum acrium, & fiant trochisci.

30) Non fiunt aegritudines propter superfluitatem humorum amplius, quam propter defectum humorum, & error magistrorum, ut hic est nimis testificatus, & hoc est propter experientiam.

31) Qui somniat terribilia multa, & cum evigilat somnum oblivioni non tradit, & dicit omnia sic quod ex eis nihil dimittit, et integre dormit de nocte, plenus est humoribus, properet ergo ad purgationem. Qui viderit huiusmodi somnia, et cum excitatur oblivioni tradit, et cum hoc non bene dormit, et pulsus ipsius est debilis, aegritudo ex defectu humorum ei provenit. Diaeta huius sit cibaria subtilis substantiae, et bona quae corpus confortent, et fugiat evacuationem, et omne quod eum exiccaverit.

32) Qui ab alliis et porris abstinverit, nocumenta malorum humorum evadet, et maxime si mel myrobalanorum kebulorum comederit, et electuarium de cinnamomo successive.

33) Cui dolor fluxus sanguinis narium evenit superflue quinta die suae febris, in die crisis evadet ab aegritudine.

34) Cui dolor capitis duraverit sine aliqua causa quam ipse cognoscat, & fuerit nimis, stomachum purget suum ab humoribus calidis.

35) Qui quinquaginta annos transierit, & dolores renum habuerit, a dolore non potest evadere, antiquae enim aegritudines, cum antiquis accidunt, durant in eis dum vivunt, & huic prodest aegritudini medicina albica, quam nominavimus iam.

36) Qui quinquaginta annos evaserit, & aegritudo ei acciderit alkabitus, cito moritur.

37) Similiter accidit iuveni, si ei fortis paralysis acciderit, & si fuerit complexionis calidae, minuitur.

38) Qui impatiens fuerit ex dolore pectoris, & absque cognita causa eius sit, unum est ex duobus, vel crassa ventositas quae pectus extendit, vel sunt humores putridi qui sub costis existunt, vel in pectore, vel tussis absque dubio: Ventositatem autem demonstrat motus, & humoris, & remanentiam pondus.

39) Cui tussis & febris evenerit, & cito eam amittit, dicatur ei quod apostema accidet ei in iuncturis, dolores acuti fortes in renibus, lapidem portendunt, & pondus in ipsis, & apostema, & puncturas.

40) Cui aegritudo cum vomitu cessaverit, & in intestinis habet aegritudinem, eis prodest anates comedere solas cum medicina cognita. Et si aegritudo in ipso cessaverit post duas horas, vel tres, aegritudinem in venis habebit, sua autem medicina est eadem cum praemissa, prius comedat sebesten, & avellanas. Et cura secundi, comedere pistacea cum cassia.

41) Lassitudo sine causa exercitii, aegritudinem futuram portendit, privationes evacuationis rei solitae, sicut sanguinis venae, tam narium, vel urinae, vel fluxus urinae, vel haemorrhoidarum, vel aliarum rerum demonstrat aegritudines.

42) Plato in Timeo de rebus futuris cognitis cum apparuerint & in sanis, & in aegris, cum in aegritudine apparuerint sanitatem significant. Et quibus est somnus prolixior solito, & si sanis evenerit, credo aegritudinem evenire, & si ergo contingit, salutem ostendit. Et sic de siti cum homini acciderit, qui eam habere non consuevit, in sanitate res est ostendens aegritudinem, & radix doloris existit in cerebro. Et cum aegritudo advenerit, fortitudinem naturae enunciat, & sanitatem, & status eius ad salutatem evenit, & fortior est, & idem accidit etiam pati somno irato, & fracto absque labore, & poena, & ostendit aegritudinem capiti venturam. Et cum huiusmodi aegro in sine aegritudinis contigerit, exitum ab aegritudine nunciabit, & impatientia in somno primo ostendit, quod somno indiget. Et impatientia mane post somnum, & post somni mensuram, portendit aegritudinem, & laxationem nervorum.

43) In cuius corde evenit membrorum nimia mollificatio, dicatur ei quod moritur. Spiritus enim patitur paucitatem, & accidit hoc accipienti medicinam violentam, vel cui sanguis a naribus fluxerit superfluous, vel cui nausea contingeret superflua, vel qui nimio utitur coitu, vel qui fluxum uentris patitur, utatur ergo cibariis, cibum vel corpus augmentantibus, sicut vitellis ovorum, & iure avium, & vino optimo.

44) Cui inflammatio & rugitus ventris eveniret, rympaniten significat propter aegritudinem hepatis, utatur ergo cibariis cum praeparatione ex cymino & chamaemelo, & comedat alkatonas cum medulla pistaceorum, & caveat ab herbis frigidis & humidis, & fructibus.

45) Qui conqueritur propter sudorem sub brachiis, & si est superflue foetidus, & huiusmodi habere non est solitus, timeat de lepra, comedat ergo alkaneat, & sunt alorps, & laxetur cum succo eius, & accipiat ab eo libram unam, & aquae fumiterrae, de aqua maioranae, postquam bullierint, & colatae fuerint, & bibat ex ea per unum mensem, & nunquam sumat carnes salitas, nec etiam quicquid sit de lacte, & cum hoc venae ipsius cessabunt, & habeat balnea temperata, & exercitetur.

46) Qui panem azimum comedit, crassas aegritudines & magnas habebit, corda parva, & hepata in eis qui sunt timidi, exercitio superfluo indigent, cibariis utantur temperatis, & potibus convenientibus, & aere aequali.

47) Qui spatulas amplas habentes, & brachia tenuia, comedant res subtiles & frigidas, & res frigiditati attinentes, & sint in quiete, & caveant a frigore & calore superfluis, & non comedat fructus etiam frigidos & humidos.

48) Omnis aegritudinis siccae canon curae ipsius est, odores boni, & aves, & vina convenientia.

2. Abubetri Rhazae Maomethi Scientia Peritiaque Insignis Medici, De Experimentis & Confidentiis, Aphorismorum Liber Secundus

1) Inquit Abubetri omnes res naturaliter in hoc introitu existunt, post inventionem medicinarum et custodiam, & praeparationem earum, & intellectum doctorum, & custodiam planetarum, & lunae, & temporis quod aptum est ad medicinae cognitionem, & administrationem. Et dicemus verbum quod Hippocrates dixit, in libris ubi dixit: Qui dixerunt quod scientiam habuerint medicinae, & habuerunt in se partem intelligentiae & scientiae, & cognitionis festinae, non reputent astronomiam partem esse parvam eorum, quibus indiget medicina. Et dixit Astaroth sapiens in libro scientiae suae de signis et lunae effectibus, quem librum alter non precessit in expositione libri, quia philosophi & sapientes alii, praeter astronomos conveniunt in hunc librum, quod praeparatio & cursus eorum quae funt in terra, Planetarum cursu accidit, & sermo eius est in luna.

2) Et conveniunt naturales & astronomi, quia praeparatio eorumque in terra sunt a luna accidit, & luna respectu solis, sicut excelsi regis maior dominus est. Et mutatio temporum propter lunae stationem evenit, cum retinetur & non apparet, vel cum ipsius apparentia fuerit manifestata. Et hoc eis est manifestum qui in mari versantur, & qui vineas plantant.

3) Et conveniunt sapientes medicorum, quod res omnis temporum & aeris, & aquarum, & complexionum, & aegritudinum mutantur ex motu planetarum, cum in longitudine & latitudine consistant.

4) Decens est cum medicinas coquere volueris, quod eas in aqua clara boni saporis excoquas, & cum lignis siccis, & ramorum vitium, & ramorum raminis, & cum ramis rosarum, & cum harundinibus siccis, & cum herbis boni odoris optime desiccatis. Et nunc intremus ministrare res quas diximus virtuosas, & scire admirandas.

5) Confectio ad febres adurentes mirabilis: Recipe. Myrobalanorum kebulorum, citri ana mechal 1, cinnamomi acuti, zingiberis recentis ana mechal semis staphis agriae bonae mechal 1, terantur bene, & exhibeantur, & solvatur ambra in oleo pistaceorum, & misceantur cum eo reliquae medicinae cum triplo sui de melle iuiubarum. Dosis mechali libra 1, & semis cum syropo pomorum dulcium.

6) Medicina ad easdem febres mirabilis: Recipe. Myrobalanorum Indorum, citrinorum, emblicorum omnium ana mechal, bedegart, semine papaveris, cassiae fistulae ana mechal semis terantur & cribellentur, involuantur in oleo pomorum, & conficiantur cum triplo sui de melle casia fistulae. Dosis mechal duo cum uncia 2, syropi malorum granatorum dulcium.

7) Medicina mirabilis ad quartanas: Recipe. Senae, asari omnium ana mechal 1, cinnamomi odori odoriferi mechal 3, semine endiuiae, felengemisch, sisymbrii, sebatelae, omnium ana mechal semis, conficiantur cum triplo sui de melle myrobalanorum kebulorum, vel thamarindorum, potio est mechal 3, cum uncia una syropi secaniabin facti in saccharo, in quo sit moschus.

8) Medicina qua laudavi ad febres, & est brevis: Recipe. Oes, id est, corpus senae, asari, ireos, omnium ana mechal, terantur bene & cribellentur, & conficiantur cum melle ceraugebini mechal 1, semis. cum uncia 2, secaniabin de saccharo facti, & de semine endiviae.

9) Oleum mirabile quod confert istis rebus, desideriis aliquarum rerum & tremori cordis, & melancholiae, & excusat diamoschum: Recipe. Olei citrini boni odoris libra 1, olei nucum libra 1, ponantur in olla limpida, & coquantur tamdiu quod succi consumantur & oleum remaneat, & deinde ab igne amoveatur, & misceatur pondus mechal semis de moscho boni odoris, & ex hoc oleo bibat patiens cum necessitas incubuerit, a duabus mechal ad medietatem drach 1.

10) Oleum praedicto simile mirabile: Recipe. Olei pomorum dulcium libram 1, olei alkeiri pallidi libra semis ponantur in olla, vel caldario, & custodiantur, & misceantur cum eis hae aquae, scilicet, maiorane, & endiviae, cavear, omnium ana libra semis postquam bullierint, & colata fuerint coquatur totum quousque aqua consumatur, & oleum remaneat, & commisceatur mechal medium ambrae, et misceatur & bibatur tantum quantum praecipimus ex praemisso, & ungatur pectus ex oleo, & thoracis orisitium.

11) Oleum occultae valens febribus, effectus mirabilis: Recipe. Semine endiviae, & semine plantaginis, & bedegart, & semine maioranae omnium ana mechal semis, cinnamom acuti mechal 1, & semis terantur & cribellentur cum triplo de rob citri acris, vel malorum granatorum acrium, & conficiatur potio mechal 2, cum uncia una syropi prunorum: Recipe semine lactucae, cucurbitae, papaveris, portulacae, bateke ana mechal 1, semis santali citri, camphorae albissime recentis ana mechal duo, conficiantur cum triplo sui de mele sebesten, & sumat patiens quotidie mechal 1, & semis cum syropo violarum, vel syropo prunorum.

12) Oleum ad hemicraneam calidam: Recipe. Amygdalarum dulcium, seminis papaveris, lactucae, cucurbitae dulcis, cucumeris, bateke ana, cum succo florum nenufaris, terantur decies, post exprimantur, & administrentur.

13) Trochisci moschati conferentes epidimiae & interioribus: Recipe. Zingiberis mechal duo, moschi boni odoris davich duo, sacchari ad pondus omnium, conficiantur cum syropo maioranae, & fiant trochisci mechal unum. Dosis trochiscus unus cum syropo pomorum dulcium uncia semis & succi endiviae bulliti & colati uncia 2.

14) Ad retentionem urinae, & humorum in vesica: Recipe. Myrrhae, cyperi, schoenosanthi, cinnamomi ana partes aequales, & partem superficiale glandium partes duas, conficiantur cum oleo balsami. Dosis mechal.

15) Ad ulcerationem oris: Recipe. Papyri combusti, cyperi, ireos coelestis ana, terantur & ponantur in ulcere, & colluatur os cum aqua rosarum, in qua sit positus sumach.

16) Medicina experta apostematibus corrodentibus, & aliis: Recipe anagellas, & est mater sylva, & foliorum alvala, & est anataria, mastiches, cyperi, semine spatulae ana partem 1, lapidis lazuli sani partem semis conficiantur cum triplo sui cum succo citri acris cocto, & coaggregato cum dansisaham, & ponantur in apostematibus, & eradicat radices eorum, & removet ipsorum venas. Et postquam apostema eradicatum fuerit, ponatur hoc medicamen quod carnem generat.

17) Confectio medicinae generativae carnis: Recipe. Foliorum forafie, id est, casorum, & foliorum alkebulis, & pulvis papyri combusti, seminum rosarum ana partes aequales, terantur & admisceantur, & supponantur folia eiusdem, vel plantaginis intincta melle.

18) Medicina quae extrahit secundinas, & foetum mortuum: Recipe. Castorii, cinnamomi, myrrhae ana, fiant formae glandibus similes, & inunctis balsamo subponantur, & si forte cum hoc secundina non exierit, det cum hoc, de isto syropo: Recipe. Phaseoli, ciceris nigri, endiviae ana partem 1, berberis ξ semis coquantur in tribus libra aquae usque quo remaneat una, coletur, detur patienti quarta pars librae unius, cum uncia 1, de radicibus berberis, & positio altamiae in manibus & pedibus, confert nimium provocationi menstruorum.

19) Item ad apostemata corrodentia cui non est pars: Recipe. Endiviae, plantaginis, bezeet, id est, zarmach ana partem 1, bechar, farinae fabarum ana partem semis conficiantur cum melle, & postque carnem corruptam removeris, supponatur hic pulvis: Recipe. Coralli rubei, lapidis lazuli sani ana partem 1, radicis pistaccae, bedegart, faufel ana partes duas, & simul puluerizentur & administrentur.

20) Emplastrum valens ad idem: Recipe. Aloes boni, karabae Aegyptiae, adipis Indi, sanguinis draconis ana partem 1, seminis basiliconis garet, semine basiliconis maioris, quod vocatur purungi ana partem semis fiat emplastrum & ponatur super locum laesum, postquam lotus fuerit cum aliquibus habentibus vim exiccandi, ut aqua plantaginis, vel myrrha, vel vino styptico, & similibus.

21) Emplastrum ad ulcera et erysipilam, et est expertum, quod recipit nucum cypressi, foliorum spicae albae, id est, rubei masculi, foliorum sylvae caprinae, hyoscyami, ana partem 1, acaciae, bedegart, assae, myrti ana partem 1, conficiantur cum rore invento super folia acundimi, vel succo ipsorum foliorum, & aquam rosarum, & superponantur, & si cum rubedine fuerit, misceatur bolus Armenus cum praedictis.

22) Medicina mirabilis nocumento carens, & est brevis conferens lapidi: Recipe. Coctae myrrhae, ireos, seminum endiviae, cyperi, schoenosanthi, cinnamomi, mechal unum, seminum spatulae, bateke, capparis, sparagi, petroselini ana mechal 1, uncia semis conficiantur cum melle, cassia fistula, & detur ex eo mechal 1, cum syropo cocto & saccharo, & uncia 2, aquae.

23) Medicina ad distillationem urinae, & ad lapidem addens in spermate: Recipe. Gallae, in alio, galangae contritae, & cribellatae, & confecte cum butyro vaccinio, & melle despumato, & detur cum aqua iuiubarum, vel sebesten.

24) Ad febres occultas: Recipe. Bedegart, semine endiuiae, plantaginis, lactucae, batecae ana mechal 1, semine myrrhae, santali albi ana mechal 1, cinnamomi mechal tres, spodii mechal semis, moschi, camphorae ana quartam partem mechal unius, conficiantur cum succo malorum granatorum, vel pomorum, & dosis mechal 1 semis, totidem cum syropo violato.

25) Oleum contra quartanas: Recipe. Asari, senae, cinnamomi mechal semis, seminis maioranae, herbeuenti, ferigemusc mechal 1, seminis endiviae, lactucae, portulacae, plantaginis, santalorum alborum ana mechal semis, lapidis lazuli loti, multotiens cum aqua camphorae ana mechal 2, cum syropo pomorum dulcium.

26) Ad typum febrium & rigorem: Recipe. Radicis lili, & cinnamomi, polypodii ana partem 1, zingiberis partem semis, conficiatur cum oleo balsami, vel fisticorum, & detur ante periodum mechal 1, semis cum aqua calida.

27) Ad dolorem renum, & retentionem humorum in eis: Recipe. Myrti, amomi, granorum fisticorum ana partem unam, cinnamomi ad pondus omnium, conficiantur cum melle de cocto detur mechal 1, semis cum syropo saccharino de radicibus.

28) Suffumigium ad catarrhum calidum: Recipe. Rosarum mechal 10, faufel, santalorum alborum, ligni aloes ana, mechal 2. moschi davich 1, camphorae davich 2. conficiatur cum aqua rosarum, in qua fuerit dissolutum mechal unum amydi, et fiant trochisci, ex quibus suffumigetur patiens.

29) Aliud ad catarrhum frigidum: Recipe. Rosarum, santali albi, thuris ana mechal 1, ligni aloes mechal 2, costi mechal semis moschi davich 2, conficiantur cum succo amygdalarum dulcium & cum styracae malaxentur, fiant trochisci parvi cum quibus suffumigatio fiat.

30) Suffumigium contra pestilentias: Recipe. Bedegart, santalos cum flore myrti ana mechal 1, ligni maioranae, felengemisch, cyperi, garyophyllorum, zingiberis, moschi boni ana mechal semis syropo phu, davich 2, conficiantur cum aqua rosarum in qua dissoluta fuerit styracis, ambrae ana mechal semis.

31) Medicina paralysi conferens experta: Recipe. Castorii, zingiberis, costi dulcis, cocto acori, baccarum lauri ana mechal 2 medius moschi mechal semis terantur & involuantur in oleo alkeiri albi, & conficiantur cum melle albo claro, detur ad magnitudinem nucis.

32) Et ad paralysim calidam: Recipe. Lac ovium novarum sanarum quod in olla limpida ponatur, & misceatur cum eo oleum nenufaris, & cucurbitarum dulcium ana libra 1, coquantur ad ignem levem donec oleum consumetur, & misceatur cum eo libra una sacchari, tereniabin albi, & coquatur quousque ad coagulationem perveniat,

& aegro administretur quousque sanitati integre sit restitutus. Et babico in frigidas herbas habente ponatur, & oleis frigidis inungatur.

33) Ad sputum sanguinis quod ex apostemate stomachi, vel intestinorum accidit: Recipe. Bedegart, succhaa, id est, spina alba, capillus veneris, semine memithae, rosarum ana drach 2, charabe, boli Armeni, floris schoenosanthi, darsesahan, resinae, amygdalae ana drach 2, farinae arnuclinum ad pondus omnium, conficiant cum melle, mastiche, detur ad quantitatem avellanae.

34) Ad venena: Recipe. Amomi, aristolochiae rotundae, baccarum lauri, resinae, rutae ana mechal 1, semis & inungatur cum oleo nucum, & conficiantur ex melle ficuum, & sumatur quotidie ad magnitudinem nuclei.

35) Ad tussim: Recipe. Succu liquiritiae, cocto semine cucurbiatae, tragacanta albi boni ana mechal 2. medius, poenidiorum ad pondus omnium, conficiant cum ξ .1, mucila semen cotoneorum facta in aqua rosa & ξ , 2 mellis iuiuba.

36) Medica ad fluxum expta: Recipe. Gallae, faufel, id est avellena lnda, semine acetosae, farinae glandium ana, conficiant cum melle, vel cum diacitonitae acri, & administ. Medicamen conferens epilepticis extrahens putredinem a corpore: Recipe. Elleb. catar, id est, catapuciae succo maioranae, endiviae ana tb.1, succo stoechados, succi spinae masculi albi & rubei, pomorum dulcium ana libra semis postque bullierint & colata fuerint, & apposuerint endiviae, polypodii, senae, aristolochiae, rosarum, pistatae omnium ana partem unam, bulliat totum in aqua praedicta, & misce succi malorum granatorum, & mellis, cassiae fistulae, & poenidiorum ana partes aequales, sument usquequo fiat syropus, & apponatur moschi, ambrae, ana mechal semis & ab igne removeatur dosis 3. pars libra cum aequali pondere succi fumiterrae, & si non possit bibere cum hoc succo, detur cum aqua frigida.

37) Gargarisma apostema gulae removens, & dolores, & facit anhelitum habilem. Recipe. De rob prunorum confectorum cum vino myrtino, & diamoron, & mellis, ficuum confecti cum tereniabin ana partes aequales, solvatur in eis quarta pars aluminis lameni, & mellis, cassiae fistulae, & medietas partis unius fiat gargarisma, & detur ex eo uncia semis & tantundem acetositatis citri collatae.

38) Medicina mirabilis experta ad coitum: Recipe. Granorum pineae maioris infusae per diem & noctem libram unam, & molantur in lapide molendini: Et accipe cinnamomi, seminis erucae, pastinacae, rapae, mulgae, stypitum palme viridis, non ut quae comeduntur, & linguae avis, & granorum zelei, & secacul, & buuhmen, costi, culem, zingiberis, renum passerum, coire desiderantium, omnium ana drach.3, poenidiorum bonorum drach.30, terantur bene, & conficiantur ad ignem, & misceantur cum melle de satyrion, & cum tantundem mellis albi, & misceantur cum eis reliquae medicinae usquequo fiat res electuario similis, & misceatur myrti & ambrae ana drach. 1, & removeatur ab igne. Si quis calidae complexionis fuerit, detur ad magnitudinem avellanae. Si frigidae, in duplo cum syropo mellis moschati, vel cum vino calido odorifero.

39) Alcosol eradicans albedinem in oculo existentem: Recipe. Succu rubi albi, madaclux ana libra semis, misceantur cum eis myrobalanorum ana drach. 4, & fiat pulvis subtilissimus, & scias quod hoc est ultimum in albedine eradicanda.

40) Aliud ad pruritus oculorum, & scabiem, & panum, & amissionem visus: Recipe. Granorum parvorum, malorum granatorum viridium, florum coctani, melini, boli Armeni, seminum rosarum ana 2, drach. separatim per se pistentur, & accipe lapidem teneg, & tuthiae anm. drach. 1, semis limaturae auri positae in aqua rosarum per duas hebdomadas, & ter in die mixtae & exacutae, & pistatae conveniens sit, & misceatur cum reliquis medicinis, & ponantur omnia in acetositate citri acris, et misceantur cum mucillagine cotoneorum, & aqua rosarum, & misceatur sic tribus diebus, deinde teratur optime, & ad umbram exiccetur, & misceatur moschi rubei dauc 1, & seminis plantaginis optime triti drach. semis administrentur.

41) Aliquid conferens descensui aquae, visum augmentans & confortans: Recipe. Myrobalanorum drach. 1, nucleorum thamarindi drach. semis sarcocol. mechal 1, lapidis lazuli drach. 1, aloes davich, fiat pulvis subtilissimus, & ponatur in aequalibus ponderibus, myrobalanorum kebulorum, & mellis, malorum dulcium granatorum cum 3, libra succi endiviae, & in tanto succi plantaginis. Postque omnia bullierint & colata fuerint, misceatur pulvis praedictus cum succis nominatis, demum exiccetur, & in eisdem mellis ponderibus iterum ponatur, & succorum, & predicta multa imbibitione secunda cum aqua rosarum temperentur, & ad ignem ponant levem, quousque misceantur & bulliant. In quibus pulvis hyacinthi rubei optime & pistatus ponat drach. Semis moschi optimi davic. 2. deinde ab igne removeatur, & in vitro conservetur, & administretur stomacho, vel ciborum digestionem celebrata.

3. Abubetri Rhazae Maomethi Scientia Peritiaque Insignis Medici De Casibus Qui Ipsi Rhazae Acciderunt, Aphorismorum Liber Tertius

1) In parte mei temporis in philosophia et medicina studens, multis vigilavi noctibus, & somnum amisi, & feci res quae non valuerunt, & nihil inveni quod tantum conferret, quam oleum nenufaris, quod in nasum trahendo aerem proiecti, & lactucae quas coctas & crudas comedebam. Visus tamen debilitatem & minorationem coitus in me generaverunt, & non inveni quod conferret tantum mihi, quantum passerum comestio, & ipsorum brodium cum ovis & almuri, & in cinnamomo & pipere, & pullorum columbarum praeparatorum, & in me vis & memoria fuit optime restituta.

2) Ad hoc oleum feci, quo nullum melius invenitur: Recipe. olei granorum pineae, olei alben, olei alkeiri, olei pomorum dulcium, ana partem unam, fellium passerum cum voluntatem habent coeundi, partem mediam, seminis alkeiri pallidi, mechal. 1. bulliant omnia ad ignem levem. Cum ab igne removendo, moschi mechal. s. misceatur, cum quo genitalia, & pectus post balneum ungantur, provocat virtutem, & delectationem vigorat.

3) Aliquid in civitate Zelergebani, quidam vir desideria habens sine causa, & timorem & cordis tremorem, accessit ad me. Nam inter medicinas nihil inveni tantum contulisse, quantum carnes accipitris coctae cum succo maiorane & vinum album subtile, & inunxi corpus eius oleis odoriferis, & restitutus est sanitati prorsus.

4) Contingens aliud, non habent antiqui debiles & ethici, et carentes sanitate rem, quae magis eis proficiat quam avium comestio, & turturum, pullorum, columbarum, passerum in vino odorifero coctorum, et vinum bonum bibere.

5) Contingens aliud, Rex Alhomet Hali filius extraxit sanguinem in quantitate nimia, & erat tempore autumnii, et bibit vinum, & post somnum sanguis exivit ad quantitatem trium librarum, ad quem de nocte fui vocatus, & eum syncopizantem inveni, & oculi eius propter extasim levabantur in altum. Et praecepi mihi afferre quinque pullos columbarum albarum, quos praecepi optime & preparari, et membra per se separari feci, & in quatuor libris uini odoriferi eas coxi, quousque carnes ab ossibus segregate fuerunt, & mutlum in decoctione posui de garyophyllis & cinnamomo quam decoctionem colavi postmodum, & eam posui in uase rostrum habente, & regi ad bibendum ministraui, & ante solis ortum loqui incoepe, quam decoctionem triginta diebus sumpsit, & uirtus eius ad eum reversa est, & sanguis in eo fuit optime restauratus.

6) Contingens aliud: Casus accidit Errisideni Regi, scilicet iuxta cerebrum apostema, & cognoscebat me, & venerabatur, extraxi enim sanguinis libra 3. usque quo syncopizavit syncopi timorosa, & postmodum cogitare coepi, & inunxi corpus eius ex algalia, & ex ea posui ad nares, & libra 1. vini odoriferi temperavi cum aequali pondere sui ex iure pullorum gallinarum & columbarum, in quo moschum posueram, & hoc in os eius misi successiue. Et cum a syncopi fuit liberatus, servientes eius plorare coeperant. Et quidam ex eis obliquo ne respicientes vultu, in mortem meam conspiraverant. Cum vero rex integre restitutus esset, mihi dixit, quod dum in syncopi permanebat de aegritudine sua non dolebat quamplurimum, sed tota intentio sua circa me uersabatur, timens ne astantes mihi mortem inferrent. Credebat enim quod ego, ipsi hanc non adhiberem curam nisi crederem esse salubrem, praecepit igitur mihi, ut numquam eum coram aliquibus minui facerem, nisi fortasse foeminae solae astant. Et scias quod iste Rex a magno birsen evasit hac aegritudine.

7) Contingens aliud de fluxu diuturno, quidam amicus meus in medicina parum instructus, a fluxu longo vexatus fuerat tempore, cui plures res etiam pluries ostendit. Et dixit tandem mihi, quod nihil proficiebant. Unde ut curam aegritudinis certificarem per unam noctem secummansi, & cognovi, quia post somnum fortius vexabatur a fluxu, & perpendi causam aegritudinis esse humorem calidum, & acutum a cerebro cadentem, qui quidem cum in stomacho veniebat, fluere cogebat. Cum uero patiens excitabatur, fluxum carebat, & sputum assiduum habebat, praecepi ergo ei ut caput raderet, & ut ipsum cum sinapi & moscho fricaret fortiter, & sanitati fuic postmodum restitutus, numquam capitis ei tedium fiebat.

8) Apoplexia accidit Regi Hamech, filio Hali, & in principio curam convenientem non habuit, sed dimiserunt cum sicut erat, & nullus ex eis magistris, ei aliud praecepit fieri, nisi inungi corpus rebus odoriferis, & suffumigari, quod sufficiens ei

non credidi, sed feci ventosam collo eius apponi, & velociter ab illa aegritudine exivit, & est res in qua confidentia esse debet. Quod si homini qui foemineae complexionis non sit, & fit mollis corporis, haec evenerit aegritudo in collo, ut praediximus uentosetur. Et nihil ex eis quae alii preceperunt facere volui, sed in nasum eius oleum nenufarinum proieci.

9) Perditione multorum multos evadere feci, qui siccitate & ardore stomachi uexabantur, cum oleo nenufarino & syropo eiusdem, quibus ad potandum dedi uinum album limphatum cum aqua nivis temperatum. Et faciebam eos comedere pullos pingues, in quorum decoctiones mucillagines seminis cotoneorum ponebam, & oleum nenufaris.

10) Quidam amicus meus bonae rationis qui mecum in libris Galeni studebat, ardorem patiebatur in stomacho, qui ardor augmentabatur amplius cum cibaria a stomacho recedebant, docui autem cum res quas faceret, & dixit mihi iam eas fecisse, praecepi ei ut reciperet 3. ℥ sacchari rosati, & tantundem sacchari uiolati & praecepi haec optime permisceri, quibus mechal s. ambrae apposui & ℥ 1. olei nenufaris, & oleum in eo commiscui, & eo fuit usus, et ab aegritudine evasit iussi Dei.

11) Contingens aliud: Curavi quamplures a febribus a sole provenientius cum balneis temperatis et cum aqua frigida, quae adeo erat frigida, quod patiens ex ea terrorem habebat.

12) Contingens aliud: Curavi homines ab occultis mortiferis febribus, cum robustum laxativorum, & cum bonis odoribus frigidis, & cum rebus temperatis, & infrigidavi eos, & humefeci, quod si haec non adhiberet cura, patiens succumberet.

13) Aliud contingens: Alicui homini in estate tempore caloris accidit, quod cum iter aggrediretur febris eum acuta multum invasit, & caliditas in ipso fuit augmentata, & color eius incoepit rubeus fieri, & complexio ipsius mutata fuit, & aegritudo eius augmentata est, & spiritus ipsius erat valde calidus, ad modum ignis, & perpendi in ipso signa fluxus sanguinis, & tremorem cordis habebat. Et perpendi ut fluxum sanguinis pateretur, expectavi igitur per unam horam vel duas, credens eum aliquem fluxum habiturum, & nihili ei accidebat, praecepi ei nares fricare fortiter, et non exivit sanguis, & caliditas, & impatientia, & dolores in ipso coeperunt augmentari. Dedi ergo ei decem lib. aquae frigidae, & calor est temperatus, & urinam fecit in quantitate minima, & febris eius minui incoepit, duravit tamen in eo febris quadraginta diebus.

14) Et servum quendam, quia nullus ei aquam porrexit, sicut porrecta fuit domino propter intensionem, quam erga eum habebant, & servus ante horam vespertinam decessit, & casus in mane acciderat. Casus isti licet suprapositi fuerant, quia tamen differens translatio hic & ibi ponitur, & in aliquibus haec & ab illa superfluit, eos ideo hic subdere curavimus.

15) Dominus Rex Haamor filius Hali minuit se in autumno, quo inebriato solutum fuit ligamen brachii, & sanguinis fluxit multitudo, ad quem in nocte ductus fui, & inveni ipsum syncopizantem, ita fortiter, quod etiam apertis oculis palpebras non

movebat, tunc praecepi iugulari quinque pullos columbarum, & quinque pullos gallinarum, & scindere membratim, & coquere in tribus uini odoriferi, & tamdiu bulire donec ossa separata essent a carnibus, & apposui moschum, garyophyllon cinnamomum, & colaturam propinavi per vas coniectorium, & paulopost redit ei uirtus, & memoria, & locutus fuit, qui usus fuit hac medicina triginta diebus, donec recuperavit sanguinem quem amiserat.

16) Contingit iterum domino Regi calidum apostema iuxta aurem, ego autem eram sibi ualde notus & familiaris, & praecepi fieri minutionem ad quantitatem 3.lib. qui incidit in syncopim per longam moram, curavi ipsum absque timore, unxi corpus eius cum algalia, & intromisi multum ex ea in naribus suis, & accepi 1. libra vini odoriferi, & 1. iuris pullorum columbarum, & pullorum gallinarum, & addidi moschum bonum rubeum, & proieci in ipsius guttur, qui statim est recordatus, non est ergo dubium, quin illa uia evaserit a forte phrenitide per hanc medicinam, scilicet, minutionem.

17) Et contingit Haamel filio Hali apoplexia, & medici praesentes praeceperunt apponi in naribus aromatica, & non laudavi. Sed contentus fui ponere uentosam in fontanella colli, quod est utile omni habenti apoplexiam quae non fit ex frigida complexione, & non indigui in hemicraneis acutis alia medicina, nisi apponere oleum nenufari in naribus.

18) Quidam conquerebatur de fluxu ventris continuo, & praecepi uti rebus, quibus ante fuerat usus. Sed non profuerunt, & cum moram facerem cum ipso, vidi quod non furgebat ad sellam frequenter, nisi post longum somnum. Deinde constipabatur natura eius diu, quaesiui tunc ab eo utrum accederet ei post somnum noctis, qui respondit quod sic, & intellexi quod humor descendebat, a capite ad stomachum, & commovebat stomachum ad expellienda superflua, & quando vigilabat, spuebat saepe, unde perpendi quod ille humor descendebat in somno, cui praecepi, quod tonderet caput, & fricaret cum sinapi, & redoleret moschum, & ablatus est fluxus chronicus.

19) Liberavi etiam quamplures homines a morte, qui conquerebantur de siccitate stomachi, & calore, & cum receptione sacchari nenufarini, & eius syropo, & uino albo limphato, cum tantundem aquae in frigiditate super nivem, & dabam ei pullos coctos in frigidatos, & aspersos cum viscositate cotoneorum, & oleo nenufarino.

20) Et habebam socium qui conquerebatur de arsurā stomachi, maxime in principio digestionis, accepi § 4, sacchari violarum & rosarum, Commiscui & apposui 3. 1, aloes, & 3. 1. olei nenufarini. Et iterum commiscui, & feci ipsum in eo qui curatus fuit curatione completa, & semper sui contentus in ephimera solo balneo dulcis aquae tepidae. Deinde aquae frigidae, cavendo semper ne pateretur horripilationem, & semper fui contentus in synocha syropis fructuum laxativis, et in omni genere febrium, uti in frigidatione & humectatione. Et haec est curatio quam adhibui cuidam qui aggressus fuerit iter in aestate, qui rediens incidit in febrem acutam fortis caloris valde, in quarto uero die augmentata feb. est, & rubedo cholere, & apparuerunt mala signa, & vapor qui ab eo resolvebatur, erat ualde calidus, & post horam incurrebat cardiacam, ego autem expectabam fluxum e naribus, vel fluxum uentris cum vidi

quod haec omnia accidentia superveniebant, & permanebant in eadem mala dispositione, praecepi quod scalperet in naso, si forte superveniret fluxus qui cum tardaret, & calor augmentaretur, propinavi 10. Libra aquae frigidae, & statim habuit rigorem, & remissus est calor, & urinavit, & sic permansit febris diebus decem, & similiter serviens eius qui cum eo iuerat, etiam hanc eandem passus est feb. Sed quia non potavit aquam frigidam, eadem hora mortuus est in eiusdem diei meridie, non est ergo dubium, quin iste liberatus sit a morte per aquae frigidae potum.

21) Dicit Rasis, cum essem sollicitus plurimum circa medicinam, me oportebat uigilare, & tamdiu feci donec omnino somno carvi, & usus fui rebus diversis, quae mihi nihil profuerunt, & non inveni melius quam apponere naribus oleum nenufarinum, & lactucas comedere, quibus usus fui omni tempore iuventutis meae, & sumpsi in tempore senectutis, parum coctas, qui usus, & tunc incurri debilitatem uisus, & mollitiem testiculorum, & non inveni melius quam comedere passeris & pullos columbarum quo usque redit uisus, & inveni mirabile ad hoc oleum, post quod non est aliud in eius operatione: Recip. olei pinearum, olei de ben, olei macianorum dulcium, ana, sel passerum mediam partem, bulliant omnia bullitione una, super levem ignem, post adde ξ semis moschi rubei, & unge uirgam & testiculos, & utere post balneum, hoc oleum calefacit, & temperat spiritus. Quidam iuuenis socius meus, qui mecum erat Hyerosolimis, conquestus erat mihi de cardiaca, et tristitia, et timore sine causa manifesta, cui praecepi, ut esset contentus carnibus accipitris coctis cum basilicon, garyophyllato, assatis & aspersis aqua rosarum, & praecepi potare vinum album loco aquae, et odorare aromatica, & per hoc ipsum feci acquirere audaciam & fortitudinem, & sic curatus est a passione. Et scias quod non potest confortari uirtus senis & convalescentium, & pauci sanguinis, nisi per usum columbarum & turturum & passerum cum uino odorifero.

4. Abubetri Rhazae Maiomethi Scientia Peritia Quae Insignis Medici, De Diaetis, Medicinis & Cibariis, Aphorismorum Liber Quartus

1) Omne cibarium ex animalibus vel ex nascentibus non evadit, quin aliquid utilitatis, & corruptionis habeat. Et naturales philosophi secreta eorum investigare quamplurimum, & non attigerunt aliquid, nisi debili investigatione quo ad veritatem, & scientes in hac re, verbum stabile debent praeponere. Et ego quidem sicut & Philosophi consulo, ut ex his rebus minus quam unquam poterit accipiat. Et consulo, ut ex eis quis utatur quibus complexioni suae dissonantia non existat. Et hoc antiqui laudaverunt sine hoc, quod secreta sua detegerent.

2) Et quod scias quod omne, quod occultam habet uirtutem aliquid forte in corpore, vel utilitatis vel corruptionis operatur, & ex quibuscunque uti non debet. Et ex his occultis nesciunt homines, neque intelligunt, neque etiam possunt nominare. Intellectus enim eorum occultus. Sed dieta & medicatio re subtili & spirituali debet fieri, quia odor & odoris uapor ostendit absque his, quae per comestionem & potum noscuntur. Et ob hoc consulo, ut ex medicinis, quis minus accipiat. Et ego detexi hic ueritatem. Experta enim sunt ea quae in hoc loquendi methodo apposui in hoc meo

libro, quem equidem ad humanam utilitatem composui, qua inter alias diagnior existit. Et ideo ciborum & medicinarum uirtutes inquisiui amplius in hoc uerbo, ut maiorem possent homines utilitatem habere, & nos hic uerborum multitudinem abiicimus. Et multa reliquimus, propterea quod homini esset difficile intelligere, & ob hoc librum nostrum laudamus, & quia continet veritatem. Si ex his rebus viventibus quis utetur recentibus cum suo sanguine, maior et uelocior ad utilitatem fertur diaeta, quam qui rebus subtilibus uti voluerit, & calidis, sed tamen ad hoc accedere non poterit propter suam complexionem & necessitatem, & propter consuetudinem non excusatur quin spectet, & abstineat tempore mortis ipsorum, ut ipsorum virtus frangatur, quae fortasse per unam diem debet dimitti, & sic convenientia ipsorum melior est.

3) Et reges elegerunt aquilas & accipitres, lupos & canes, & reliqua rapientia, ad hoc uidelicet, ut non tantum delectentur, verum etiam utilitatem ex captione habeant & salutem, & ut ipsorum carnes, quae durae sunt per motum frangantur, & etiam quia mors eorum existit proxima. Et ob hoc naturales praeceperunt, ut cum ex his rebus, quis uti debeat, prius uirtus carnis eorum debilitetur per motum. Et si prius hoc eis uiuentibus factum fuerit, & postea interfecte fuerint, carnes ipsarum habiliores fient. Et dixit Hippocrates: Ex eis quae carnes habiles ad comedendum faciunt, est artum uel nitrum, uel nitri frusta, uel rami sicuum, haec enim omnia aperte praeparant, & ex hoc praecipimus, ut cochlearia ex ficubus fiant, haec enim cochlearia carnes reddunt habiles, & in libro coquinarum Cagizen abusamen, dixit Iohemor, cum corpora non nisi per cibaria degant & uegetentur, deberent reges inuestigare res, quae appetitum provocarent, & sufficienter comederent ex rebus uivis. Et debent res diuersas comedere cum rebus saporiferis & boni odoris, & bonas debent ollas habere, et coquinarius eorum debet esse medicus.

4) Sermo in rebus quae electae sunt ex rebus uiuentibus qua drupedibus, & avibus, & ex domesticis, & ex montanis melior, & ex carnibus pilos habentibus, saporofior & aptior & temperatior est cum aceto agresta. Et ex eis quae coquuntur & ad prunas. Et assatae ad prunas ponderosiores, sed almuri eos praeparat. Sed a capitibus homines praecavere debent, & a caudis. Philosophi enim dixerunt, quod carnes pilose venena non evadunt naturaliter, & maxime & capita eorum et caudae, et ideo comedi non debent.

5) Melior ex carnibus montanis et absque nocumento minori, & absque ventositate. Caro gazelis & capreoli existit. Parum tamen est sicca, cuius siccitas, cum oleis humidis removetur & in comestione eius virtus accidit mirabilis. Prodest paralysi frigidae, & interiora ipsius comedere, est austerum, tenesmon enim generat. Et pedes eorum assiduae comedere, hoc idem propter superfluam siccitatem, & haec membra comedi non debent.

6) Caro hoedina est frigida & humida, mirabilis, sed in ea odor existit, & ideo comedi debent hoedi non magni, & apti sunt ad salutis custodiam.

7) Arietina caro bona est, cum non est antiqua, evasit malitiam eius, cui iam cornu crevit. Cum enim cornu ipsius nascitur, humiditatem amittit, & medulla ipsius usui non est apta, a proprietate enim habet oblivionem facere, aries temperatus est in aestate. Temperatior enim calidior est, & in aestatis tempore usus ex eo non est

conueniens. Ex calore enim superfluo maniam facit, et assati maxime, & in omni re alia evadit malitiam.

8) Pulli gallinarum temperati, ad frigiditatem decliues, parumper digeruntur, velociter usui convenientes, sperma augmentantes, & sanguinem. Et Ar. Philosophus dixit, habent virtutem calorem innatum vigorandi.

9) Gallinae quae nimium non sunt antiquae, nec nimium pingues, mirabilis cibus existit, & temperatiores aliis existunt, & pullis approximant, & earum medullae uirtutem habent generandi uertiginem. Et dixerunt Philosophi, quod earum axungie inter caeteras obtinent principatum in mollificando duritiem, quod axungiae anserum efficiunt, & gallinas comedere generat lumbricos.

10) Galli veteres usui non conuenientes humiditate priuati sunt, cum ad assellandum dantur, dubium est. Nitrositas enim quae in eis existit, putredinem generat. Et dixit Galenus in libro suo secretorum, quod ossa gallorum subeth efficiunt, propter proprietatem cum comeduntur uel excitantur, & melius est ut dimittantur.

11) Pulli columbarum cibus mirabilis ad caliditatem declinans, & Philosophi dixerunt, quod in eis est virtus mirabilis, & praeceperunt quod hii qui parum habent sanguinis, & quibus deficiunt virtutes, et calor innatus, debent eos comedere, & ex proprietate dolori renum conferunt, sanguinem colant corruptum. Et hae duae res sunt mirabiles, & habent proprietatem aegritudinem capitis chronicam generandi, quare capita eorum cum interficiuntur auferri debent, ut eorum malitia reprimatur.

12) Perdices cibus bonus ad frigiditatem & siccitatem tendens, Ius earum boni odoris & boni saporis naturaliter temperatum, & ad comedendum sunt aptae, quando cum oleribus comeduntur secundum, cum raepistro iameni. Et eorum virtus mirabilis, quam dixerunt Philosophi est, quod umiditatem exiccant stomachi, & putredinem extrahant, & secundum hoc non est dubitatio, maxime tamen si cum succu pomorum dulcium excoquant. Et sic coctae evadunt malitiam, & earum virtus secunda est, retentiuam confortare virtutem.

13) Phasianus cibus conueniens, laudabilis, subtilis, pullis assinis quo ad esum, hecticos confortat qui ab aegritudinibus hectici fiunt, & habent proprietatem uigorandi virtutes, quae digerunt, & humores corruptos in stomacho reparant.

14) Alchadareg bonos efficit humores, & est conueniens cibus & subtilis, & est calidior aliis avibus, & caliditati innatae assinis existit.

15) Et mala acetosa & coctana, et mala granata acria et citri, quodcunque ipsorum cum ipso miscetur ipsius caliditatem reprimat, & habet proprietatem augmentandi intellectum, & remouet damnum, quod medulla arietum operatur.

16) Areching. facilius a stomacho vincitur quam alia aves, quae sunt post alchadareg, sed sunt humidiores in autumno, quare virtus in ipsa cognita est, quae sunt appositae, cum comesta fuerit. Anates proprietatem habent solvendi humores in intestinis &

purgant ea. Eorum hepata proprietatem habent privandi fluxum, ex debilitate hepatis accidentem.

17) Turtures cibus conveniens bonos efficit humores, caliditati attinent, & conferunt plus post pullos columbarum, et habent uirtutem mirabilem, & augmentant sanguinem in omnibus, in quibus est paucus, & dixit Philosophus, proprietate vigorant virtutem retentiuam, & in hoc maxime praevalent.

18) Atleiar, et dicitur quod sit nerulus avis humida, laudata, bonos efficiens humores, cito digerit, et dicit Cratim spintalis in libro suo quem composuit, quod est melior cibus, & convenientior eis in quibus melancholia incipit generari.

19) Alchenebit, columbus, similiter levis est cibus, et subsitilis, et habet proprietatem ad fluxum, et ius ipsius praeparat humores, et eos facit habiles ad solvendum, et est laudabilis eis, qui ex aegritudine deficiunt, & hoc dixit philosophus, quod carnes eius habent proprietatem remouendi tenesum.

20) Lac a quo butyrum non est tractum, & maxime & recens, & butyrum crudum intestina humefaciunt, & lubricant, & ea ledunt, lac choleram incendit & ardorem, recens somnum provocat, & vigore caliditatem innatam confortat.

21) Ova meliora, sunt ova gallinarum earum quae cum gallis vivunt, & dixit Azicon, quod ova gallinarum virtutem augmentant, & maxime in virtute coeundi, humectant, & hecticis conferunt, & sanis hominibus.

22) Pisces meliores sunt fluviales, & marini sunt illi qui habent asperam cutem, & non sunt mucilla ginosi, & naturaliter albi sunt ad modum argenti. Et pisces nigri & rubei in quibus sunt pennae diuersae, & qui habent colorem pavonis, & in quibus, maculae sunt nigrae, & pallidae, naturaliter mali sunt, & ab eis est cavendum. Apostema enim generant in membris anterioribus & intestinis, & puncturas, & horripilationem generant, nocumentum uisui inferunt, malum sanguinem generant & frigidos naturaliter humectant.

23) Olera humores humectant, non sunt cibus conveniens & melior est endivia, & acetosa, arcula & rapistrum, & olus iamenum, & lactucae & eorum comestio uisum debilitat & calorem innatum.

24) Cucurbita si ex eis nimis comedatur, tenesum generat, sed si aceto & aliis praeparetur, melioratur.

25) Lenticulae habent virtutem cancrum generandi, humido stomacho conferunt, cum nimium coctae fuerint, & si confectae fuerint cum oleo amygdalarum, virtutem expulsivam confortant.

26) Napi bonum visum efficiunt, & sunt cibus conveniens.

27) Raphani & eorum stipites in stomacho durant, quamplurimum caput replent, gutturi uero conferunt.

28) Praeparationes. Piper urinam praeparat, zingiber ventrem humectat. Galanga stomachum confortat, aracos frigiditati & retentioni urine confert. Cinnamomum virtutem habet bonum faciendi odorem, & bonum saporem, & confortat cor et addit in sperma. Grana fabarum coctarum remouent calorem gutturis: & remouent damnum quod tubera & panis azymus faciunt & conferunt tussi. Cicera bonam faciunt urinam, & bonum colorem, sed maxime & si cum carnibus comeduntur, & cum cinnamomo quam plurimum.

29) Ficus cum comeduntur recentes, putredinem remouent, & dixit Cratim, quod ficus putredinem efficiunt, & non debent comedi propter lactis sui venenositatem.

30) Vuae albae, subtiles, leves, cum cortex eis removetur extremitatibus conferunt, & addunt in spermate.

31) Pira appetitum non verum remouent, & intestinis nocent, & maxime longaon & tenesmus efficiunt.

32) Pruna choleram remouent et eam expellunt, maxime pruna pallida.

33) Mala, usus eorum stomacho nocet, & maxime usus recentium, quae cito nascunt, & ea quae in estate nascunt, & in autumnio orificium confortant stomachi, et ipsum vigorant, et acetosa acria oblivionem efficiunt.

34) Coctanum stomachum confortat, et hepar, et usus eius putredinem in intestinis generat.

35) Perfica febribus urentibus conferint in principio, et succus eorum in sine facit febres putridas, si materiamabilem ad exeundum non invenerit.

36) Iuiubae ardorem sanguinis extinguunt, choleram expellunt, humiditates temperant, & maxime recentes & mature, & dicit Cratim, quod est mirabilis eorum natura.

37) Citrum ipsum fore numero inter herbas & flores boni odoris. Et habet uirtutem solium eius, & cortex, removendi uenenum & confortat cor.

38) Cucumer frigidus, bonus stomacho, meliores Sarraceni quam Gallici, proprietatem habent removendi choleram.

39) Mala granata dulcia, levia bonos humores generant, expellunt humores putridos ab orificio, movent appetitum comedendi. Et eorum acetosa, stomacho nociua sunt ex proprietate.

40) Nuces & avellanae, male stomacho & epati humores malos efficiunt in ieiuno.

41) Fisci proprietatem habent confortandi hepar, humores crassos expellunt. Et ex Philosophis sunt qui dicunt, quod quando cum musto sumpti fuerint, humores a venis expellunt.

42) Grana pineae calida et humida sunt, oppilationes venarum aperiunt in pectore, & vesica & renibus, et habent virtutem mirabilem. Inquit Cratim. & concessit. Ar. quod grana pineae humiditatem antiquam expellunt, & promouent humiditatem naturalem, & haec est virtus mirabilis.

43) Vuae passae habent virtutem cognitam secundum Doctores naturales, quod prosunt aegritudinibus intestinorum cum comeste fuerint, & intestina impinguant, & hepar debile.

44) Hae sunt medicinae saluae et cognitae, myrabolani citrini, chebuli, belerici, emblici, fudiberberum, rheubarbarum, tragacantha, gummi arabicum, aloes, acacia, cassia fistula, tereniabin, cinnamomum, amomum, schoenosantos, calamus aromaticus, custus, darsesaham, tralacta, mastiches, sandaracha. charabe, lignum aloes, moschos, camphora, ambra, garyophylli, santali, spodium, faufel, carvi, nanoti, fethet, nux moschata, bolus armenus, neichaberi, lapides ferri, ruzubet, bezari, thenes, lapis lazuli, lapis hyacinthus.

45) Sisymbrium, mentam, almarda, dux, fumus terre, foenigemische, seleni, lilium album, lilium coclestae, nenufar coclestae, & palliodium, aliothinum, rosae, violae, virgeris, ladion, id est, oculus bovis, virga pastoris, hyoscyamus. Iste sunt tres res medicinarum, in quibus non evenit timor. Et si cum cera vel saepo, vel saccharo misceantur, raro uel numque ergo lesionem efficiunt magnam. Numque enim vidi vel audivi, quod aliquis qui his rebus medicaretur, magnam laesionem inferret aegris.

46) Sed res quae cognitae non sunt, quas quis vult experiri audaciter, cum eis medicare non debet. Et quando aliquis in antidotariis confectiones invenit cum eis, medicetur cum rebus inventis & cognitis, & in cibariis sic faciat. Et cum doctor hoc faciat, fortunabitur in suis operibus, & habebit complementum rationis, & omnia quae, natura humana abhorret, & timet, omnino dimittat. Et Deum exoro, ut super his mihi tribuat adiutorium.

5. Abubetri Rhazae Maiomethi Scientia Peritia Quae Insignis Medici De Verbis Hippocratis, Aphorismorum Liber Quintus

Introitus ad tractatum quintum in salute quae nobis accidit propter uerbum Hippocratis. Inquit Abubetri: Medicina tota est Dei, & res venerabilis. Et grates Deo reddimus eo quod nos fecit aptos in ea, ut venatores ipsius, & custoditores ipsius, & fecit nos immunes a scientiis vilibus, et fecit rusticos remotos ab ea, propter longitudinem temporum & dierum. Et quia inquisitores scientiae, & translatores pauci inveniuntur, & etiam quia illa angusta, & etiam illi qui scientiam habent apud se, ne amplius augmentant eam respectu sui, quam respectu amicorum suorum. Et Deo grates reddimus, & laudes ei referimus & exoramus, ut nobis scientiam augmentet, et ipse dominus dives magnus, praeter quem non est alius.

- 1) Inquit Hippocrates cum in die sexta acutae aegritudinis apparuerit apostema magnum vel lividum post aurem, in decimoseptimo die patiens moritur.
- 2) Cui in iuncturis nascitur apostema, & habet tumorem & scabiem in pedibus, ab aegritudine usque ad mensem unum, evadet.
- 3) Quando in naribus apostema natum fuerit, ad lenticulae similitudinem, & est uiride, vel nigrum, moritur homo usque ad annum.
- 4) Qui dolorem in hypochondriis habuerit, & maxime sinistro, & inflatio fuerit manifesta, & cito consumitur, moritur usque ad tertiam diem.
- 5) Cui alicui icteritia supervenerit, & universaliter corpus occupavit, purgetur cum aqua achachilae, & fumiterrae, & ponatur supinus, & bibat vinum temperatum.
- 6) Cui apostema apparuerit nigrum vel lividum, in digito pedis magni sinistri, similiter scias esse apostema, & si anteriores fuerint, infra tres dies aut septem moritur.
- 7) Si in corpore hominis fuerit alchafar, id est, bertoga, & sunt apostemata parva, minuta rubea, quae de facili resolvuntur, dicatis ei, quod habebit aegritudinem leonis, & cum apostema nigrum apparuerit in lingua patientis febrem continuam, in die non critica, dicatis quod moritur, & est signum prognosticum, quod memoriam amittit.
- 8) Corporis dolor & cordis tremor, cum quis a somno surgit, repletionem humorum in corpore signat, & est signum prognosticum mortis subitaneae.
- 9) Cui intra oculum apparuerit apostema ad avellanae magnitudinem, & dolorem non sentit, nec pondus, usque ad triginta dies moritur.
- 10) Qui in somno multa loquitur, apostema habebit. Cui dolor in pedibus evenit, usque ad menses quatuor non moritur.
- 11) Si in febribus non adurentibus quis sitim non patitur, & pedes eius frigidi extiterint, & oris habuerit amaritudinem, infra 20. dies moritur.
- 12) Cui in principio nasi, apostema nigrum apparuerit vel acciderit cum forti dolore, velociter ante duos menses moritur.
- 13) Qui velociter olfactum amisit, absque catharro, habebit febrem.
- 14) Cui dolor in genibus acciderit, & lassitudo, cum surgere voluerit dolor fortis fuerit, paralyti capietur.
- 15) Dolor iuncturarum sine causa, parvam vitam prognosticat.

- 16) Cui in ancha apostema calidum nimio ardore evenerit usque ad septem menses, moritur.
- 17) Cui in digito magno pedis dextri apostema apparuerit ad nucis similitudinem foedum tam in colore quam in visu, & cum ardore nimio fuerit, usque ad annum moritur.
- 18) Linguae gravitas si iuveni acciderit post ipsius humiditatem, mortem prognosticat subitanam.
- 19) Cui apostema in mollitie auris evenerit, cum forti dolore, usque ad tres menses, moritur.
- 20) Cui febres quartane acciderint & fluxum sanguinis ex naribus passus fuerit, in die non cretica, ante tres dies, moritur.
- 21) Cui in palma dolor cum ardore usque ad octo menses, moritur.
- 22) Qui cum oculis apertis dormit, epilepsiam habebit.
- 23) Qui a somno territus surrexit, et hoc multum ei accidit, vel moritur, vel pecuniam amittit.
- 24) Qui manus suas moverit quasi aliquid accepturus, & mortui ei apparuerint, infra dies 15. moritur.
- 25) Qui post septima nam primam febrem habuerit, feceritque res quas non consuevit, sicut sise detexerit, ventositatem emisit, vel verba enormia dixerit, sine dubio morietur.
- 26) Qui in aliqua aegritudine memoriam amiserit, habet signum mali, & prognosticum.
- 27) Cui in corpore serpigo livida cum ardore nimio acciderit, & serpigo cuius coloris ad pruritus corrumpitur usque ad 6. menses, moritur.
- 28) Cui apostema nigrum lividum vel rubeum evenerit, morietur, maxime si aegritudinem acutam passus est.
- 29) Cui facies torta fuerit, & febrem acutam habuerit, cito morietur.
- 30) Cui articuli cito mortui fuerint, cito rationem amittit.
- 31) Qui appetitum habuit superfluum, & in horis quibus comedere consuevit humores uenenosos habuit in stomacho, & si augmentati fuerint, moritur.
- 32) Qui auditum amiserit superflue, surdus est effectus.

33) Qui studere contra voluntatem sui voluerit, & in studio non delectatur, vel somnum vel rationem amittet, vel melancholiam habebit.

34) Qui cibaria appetierit, quae in stomacho corrumpuntur principalia membra habebit debilia.

35) Sitim superflue, qui sustinet, homo est naturae sustinibilis.

36) Famen sustinere, non est signum bonum fortitudinis naturae.

37) Qui naturam habet debilem in acquirendis rebus altis, & magnis, moritur.

38) Corporis ponderositas propter cibaria, cibos superfluos, & potum superfluum sumit.

39) Crudelitas male intelligentes, generat habiles.

40) Temperantia salvos & salvandos generat.

6. Abubetri Rhazae Maiomethi Scientia Peritiaquae Insignis Medici de Scientiis & Intellectibus, Sine Quibus Rectus Medicus Esse Non Potest, Aphorismorum Liber Sextus.

1) Inquit Abubetri res in medicina expertas, non potest quilibet homo intelligere.

2) Operari cum fiducia quae in libris reperiuntur, absque sapientia doctoris res est casualis.

3) Complexio boni ingenii hominis, ex opere medicinae, & philosophiae, & cogitativae praevallet.

4) Quamplures doctorum libros legere, & secreta eorum inspicere, nimium confert, quilibet enim philosophus aliquid habet sibi conveniens.

5) Farchi tempus parvum est in cognitione herbae cuilibet, & ex terrae nascentibus, sed cognitio est utendum, ex quibus copia haberi potest, & quas non es expertus dimittas.

6) Non sunt culpandi doctores antiqui, eo quod de rebus altioribus sunt locuti, & eorum facta dubitanda non sunt, & in his dubitandum non est, quamvis causam factorum non ostendissent. Res enim rationabiles sunt, de quibus locuti sunt philosophi, hominis matura non evadit errorem maxime in rebus difficilibus.

- 7) Qui ex scientia naturali et philosophia adiutus non fuerit, nec ex canonibus logice, neque ex horizontibus sapientiae, & in rebus secularibus delectatur, dubitabilis debet esse & maxime medicinae.
- 8) Cum Galenus & Aristoteles fortasse in re aliqua non concordant, graue est eorum rationem concordare.
- 9) Bestiae frigidae et humidae, cibus earum calidae & humidae res.
- 10) Temperantia rationum earum, est cognitio.
- 11) Virtus spiritualis, & virtus naturalis, et virtus animalis non solum, in libro nostro sunt diversae, verum etiam in intellectu.
- 12) Quemadmodum in moribus & faciebus, & membris homines patribus et avis similes existunt, ita etiam in antiquis aegritudinibus hae reditantur, & maxime in aegritudinibus membrorum principalium.
- 13) Cum infirmum curaveris cum rebus ad temperantiam pertinentibus cura, & cum odoriferis, cum potueris cum his aegritudinem vince, & hoc est rationale.
- 14) Ligamentum spiritus cum corpore, cum est debile caveas ne cum fortibus medicinis destruas.
- 15) Spiritus vitalis sit destructio, cum propter aegritudinem membrorum non principalium, medicina quis utitur uiolenta, principalia membra resoluens, & complexionem eorum destruens.
- 16) Cibaria confortantia odoris boni temperantiae, assinia virtutem naturalem conservant, & membra principalia confortant.
- 17) Cum aegrum curas, uirtutem naturalem vigora, si enim vigoraveris ea, aegritudines quamplures removes. Si vero eam dimiseris medicinis quibus uteris, eam destruis.
- 18) Hepar et stomachus medicinas citius rapiunt naturaliter & cibaria, & si res inconuenientes recipiunt, patiunt.
- 19) Dolores acuti, calidi, velocius frigidis corrumpunt, propter caloris acumen.
- 20) Quando corpus aegritudine invasum fuerit, non curetur cum rebus principalia membra ledentibus, & si feceris nocebis, cum conferre te credas.
- 21) Spiritus naturam corporis sequit, maxime si dolor in membro extiterit principali, cum dolor hoc modo fuerit, confortetur spiritus cum odoribus, & in similibus placentibus, & haec cura corpori existit conueniens.

22) Medicinas accipere quae caput purgant, post coenam cum dormiendi est tempus magis conveniens, ab extremitatibus enim melius educunt humores, hac enim hora interiora membra vigent fortitudine.

23) Cum aegritudo a complexione corporis diuersa fuerit, curari non debet cum rebus complexionem contrariis, maxime si aegritudo fuerit in membro principali.

24) Aegritudo complexionem membri similis, cum medicina complexionem assini curari non debet, sed potius dimittas quam cures aegritudinem cum mala complexionem assini, ut dictum est, melius est enim cum medicina membro contraria eam curare.

25) Hecticos cum rebus vigorantibus complexionem cura, & a temperantia non remotis.

26) Cum paucioribus medicinis humorem a corpore remove quae cognitae sunt, sanius est, quam si cum pluribus eum expellas.

27) Singulares medicinae non sunt dubitabiles, & convenire in virtutibus dubitatur. Antiqui enim philosophi in compositis medicinis dubitabant, ut singularium virtutes cognoscerent.

28) Cum his medicinis debemus operari, quorum virtutes scimus, & quarum operationes erga naturam novimus manifeste.

29) Utile est medico novisse quod humores, hyeme, & vere plures sunt, & aestate, & autumnus pauciores, facilius ergo aestate et autumnus curantur aegritudines.

30) Aegritudinem in membro radicali existere, signum est dissolutionis corporis.

31) Cum humoris innaturalis effectum reprimis, & naturam quietari dimittis, convenientius operaris, quam si cum vomitu & fluxu eum curaveris. Omnis enim fluxus vel vomitus, debilitatem naturae operatur. Et hoc consilium tibi affectuose presto, cum humorem membrum principale noveris non petere. Quod si fortasse membrum principale petierit, omnino apostemata debilius ex aegritudine non reperiuntur, membra enim principalia eorum sunt debilia, & haec eorum membra debent potius confortari quam putredinem apostematis recipere, & quanto amplius apostema creverit, tanto eorum membra interiora iuvantur.

32) Homines in sexto vel in quinto climatae degentes, debent phlebotomari potius quam qui in primo, vel in septimo existunt, & minus omnium qui sunt in secundo, tertio, & quarto climatae.

33) Cum apostema in membro fuerit principali, & dolorem agrotans non senserit, nec defectum praetendit, & maxime si ex sanguine vel chol. fuerit generatum, his mens aegrotat, & raro huiusmodi aegritudines contingunt.

- 34) Frigida & humida corpora naturaliter, parum ex cibis pro nutrimento recipiunt, & quod expellunt est nimis, sed eorum fluentia sunt humilia, & aegritudines quas habent, difficiles ad curandum.
- 35) Corpora calida & sicca, ex cibariis multum recipiunt pro nutrimento, & multum appetunt, quorum ventres sunt sicci, eorum curae habiliores sunt.
- 36) Hectici ex aegritudinibus cum cibaria necessaria desiderant, medicus ea sic preparet, ut eorum malitia auferatur, & appetenti ea ministret.
- 37) Doctores medicinae aegros debent consolari, etiam si signa mortis perpendant. Corpora enim hominum spiritus eorum sequuntur.
- 38) Spiritus doctoris humilis, adiutorium praestat aegris & eius contrarius non praestat.
- 39) Logici, & qui ex ingenio proprio volunt iudicare, & iuvenes, qui res non sunt experti interfectores existunt.
- 40) Decet magistrum aegrum interrogare, ut causam aegritudinis interiorem cognoscat, & postmodum rationale iudicium praestare poterit.
- 41) Decet magistrum, ut ab aliis urinarum indicia inquirat, & eorum verba audiat, nec verecundetur aegrotum interrogare, ut sciat an aegritudo inter venas, vel extra existat, vel consistat.
- 42) Dubitabilis est doctor qui iudicat facile.
- 43) Decet magistrum aegri consuetudinem cognoscere in sanitate, ut cum res ipsi placentes in sanitate cognoverit, ei promittat cum ab aegritudine ereptus fuerit.
- 44) Decet paralyticos ut corporibus suis naturalem caliditatem approximent, cum calefactura quae non est ignis caliditate, sed sit incorruptarum virginum.
- 45) Homines a consuetudinibus remove, si usus fuerit antiquus, dubitabile est.
- 46) Quemadmodum res crude absque ignis caliditate & humiditate non possunt excoqui, sic nec digestio celebratur absque humiditate, & innato calore.
- 47) Nobis est conveniens ut humores in aegritudinis principio relinquamus. Sed si valde distemperati naturam violaverint, eos omnino removeamus.
- 48) Decet magistrum cum humores contentos inter venas purgare voluerit, ut medicamen cibo simile faciat, ut advenas accedat, & a natura non existat diversa, quod si fecerit, humores ad purgandum aptos faciet, & si vim fortasse inferre voluerit, naturam variat.

- 49) Cum humorem purgare volueris, materiam praepares cum medicinis, & cibariis placentibus, quae cibaria naturam medicinae habeant.
- 50) Non est opus balnei calidum infrigidare, aut frigidum calefacere, sed soluere, et humectare, & abstergere, & sudare.
- 51) Potius opere theriacae indigemus, cum sudorem provoca volumus, & expellere, & soluere tam in iuvenibus quam in antiquis, & debilibus ab aegritudine, & maxime in iuvenibus fortis naturae.
- 52) Facilius aegritudines exteriores vere & aestate curantur, & econtra interiores.
- 53) Non sunt pauciores aegritudines quae cum defectu accidunt, quam quae cum superfluitate procedunt, & in hoc magistrorum error existit, quia statim ad purgandum sunt prompti.
- 54) Cui medicinam ministraveris, & humorem purgaveris, cessa, purgatione non utaris, corpori enim nocebis, & aegritudines generabis.
- 55) Ossa & membra hominum frigida complexionis, & humida, sunt debilia, & aegritudinibus praeparantur, sed facilius curam recipiunt.
- 56) Apostema puerorum expellas exterius. Caveas enim ne materia interius dissoluatur, & maxime si materiam a matre reduxit.
- 57) Contra usum aegri in omni medicina procedere non est conveniens, sic ut in die quodam aeri frigido exponatur, & in die alio relinquantur vento calido.
- 58) Aegritudines calidae in antiquis timorosiores sunt quam in iuvenibus, & in eis facilius terminantur, vel ad bonum, vel ad malum. Nutrimenta enim quae ex cibariis suscipiunt, frigiditati attinent, & de his non est timor nisi propter innatae caliditatis debilitatem.
- 59) Aegritudines frigidae in antiquis curae difficilioris existunt, in iuvenibus econverso facilioris.
- 60) Balnea & medicinae prosunt aegritudinibus sibi contrariis.
- 61) Homines qui cibariis usi sunt, & debiles sunt post labores, statim cibum sumant, & virtuosus ante cibum laborent.
- 62) Qui cibariis abstinet si laborat aegrotat, & haec aegritudo est difficilis.
- 63) Paralytici & spasmati in primo, secundo, tertio, quarto, & septimo climatae non fiunt, nisi ex defectu caliditatis innatae, & propter remotionem temperantiae. Vel fiunt huiusmodi propter superfluitatem frigoris, & ideo statim purgari non debent.

- 64) Cum a capite & cerebro, & extremitatibus purgare volueris, pilulas in quantitate magnas informa, & post coenam ante somnum ministra.
- 65) Cum humores in stomacho fuerint superflui, medicinas redactas in puluerem ministra, qui bene sit cribellatus.
- 66) Cum membra principalia debilia vel aegra fuerint, & tu vis medicinam tribuere laxativam ante aegritudinem cognoscas.
- 67) Cum humores ab intestinis removeare volueris, in ieiunio medicinam ministra, & pilulas informa minutas, & humiditas, & praecipe aegro ut moveatur.
- 68) Ait, cum pilulas formatas inveneris nemini ministres, nisi prius in aqua calida humectaveris.
- 69) Ait, omnis medicina laxativa omnino purgat choleram, cum qua caliditas innata, & humiditas expelluntur.
- 70) Ait, qui membra principalia habent debilia, a medicinis abstineant, et praeparentur ut non violente, sed temperamento affines.
- 71) Ait, ab aegritudine convalescens abstineat labore, secundum comparisonem suae aegritudinis, & cibariis illis utatur quibus uti consuevit antequam infirmaretur.
- 72) Decens est magistrum, ut a cura propria non recedat propter aegritudinis diuturnitatem, nec a cura diei propter malum irrationale quod acciderit.
- 73) Aegro erit conveniens, ut unum tantum medicum eligat, error enim unius magnam infamiam non inducit. Et unius utilitas quam in aegro efficit, collaudatur.
- 74) Qui quamplures medicorum interrogaverit, in errorem incidit plurimum.
- 75) Ait, apostemata antiquorum non repercutiantur, principalia enim eorum membra sunt debilia ad recipiendum, & corrumpitur corpus, si propterea male materia diminuatur natura.
- 76) Ait, quamvis superfluos humores pueri & senes habeant, non propter hoc purgari debent violenta medicina, debiles enim naturas habent.
- 77) Ait, ad eam temperantiam aegrum reducas si potes, quam ante aegritudinem habere consueverat.
- 78) Ait, nisi sanitatem alicuius agnoveris, recessum a sua temperantia non cognosces, nec aegrum perfecte curabis.
- 79) Ait, multotiens complexionem ad temperamentum credes reduci, quae ad aegritudines potius reducuntur.

80) Ait, habitudinem bonam cum forti virtute, si superflue soluere volueris, errabis, sed cum laxativis temperate procedes.

81) Ait, si recte operari volueris, unicuique aegritudini curam propriam exhibeas, secundum ingenium tuum, & intellectum.

82) Ait, quod sub sphaera lunae continetur, secundum uniuscuiusque gradus lunae diuersitatem minuitur, vel augetur, vel ab aliqua mutatione mutatur, nunquam in eodem statu poterit permanere.

83) Ait, nihil enim extra naturam existit facile. Si enim parvam aegritudinem non consideraveris, fortassis cura erit difficilima, & si violentam aegritudinem recte perpenderis, forte magis cure approximabit quam faciet parva.

84) Ait, in aegritudinibus non facile proferas iudicium. Non urinam habeas nisi postquam aegrum videris in praesenti, & eum interrogaveris, & examinaveris.

85) Ait, in omni aegritudine aegrum interroga.

86) Ait, omnis febris naturam excedit, sed in quibusdam fortiores sunt, & hoc secundum humorum diuersitates, & ideo febris choleric a frigide superflua non debet extinguere, neque febris quartana cum frigide humetante curetur.

87) Ait, cui apostema ad similitudinem rosae, quae malo granato est similis natum fuerit, & corpus ab hoc infirmum fuerit, si exterius ad albedinem declive fuerit, nunquam membrum ad temperantiam reducetur.

88) Ait, dolores antiquos, & debilitates membrorum, filii a parentibus contrahere consueverunt, sed fortasse in filiis, vel diminuitur, vel augmentatur.

89) Ait, qui aegritudinem habet diuturnam, & urina eius fuerit similis urinae sanorum, sanari non poterit.

90) Ait, medici complexio temperata debet esse, ut nec rebus secularibus intendat omnino, nec expers eorum existat.

91) Ait, cum tempus corruptum fuerit propter veris humiditatem superfluam, in aestate procedunt aegritudines, scilicet, serpignes & uertigines, scabies, & apostemata, sed has evadit aegritudines, qui fluxum ventris habuerit.

92) Qui patres & avos in sua generatione iuvenes habuerunt, membra principalia fortia sunt, & eorum virtutes maiores sunt. Et his contrariis contraria accidunt. Si tamen patres & avi senes fuerint humiliores, habent memoriam, & rationes.

93) Ait, hominibus calidae & humidae complexionis, cito tristitiae eveniunt, & sic in eis citius aegritudines generantur.

94) Ait, qui odorabilia & res saporiferas abhorruerint, habent humorum copiam putridorum.

95) In omni civitate in qua nubes esse consueverunt capita in eis degentium a vaporibus replentur, ex quibus vaporibus catarrhus consuevit generari, & in hoc tempore extremitate corrumpuntur.

96) Ait, cum in civitate in estate fuerit nebula, in eo anno febres putridae generantur.

97) Ait, ieiunium in aestate corpus affligit, & colorem pallidum efficit, & melancholiam generat, & visus debilitatem.

98) Ait, sanguis qui cito ad aerem coagulatur, terrenis humoribus est contrarius.

99) Ait, in omni civitate a mari elongata homines degentes, habent corpora sicciora.

100) Ait, in omni terrarum genere corpora quatuor, non sunt eadem cum sol existit in aliqua quarta circuli signorum. Cum enim frigus evenerit in quibusdam terris, in aliis aestas eveniet. Et cum in quibusdam ver evenerit, accidit in alia autumnus, & quemadmodum mutantur tempora, ita & mores, voluntates, diversae sunt, sicut cum hi qui in Aegypto sunt, habent ver, illi qui in India versantur, habent estatem. Et illi qui morantur sub equatore diei duas habent hyemes, & duo vera, & duas caliditates, & duos autumnos in omni anno, & ideo arbores eorum plures, & eorum fructus meliores & acutiores similiter.

101) Ait, mulieres quae multum dormire consueverunt supra dextrum latus, vix pariunt foeminam.

102) Si aliquis cum muliere coeat retro, filii qui nascentur, si masculi sint, fient Sodomite: Si vero foeminae, erunt valde incontinentes.

103) Ait, dubitabilis esse debet, qui a societate foeminarum omnino non est remotus, & in iuvenum societate gaudet.

104) Ait, non accidunt egritudines minus ex humorum paucitate quam ex ipsorum abundantia, & in hoc est error doctorum, qui statim pharmaciis uti volunt.

105) Omnia venenosa, & maxime ea quae vaporoso sunt capiti cerebroque sunt nociva.

106) Ait, quemadmodum plantae in longitudine, latitudine, & altitudine diversificantur, ita voluntates & complexiones variantur.

107) Ait, diversitas latitudinis terrarum complexiones & mores, & cibaria diversificant usque quaque plura fiunt a secundo in quartum, & a quarto in secundum gradum. Et hae diversitates similes sunt diversitatibus, quae in his acciderunt ex eo, quod quaedam sunt hortulanae, & quaedam montanae, & quaedam nascuntur in campis.

108) Ait, decet Medicum unguenta diversificare, secundum diversitatem naturarum membrorum.

109) Ait, melancholia in iuvenibus cum medicina forti purgari non debet, pauca enim est in eorum corporibus, & non bene adhaeret corpori. Et ob hoc si medicina violenta fuerit de principali natura membrorum, totum removet.

110) Ait, bonum est doctori quod cum diaetis aegritudinem removeat, vel curet, si potest, & non cum medicinis.

111) Ait, si cum longo tempore quis medicina, vel vomitu usus non fuerit, & vomitus, vel fluxus ventris ei acciderit, non est privandus.

112) Ait, parum diversificantur ventositates in corporibus, quae absque vapore sunt.

113) Ait, urinae quae sanitate ostendunt in hominibus, non commutantur in substantiis & coloribus.

114) Ait, complexionum caliditas in sanitate in hominibus, non est eadem in eorum multitudine in corporibus.

115) Ait, qui in salute urinam aegri non respicit, in aegritudine eam perfecte cognoscere non potest, neque ipsius cura veritati prorsus erat affinis.

116) Ait, debiles ex aegritudine, & ex iuvenibus & antiquis cum habuerint apostemata, non repercutiantur cum medicinis violentis & fortibus, sed cum medicinis temperatis.

117) Ait, cum ratione hominis fuerit perturbatio cum frigore & siccitate, utaris calidis rebus, & humidis odoriferis, quae cerebrum per eius attractionem alterant interius, exterius ligetur patiens, ne iuncturas exterius exponat aeri.

118) Antiqui, qui ex consuetudine quater in anno minui consueverunt, cum ad quadraginta annos, ter in anno minuantur, et cum ad hoc sexaginta, bis, et cum ad septuaginta, semel, & post haec a minutione caveant.

119) Ait, senes post annos sexaginta a minutione capitalis venae caveant, neque qui septuaginta quinque annos habent, minuant a vena Basilica.

120) Ait, qui in iuventute multotiens minui consueverunt, cum ad sexaginta annos perveniunt infrigidantur, & paralysi capiuntur, & maxime qui frigidi & humidi sunt natura.

121) Ait, principalium membrorum virtutem maxime custodias, humiditates enim recipiunt, & non expelluntur de facili, & iterum virtus minuitur.

122) Ait, usus magistrorum in causis aegritudinum, & in eorum experimentis laudandus est.

Ek-4. Latince Özgün Metin

ABVBETRI RHA

ZAE MAOMETHI SCIENTIA PERITIAQVE IN

signis Medici in libros Aphorismorum, siue secreto-
rum medicinalium GERARDO TOLE

TANO Cremonensi In-
terprete.

P R A E F A T I O.

ONGREGAVI in divisionibus ægritudinum, & ostēdi cu-
ras, & curarum naturas ex canonibus antiquorum, & ex
tractatibus & sermonibus secundum possibilitatem me-
am, & Deum exoro, ut mihi tribuat complementum &
possibilitatē perfectionis huius libri, ut ex eo utilitas pro-
ueniat. Iam complevimus librum congregationum in arti-
bus rerum expertarum, scilicet, philosophiæ et physiciæ duorum, in quibus
Xx sunt verba

sunt uerba & facta infinita. Nec etiam homines in eis complementum habere possunt. Sed intentio nostra est in hoc opere, ostendere utilitatem hominum. Et diuersificamur in hoc ab antiquis qui occultauerunt res, quæ sciri erant necessariae, & uiam scientiæ, & uirtutis priuabant lumine. Et testis huius rei est liber noster magnus scientia diuina, qui est liber de spiritualibus, & noster de spiritu. Et sermo noster in libro diatarum, qualiter, scilicet, ab eis uenia remoueretur in omni tempore. Et abbreviaui uerbum, ut ad res quis facilius posset attingere. Et retributionem à Deo expecto, qui mihi præstabit auxilium. Sine ipso enim nulla res habet effectum. Non est occultus homo sapiens, & omni tempore super fraudes, & occultationes uiarum scientiæ artium antiquarum, quas rationes cōgregauerunt cōpilatores; & inuenerunt uias tam occultas quàm manifestas. Et hic noster liber est primus, & est secretum, & est conueniens. Et non monstratur ei qui non meretur. Et in eo continetur ratio, & complementum antiquorum, & quādiu dies & anni fuerint per hunc meum librum, uiuam & lucrabor, & non dubito quin hic meus liber sit res secreta. Ego enim proposui quædam secreta in eo dicere, & in prognosticis rerum futurarum, & in confidentijs & casibus qui acciderunt. Quas confidentias à sapientibus sum lucratus aggregatas à libris eorum, quas ipsi non perfecte manifestauerunt. Et ex rebus quas in me ipso sum expertus, et acquisiui per meam rationem. Et testis est mihi sermo meus rationalis, & loquutus sum in medicinis & diatīs congregatis, & uolo ex eis temperamentum facere, & uolo ut ab accidentibus sint remota uerba mea. Et dico quod hic meus sermo est, res breuis utilitatem magnam continens in scientia medicinæ, ex utilitatibus eorum quæ hominibus accidunt. Et scias quod ipse est totius utilitatis medulla & margarita claritatis, quæ à tenebris ad lucem luceſcit. Quem librum antiqui laudarent, si uiuerent, & ipsum diuisi in sex sermones absque alia superfluitate cum complemento & breuitate. Nunc loqui incipio cum uirtute mea nimia, & scientia occulta. Sermo primus, de prognosticis rerum futurarum. Secundus, de experiētijs & confidentijs. Tertius, de casibus qui mihi acciderunt. Quartus, de diatīs medicinis & cibarijs. Quintus, de uerbo Hippocratis. Sextus, de scientijs, & de intellectibus, sine quibus rectus medicus esse non potest.

*Aphorismorum
lib. in sex partes
diducitur.*

ABVBETRI RHA-

ZAE MAOMETHI SCIENTIA PERITIAQV'E INSIGNIS

Medici, de prognosticis rerū futurarū, Aphor. Lib. I.

NQVIT Rhazis cum in ciuitate fuerit multitudo nebulæ cum pluuia permanente, prognosticat algidri, pūcturas ru beas, & uocatur in Arabico alchiteba. Quæ si sine aposte matibus fuerit, significat & pestilentias, & lupos. Sed qua liter est cura earum rerum, purgabitur homo ante tempus æstiuum cum rebus subtilibus, rob fructuum, & odorabit odore.

odores delectabiles, & comedet alkanebir, id est, colūbas syluestres quæ
 in domibus non nutriuntur, & aues uolatiles. Et quod comederit & bibe-
 rit sit temperatum cum rob lapatij, & cum agresta, & cum his rebus eua-
 det. ¶ Et si nebula aduenerit absq; pluuia, & autumnus qui præcessit
 etiam fuerit siccus, prognosticabuntur ægriitudines capitis tantum, & pro-
 gnosticantur epilepsia, & ægriitudines melancholicæ. Et tunc balneamini
 balneis calidis temperatis, & utamini rebus somnum prouocantibus. Et
 mollificet naturam corporis, & continuamini cum uino claro boni odoris
 quod sit temperatum. Et post cibum odoret rosas, & uiolas, & nenufar, &
 accipiat bolum Armenū. ¶ Quando fuerint uenti collaterales, & ali-
 quibus alijs corrumpuntur complexionibus temperatè, & melius in homi-
 nibus uolentibus reduci à contraria cōplexione, & crescunt ægriitudines
 tremoris, & paralyfis, & torturæ faciei. Et cura harum est una cum suffu-
 migatione thuris, & cyperi, aut lubriæ, & styracis gumme. ¶ Quando
 in hyeme fuerint pluuie multe, & in uere durauerint hæc, preparantur gen-
 tes mortis, & omnes illi qui sunt debiles ex natura, & qui sunt complexio-
 nis humide. Et preparat ægriitudo capitis, & nausea, & fluxus. Et uia eua-
 sionis huius rei est, ut utantur in duobus temporibus cibarijs in quibus sit
 acetum, & potius cibus complexionis sicce, sicut arabicæ, id est, kalandris
 & alkenebit, & adeodorec, id est, calamini, & caueat laxatiuis. Et uta-
 tur rebus frigidis & siccis, sicut cotoneorum & pirorum, & maneat in lo-
 cis altis soli oppositis, non paruum spacium, sed in illis locis immoretur diu-
 tius. ¶ Quando arbores maturantur & uenenant, & uermes in eis na-
 scuntur, non debent fructus eorum comedi, quia sunt uenena mortalia. Et
 minus quod ex eo accidit est quod putrescit sanguis, et febris mortalis fit.
 ¶ Quando uidebitis tēpus nebulosum in uere, & in æstate durauerit,
 caueatis à spasmō & amissione memoriæ, & obliuione. Et cura huius est,
 inungere caput, aut temperatis, aut facere habica temperata, & post hoc
 facere gargarismum ex succo endiuie & aqua rosarum temperatis cum se-
 caniabin, sacchari simplicis acri. ¶ Qui accipit medicinas laxatiuas in
 autumnō, & fecerit minutiones per uomitus, & natura eius temperari non
 possit, si corpus cum hoc adhuc sanum non fuerit, caueat statim ne ampli-
 us utatur. ¶ Qui multum fuerit usus minutione in autumnō, dicatis ei
 quia accidit ei timor & amissio luminis. ¶ Pulsus cū est fortis, & cum
 tentas est mollis, & mutatur facies & sudor multus, & grauedo dorsi, &
 oculi graues, & cura eius est in confidentijs. ¶ Quando infirmus sen-
 sit ægriitudinem stomachi sui ex nausea, & amisit appetitū, & in ore uapo-
 res malos senserit, & in naribus fœtorem uring, & stercoreum, sciatis quod
 hæc febris est mortalis. ¶ Quando hyems fuerit calida, & uer frigidū,
 accidit capitibus catarrhus, & timet homo ne ad membra ueniat principa-
 lia, & uia euasione hæc est, separare materiam cibus medicantibus, & cum
 medicinis ad cibaria pertinentibus, & cōfortare cerebrum cum rebus odo-
 riferis temperatis in frigiditate & caliditate ad siccitatem pertinentibus.
 ¶ Cum facies fuerit facta dura & nigra, & fuerint in ea uene, & in ocu-
 lis rubedo, ostendit sanguinē esse corruptū. Et forte pili cadunt & guttor
 inflatur,

- inflatur, ostendit lepræ initium. Præparetur ergo corpus ad curandum cum decoctionibus thamarindorum, & prunorum, & aliarum rerum laxatiuum.
- 13 ¶ Constipatione accidente, & simul egerere, & tardè, & ægritudinem non amittere, & egestionem foetida existente, dicatis, quia ægritudo est mortalis, & tamen diu durat uita, & nihil isti prodest nisi ius auium, ut
- 14 non deficiat cum fluxus fuerit. ¶ Cum quis fuerit in die crisis, & oculi eius fuerint minorati, & nares tortas habuerit, sine dubio moritur, & alia ægritudines non sunt timorose, quamuis fuerint multe.
- 15 ¶ Qui in die primo ægritudinis impatiens fuerit, & suspirauerit, & fractus fuerit mente, amittet somnum superfluum, & magis spera mortem, nisi fuerit melancholicus naturaliter.
- 16 ¶ Cum palpebre oculorum amborum mouentur, ostendit quod humores adeo ascendunt, & dico quod accidit eis hemisphærica.
- 17 ¶ Cum alia membra tremunt, ostendunt uaporem superfluum in corpore existentem, & sudor balnei eum remouet.
- 18 ¶ Totum corpus saltare & tremere, ostendit uapores crassos in corpore, et dicta, & balnea eos remouent.
- 19 ¶ Membra inferiora saltum habere, demonstrat humores descendisse ad eos, & utatur uomitibus, & curatis dixit, quod illud demonstrat motum uel uiam.
- 20 ¶ Ventositates in corpore absque uaporibus, quæ non minuuntur, & in corpore mouentur nimium, & dolor, aut motus si multus fuerit, dico, quod temperamentum non existit. Et cura corporis quamuis multus sit, facit in fine quod diximus, & econuerso,
- 21 non noui aliquem qui hæc dixisset præter Galenum solum. ¶ Qui impatiens fuerit propter dormitionem membrorum inferiorum, habebit podagram, & oppilationem in uia spiritus, & accidet ei hoc propter malam curam quam habuit, & accidet ei hoc, propter spiritus paucitatem.
- 22 ¶ Quum aliquando alicui accidit dormitio membrorum suorum, dicat ei quod mortem habebit subitanam, uel poterit latus unum amittere propter uentositatem, quæ loca illa oppilat. Et comedere cinnamomum cum oleo alsalforat, illud remouet. Alsalforat, id est, fisticus, est arbor cypresso similis.
- Alsalforat. 23 ¶ Quum ascenderit uapor ad caput ex caliditate, & qui habet alices, uel consequenter amittit uisum, uel cadit in terram, dicatur ei, quod habet corruptos humores, qui in corpore eius mouentur, et aptetur statim ad soluendum eos ab intus cum uino temperato, et exterius cum balneis temperatis, et dictis æqualibus.
- 24 ¶ Non euadit homo qui mari uicinus existit et lacunis, et prolongatur in ætate à debilitate membrorum inferiorum, et amissione luminis, et post hoc accidet his, qui in his locis nati sunt, et à terra recedunt, quamdiu uixerint, et ungant corpus suum rebus odoriferis, et exercitetur, et non uertatur carnibus crassis, et comedat aues cum agezebre, et mucharoga sparsis cum agresta, et aqua rosarum, et colet aquam cum bolo, et choabori, et faciat instrumentum ex auro, et intingat in aqua rosarum, et in spica, quæ est intrita cum agresta, et ponat in oculis mane, et serò, postquam suffumigauerit faciem cum uapore aquæ calidæ. Non comedat pisces, et accipiat trochiscos moschatos, factos cum secaniabin sacchari albi. Tempus uerò autumnus in ripis marium magis temperatum existit, quod est stabile.
- Sed pro

Sed properet homo ad odorandum & maturandum humores ante aduen-
 tum frigiditatis. ¶ Quum pili palpebrarum ceciderint, & pili capitis
 scissi fuerint, dicatur quod habet putridos humores, & ideo properat
 huius damnum. Sed debet custodiri in locis altis, et debet custodiri hec pu-
 tredo, & faciat res quas ante diximus, & purgat corpus eius cum pilulis
 aloë quæ sunt experte, & cum syropo prunorum cui misceatur aqua faba-
 rum, & aqua endiuivæ. ¶ Quando in ore stomachi febres fuerint in ca-
 lore superfluo corrumpuntur & minuuntur carnes, & exiccantur propter
 inconuenientiam cholerae ad naturam quæ ibi est, & exprimitur, & cadit
 in uenas, & propter hoc apparent uenæ in hecificis, & fiunt sicca corpora.
 Et signum februm oris stomachi, ira, & iræ facilitas, & sitis statim. Et ex
 eis quæ magis ipsis conferunt, est, ut capiatur lib. i. sacchari rosati, & pistetur
 cum rob acetositatis citri acris, & fiat sicut massa, et bibat ex ea tertiam
 libræ, & comedat ex eo drach. i. post cibum tribus horis. ¶ Si fuerit
 in eo stomachi frigus, facit oscitationes maximè. ¶ Si comedit res fri-
 gidas ex cibarijs & poribus, & facit acetositates multas, & rugitū, & uen-
 tositatem. Res autem quæ maximè eis conferunt, est, quod post cibum ac-
 cipiat diacitoniten in quo est multum de cinnamomo, & de moscho, & bi-
 bat post ipsum uinum coloris aurei, & comedat post hoc pistacea, po-
 sitos in aqua rosarum, & extergatur desuper piper. ¶ Omne cibari-
 um calidum, uel frigidum, facit sine dubio tres maneries uaporis, scilicet,
 uaporem sanguineum temperatum, in quo uiuit spiritus naturalis, & uapo-
 rem frigidum, ex quo multa generatur ægritudo, uaporē calidum, ex quo
 birsen generatur. Vaporem autem temperatum, ostendit subtilitatem
 spiritus in cogitando, tam in tristitia quam in corporum liberalitate, uapo-
 rem non frigidum, monstrat tristitia & ponderositas, & fricatio, & ira in
 somno, & mala cogitatio, & uaporem calidum, ostendit frigiditas extre-
 mitatum, faciei macies, & oris amaritudo, et oculorū ardor, & desiderium
 aeris & aquæ frigida, & maximè si in urina habet tincturam croceam. Et
 cura hec est, ut accipiat acetositatem citri acris partem unam, & aquæ tha-
 marindorum partem aliam, & aquæ fabarum aliam, & aquæ endiuivæ par-
 tes duas, post decoctionem & decolationem, colaturæ apponantur duæ
 partes sacchari Taberzeth, & ponantur ad ignem, & non fiat siccum, &
 administret ex ipso drach. 2, cum tanto aquæ, & cum uncia una syropi pru-
 norum & iuiubarum, quod fit cum succo pomorum acrium, & temperata
 utatur diata, & balneis temperatis, et bibat uinum temperatum in aqua, in
 qua sunt emblici, & sit aqua nris, & ex aqua ista accipiat pondus lib. i,
 & sit hec aqua in uase paruo: Virtus huius syropi est, urinam prouocare,
 & choleram extrahere, & corpus purgare. Quod autem uaporem expel-
 lit frigidum, est aqua maioranæ, & aqua foremgomæ, ex quibus libra una
 accipiat, & aquæ endiuivæ libra una, & saluie libra una, misceantur, coquan-
 tur & colentur, & sacchari Taberzeth, & mellis, ana partem, ponantur
 aquæ cum inelle, saccharoque in olla ad ignem leuem, & misceantur mul-
 tum cum ligno uitis, & dum bullierint ponatur intus stoechados recens,
 usquequo fiat syropus, & ponatur in eo dauich unum camphoræ, & me-
 Xx 3 dietas

Syropus prue-
 norum & iuiua-
 barum.

- dietas unius, et mechal i. moschi rubei, & dentur ex eo unc. 2. cum duplo aque frigide, & post accipiat ieiunus existis trochiscis: Recip. kebulorum, emblicorum ana partes duas, cinnamomi partem unam, garyophyllorum, asari, bdellij ana partem mediam, terantur & conficiantur cum succo pomorum acrium, & fiant trochisci. ¶ Non sunt ægritudines propter superfluitatem humorum amplius, quam propter defectum humorum, & error magistrorum, ut hic est nimis testificatus, & hoc est propter experientiam. ¶ Qui somniat terribilia multa, & cum euigilat somnum obliuioni non tradit, & dicit omnia sic quod ex eis nihil dimittit, et integre dormit de nocte, plenus est humoribus, properet ergo ad purgationem. Qui uiderit huiusmodi somnia, et cum excitatur obliuioni tradit, et cum hoc non bene dormit, et pulsus ipsius est debilis, ægritudo ex defectu humorum ei prouenit. Dicta huius sit cibaria subtilis substantiæ, et bona quæ corpus confortent, et fugiat euacuationem, et omne quod eum exiccauerit. ¶ Qui ab alijs et porris abstinerit, nocumenta malorum humorum euadet, et maxime si mel myrobalanorum kebulorum comederit, et electuarium de cinnamomo successiue. ¶ Cui dolor fluxus sanguinis narium euenit superflue quinta die sue febris, in die crisis euadet ab ægitudine. ¶ Cui dolor capitis durauerit sine aliqua causa quam ipse cognoscat, & fuerit nimis, stomachum purget suum ab humoribus calidis. ¶ Qui quinquaginta annos transierit, & dolores renum habuerit, à dolore non potest euadere, antiquæ enim ægritudines, cum antiquis accidunt, durant in eis dum uiuunt, & huic prodest ægitudini medicina alba, quam nominauimus iam. ¶ Qui quinquaginta annos euaserit, & ægritudo ei acciderit alkabitus, cito moritur. ¶ Similiter accidit iuueni, si ei fortis paralyssis acciderit, & si fuerit complexionis calide, minuitur. ¶ Qui impatiens fuerit ex dolore pectoris, & absque cognita causa eius sit, unum est ex duobus, uel crassa uentositas quæ pectus extendit, uel sunt humores putridi qui sub costis existunt, uel in pectore, uel tussis absque dubio: Ventositatem autem demonstrat motus, & humoris, & remanentiam pondus. ¶ Cui tussis & febris euenerit, & cito eam amittit, dicatur ei quod apostema accidet ei in iuncturis, dolores acuti fortes in renibus, lapidem portendunt, & pondus in ipsis, & apostema, & puncturas. ¶ Cui ægritudo cum uomitu cessauerit, & in intestinis habet ægritudinem, eis prodest anates comedere solas cum medicina cognita. Et si ægritudo in ipso cessauerit post duas horas, uel tres, ægritudinem in uenis habebit, sua autem medicina est eadem cum præmissa, prius comedat sebesten, & auellanas. Et cura secundi, comedere pistacea cum cassia. ¶ Lassitudo sine causa exercitij, ægritudinem futuram portendit, priuationes euacuationis rei solite, sicut sanguinis uenæ, tam narium, uel urinae, uel fluxus urinae, uel hæmorrhoidarum, uel aliarum rerum demonstrat ægritudines. ¶ Plato in Timeo de rebus futuris cognitis cum apparuerint & in sanis, & in ægris, cum in ægritudine apparuerint sanitatem significant. Et quibus est somnus prolixior solito, & si sanis euenerit, credo ægritudinem euenire, & si ergo contingit, salutem ostendit. Et sic de siti cum

cum homini acciderit, qui eam habere non consueuit, in sanitate res est ostendens ægritudinē, & radix doloris existit in cerebro. Et cum ægritudo aduenerit, fortitudinem naturæ enunciat, & sanitatem, & status eius ad salutem euēnit, & fortior est, & idem accidit etiam pati somno irato, & fracto absque labore, & pœna, & ostendit ægritudinem capiti uenturam. Et cum huiusmodi ægro in fine ægritudinis contigerit, exitum ab ægritudine nunciabit, & impatientia in somno primo ostendit, quod somno indiget. Et impatientia mane post somnum, & post somni mensuram, portendit ægritudinem, & laxationem neruorum. ¶ In cuius corde euēnit membrorum nimia mollificatio, dicatur ei quod moritur. Spiritus enim patitur paucitatem, & accidit hoc accipienti medicinam uolentem, uel cui sanguis à naribus fluxerit superfluous, uel cui nausea cōtingeret superflua, uel qui nimio utitur coitu, uel qui fluxum uentris patitur, utatur ergo cibarijs, cibum uel corpus augmentantibus, sicut uicellis ouorum, & iure auium, & uino optimo. ¶ Cui inflammatio & rugitus uentris euēniet, tympaniten significat propter ægritudinem hepatis, utatur ergo cibarijs cum præparatione ex cymino & chamemelo, & comedat alkatonas cum medulla pistaceorum, & caueat ab herbis frigidis & humidis, & fructibus. ¶ Qui conqueritur propter sudorem sub brachijs, & si est superflue foetidus, & huiusmodi habere non est solitus, timeat de lepra, comedat ergo alkaneat, & sunt alorpf, & laxetur cum succo eius, & accipiat ab eo libram unam, & aqua fumiterræ, de aqua maioranæ, postquam bullierint, & colatæ fuerint, & bibat ex ea per unum mensem, & nunquam sumat carnes salitas, nec etiam quicquid sit de lacte, & cum hoc uenæ ipsius cessabunt, & habeat balnea temperata, & exercitentur. ¶ Qui panem azimum comedit, crassas ægritudines & magnas habebit, corda parua, & hepata in eis qui sunt timidi, exercitio superfluo indigent, cibarijs utantur temperatis, & potibus conuenientibus, & aëre æquali. ¶ Qui spatulas amplas habentes, & brachia tenuia, comedant res subtiles & frigidas, & res frigiditati attinentes, & sint in quiete, & caueant à frigore & calore superfluis, & non comedat fructus etiam frigidos & humidos. ¶ Omnis ægritudinis siccæ canon curæ ipsius est, odores boni, & aues, & uina conuenientia.

Libri primi Aphorismorum finis.

XX 4 ABVB.

ABVBETRI RHA

ZAE MAOMETHI SCIENTIA PERITIAQVE IN

signis Medici, de experimentis & confidentijs,
Aphorismorum Lib. II.

1 **INQVIT** Abubetri omnes res naturaliter in hoc introitu existunt, post inuentionem medicinarum et custodiam, & praeparationem earum, & intellectum doctorum, & custodiam planetarum, & lunæ, & temporis quod aptum est ad medicinæ cognitionem, & administrationem. Et dicemus uerbum quod Hippocrates dixit, in libris ubi dixit: Qui dixerunt quod scientiam habuerint medicinæ, & habuerunt in se partem intelligentiæ & scientiæ, & cognitionis festinæ, non reputent astronomiam partem esse paruam eorum, quibus indiget medicina. Et dixit Astaroth sapiens in libro scientiæ suæ de signis et lunæ effectibus, quem librum alter non precessit in expositione libri, quia philosophi & sapientes alij, preter alironomos cōueniunt in hunc librum, quod præparatio & cursus eorum quæ sunt in terra, Planetarum cursu accidit, & sermo eius est in luna.

2 ¶ Et cōueniunt naturales & astronomi, quia præparatio eorum quæ in terra sunt à luna accidit, & luna respectu solis, sicut excelsi regis maior dominus est. Et mutatio temporum propter lunæ stationem euenit, cum retinetur & non apparet, uel cum ipsius apparentia fuerit manifestata. Et hoc eis est manifestum qui in mari uersantur, & qui uineas plantant.

3 ¶ Et cōueniunt sapientes medicorum, quod res omnis temporum & aëris, & aquarum, & complexionum, & ægritudinum mutantur ex motu planetarum, cum in longitudine & latitudine cōsistant. ¶ Decens est cum medicinas coquere uolueris, quod eas in aqua clara boni saporis excoquas, & cum lignis siccis, & ramorum uitium, & ramorum raminis, & cum ramis rosarum, & cum harundinibus siccis, & cum herbis boni odoris optime desiccatis. Et nunc intremus ministrare res quas diximus uirtuosas, & scire admirandas.

4 ¶ Confectio ad febres adurentes mirabilis: Recip. myrobalanorum kebulorum, citri ana mechal, cinnamomi acuti, zingiberis recentis ana mechal s. staphisagriæ bonæ mechal, terantur bene, & exhibeantur, & soluantur ambra in oleo pistaceorum, & misceantur cum eo reliquæ medicinæ cum triplo sui de melle iuiubarum. Dosis mechal libra i, & s. cum syropo pomorum dulcium.

5 ¶ Medicina ad easdem febres mirabilis: Recip. myrobalanorum Indorum, citrinorum, emblicorum omnium ana mechal, bedegart, semin. papaueris, cassiæ fistulæ ana mechal s. terantur & cribellentur, inuoluantur in oleo pomorum, & conficiantur cum triplo sui de melle cassiæ fistulæ. Dosis mechal duo cum unc. i, syropi malorum granatorum dulcium.

7 ¶ Medicina mirabilis ad quartanas: Recip. senæ, asari omnium ana mechal i, cinnamomi odo-

mi odoriferi mechal 3, semin. endiuia, felengemisch, sisymbrij, sebatela, om-
 nium ana mechal s. conficiantur cum triplo sui de melle myrobalano-
 rum kebulorum, uel thamarindorum, potio est mechal 3, cum uncia una sy-
 ropi secaniabin facti in saccharo, in quo fit moschus. ¶ Medicina quā
 laudauit ad febres, & est breuis: Recip. oēs, id est, corpus senē, asari, ire-
 os, omnium ana mechal, terantur benē & cribellentur, & cōficiantur cum
 melle ceraugebini mechal 1, s. cum unc. 2, secaniabin de saccharo facti, &
 de semine endiuie. ¶ Oleum mirabile quod confert istis rebus, deside-
 rijs aliquarum rerum & tremori cordis, & melancholig, & excusat diamo-
 schū: Recip. olei citrini boni odoris lib. 1, olei nucum lib. 1, ponantur in
 olla limpida, & coquantur tandiu quod succi cōsumantur & oleum rema-
 neat, & deinde ab igne amoueatur, & misceatur pondus mechal s. demo-
 scho boni odoris, & ex hoc oleo bibat patiens cum necessitas incubuerit,
 à duabus mechal ad medietatem drach. 1. ¶ Oleum prædicto simile mi-
 rabile: Recip. olei pomorum dulcium librā 1, olei alkeiri pallidi lib. s.
 ponantur in olla, uel caldario, & custodiantur, & misceantur cum eis hæ-
 aqua, scilicet, maioran, & endiuia, cauear, omnium ana lib. s. postquam
 bullierint, & colata fuerint coquatur totum quousque aqua cōsumatur, &
 oleum remaneat, & commisceatur mechal medium ambræ, et misceatur &
 bibatur tantum quātum præcipimus ex premissis, & ungatur pectus ex o-
 leo, & thoracis orificium. ¶ Oleum occulte ualens febribus, effectus
 mirabilis: Recip. semin. endiuie, & semin. plantaginis, & bedegart, &
 semin. maioranæ omnium ana mechal s. Cinnamomi acuti mechal 1, & s.
 terantur & cribellentur cum triplo de rob citri acris, uel malorum grana-
 torum acrium, & conficiatur potio mechal 2, cum uncia una syropi pruno-
 rum: Recip. semin. lactuce, cucurbitæ, papaueris, portulacæ, bateke ana
 mechal 1, s. fantali citri, camphoræ albiſſimæ recentis añ. mechal duo, con-
 ficiantur cum triplo sui de melle sebesten, & sumat patiens quotidie me-
 chal 1, & s. cum syropo uiolarum, uel syropo prunorum. ¶ Oleum ad
 hemiraneam calidam: Recip. amygdalarum dulcium, seminis papa-
 ueris, lactucæ, cucurbitæ dulcis, cucumeris, bateke ana, cum succo florum
 nenufaris, terantur decies, post exprimantur, & administrentur.
 ¶ Trochisci moschati conferentes epidimig & interioribus: Re-
 cip. zingiberis mechal duo, moschi boni odoris dauich duo, sacchari ad
 pondus omnium, conficiantur cum syropo maioranæ, & fiant trochisci
 mechal unum. Dosis trochiscus unus cum syropo pomorū dulcium unc.
 s. & succi endiuia bulliti & colati unc. 2. ¶ Ad retentionem urinæ, &
 humorum in uesica: Recip. myrrhæ, cyperi, schoenosanthi, cinnamo-
 mi ana partes æquales, & partē superficialem glandium partes duas, con-
 ficiantur cum oleo balsami. Dosis mechal. ¶ Ad ulcerationem oris:
 Recip. papyri combusti, cyperi, ireos coelestis ana, terantur & ponantur
 in ulcere, & colluatur os cum aqua rosarum, in qua sit positus sumach.
 ¶ Medicina experta apostematibus corrodentibus, & alijs: Re-
 cipe anagellas, & est mater sylua, & foliorum aluala, & est anataria, ma-
 stiches, cyperi, semin. spatulæ ana partem 1, lapidis lazuli sani par. s. confi-
 ciantur

- ciantur cum triplo sui cum succo citri acris cocto, & coaggregato cum danisfaham, & ponantur in apostematibus, & eradicat radices eorum, & remouet ipsorum uenas. Et postquam apostema eradicatum fuerit, ponatur hoc medicamen quod carnem generat. ¶ Cōfectio medicinx generatiuæ carnis: Recip. foliorum forasie, id est, casorū, & foliorū alkebulis, & puluis papyri cōbusti, seminum rosarum ana partes æquales, terantur & admisceantur, & supponantur folia eiusdem, uel plantaginis intincta melle. ¶ Medicina quæ extrahit secundinas, & fœtum mortuum: Recip. castorij, cinnamomi, myrrhæ ana, fiant formæ glandibus similes, & inunctis balsamo subponantur, & si fortè cum hoc secundina non exierit, deest cū hoc, de isto syropo: Recip. phaseoli, ciceris nigri, endiuie ana partē 1, berberis 3. s. coquantur in tribus lib. aque, usquequo remaneat una, coletur, detur patienti quarta pars libræ unius, cum unc. 1. de radicibus berberis, & positis altamix in manibus & pedibus, consert nimium prouocationi menstruorum. ¶ Item ad apostemata corrodetia cui non est pars: Recip. endiuix, plantaginis, bezeet, id est, zarmach ana partem 1, bechar, farinx fabarum ana par. s. conficiantur cum melle, & postq̃ carnem corruptam remoueris, supponatur hic puluis: Recip. coralli rubei, lapidis lazuli sani añ. partem 1, radicis pistacæ, bedegart, faufel ana partes duas, & simul puluerizentur & administrentur. ¶ Emplastrū ualens ad idem: Recip. aloës boni, karabæ Aegyptiæ, adipis Indi, sanguinis draconis ana partem 1, seminis basiliconis garet, semin. basiliconis maioris, quod uocatur purungi ana par. s. fiat emplastrū & ponatur super locum læsum, postquam lotus fuerit cum aliquibus habentibus uim exiccandi, ut aqua plantaginis, uel myrrha, uel uino styptico, & similibus. ¶ Emplastrum ad ulcera et erysipilam, et est expertum, quod Recipit nucum cypressi, foliorum spicæ albæ, id est, rubei masculi, foliorum syluæ caprine, hyoscyami, ana partem 1, acaciæ, bedegart, assæ, myrti ana partem 1, conficiantur cum robore intiento super folia acundimi, uel succo ipsorum foliorum, & aquam rosarum, & superponantur, & si cum rubedine fuerit, misceatur bolus armenus cum prædictis. ¶ Medicina mirabilis nocumento carens, & est breuis conferens lapidi: Recip. cog. myrrhæ, ireos, seminum endiuix, cyperi, schoenofanthi, cinnamomi, mechal unum, seminum spatulæ, batekæ, capparis, sparagi, petroseliniana mechal 1, unc. s. conficiantur cum melle, cassia fistula, & detur ex eo mechal 1, cum syropo cog. & saccharo, & unc. 2, aquæ. ¶ Medicina ad distillationem urinæ, & ad lapidem addēs in spermate: Recip. galle, in alio, galangæ cōtritæ, & cribellatæ, & confectæ cum butyro uaccino, & melle despumato, & detur cum aqua iuiubarum, uel sebesten. ¶ Ad febres occultas: Recip. bedegart, semin. endiuix, plantaginis, lactucæ, batekæ ana mechal 1, semin. myrrhæ, santali albi ana mechal 1, cinnamomi mechal tres, spodij mechal s. moschi, camphoræ ana quartam partem mechal unius, conficiantur cum succo malorum granatorum, uel pomorum, & dosis mechal 1, s. totidem cum syropo uiolato. ¶ Oleum contra quartanas: Recip. asari, senæ, cinnamomi, mechal s. seminis maiorang, herbeuenti, ferigemusc. mechal 1, seminis endiuix

gndiuiæ, lactuce, portulacæ, plantaginis, fantalorum alborum ana mechal
s. lapidis lazuli loti, multotiens cum aqua cāphoræ añ. mechal 2, cum syro
po pomorum dulcium. ¶ Ad typum febriliū & rigorem: Recip. ra- 16
dicis lili, & cinnamomi, polypodij ana partem 1, zingiberis par. s. confici
atur cum oleo balsami, uel fisticorum, & detur ante periodum mechal 1, s.
cum aqua calida. ¶ Ad dolorem renum, & retentionem humorum in 27
eis: Recip. myrti, amomi, granorum fisticorum ana partem unam, cin-
namomi ad pondus omnium, conficiantur cum melle de cog. detur me-
chal 1, s. cum syrope saccharino de radicibus. ¶ Suffumigium ad catar- 28
rhum calidum: Recip. rosarum mechal 10, faufel, fantalorū alborum,
ligni aloës ana, mechal 2, moschi dauich 1, camphoræ dauich 2, conficiatur
cum aqua rosarum, in qua fuerit dissolutum mechal unū amydi, et fiant tro-
chisci, ex quibus suffumigetur patiens. ¶ Aliud ad catarrhum frigidū: 29
Recip. rosarum, fantal. albi, thuris ana mechal 1, ligni aloës mechal 2, costi
mechal s. moschi dauich 2, conficiantur cum succo amygdal. dulciū, & cum
styracemalaxentur, fiant trochisci parui cum quibus suffumigatio fiat.
¶ Suffumigiū contra pestilentias: Recip. bedegart, fantalos cum 30
flore myrti ana mechal 1, ligni maioranæ, felēgemisch, cyperi, garyophyl-
lorum, zingiberis, moschi boni ana mechal s. syrop. phu, dauich 2, confi-
ciantur cum aqua rosarum in qua dissoluta fuerit styracis, ambræ ana me-
chal s. ¶ Medicina paralyti cōferens experta: Recip. castorij, zin- 32
giberis, costi dulcis, cog. acori, baccarū lauri ana mechal 2. m. moschi me-
chal s. terantur & inuoluantur in oleo alkeiri albi, & cōficiantur cum mel-
le albo claro, detur ad magnitudinem nucis. ¶ Et ad paralyfim cali- 33
dam: Recip. lac ouium nouarum sanarum quod in olla limpida ponat-
ur, & misceatur cum eo oleum nenupharis, & cucurbitarū dulcium ana lib.
1, coquantur ad ignem leuem donec oleum consumetur, & misceatur cum
eo libra una sacchari, tereniabin albi, & coquatur quousque ad coagula-
tionem perueniat, & ægro administretur quousque sanitati integrē sit resti-
tutus. Et babico in frigidas herbas habente ponatur, & oleis frigidis inun-
gatur. ¶ Ad sputum sanguinis quod ex apostemate stomachi, uel in- 33
testinorum accidit: Recip. bedegart, succhaa, id est, spina alba, capillus
ueneris, semin. memithæ, rosarum ana drach. 2, charabg, boli Armeni, flo-
ris schcenosanthe, darsesahan, resinæ, amygdal. ana drach. 2, farine arnu-
clinum ad pondus omnium, conficiantur cum melle, mastiche, detur ad quā-
titatem auellanæ. ¶ Ad uenena: Recip. amomi, aristolochie rotun- 34
dæ, baccarum lauri, resinæ, rutæ ana mechal 1, s. & inungatur cum oleo
nucū, & conficiantur ex melle ficuum, & sumatur quotidie ad magnitudi-
nem nuclei. ¶ Ad tussim: Recip. succi liquiritiæ, cog. sem. cucurbi- 35
tæ, tragacan. albi boni ana mechal 2. m. pœnidiorum ad pondus omnium,
conficiantur cum 3. 1, mucil. sem. cotoneorū facta in aqua ros. & 3. 2, mellis
iniub. ¶ Medic. ad fluxū expta: Recip. gallæ, faufel, id est, auel. Inda, 1
sem. acerosæ, farine gland. ana, conficiantur cū melle, uel cū diacitonitē acri,
& administ. Medicamen cōferens epilepticis extrahēs putredinē à corpo-
re: Recip. elleb. catar, id est, catapuciæ, suc. maioranæ, endiuiæ añ. lb. 1, suc.
stecchados,

- stoechados, succi spinæ masculi albi & rubei, pomorum dulcium ana lib. s. Postq̃ bullierint & colata fuerint, & apposuerint endiuia, polypodij, sena, aristolochia, rosarum, pistata omnium ana partē unam, bulliat totum in aqua prædicta, & misce succi malorum granatorum, & mellis, cassiæ fistulæ, & pœnidiorum ana partes æquales, fument usquequo fiat syropus, & apponatur moschi, ambræ, ana mechal s. & ab igne remoueatur dosi 3. pars lib. cum æquali pondere succi fumiterræ, & si non possit bibere cum
- 37 hoc succo, detur cum aqua frigida. ¶ Gargarisma apostema gulæ remouens, & dolores, & facit anhelitum habilem. Recip. de rob prunorum confectorum cum uino myrtino, & diamoron, & mellis, ficuum confecti cum tereniabin ana partes æquales, soluat in eis quarta pars aluminis lamenī, & mellis, cassiæ fistulæ, & medietas partis unius fiat gargarisma, & detur ex eo unc. s. & tantundē acetositaris citri collata. ¶ Medicina mirabilis experta ad coitum: Recip. granorum pineæ maioris infusæ per diem & noctem libram unam, & molatur in lapide molendini: Et accipe cinnamomi, seminis erucæ, pastinacæ, rapæ, mulgæ, stypitum palme nigris, non ut quæ comeduntur, & linguae auis, & granorum zelei, & secacul, & buhmen, costi, culem, zingiberis, renum passerum, coire desiderantium, omnium ana drach. 3, pœnidiorum bonorum drach. 30, terantur benè, & conficiantur ad ignem, & misceantur cum melle de satyrion, & cum tantundem mellis albi, & misceantur cum eis reliquæ medicinae usquequo fiat res electuario similis, & misceatur myrti & ambræ ana drach. 1, & remoueatur ab igne. Si quis calidæ complexionis fuerit, detur ad magnitudinem auellana. Si frigida, in duplo cum syropo mellis moschati, uel cum uino calido odorifero. ¶ Alcolof eradicans albedinem in oculo existentem: Recip. succi rubi albi, madaclux ana lib. s. misceantur cum eis myrobalanorum ana drach. 4, & fiat puluis subtilissimus, & scias quod
- 40 hoc est ultimum in albedine eradicanda. ¶ Aliud ad pruritus oculorum, & scabiem, & panum, & amissionē uisus: Recip. granorum paruorum, malorum granatorum uiridium, florum coctani, melini, boli Armeni, seminum rosarum ana 2, drach. separatim per se pistentur, & accipe lapidem teneg, & tuthiæ añ. drach. 1, & s. limaturæ auri positæ in aqua rosarum per duas hebdomadas, & ter in die mixtæ & exacutæ, & pistatæ conueniens sit, & misceatur cum reliquis medicinis, & ponantur omnia in acetositate citri acris, et misceantur cum mucillagine cotoneorum, & aqua rosarum, & misceatur sic tribus diebus, deinde teratur optimè, & ad umbrā exiccetur, & misceatur moschi rubei, dauic 1, & seminis plantaginis optimæ triti drach. s. administrentur. ¶ Aliud conferens descensui aquæ, uisum augmentans & confortans: Recip. myrobalanorum drach. 1, nucleorum thamarindi drach. s. sarcocol. mechal 1, lapidis lazuli drach. 1, aloës dauich, fiat puluis subtilissimus, & ponatur in æqualibus ponderibus, myrobalanorum kebulorum, & mellis, malorum dulcium granatorum cum 3, lib. succi endiuia, & in tanto succi plantaginis. Postq̃ omnia bullierint & colata fuerint, misceatur puluis prædictus cum succis nominatis, demum exiccetur, & in eisdem mellis ponderibus iterum ponatur, & succorum, &

succorum & predicta multa imbibitione secunda cum aqua rosarum temperentur, & ad ignem ponant leuem, quousque misceantur & bulliant. In quibus puluis hyacinthi tabei optime pistatus ponat drach. s. moschi optimi dauc. 2. deinde ab igne remoueatur, & in uitro conseruetur, & administretur stomacho, uel ciborum digestionem celebrata.

Aphorismorum libri secundi finis.

ABVBETRI RHA-

ZAE MAOMETHI SCIENTIA PERITI' AQVAE IN
signis Medici de casibus qui ipsi Rhazae acciderunt,
Aphorismorum Liber tertius.

N parte mei temporis in Philosophia et Medicina studēs, multis uigilaui noctibus, & somnum amisi, & feci res quae non ualuerunt, & nihil inueni quod tantum conferret, quam oleum nenufaris, quod in nasum trahendo aërem proiecti, & lactuce quas coctas & crudas comedebam. Visus tamen debilitatem & minorationem coitus in me generauerunt, & non inueni quod conferret tantum mihi, quantum passerum comestio, & ipsorum brodium cum ouis & almuri, & in cinnamomo & pipere, & pullorum columbarum praeparatorum, & in me uis & memoria fuit optime restituta. ¶ Ad hoc oleum feci, quo nullum melius inuenitur: Recip. olei granorum pinæ, olei alben, olei alkeiri, olei pomoruni dulcium, ana partem unam, sellum passerum cum uoluntatem habent coctūdi, partem mediam, seminis alkeiri pallidi, mechal. i. bulliant omnia ad ignem leuem, Cui ab igne remouendo, moschimechal. s. misceatur, cum quo genitalia, & pectus post balneum ungantur, prouocat uirtutem, & delectationem uigorat. ¶ Aliud in ciuitate Zelergebani, quidam uir desideria habens sine causa, & timorē & cordis tremorem, accessit ad me. Nam inter medicinas nihil inueni tantum contulisse, quantum carnes accipitris coctae cum succo maiorang, & uinum album subtile, & inunxi corpus eius oleis odoriferis, & restitutus est sanitati prorsus. ¶ Contingens aliud, non habent antiqui debiles & ethici, et carentes sanitate rem, quae magis eis proficiat quam auum comestio, & tururum, pullorū, columbarum, passerum in uino odorifero coctorum, et uinum bonum bibere. ¶ Contingens aliud, Rex Alhomet Hali filius ex traxit sanguinem in quantitate nimia, & erat tempore autūni, et bibit uinum, & post somnum sanguis exiit ad quantitatem triū librarum, ad quem de nocte fui uocatus, & eum syncopizantem inueni, & oculi eius propter extasim leuabantur in altum. Et praecepi mihi afferre quinque pullos columbarum albarum, quos praecepi optime preparari, et mēbra per se separari feci, & in quatuor libris uini odoriferi eas coxi, quousque carnes ab ossibus se-

Y y gregate

- gregatę fuerunt, & multum in decoctione posui de garyophyllis & cinnamomo, quam decoctionem colauī postmodum, & eam posui in uase rostrū habente, & Regi ad bibendum ministravi, & ante solis ortum loqui incōpi, quam decoctionem triginta diebus sumpsit, & uirtus eius ad eum reuersa est, & sanguis in eo fuit optimē restauratus. ¶ Contingens aliud
- Casus accidit Errifideni Regi, scilicet iuxta cerebrum apostema, & cognoscebat me, & uenerabatur, extraxi enim sanguinis li. 3. usque quo syncopizauit syncopi timorosa, & postmodum cogitare cōpi, & inunxi corpus eius ex algalia, & ex ea posui ad nares, & lib. 1. uini odoriferi temperaui cō equali pondere sui ex iure pullorum gallinarum & columbarum, in quomoschum posueram, & hoc in os eius misi successiue. Et cum à syncopi fuerit liberatus, seruientes eius plorare cōperant. Et quidā ex eis obliquo ne respicientes uultu, in mortem meam conspirauerant. Cum uerō Rex integrē restitutus esset, mihi dixit, quod dum in syncopi permanebat de ægritudine sua non dolebat quamplurimum, sed tota intentio sua circa me uersabatur, timens ne astantes mihi mortem inferrent. Credebat enim quod ego ipsi hanc non adhiberem curam nisi crederem esse salubrem, præcepit igitur mihi, ut nunquā eum coram aliquibus minui facerem, nisi fortasse fœmina solā astarent. Et scias quod iste Rex à magno bîrsen euasit hac ægritudine. ¶ Contingens aliud de fluxu diurno, quidā amicus meus in Medicina parum instructus, à fluxu longo uexatus fuerat tempore, cui plures res etiam pluries ostendit. Et dixit tandem mihi, quod nihil proficiebāt. Vnde ut curam ægritudinis certificarem per unā noctem secum māsī, & cognoui, quia post somnum fortius uexabatur à fluxu, & perpēdi causam ægritudinis esse humorem calidum, & acutum à cerebro cadentem, qui quidē cum in stomacho ueniebat, fluere cogebat. Cum uerō patiēs excitabatur, fluxum carebat, & sputum assiduū habebat, præcepi ergo ei ut caput raderet, & ut ipsum cum sinapi & moscho fricaret fortiter, & sanitati fuit postmodum restitutus, nūquam capitis ei tedium fiebat. ¶ Apoplexia accidit Regi Hamech, filio Hali, & in principio curam conuenientem non habuit, sed dimiserunt eū sicut erat, & nullus ex eis magistris, ei aliud præcepit fieri, nisi inungi corpus rebus odoriferis, & suffumigari, quod sufficiens ei non credidi, sed feci uentosam collo eius apponi, & uelociter ab illa ægritudine exiuit, & est res in qua confidentiā esse debet. Quod si homini qui fœminæ cōplexionis non sit, & sit mollis corporis, hæc euenerit ægritudo in collo, ut prædiximus uentosetur. Et nihil ex eis quæ alij præceperūt facere uolui, sed in nāsū eius oleū nenufarinum proieci. ¶ A perditione multorum multos euadere feci, qui siccitate & ardore stomachi uexabatur, cum oleo nenufarino & syropo eiusdem, quibus ad potandum dedi unum album limphatum cum aqua niuis temperatum. Et faciebam eos comedere pullos pingues, in quorum decoctiones mucillagines seminis cotoneorum ponebam, & oleum nenufaris. ¶ Quidam amicus meus bonæ rationis qui mecum in libris Galeni studebat, ardorem patiebatur in stomacho, qui ardor augmentabatur amplius cum cibaria à stomacho recedebant, docui autem eum res quas faceret, & dixit mihi iam eas fecisse, & præce-

& præcepi ei ut reciperet 3. 3. sacchari rosati, & tantundem sacchari uiolati & præcepi hæc optime permisceri, quibus mechal s. ambræ apposui & 3. 1. olei nenufaris, & oleum in eo comiscui, & eo fuit usus, et ab ægritudine euasit iussu Dei. ¶ Cōtingens aliud: Curaui quamplures à febris à sole prouenientibus, cum balneis temperatis et cum aqua frigida, quæ adeo erat frigida, quod patiens ex ea terrorem habebat. ¶ Cōtingēs aliud: Curaui homines ab occultis mortiferis febribus, cum rob fructuum laxatiuorum, & cum bonis odoribus frigidis, & cum rebus temperatis, & infrigidauī eos, & humefeci, quod si hæc non adhiberet cura, patiens succuberet.

¶ Aliud cōtingens: Alicui homini in estate tempore caloris accidit, quod cum iter aggrediretur febris eum acuta multum inuasit, & caliditas in ipso fuit augmentata, & color eius incœpit rubeus fieri, & complexio ipsius mutata fuit, & ægritudo eius augmentata est, & spiritus ipsius erat ualde calidus, ad modum ignis, & perpendi in ipso signa fluxus sanguinis, & tremorem cordis habebat. Et perpendi ut fluxum sanguinis pateretur, expectaui igitur per unam horam uel duas, credens eum aliquē fluxum habiturum, & nihili ei accidebat, præcepi ei nares fricare fortiter, et non exiuit sanguis, & caliditas, & impatientia, & dolores in ipso cœperunt augmentari. Dedi ergo ei decem lib. aquæ frigide, & calor est temperatus, & urinam fecit in quantitate minima, & febris eius minui incœpit, durauit tamen in eo febris quadraginta diebus. ¶ Et seruū quendā, quia nullus ei aquam porrexit, sicut porrecta fuit domino propter intentionem, quam erga eum habebant, & seruus ante horam uespertinam decessit, & casus in mane acciderat. Casus isti licet suprapositi fuerant, quia tamen differens trāslatio hic & ibi ponitur, & in aliquibus hæc ab illa superfluit, eos ideo hic subdere curauimus.

¶ Dominus Rex Haamor filius Hali minuit se in autumnō, quo inebriato solutum fuit ligamen brachij, & sanguinis fluxit multitudo, ad quem in nocte ductus fui, & inueni ipsum syncopizantem, ita fortiter, quod etiam apertis oculis palpebras non mouebat, tunc præcepi iugulari quinque pullos columbarum, & quinque pullos gallinarum, & scindere membratim, & coquere in tribus libris uini odoriferi, & tamdiu bulire donec ossa separata essent à carnibus, & apposui moschum, garyophyl. cinamomū, & colaturam propinaui per uas confectionum, & paulo post redit ei uirtus, & memoria, & locutus fuit, qui usus fuit hac medicina triginta diebus, donec recuperauit sanguinem quem amiserat.

¶ Cōtingit iterum domino Regi calidum apostema iuxta aurem, ego autem eram sibi ualde notus & familiaris, & præcepi fieri minutionem ad quantitatem 3. lib. qui incidit in syncopim per longam moram, & curaui ipsum absq; timore, unxi corpus eius cum algalia, & intromisi multum ex ea in naribus suis, & accepi 1. lib. uini odoriferi, & 1. iuris pullorum columbarum, & pullorum gallinarum, & addidi moschum, bonum rubeum, & proteci in ipsius guttur, qui statim est recordatus, non est ergo dubium, quin illa uia euaserit à forte phrenitide per hanc medicinam, scilicet, minutionem.

¶ Et cōtingit Haamel filio Hali apoplexia, & medici præsentēs præceperunt appo
Yy 2 ni in na

- ni in naribus aromatica, & non laudavi. Sed contentus fui ponere uentosi-
sam in fontanella colli, quod est utile omni habenti apoplexiam quæ non
fit ex frigida complexione, & non indigui in hemicraneis acutis alia medi-
cina, nisi apponere oleum nenufari in naribus. ¶ Quidam conquereba-
tur de fluxu uentris continuo, & præcepi uti rebus, quibus ante fuerat usus.
Sed non profuerunt, & cum moram facerē cum ipso, uidi quod non surge-
bat ad sellam frequenter, nisi post longum somnum. Deinde constipaba-
tur natura eius diu, quæsiui tunc ab eo utrum accederet ei post somnum
noctis, qui respondit quod sic, & intellexi quod humor descendebat, à
capite ad stomachum, & commouebat stomachū ad expellienda superflua,
& quando uigilabat, spuebat sæpe, unde perpendi quod ille humor de-
scendebat in somno, cui præcepi, quod tonderet caput, & fricaret cum sina-
pi, & redoleret moschum, & ablatus est fluxus chronicus. ¶ Liberaui e-
tiam quamplures homines à morte, qui conquerebantur de siccitate stoma-
chi, & calore, & cum receptione sacchari nenufarini, & eius syropo, & ui-
no albo limphato, cum tantundem aque in frigiditate super niuem, & dabā
ei pullos coctos in frigidatos, & aspersos cum uiscositate cotoneorum, &
oleo nenufarino. ¶ Et habebam socium qui conquerebatur de arsurā
stomachi, maxime in principio digestionis, accepi 3. 4. sacchari iuiolar. & ro-
sar. commiscui & apposui 3. i. aloes, & 3. i. olei nenufarini. Et iterum com-
miscui, & feci ipsum in eo qui curatus fuit curatione completa, & semper
fui contentus in ephimera solo balneo dulcis aque tepida. Deinde aque fri-
gidæ, cauendo semper ne pateretur horripilationem, & semper fui conten-
tus in synocha syropis fructuum laxatiuis, et in omni genere februm, uti in
frigidatione & humectatione. Et hæc est curatio quam adhibui cuidam qui
aggressus fuerit iter in æstate, qui rediēs incidit in febrem acutam fortis ca-
loris ualdè, in quarto uerò die augmentata feb. est, & rubedo cholere, & ap-
paruerunt mala signa, & uapor qui ab eo resoluebatur, erat ualdè calidus,
& post horam incurrebat cardiacam, ego autem expectabam fluxum è na-
ribus, uel fluxum uentris cum uidi quod hæc omnia accidentia superuenie-
bant, & permanebant in eadem mala dispositione præcepi quod scalperet
in naso, si forte superueniret fluxus, qui cum tardaret, & calor augmentare-
tur, propinaui 10. lib. aque frigide, & statim habuit rigorem, & remissus
est calor, & urinauit, & sic permansit febris diebus decem, & similiter serui-
ens eius qui cum eo iuerat, etiam hanc eandem passus est feb. Sed quia nō
potauit aquam frigidam, eadem hora mortuus est in eiusdem diei meridie,
non est ergo dubium, quin iste liberatus sit à morte per aque frigide potū.
¶ Dicit Rasis, cum essem sollicitus plurimum circa medicinam, me oport-
tebat uigilare, & tamdiu feci donec omnino somno carui, & usus fui rebus
diuersis, quæ mihi nihil profuerunt, & non inueni melius quàm appone-
re naribus oleum nenufarinum, & lactucas comedere, quibus usus fui o-
mni tempore iuuentutis meæ, & sumpsi in tempore senectutis, parū coctas,
qui usus, & tunc incurri debilitatem uisus, & mollitiem testiculorū, & non
inueni melius quàm comedere passeres & pullos columbarum quousq; redie-
uissus.

uifus & inueni mirabile ad hoc oleum, post quod non est aliud in eius operatione: Recip. olei pinearum, olei de ben, olei macianorum dulcium, ana, fel passerum mediam partem, bulliāt omnia bullitione una, super leuemi-
gnem, post adde ꝑ. s. moschi rubei, & unge uirgam & testiculos, & utere post balneum, hoc oleum calefacit, & temperat spiritus. Quidam iuuenis socius meus, qui mecum erat Hyerosolimis, conquestus erat mihi de cardia ca, et tristitia, et timore sine causa manifesta, cui precepi, ut esset cōtētus car-
nibus accipitris coctis cū basilicon, garyophyllato, allatis & aspersis aqua rosarum, & precepi potare uinum album loco aque, et odorare aromatica, & per hoc ipsum feci acquirere audaciam & fortitudinē, & sic curatus est à
passione. Et scias quod non potest confortari uirtus senis & conualescen-
tium, & pauci sanguinis, nisi per usum columbarum & turturum & passer-
um cum uino odorifero.

Aphorismorum libri tertij finis.

ABVBETRI RHA-

Z AE MAOMETHI SCIENTIA PERITI A QV AE IN-
signis Medici, de dietis, medicinis & cibarijs, Apho-
rismorum Liber quartus.

Mne cibarium ex animalibus uel ex nascentibus non eua-
dit, quin aliquid utilitatis, & corruptiōis habeat. Et natura
les philosophi secreta eorum inuestigare quamplurimū, &
non attigerunt aliquid, nisi debili inuestigatione quo ad ue-
ritatem, & scientes in hac re, uerbū stabile debent prepone-
re. Et ego quidem sicut & Philosophi consulo, ut ex his re-
bus minus quā unq̃ poterit accipiat. Et cōsulo, ut ex eis quis utatur quibus
cōplexioni suæ dissonantia nō existat. Et hoc antiqui laudauerūt sine hoc,
quod secreta sua detegerent. ¶ Et quod scias quod omne, quod ocul-
tam habet uirtutē aliqd̃ fortē in corpore, uel utilitatis uel corruptionis ope-
ratur, & ex quibuscunq̃ uti non debet. Et ex his occultis nesciūt homines,
neq̃ intelligunt, neq̃ etiā possunt nominare. Intellectus enim eorum occultus.
Sed dieta & medicatio resubtili & spiritali debet fieri, quia odor & o-
doris uapor ostendit absq̃ his, quæ per comestionem & potum noscuntur.
Et ob hoc cōsulo, ut ex medicinis, quis minus accipiat. Et ego detexi hic ue-
ritatem. Experta enim sunt ea quæ in hoc loquēdi methodo apposui in hoc
meo libro, quæ equidē ad humanā utilitatem composui, quæ inter alias di-
gnior existit. Et ideo ciborum & medicinarū uirtutes inquisui amplius in
hoc uerbo, ut maiorē possent homines utilitatē habere, & nos hic uerborū
multitudinē abiicimus. Et multa relinquimus, propterea quod homini esset
difficile intelligere, & ob hoc librū nostrū laudamus, quia cōtinet ueritatē.
Y y 3 Si ex his

- 534 Si ex his rebus uiuentibus quis utetur recētib; cū suo sanguine, maior et uelocior ad utilitatem fertur dīxerā, quā qui rebus subtilibus uti uoluerit, & galidīs, sed tamen ad hoc accedere non poterit propter suam complexionē & necessitatem, & propter consuetudinem non excusatur quin spectet, & abstineat tempore mortis ipsorum, ut ipsorum uirtus frangatur, quā fortasse per unam diem debet dimitti, & sic conuenientia ipsorum melior est.
- ¶ Et reges elegerunt aquilas & accipitres, lupos & canes; & reliqua
- 3 rapientia, ad hoc uidelicet, ut non tantum delectentur, uerum etiam utilitatem ex captione habeant & salutem, & ut ipsorum carnes, quā duræ sunt per motum frangantur, & etiam quia mors eorum existit proxima. Et ob hoc naturales præceperunt, ut cum ex his rebus, quis uti debeat, prius uirtus carnis eorum debilitetur per motum. Et si prius hoc eis uiuentibus factum fuerit, & postea interfecti fuerint, carnes ipsarum habiliores fiēt. Et dixit Hippocrates: Ex eis quæ carnes habiles ad comedendum faciunt, est artum uel nitrum, uel nitri frusta, uel rami ficuū, hæc enim omnia aperte præparant, & ex hoc præcipimus, ut cochlearia ex ficibus fiant, hæc enim cochlearia carnes reddūt habiles, & in libro coquinarum Cagizen abusamen, dixit Iohannemor, cum corpora non nisi per cibaria degant & uegetentur, deberent Reges inuestigare res, quæ appetitum prouocarent, & sufficienter comederēt ex rebus uiuis. Et debent res diuersas comedere cum rebus saporiferis & boni odoris, & bonas debent ollas habere, et coquinarium eorum debet esse medicus.
- ¶ Sermo in rebus quæ electi sunt ex rebus uiuentibus quadrupedibus, & auiibus, & ex domesticis, & ex montanis melior, & ex carnibus pilos habentibus, saporosior & aptior & temperatior est cum aceto agresta. Et ex eis quæ coquantur & assant ad prunas. Et assatæ ad prunas ponderosiores, sed almuri eos præparat. Sed à capitibus homines præcauere debent, & à caudis. Philosophi enim dixerunt, quod carnes pilosæ uenena non euadunt naturaliter, & maxime capita eorum et caudæ, et ideo comedi non debent.
- ¶ Melior ex carnibus montanis et absque nocumēto minori, & absque uentositate. Caro gazelis & capreoli existit. Parū tamen est sicca, cuius siccitas, cum oleis humidis remouetur & in comestione eius uirtus accidit mirabilis. Prodest paralyti frigide, & interiora ipsius comedere, est austerum, tenesmon enim generat. Et pedes eorum assiduæ comedere, hoc idem sufficit propter superfluam siccitatem, & hæc membra comedi non debent.
- ¶ Caro hœdina est frigida & humida, mirabilis, sed in ea odor existit, & ideo comedi debent hœdi non magni, & apti sunt ad salutis custodiam.
- ¶ Arietina caro bona est, cum non est antiqua, euasit malitiam eius, cui iam cornu creuit. Cum enim cornu ipsius nascitur, humiditatem amittit, & medulla ipsius usui non est apta, à proprietate enim habet obliuionem facere, aries temperatus est in æstate. Temperatior enim calidior est, & in æstatis tēpore usus ex eo non est cōueniens. Ex calore enim superfluo mania facit, et assati maxime, & in omni re alia euadit malitiam.
- ¶ Pulli gallinarum temperati, ad frigiditatem decliues, parumper digeruntur, uelociter usui conuenientes, sperma augmentantes, & sanguinem. Et Ar. Philosophus dixit, habent uirtutem calorem innatum uigorandi.
- ¶ Gallinæ

¶ Galline quæ nimium non sunt antiquæ, nec nimium pingues, mirabi-
 bilis cibus existit, & temperatiores alijs existunt, & pullis approximant,
 & earum medullæ uirtutem habent generandi uertiginem. Et dixerunt Phi-
 losophi, quod earum axungie inter ceteras obtinent principatum in molli-
 ficando duritiem, quod axungie anserum efficiunt, & gallinas comedere ge-
 nerat lumbricos. ¶ Galli ueteres usui nō cōuenientes humiditate pri-
 uati sunt, cum ad assellandū dātur, dubiū est. Nitrositas enim quæ in eis exi-
 stit, putredinem generat. Et dixit Galenus in libro suo secretorū, quod os-
 sa gallorum subeth efficiunt, propter proprietatem cum comedūtur uel ex-
 citantur, & melius est ut dimittantur. ¶ Pulli columbarum cibus mira-
 bilis ad caliditatem declinans, & Philosophi dixerūt, quod in eis est uirtus
 mirabilis, & preceperunt quod hij qui parum habent sanguinis, & quibus
 deficiunt uirtutes, et calor innatus, debent eos comedere, & ex proprietate
 dolori renum conferunt, sanguinem colant corruptum. Et hę duğ res sunt
 mirabiles, & habēt proprietatem ægritudinem capitis chronicam genera-
 di, quare capita eorum cum interficiuntur auferri debent, ut eorum malitia
 reprimatur. ¶ Perdices cibus bonus ad frigiditatem & siccitatem ten-
 dens, ius earum boni odoris & boni saporis naturaliter temperatum, & ad
 comedendum sunt apte, quando cum oleribus comedūtur secundū, cum ra-
 pistro iamenū. Et eorū uirtus mirabilis, quam dixerūt Philosophi est, quod
 humiditatem exiccant stomachi, & putredinem extrahūt, & secundū hoc
 non est dubitatio, maximē tanē si cum succu pomorum dulciū excoquant.
 Et sic coctæ euadunt malitiam, & earum uirtus secunda est, retentiuam con-
 fortare uirtutē. ¶ Phasianus cibus cōueniēs, laudabilis, subtilis, pullis af-
 finis quo ad esum, hecticos confortat qui ab ægritudinibus hectici fiunt, &
 habent proprietatē uigorādi uirtutes, quæ digerūt, & humores corruptos
 in stomacho reparant. ¶ Alchadareg bonos efficit humores, & est con-
 ueniens cibus & subtilis, & est calidior alijs auibus, & caliditati innatæ af-
 finis existit. ¶ Et mala acetosa & coctana, et malagranata acra et citri, qd-
 cunq; ipsorum cum ipso miscetur ipsius caliditatem reprimūt, & habet pro-
 prietatem augmentandi intellectum, & remouet damnum, quod medulla a-
 rietum operatur. ¶ Areching, facilius à stomacho uincitur quā alia: aues,
 quæ sunt post alchadareg, sed sunt humidiores in autumnno, quare uirtus in
 ipsa cognita est, quæ sunt appositæ, cum comesta fuerit. Anates proprie-
 tatem habent soluendi humores in intestinis & purgant ea. Eorum hepata
 proprietatem habent priuandi fluxum, ex debilitate hepatis accidentem.
 ¶ Turtures cibus conueniens bonos efficit humores, caliditati attinent,
 & cōferunt plus post pullos columbarum, et habent uirtutem mirabilem,
 & augmentant sanguinem in omnibus, in quibus est paucus, & dixit Philo-
 sophus, proprietate uigoraunt uirtutem retentiuam, & in hoc maximē pra-
 ualent. ¶ Atleciar, et dicitur quod sit nerulus auis humida, laudata, bo-
 nos efficiēs humores, cito digerit, et dicit Cratimspintalis in libro suo quē
 composuit, quod est melior cibus, & conuenientior eis in quibus melan-
 cholia incipit generari. ¶ Alchenebit, i. columbus, similiter leuis est
 cibus, et subtilis, et habet proprietatem ad fluxum, et ius ipsius preparat

Yy 4 humores,

- humores, et eos facit habiles ad soluendum, et est laudabilis eis, qui ex
 agitudine deficiunt, & hoc dixit philosophus, quod carnes eius habent pro
 20 prietatem remouendi tenesum. ¶ Lac à quo butyrum non est tractū,
 & maximè recens, & butyrum crudum intestina humefaciunt, & lubricant,
 & ea ledunt, lac cholera incendit & ardorem, recens somnum prouocat,
 21 & uigore caliditatem innatā confortat. ¶ Oua meliora, sunt oua gal
 linarum earum quæ cum gallis uiuunt, & dixit Azicon, quod oua gallina
 rum uirtutem augmentant, & maximè in uirtute coëundi, humectant,
 22 & hecicis conferunt, & sanis hominibus. ¶ Pisces meliores sunt
 fluuiales, & marini sunt illi qui habent asperam cutem, & non sunt mucilla
 ginosi, & naturaliter albi sunt ad modum argenti. Et pisces nigri & rubei
 in quibus sunt pennæ diuersæ, & qui habent colorem pauonis, & in quibus
 maculæ sunt nigræ, & pallide, naturaliter mali sunt, & ab eis est cauendum.
 Apoptema enim generant in membris anterioribus & intestinis, & punctu
 32 ras, & horripilationem generant, nocuentum uisui inferunt, malum san
 guinem generant & frigidos naturaliter humectant. ¶ Olera humores
 humectant, non sunt cibus conueniens & melior est endiuiā, & acetosa,
 arcula & rapistrum & olus iamenum, & lactuca, & eorū comestio uisum
 24 debilitat & calorem innatum. ¶ Cucurbita si ex eis nimis comedatur,
 25 tenesum generat, sed si aceto & alijs præparetur, melioratur. ¶ Lenti
 culæ habent uirtutem cancrum generandi, humido stomacho conferunt, cū
 nimium coctæ fuerint, & si confectæ fuerint cum oleo amygdalarum, uirtu
 26 tem expulsiuam confortant. ¶ Napi bonum uisum efficiunt, & sunt ci
 27 bus conueniens. ¶ Raphani & eorū stipites in stomacho durant, quā
 28 plurimum caput replent, gutturi uerò conferunt. ¶ Præparationes. Pi
 per urinam præparat, zingiber uentrem humectat. Galanga stomachū con
 fortat, aracos frigiditati & retentioni urinae confert. Cinnamomum uirtu
 tem habet bonum faciendi odorem, & bonum saporem, & confortat cor et
 addit in sperma. Grana fabarum coctarum remouent calorem gutturis: &
 remouent damnum quod tubera & panis azymus faciunt & conferunt tui
 si. Cicera bonam faciunt urinam, & bonum colorem, sed maximè si cum
 29 carnibus comeduntur, & cum cinnamomo quam plurimum. ¶ Ficus
 cum comeduntur recentes, putredinem remouent, & dixit Cratim, quod si
 cum putredinem efficiunt, & non debent comedi propter lactis sui ueneno
 30 sitatem. ¶ Vugæ albe, subtiles, leues, cum cortex eis remouetur extrema
 31 tibus conferunt, & addunt in spermate. ¶ Pira appetitum non uerum
 remouent, & intestinis nocent, & maximè longaoni & tenesum effi
 32 ciunt. ¶ Pruna cholera remouent et eam expellunt, maximè pruna pal
 33 lida. ¶ Mala, usus eorum stomacho nocet, & maximè usus recentium,
 quæ cito nascunt, & ea quæ in estate nascunt, & in autumnio orificiū cōfor
 34 tant stomachi, et ipsum uigorant, et acetosa acia obliuionē efficiunt. ¶ Co
 ctanum stomachū confortat, et hepar, et usus eius putredinem in intestinis
 35 generat. ¶ Persica febribus urētibz cōferūt in principio, et succus eorū
 in fine facit febres putridas, si materiamabilem ad exeundū nō inuenerit.
 ¶ Iuiubz

¶ Iuibe ardorem sanguinis extinguūt, choleram expellunt, humiditas
 res temperant, & maxime recentes & mature, & dicit Cratin, quod est mi-
 rabilis eorum natura. ¶ Citrum ipsum fore numero inter herbas & flo-
 res boni odoris. Et habet uirtutem folium eius, & cortex, remouendi uene-
 num & confortat cor. ¶ Cucumer frigidus, bonus stomacho, meliores
 Sarraceni quam Gallici, proprietatem habent remouendi cholerā. ¶ Ma-
 la granata dulcia, leuia bonos humores generant, expellūt humores putri-
 dos ab orificio, mouent appetitum comedēdi. Et eorum acetosa, stomacho
 nociua sunt ex proprietate. ¶ Nuces & auellanae, malè stomacho & epa-
 ti humores malos efficiunt in ieiuno. ¶ Fisci proprietatem habent con-
 fortandi hepar, humores crassos expellunt. Et ex Philosophis sunt qui di-
 cunt, quod quando cum musto sumpti fuerint, humores à uenis expellunt.
 ¶ Grana pineae calida et humida sunt, oppilationes uenarum aperit in
 pectore, & uesica & renibus, et habent uirtutem mirabilem. Inquit Cratin.
 & concessit. Ar. quod grana pineae humiditatem antiquā expellunt, & pro-
 mouent humiditatem naturalem, & haec est uirtus mirabilis. ¶ Vae pas-
 sae habent uirtutem cognitam secundū Doctores naturales, quod profunt
 egritudinibus intestinorum cum comestae fuerint, & intestina impinguant,
 & hepar debile. ¶ Haec sunt medicinae saluae et cognitae, myrabolani citrini,
 chebuli, belerici, emblici, fudiberberum, rheubarbarum, tragacantha gum-
 mi arabicum, aloes, acacia, cassia fistul. tereniabin, cinnamomum, amomū,
 schoenofantos, calamus aromaticus, custus, darsesabā, tralacta, mastiches,
 sandaracha, charabae, lignū aloes, moschos, camphora, ambra, garyophy-
 li, santali, spodium, faufel, carui, nanoti, fether, nux moschata, bolus armen-
 nus, neichaberi, lapides ferri, ruzuber, bezari, thenes, lapis lazuli, lapis hya-
 cinthus. ¶ Silymbrium, mēta, almarda, dux, fumus terre, foenigemisch,
 seleni, lilium album, lilium coeleste, nenufar coeleste, & pallodium, alio-
 thini, rosae, uiole, uirgeris, ladiō, id est, oculus bouis, uirga pastoris, hyo-
 scyamus. Iste sunt tres res medicinarum, in quibus non euenit timor. Et si
 cum cera uel sapo, uel saccharo misceantur, raro uel nunquā egro lesionem
 efficiunt magnam. Nunquā enim uidi uel audiui, quod aliquis qui his rebus
 medicaretur, magnam lesionē inferret agris. ¶ Sed res quae cognitae nō
 sunt, quas quis uult experiri audaciter, cū eis medicare non debet. Et quan-
 do aliquis in antidotarijs cōfectiones inuenit cum eis, medicetur cum rebus
 inuentis & cognitis, & in cibarijs sic faciat. Et cum doctor hoc faciat, fortu-
 nabitur in suis operibus, & habebit completum rationis, & omnia quae
 natura humana abhorret, & timet, omnino dimittat. Et Deum
 exoro, ut super his mihi tribuat
 adiutorium.

Aphorismorum libri quarti finis.

ABVBETRI

ABVBETRI RHA-

ZAEMOMETHI SCIENTIA PERITI' AQVAE IN
signis Medici de uerbis Hippocratis, Aphorif-
morum Liber quintus.

Introitus ad tractatum quintum in salute que nobis acci-
dit propter uerbum Hippocratis. Inquit Abubetri: Medici
na tota est Dei, & res uenerabilis. Et grates Deo reddi-
mus eo quod nos fecit aptos in ea, ut uenatores ipsius, &
custoditores ipsius, & fecit nos immunes a scientijs uili-
bus, et fecit rusticos remotos ab ea, propter longitudinem
temporum & dierum. Et quia inquisitores scientiae, & translatores pauci
inueniuntur, & etiam quia illa angusta, & etiam illi qui scientiam habent a-
pud se, ne amplius augmentant eam respectu sui, quam respectu amicorum
suorum. Et Deo grates reddimus, & laudes ei referimus & exoramus, ut
nobis scientiam augmentet, et ipse dominus diues magnus, prater quem non
est alius. ¶ Inquit Hippocrates cum in die sexta acuta egritudinis appa-
ruerit apostema magnum uel liuidum post aurem, in decimo septimo die pa-
tiens moritur. ¶ Cui in iuncturis nascitur apostema, & habet tumorem
& scabiē in pedibus, ab egritudine usque ad mensem unum, euadet. ¶ Quan-
do in naribus apostema natum fuerit, ad lenticulae similitudinem, & est ui-
ride, uel nigrum, moritur homo usque ad annum. ¶ Qui dolorem in hy-
pochondrijs habuerit, & maxime sinistro, & inflatio fuerit manifesta, & ci-
to consumitur, moritur usque ad tertiam diem. ¶ Cui alicui icteritia su-
peruenerit, & uniuersaliter corpus occupauit, purgetur cum aqua achach-
le, & fumiterra, & ponatur supinus, & bibat uinum temperatum. ¶ Cui
apostema apparuerit nigrum uel liuidum, in digito pedis magni sinistri, si-
militer scias esse apostema, & si anteriores fuerint, infra tres dies aut septem
moritur. ¶ Si in corpore hominis fuerit alchafar, id est, bertoga, &
sunt apostemata parua, minuta rubea, quae de facile resoluuntur, dicatis ei,
quod habebit egritudinem leonis, & cum apostema nigrum apparuerit in
lingua patientis febre continuam, in die non cretica, dicatis quod mori-
tur, & est signum prognosticum, quod memoriam amittit. ¶ Corporis
dolor & cordis tremor, cum quis a somno surgit, repletionem humorum in cor-
pore signat, & est signum prognosticum mortis subitanee. ¶ Cui in-
tra oculum apparuerit apostema ad auellanae magnitudinem, & dolor non
sentit, nec pondus, usque ad triginta dies moritur. ¶ Qui in somno multa
loquitur, apostema habebit. Cui dolor in pedibus euenerit, usque ad menses
quatuor non moritur. ¶ Si in febribus non adurentibus quis sitim non
patiatur, & pedes eius frigidi extiterint, & oris habuerit amaritudinem, in-
fra 20. dies moritur. ¶ Cui in principio nasi, apostema nigrum appa-
ruerit uel acciderit cum forti dolore, uelociter ante duos menses mori-
tur. ¶ Qui uelociter olfactum amisit, absque catharro, habebit fe-
brem. ¶ Cui dolor in genibus acciderit, & lassitudo, cum surgere
uoluerit

uoluerit dolor fortis fuerit, paralyſi capietur. ¶ Dolor iuncturarum ſi
 ne cauſa, paruā uitam prognofſticat. ¶ Cui in ancha apoſtēma calidum
 nimio ardore euenerit uſq; ad ſeptē mēſes, moritur. ¶ Cui in digito ma
 gno pedis dextri apoſtēma apparuerit ad nucis ſimilitudinem ſædum tam
 in colore quā in uifu, & cum ardore nimio fuerit, uſq; ad annum moritur.
 ¶ Lingue grauitas ſi iuueni acciderit poſt ipſius humiditatem, mortem
 prognofſticat ſubitanēam. ¶ Cui apoſtēma in mollitie auris euenerit cū
 forti dolore, uſq; ad tres menſes, moritur. ¶ Cui febres quartanę accide
 rint & fluxum ſanguinis ex naribus paſſus fuerit, in die non critica, ante
 tres dies, moritur. ¶ Cui in palma dolor cum ardore uſq; ad octo men
 ſes, moritur. ¶ Qui cum oculis apertis dormit, epilepſiam habebit.
 ¶ Qui à ſomno territus ſurrexit, et hoc multum ei accidit, uel moritur,
 uel pecuniā amittit. ¶ Qui manus ſuas mouerit quaſi aliqd acceptu
 rus, & mortui ei apparuerint, infra dies 15, moritur. ¶ Qui poſt ſeptima
 nam primam febrem habuerit, feceritq; res quas non cōſueuit, ſicut ſi ſe de
 tēxerit, uel uentofitatem emiſerit, uel uerba enormia dixerit, ſine dubio mo
 rietur. ¶ Qui in aliqua egritudine memoriā amiſerit, habet ſignū mali
 prognofſticum. ¶ Cui in corpore ſerpigo liuida cum ardore nimio acci
 derit, & ſerpigo cuius coloris ad pruritus corrumpit uſq; ad 6. menſes, mori
 tur. ¶ Cui apoſtēma nigrum liuidum uel rubeum euenerit, morietur, ma
 ximē ſi egritudinem acutam paſſus eſt. ¶ Cui facies torra fuerit, & fe
 brem acutā habuerit, cito morietur. ¶ Cui articuli cito mortui fuerint,
 cito rationem amittit. ¶ Qui appetitum habuit ſuperfluum, & in horis
 quibus comedere conſueuit humores uenenofos habuit in ſtomacho, & ſi
 augmentati fuerint, moritur. ¶ Qui auditum amiſerit ſuperflue, ſurdus
 eſt effectus. ¶ Qui ſtudere contra uoluntatem ſui uoluerit, & in ſtudio
 non delectatur, uel ſomnum uel rationem amittet, uel melancholiam habe
 bit. ¶ Qui cibaria appetierit, quæ in ſtomacho corrumpuntur princi
 palia membra habebit debilia. ¶ Sitim ſuperflue, qui ſuſtinet, homo eſt
 naturæ ſuſtinibilis. ¶ Famen ſuſtinere, non eſt ſignum bonum fortitu
 dinis naturę. ¶ Qui naturam habet debilem in acquirēdis rebus altis, &
 magnis, moritur. ¶ Corporis ponderofitas propter cibaria, ci
 bos ſuperfluos, & potum ſuperfluum ſumit. ¶ Cru
 delitas malē intelligentes, generat habi
 les. ¶ Temperantia ſalu
 uos & ſaluandos
 generat.

Aphoriſmorum libri quinti finis.

ABVBETRI

ABVBETRI RHA

ZAE MAOMETHI SCIENTIA PERITI' AQVAE IN
signis Medici de scientijs & intellectibus, sine quibus rectus
Medicus esse non potest, Aphorif. Liber sextus.

- 1 Nquit Abubetri res in medicina expertas, non potest qui
2 libet homo intelligere. ¶ Operari cum fiducia quæ in
3 libris reperitur, absq; sapientia doctoris res est casualis.
4 ¶ Complexio boni ingenij hominis, ex opere medici-
nae & philosophiæ, & cogitativa preualet. ¶ Quam-
plures doctorum libros legere, & secreta eorum inspice-
re, nimium confert, quilibet enim philosophus aliquid habet sibi conueni-
5 ens. ¶ Farchi tempus paruum est in cognitione herbarum cuilibet, & ex ter-
ra nascentibus, sed cognitio est utendum, ex quibus copia haberi potest, &
6 quas non es expertus dimittas. ¶ Non sunt culpandi doctores antiqui,
eò quod de rebus altioribus sunt locuti, & eorum facta dubitanda non sunt,
& in his dubitandum non est, quamuis causam factorum non ostendissent.
7 Res enim rationabiles sunt, de quibus locuti sunt philosophi, hominis na-
turali et philosophia adiutus non fuerit, nec ex canonibus logice, neque
8 ex horis sapientie, & in rebus secularibus delectatur, dubitabilis de-
bet esse & maxime medicina. ¶ Cū Galenus & Aristoteles fortasse in
9 re aliqua non concordant, graue est eorum rationem concordare. ¶ Be-
10 stia frigida et humida, cibis earum calide & humide res. ¶ Temperan-
11 tia rationum earum, est cognitio. ¶ Virtus spiritualis, & virtus natura-
lis, et virtus animalis non solum, in libro nostro sunt diuersæ, verum etiam in
12 intellectu. ¶ Quemadmodum in moribus & faciebus, & membris homi-
nes patribus et auis similes existunt, ita etiam in antiquis ægitudinibus hæ-
13 reditantur, & maxime in ægitudinibus membrorum principalium. ¶ Cum
infirmitatem curaueris cum rebus ad temperantiam pertinentibus cura, & cum
odoriferis, cum potueris cum his ægitudinem uince, & hoc est rationale.
14 ¶ Ligamentum spiritus cum corpore, cum est debile caueas ne cum forti-
15 bus medicinis destruas. ¶ Spiritus uitalis sit destructio, cum propter ægri-
tudinem membrorum non principalium, medicina quis utitur uiolenta, prin-
16 cipalia membra resoluens, & complexionem eorum destruens. ¶ Cibaria con-
fortantia odoris boni temperantie, affinia uirtutem naturalem conseruant,
17 & membra principalia confortant. ¶ Cum ægrum curas, uirtutem natu-
turalem uigora, si enim uigoraueris ea, ægitudines quamplures remoues.
18 Si uero eam dimiseris medicinis quibus uteris, eam destruis. ¶ Hepar et
stomachus medicinas citius rapiunt naturaliter & cibaria, & si res inconue-
19 nientes recipiunt, patiuntur. ¶ Dolores acuti, calidi, uelocius frigidis cor-
20 rumpunt, propter caloris acumen. ¶ Quando corpus ægitudine inua-
sum fuerit, non curetur cum rebus principalia membra ledentibus, & si se-
21 ceris noceris, cum conferre te credas. ¶ Spiritus naturam corporis sequitur,
maxime

maximè si dolor in membro extiterit principali, & cum dolor hoc modo fuerit, confortetur spiritus cum odoribus, & in similibus placentibus, & hæc cura corpori existit conueniens. ¶ Medicinas accipere quæ caput 22 purgant, post cœnam cum dormiendū est tempus magis conueniens, ab extremitatibus enim melius educunt humores, hac enim hora interiora membra uigent fortitudine. ¶ Cum ægrotudo à complexione corporis di- 23 uersa fuerit, curari non debet cum rebus complexionī contrarijs, maximè si ægrotudo fuerit in membro principali. ¶ Aegritudo complexionī 24 membri similis, cum medicīna complexionī affini curari non debet, sed potius dimittas quàm cures ægrotudinem cum mala complexione affini, ut dictum est, melius est enim cum medicīna membro contraria eam curare.

¶ Hecticos cum rebus uigorantibus complexionem cura, & à tempe- 25 rantia non remotis. ¶ Cum paucioribus medicinis humorem à corpo- 26 re remouere quæ cognite sunt, sanius est, quàm si cum pluribus eum expellas. ¶ Singulares medicīnæ non sunt dubitabiles, & conuenire in uir- 27 tutibus dubitatur. Antiqui enim philosophi in compositis medicinis dubitabant, ut singularium uirtutes cognoscerent. ¶ Cum his medicinis 28 debemus operari, quorum uirtutes scimus, & quarum operatiōes erga naturam nouimus manifeste. ¶ Utile est medico nouisse quod humores 29 hyeme, & uere plures sunt, & æstate, & autūno pauciores, facilius ergo æstate et autumno curantur ægrotudines. ¶ Aegrotudinem in mēbro ra- 30 dicali existere, signum est dissolutionis corporis. ¶ Cum humoris in- 31 naturalis effectum reprimis, & naturā quietari dimittis, conuenientius operaris, quàm si cum uomitu & fluxu eum curaueris. Omnis enim fluxus uel uomitus, debilitatem nature operatur. Et hoc cōsiliū tibi affectuosè pre- sto, cum humorem membrum principale noueris non petere. Quod si for- tasse membrum principale petierit, omnino apostemata debiliū ex ægri- tudine non repercutiantur, membra enim principalia eorum sunt debilia, & hæc eorum membra debent potius confortari quàm putredinem aposte- matis recipere, & quanto amplius apostema creuerit, tanto eorum mēbra interiora iuuantur. ¶ Homines in sexto uel in quinto climate degen- 32 tes, debent phlebotomari potius quàm qui in primo, uel in septimo existūt, & minus omniū qui sunt in secundo, tertio, & quarto climate. ¶ Cum 33 apostema in membro fuerit principali, & dolorem agrotans non senserit, nec defectum præterdit, & maximè si ex sang. uel chol. fuerit generatū, his mēs agrotat, & raro huiusmodi ægrotudines cōtingunt. ¶ Frigida & hu- 34 mida corpora naturaliter, parum ex cibis pro nutrimento recipiunt, & qd expellunt est nimis, sed eorum fluentia sunt humilia, & ægrotudines quas habent, difficiles ad curandum. ¶ Corpora calida & sicca, ex cibarijs 35 multum recipiunt pro nutrimento, & multum appetunt, quorum uentres sunt sicci, & eorū cure habiliores sunt. ¶ Hectici ex ægrotudinibus cum 36 cibaria necessaria desiderāt, medicus ea sic preparet, ut eorū malitia auferatur, & appetenti ea ministret. ¶ Doctores medicīnæ agros debent cō- 37 solari, etiam si signa mortis perpendant. Corpora enim hominum spiritus eorum sequuntur. ¶ Spiritus doctoris humilis, adiutoriū præstat ægris, 38 & eius

39 & eius contrarius non præstat. ¶ Logici, & qui ex ingenio proprio
 uolunt iudicare, & iuuenes, qui res non sunt experti interfectores exi-
 40 stunt. ¶ Decet magistrum ægrum interrogare, ut causam ægritudinis
 interiorē cognoscat, & postmodum rationale iudicium præstare po-
 41 rerit. ¶ Decet magistrum, ut ab alijs urinarum indicia inquirat, & eo-
 rum uerba audiat, nec uerecundetur ægrotum interrogare, ut sciat an ægri-
 42 tudo inter uenas, uel extra existat, uel consistat. ¶ Dubitabilis est do-
 43 ctor qui iudicat facile. ¶ Decet magistrum ægri consuetudinē cognos-
 scere in sanitate, ut cum res ipsi placentes in sanitate cognouerit, ei promit-
 44 tat cum ab ægritudine ereptus fuerit. ¶ Decet paralyticos ut corpori-
 bus suis naturalem caliditatem approximēt, cum calefactura quæ non est
 45 ignis caliditate, sed sit incorruptarum uirginum. ¶ Homines à cōsue-
 46 tudinibus remouere, si usus fuerit antiquus, dubitabile est. ¶ Quem-
 admodum res crudæ absq; ignis caliditate & humiditate non possunt ex-
 coqui, sic nec digestio celebratur absque humiditate, & innato calore.
 47 ¶ Nobis est cōueniens ut humores in ægritudinis principio relinqua-
 mus. Sed si ualdē distemperati naturam uiolauerint, eos omnino remouea-
 48 mus. ¶ Decet magistrum cum humores contentos inter uenas purga-
 re uoluerit, ut medicamen cibo simile faciat, ut ad uenas accedat, & à natu-
 ra non existat diuersa, quod si fecerit, humores ad purgandum aptos faci-
 49 et, & si uim fortasse inferre uoluerit, naturam uariat. ¶ Cum humorem
 purgare uolueris, materiam præpares cum medicinis, & cibarijs placenti-
 50 bus, quæ cibaria naturā medicinæ habeant. ¶ Non est opus balnei ca-
 lidum infrigidare, aut frigidum calefacere, sed soluere, et humectare, & ab-
 51 stergere, & sudare. ¶ Potius opere theriacē indigemus, cum sudorem
 prouocare uolumus, & expellere, & soluere tam in iuuenibus quàm in
 antiquis, & debilibus ab ægritudine, & maxime in iuuenibus fortis natu-
 52 ræ. ¶ Facilius ægritudines exteriores uere & æstate curantur, & econ-
 53 tra interiores. ¶ Non sunt pauciores ægritudines quæ cum defectu ac-
 cidunt, quàm quæ cum superfluitate procedunt, & in hoc magistrorum er-
 54 ror existit, quia statim ad purgandum sunt prompti. ¶ Cui medicinam
 ministraueris, & humorem purgaueris, celsa, purgatiōe non utaris, corpo-
 55 ri enim nocebis, & ægritudines generabis. ¶ Ossa & membra homi-
 num frigida complexionis, & humida, sunt debilia. & ægritudinibus præ-
 56 parantur, sed facilius curam recipiunt. ¶ Apostema puerorum expel-
 las exterius. Caueas enim ne materia interius dissoluatur, & maxime si ma-
 57 teriam à matre reduxit. ¶ Cōtra usum ægri in omni medicina procede-
 re non est conueniens, sic ut in die quodā aëri frigido exponatur, & in die
 58 alio relinquantur uento calido. ¶ Aegritudines calida in antiquis timo-
 rosiore sunt quàm in iuuenibus, & in eis facilius terminantur, uel ad bo-
 num, uel ad malum. Nutrimenta enim quæ ex cibarijs suscipiunt, frigiditati
 59 attinent, & de his non est timor nisi propter innatæ caliditatis debilita-
 60 tem. ¶ Aegritudines frigida in antiquis curæ difficilioris existunt, in
 iuuenibus econuerso faciliore. ¶ Balnea & medicinæ profunt ægritu-
 dinibus

dinibus sibi contrarijs. ¶ Homines qui cibarijs usi sunt, & debiles sunt
 post labores, statim cibum sumant, & uirtuosi ante cibum laborent. 54
 ¶ Qui cibarijs abstinet si laborat ægrotat, & hæc ægritudo est diffici- 51
 lis. ¶ Paralytici & spasmati in primo, secundo, tertio, quarto, & septi- 52
 mo climate non fiunt, nisi ex defectu caliditatis innatæ, & propter remoti- 53
 onem temperantiæ. Vel fiunt huiusmodi propter superfluitatem frigoris,
 & ideo statim purgari non debent. ¶ Cum à capite & cerebro, & ex- 54
 tremitatibus purgare uolueris, pilulas in quantitate magnas informa, &
 post cœnam ante somnum ministra. ¶ Cum humores in stomacho fu- 55
 erint superflui, medicinas redactas in puluerem ministra, qui bene sit cri-
 bellatus. ¶ Cum membra principalia debilia uel ægra fuerint, & tu 56
 uis medicinam tribuere laxatiuam ante ægritudinem cognoscas.
 ¶ Cum humores ab intestinis remouere uolueris, in ieiunio medici- 57
 nam ministra, & pilulas informa minutas, & humidas, & præcipe ægro ut
 moueatur. ¶ Ait, cum pilulas formatas inueneris nemini ministres, 58
 nisi prius in aqua calida humectaueris. ¶ Ait, omnis medicina laxati- 59
 ua omnino purgat choleram, cum qua caliditas innata, & humiditas ex-
 pelluntur. ¶ Ait, qui membra principalia habent debilia, à medicinis 70
 abstineant, et præparentur ut non sint uiolente, sed temperamento affines.
 ¶ Ait, ab ægritudine conualecens abstineat labore, secundum con- 71
 parationem suæ ægritudinis, & cibarijs illis utatur quibus uti consuevit
 antequàm infirmaretur. ¶ Decens est magistrum, ut à cura propria 72
 non recedat propter ægritudinis diuturnitatem, nec à cura diei propter
 malum irrationale quod acciderit. ¶ Aegro erit conueniens, ut unum 73
 tantum medicum eligat, error enim unius magnam infamiam non indu-
 cit. Et unius utilitas quam in ægro efficit, collaudatur.
 ¶ Qui quamplures medicorum interrogauerit, in errorem incidit plu- 74
 rimum. ¶ Ait, apostemata antiquorum non repercutiantur, principa- 75
 lia enim eorum membra sunt debilia ad recipiendum, & corrumpitur cor-
 pus, si propterea male materiæ diminuatur natura. ¶ Ait, quam- 76
 uis superfluos humores pueri & senes habeant, non propter hoc purgari
 debent uiolenta medicina, debiles enim naturas habent.
 ¶ Ait, ad eam temperantiæ ægrum reducas si potes, quam ante ægri- 77
 tudinem habere consueuerat. ¶ Ait, nisi sanitatem alicuius agnoue- 78
 ris, recessum à sua temperantiâ non cognoscas, nec ægrum perfecte cura-
 bis. ¶ Ait, multotiens complexionem ad temperamentum credes re- 79
 duci, quæ ad ægritudines potius reducuntur. ¶ Ait, habitudinem bo- 80
 nam cum forti uirtute, si superflue soluere uolueris, errabis, sed cum laxa-
 tiuis temperate procedes. ¶ Ait, si recte operari uolueris, unicuique 81
 ægritudini curam propriam exhibeas, secundum ingenium tuum, & intel-
 lectum. ¶ Ait, quod sub sphaera lunæ continetur, secundum uniuscu- 82
 iusque gradus lunæ diuersitatem minuitur, uel augetur, uel ab aliqua mu-
 tatione mutatur, nunquam in eodem statu poterit permanere.
 ¶ Ait, nihil enim extra naturam existit facile. Si enim paruam ægritu- 83
 dinem

- dinem non consideraueris, fortassis cura erit difficilima, & si uiolentam
 84 egritudinem recte perpenderis, forte magis cure approximabit quā faciet
 parua. ¶ Ait, in ægitudinibus non facile proferas iudicium. Non uri-
 nam habeas nisi postquam ægrum uideris in præfenti, & eum interroga-
 85 ueris, & examinaueris. ¶ Ait, in omni ægitudine ægrum interroga.
 86 ¶ Ait, omnis febris naturam excedit, sed in quibusdam fortiores sunt,
 & hoc secundum humorum diuersitates, & ideo febris cholericā à frigi-
 ditate superflua non debet extinguī, neque febris quartana cum frigiditate
 87 humectante curetur. ¶ Ait, cui apostema ad similitudinem rosæ,
 quæ malo granato est similis natum fuerit, & corpus ab hoc infirmum fue-
 rit, si exterius ad albedinem declinū fuerit, nunquam membrum ad tempe-
 88 rantiam reducetur. ¶ Ait, dolores antiquos, & debilitates membro-
 rum, filij à parentibus contrahere consueuerunt, sed fortasse in filiis, uel
 89 diminuitur, uel augmentatur. ¶ Ait, qui ægitudinem habet diutur-
 nam, & urina eius fuerit similis urine sanorum, sanari non poterit.
 90 ¶ Ait, medici complexio temperata debet esse, ut nec rebus seculari-
 bus intendat omnino, nec expers eorum existat.
 91 ¶ Ait, cum tempus corruptum fuerit propter ueris humiditatem su-
 perfluam, in æstate procedunt ægitudines, scilicet, serpigines & uerti-
 gines, scabies, & apostemata, sed has euadit ægitudines, qui fluxum
 92 uentris habuerit. ¶ Qui patres & auos in sua generatione iuue-
 nes habuerunt, membra principalia fortia sunt, & eorum uirtutes maio-
 res sunt. Et his contrarijs contraria accidunt. Si tamen patres & auī senes
 fuerint humiliores, habent memoriam, & rationes.
 93 ¶ Ait, hominibus calidæ & humidæ complexionis, cito tristitiæ eue-
 niunt, & sic in eis citius ægitudines generantur.
 94 ¶ Ait, qui odorabilia & res saporiferas abhorrerint, habent humo-
 95 rum copiam putridorum. ¶ In omni ciuitate in qua nubes esse consue-
 uerunt, capita in eis degentium à uaporibus replentur, ex quibus uapori-
 96 bus catarrhus consuevit generari, & in hoc tempore extremitate corrum-
 puntur. ¶ Ait, cum in ciuitate in æstate fuerit nebula, in eo anno febres
 putridæ generantur.
 97 ¶ Ait, ieiunium in æstate corpus affligit, & colorem pallidum efficit,
 & melancholiam generat, & uisus debilitatem.
 98 ¶ Ait, sanguis qui cito ad aërem coagulatur, terrenis humoribus est
 contrarius.
 99 ¶ Ait, in omni ciuitate à mari elongata homines degentes, habent
 corpora sicciora.
 100 ¶ Ait, in omni terrarum genere corpora quatuor, non sunt eadem
 cum sol existit in aliqua quarta circuli signorum. Cum enim frigus eueni-
 rit in quibusdam terris, in alijs æstas eueniet. Et cum in quibusdam uer-
 euenierit, accidit in alijs autumnus, & quemadmodum mutantur tempo-
 ra, ita & mores, uolūtates, diuersæ sunt, sicut cum hi qui in Aegypto sunt,
 habent uer, illi qui in India uersantur, habent æstatem. Et illi qui morantur
 sub æqua,

sub æquatore diei duas habent hyemes, & duo uera, & duas caliditates, & duos autumnos in omni anno, & ideo arbores eorum plures, & eorum fructus meliores & acutiores similiter. ¶ Ait, mulieres quæ multū dor- 101
mire consueuerunt supra dextrum latus, uix pariunt foeminam.

¶ Si aliquis cū muliere coëat retro, filij qui nascuntur, si masculi sint, si- 102
ent Sodomitæ: Si uerò foemine, erunt ualdè incōtinentes. ¶ Ait, dubita 103
bilis esse debet, qui à societate foeminarum omnino non est remotus, & in
iuuenū societate gaudet. ¶ Ait, non accidunt egritudines minus ex hu- 104
morum paucitate quàm ex ipsorum abundantia, & in hoc est error docto-
rū, qui statim pharmacijs uti uolunt. ¶ Omnia uenenosa, & maxime ea 105
quæ uaporoso sunt capiti cerebroq; sunt nociua. ¶ Ait, quemadmodū 106
plantæ in longitudine, latitudine, & altitudine diuersificantur, ita uolunta-
tes & cōplexiones uariantur. ¶ Ait, diuersitas latitudinis terrarū, com- 107
plexiones & mores, & cibaria diuersificant usquequaque plura fiunt à se
cundo in quartum, & à quarto in secundum gradum. Et hæc diuersitates si-
miles sunt diuersitatibus, quæ in his acciderunt ex eo, quod quædam sunt
hortulanæ, & quedam montanæ, & quædam nascuntur in campis.

¶ Ait, decet Medicum unguēta diuersificare, secundum diuersitatem na- 108
turarum membrorum. ¶ Ait, melancholia in iuuenibus cum medicina 109
forti purgari non debet, pauca enim est in eorum corporibus, & non be-
nè adharet corpori. Et ob hoc si medicina uiolenta fuerit de principali na-
tura membrorum, totum remouet. ¶ Ait, bonum est doctori qd cum 110
diætis ægritudinem remoueat, uel curet, si potest, & non cum medicinis.

¶ Ait, si cum longo tēpore quis medicina, uel uomitu usus non fuerit, 111
& uomitus, uel fluxus uentris ei acciderit, non est priuandus.

¶ Ait parum diuersificantur uentositates in corporibus, quæ absq; ua- 112
pore sunt. ¶ Ait, uring quæ sanitatē ostendunt in hominibus, non com- 113
mutantur in substantijs & coloribus. ¶ Ait, cōplexionū caliditas in sa- 114
nitate in hominibus, non est eadem in eorum multitudine in corporibus.

¶ Ait, qui in salute urinā ægrī non respicit, in ægritudine eam perfecte 115
cognoscere non potest, neque ipsius cura ueritati prorsus erat affinis.

¶ Ait, debiles ex ægritudine, & ex iuuenibus & antiquis cum habue- 116
rint apostemata, non reperiuntur cum medicinis uiolentis & fortibus,
sed cum medicinis temperatis. ¶ Ait, cum ratione hominis fuerit per- 117
turbatio cum frigore & siccitate, utaris calidis rebus, & humidis odorife-

ris, quæ cerebrum per eius attractionem alterant interius, exterius ligetur
patiens, ne iuncturas exterius exponat aëri. ¶ Antiq, qui ex consuetu- 118
dine quater in anno minui consueuerunt, cum ad quadraginta annos, ter
in anno minuantur, et cum ad hoc sexaginta, bis, et cum ad septuaginta, se-
mel, & post hæc à minutione caueant. ¶ Ait, senes post annos sexaginta 119
à minutione capitalis uenæ caueant, neque qui septuagintaquinque an-

nos habent, minuant à uena Basilica. ¶ Ait, qui in iuuentute multoti- 120
ens minui consueuerunt, cum ad sexaginta annos perueniunt infrigidan-
tur, & paralyti capiuntur, & maxime qui frigidi & humidi sunt natura.

Zz 3 Ait,

340

121

122

¶ Ait, principalium membrorum uirtutem maximè custodias, humi-
dirates enim recipiunt, & non expelluntur de facili, & iterum uirtus minu-
tur. ¶ Ait, usus magistrorum in causis ægritudinum, & in eorum expe-
rimentis laudandus est.

Libri sexti Aphorismorum finis.